studii

REVISTĂ DE ISTORIE

CUPRINS

25 DE ANI DE LA CONFERINȚA NAȚIONALĂ A P.C.R. DIN 1945

SEMNIFICAȚIA CONFERINȚEI NAȚIONALE A P.C.R. DIN 1945 ÎN ISTORIA PATRIEI — Ion Ardeleanu

50 DE ANI DE LA GREVA GENERALĂ DIN 1920

CONTRIBUȚII PRIVIND GREVA GENERALĂ DIN OCTOMBRIE 1920 — Ion Ilincioiu

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI FRIEDRICH ENGELS

RĂSPÎNDIREA OPEREI LUI F. ENGELS ÎN MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN TRANSILVANIA — Elena Gheran și Nicolae Popeangă

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI EFTIMIE MURGU

EFTIMIE MURGU (1805–1870). NOI CONTRIBUȚII DOCUMENTARE — D. Suciu și Tiberiu Moț

DOCUMENTAR

PROBLEMELE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTELE REVISTELOR

INSEMNĂRI

TOMUL 23 — 1970

6

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

Acad. A. OŢETEA (*redactor responsabil*); MATEI IONESCU (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU - IAŞI; acad. C. DAICOVICIU; M. BERZA, ŞT. PASCU, membri corespondenţi ai Academiei; L. BÁNYAI; MIRON CONSTANTINESCU, AL. ELIAN, M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, EUGEN STĂNESCU, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU (*membri*); I. APOSTOL (*secretar de redacţie*).

Preţul unui abonament anual este de 180 de lei.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii voluntari de presă din întreprinderi şi instituţii.

La revue „STUDII", REVISTĂ DE ISTORIE, paraît 6 fois par an.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Întreprinderea de comerţ exterior — LIBRI, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „Studii". Revistă de istorie.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei: str. [illegible] nr. 1, Bucureşti, tel. 18.25.86.

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM. 23, 1970 Nr. 6

SUMAR

25 DE ANI DE LA CONFERINȚA NAȚIONALĂ A P.C.R. DIN 1945

Pag.

ION APOSTOL, Semnificația Conferinței Naționale a P. C. R. din 1945 în istoria patriei 1061

50 DE ANI DE LA GREVA GENERALĂ DIN 1920

ION IACOȘ, Contribuții privind greva generală din octombrie 1920 1073

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI FRIEDRICH ENGELS

ELENA GHERAN și ALEXANDRU PORȚEANU, Răspîndirea operelor lui F. Engels în mișcarea muncitorească din Transilvania 1089

100 DE ANI DE LA MOARTEA LUI EFTIMIE MURGU

I. D. SUCIU și TIBERIU MOȚ, Eftimie Murgu (1805—1870). Noi contribuții documentare 1109

★

C. CIHODARU, Note critice la unele studii asupra „geografului bavarez" . . . 1119

★

JOSEFINA LÓPEZ SANMARTIN, Spania și România (De la Unirea Principatelor—1859 pînă la stabilirea de relații diplomatice hispano-române — 1881) 1133

★

IOAN SAIZU, MIHAIL RUSENESCU, Modificări în structura social-politică a României în anii 1922—1928 1159

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, O sursă privitoare la criza regimului politic antonescian (1942 — 1943) 1181

DOCUMENTAR

MIHAI N. POPESCU, Din istoricul „Societății generale de gaz și electricitate" — București 1191

FL. CONSTANTINIU, Note de istorie agrară (secolul al XVIII-lea) 1213

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Despre repartiția proprietății funciare în Transilvania în ajunul unirii cu România (*V. Liveanu*) 1221

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Cel de-al XIII-lea Congres internațional de științe istorice și contribuția delegației române la lucrările sale *(Dan Berindei* și *Traian Lungu);* Al VI-lea centenar de la nașterea lui Erasmo Da Narni zis Gattamelata (Narni—Italia, 31 mai — 2 iunie 1970) *(Constantin Șerban);* Teze de doctorat . . . 1229

www.dacoromanica.ro

RECENZII

ILIE CORFUS, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Academiei, București, 1969, 403 p. și 1 hartă (*Vasile Maciu*) . 1241

APOSTOL STAN, CONSTANTIN VLĂDUȚ, *Gheorghe Magheru*, Edit. științifică, București, 1969, 265 p. (*I. D. Suciu*) 1247

* * * *Situația internațională din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui V. I. Lenin*, Culegere de studii, Edit. Academiei, București, 1970, 177 p. (*Beatrice Marinescu*) 1252

* * * *Извори за историју Првог српског устанка Грађа из Земунских Архива Књига III 1810—1813* (Izvoare pentru istoria Primei răscoale sîrbești. Material din arhivele din Zemun (Semlin), volumul III, 1810—1813), Arhiva istorică din Belgrad, Belgrad, 1969, 701 p. (*Sava Iancovici*) 1256

REVISTA REVISTELOR

„Československý časopis historický" (Revista cehoslovacă de istorie), Edit. Academiei Cehoslovace de Științe, Praga, XVII (1969), nr. 1—6, 931 p. (*Tr. Ionescu—Nișcov*) 1261

ÎNSEMNĂRI

Istoria României. — *Studia et Acta musei Nicolae Bălcescu*, Bălcești pe Topolog, 1969, 423 p. (*C. Rezachevici*); *File din istoricul fabricii de celuloză și hîrtie „Letea" Bacău*, de D. BERLESCU, C. BOTEZ, I. SAIZU, Bacău, 1969, 285 p. (*Ilie Puia*); CONSTANTIN ȘERBAN, *Constantin Brîncoveanu*, București, Edit. tineretului, 1969, 205 p. + 16 pl. (*Traian Ionescu*); * * * *Documente privind revoluția de la 1848 în Oltenia*, volum întocmit de Ileana Petrescu, Edit. Academiei, 1969, 314 p. (*Apostol Stan*). **Istoria Universală.** — PAUL GOGEANU, *Dunărea în relațiile internaționale*, Edit. politică, București, 1970, 336 p. (*Valeriu Stan*); GEORGES DUBY, ROBERT MANDROU, *Histoire de la civilisation française*, tome I—II, Paris Librairie Armand Colin, 1969, 349 <—351> p. (I); 379 p. (II) (*S. Columbeanu*); MATHEW ANDERSON, *L'Europe au XVIIIe siècle*, Paris, Sirey, 1968, 377 p. (*Alexandru Duțu*); ALEJANDRA MORENO TOSCANO, *Geografía económica de México* (siglo XVI), [Mexico], El Colegio de México [1968], 177 p. cu ilustr. + 2 f. pl. (*Ioan I. Neacșu*) 1269

INDEX ALFABETIC 1285

www.dacoromanica.ro

25 DE ANI DE LA CONFERINȚA NAȚIONALĂ A P. C. R. DIN 1945

SEMNIFICAȚIA CONFERINȚEI NAȚIONALE A P.C.R. DIN 1945 ÎN ISTORIA PATRIEI

DE

ION APOSTOL

Reconstituind, cu prilejul marilor bilanțuri și al marilor retrospective, drumul străbătut în ultimul sfert de secol de poporul român pe calea făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, putem contura pe deplin tabloul înfăptuirilor și al perspectivelor pe care acestea le deschid dezvoltării viitoare a României.

Lucrările Conferinței generale a P.C.R. din octombrie 1945 au definit principiile fundamentale de dezvoltare a țării, au schițat orientarea pe care partidul comunist o punea la baza reconstrucției și evoluției de perspectivă a țării noastre.

Principala sarcină care stătea în etapa postbelică în fața României era refacerea cît mai grabnică a economiei naționale, consolidarea și adîncirea democrației, mărirea producției în folosul maselor populare, îmbunătățirea condițiilor de viață a tuturor celor ce muncesc, dezvoltarea culturii naționale. Făcînd o analiză profundă a situației economice și social-politice, a evoluției forțelor politice pe plan intern, cît și a factorilor internaționali care favorizau democrația și progresul în România, Conferința a trasat jaloanele dezvoltării imediate și pentru o perioadă mai îndelungată a țării. „Apare ca o necesitate obiectivă — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — dezvoltarea forțelor de producție, intensificarea în continuare a procesului de democratizare a vieții țării. Pornind de la aceste cerințe ale progresului social în etapa respectivă, Conferința Națională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945 a pus în centrul preocupărilor partidului redresarea și dezvoltarea economiei naționale, îmbunătățirea condițiilor de trai ale populației, consolidarea unității clasei muncitoare și a alianței dintre muncitori, țărani și intelectuali, întărirea unității tuturor forțelor democratice, antiimperialiste" [1].

Despre acest moment, cu multiple semnificații în istoria partidului și a patriei, s-au scris de către cercetători ai științelor sociale mai multe

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, Edit. politică, București, 1968, p. 384—385.

„STUDII", tomul 23, nr. 6, p. 1061—1073

www.dacoromanica.ro

studii, articole, s-au făcut referiri la el în monografiile apărute care se referă la această perioadă, a constituit subiectul unor referate și comunicări ținute cu prilejul aniversării lui [2]. Conferința Națională a fost analizată mai cu seamă din punctul de vedere al perspectivei pe care o deschidea dezvoltării țării și al modului concret în care hotărîrile și măsurile adoptate au fost îndeplinite în decursul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și apoi al trecerii la construcția socialismului, sau unele aspecte separate : situația economică a României, unitatea clasei muncitoare etc. Noi încercăm să desprindem semnificația pe care acest eveniment a avut-o în istoria patriei prin principalele linii directoare pe care le-a propus privind dezvoltarea României, modul în care el a fost apreciat de forțele politice care constituiau Frontul Național Democrat și ecoul lui în unele organe ale presei centrale.

Raportul politic al C.C. al P.C.R. care a stat la baza lucrărilor Conferinței, prezentat de către Gh. Gheorghiu-Dej, făcînd o amplă analiză a situației interne și internaționale, pornind de la realitățile economice și social-politice, propunea măsurile cele mai eficiente privind rezolvarea problemelor complexe care se puneau atunci în fața țării. Făcînd o trecere în revistă a politicii internaționale, a situației economiei mondiale postbelice, raportul menționa că lucrările Conferinței se țineau în condițiile victoriei Națiunilor Unite împotriva Germaniei hitleriste și a militarismului japonez.

Militînd pentru o politică de înțelegere și colaborare între popoare și state, Conferința s-a declarat împotriva unor cercuri reacționare din țările capitaliste care doreau împărțirea lumii în blocuri, împotriva teoriei echilibrului de forțe. S-a pus accentul în raport ca și în cadrul dezbaterilor asupra spiritului de conlucrare și coexistență care urmau să domine în relațiile internaționale, iar pentru consolidarea păcii s-a insistat asupra lichidării rămășițelor fasciste și izolarea cercurilor reacționare, pentru organizarea unei democrații reale și active și îndeosebi respectarea voinței fiecărui popor de a-și făuri propriul său regim social, prin respectarea independenței naționale și neamestecului în problemele interne ale altor popoare.

O amplă și cuprinzătoare analiză face raportul general tuturor componentelor vieții economice, politice, sociale. Oprindu-se asupra luptei desfășurate de partid de la înființare pînă la 23 August 1944, asupra situației politice între cele două războaie mondiale, se relevă pe etape marile acțiuni inițiate de P.C.R. pentru libertatea și drepturile poporului român : situația revoluționară din perioada 1918—1920, greva de la Lupeni, Congresul al V-lea și hotărîrile adoptate, puternica bătălie de clasă din

[2] *Zece ani de la Conferința Națională a P.C.R. 1945—1955* (referate prezentate la sesiunea științifică de la 8—10 decembrie 1955), E.S.P.L.P., București, 1956; I. Bercu, *15 ani de la Conferința Națională a P.C.R.*, în „Studii", nr. 6/1961; Gh. Țuțui, *Însemnătatea Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945 pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R." (A.I.I.P.), nr. 5/1965; C. Olteanu, *Conferințele organizațiilor regionale ale P.C.R. din august 1945*, în A.I.I.P., nr. 5/1965; Gh. Țuțui, *Conferința Națională a P.C.R., moment însemnat în lupta pentru realizarea unității depline a clasei muncitoare din România*, în „Studii", nr. 5/1965; M. Fătu, *1946. Din istoria politică a României contemporane*. Edit. politică, București, 1968; Aron Petric, Gh. Țuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România*, Edit. Academiei, București, 1968 ș.a.

www.dacoromanica.ro

ianuarie—februarie 1933, viguroasa mișcare antifascistă care a culminat apoi cu mobilizarea tuturor patrioților în lupta de eliberare națională de sub jugul hitlerist, pentru înlăturarea dictaturii militaro-fasciste, încetarea războiului împotriva aliaților și încadrarea României în lupta popoarelor iubitoare de libertate.

Pornind în elaborarea liniei și programului său politic de la realitățile românești, de la particularitățile proprii raportului de forțe pe plan național și internațional, P.C.R. a stabilit înainte și după victoria insurecției armate alianțe și acorduri cu numeroase formațiuni și grupări politice, de la Frontul Unic Muncitoresc, la Blocul Partidelor Democrate și Frontul Național Democrat ca expresie a concentrării tuturor forțelor înaintate ale societății noastre. Sînt evidențiate măsurile și hotărîrile adoptate de P.C.R. în această etapă de coalizare a forțelor democratice ale P.C.R. și P.S.D., care, împreună cu Frontul plugarilor, Uniunea patrioților, sindicatele muncitorești, Uniunea Tineretului Comunist, la care s-au alăturat gruparea Partidului Național-Țărănesc, de sub conducerea lui Anton Alexandrescu, și cea a Partidului Național-Liberal, condus de Gh. Tătărăscu, au reușit să răstoarne guvernele cu majoritate reacționară și au adus la cîrma țării un guvern revoluționar-democratic. Se poate aprecia — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — că această victorie „este rodul luptei eroice a clasei noastre muncitoare, aliată cu țărănimea, cu intelectualitatea și celelalte categorii sociale, rezultatul luptei unite a oamenilor muncii români, maghiari, germani și de altă naționalitate, desfășurată sub conducerea Partidului Comunist Român... Trebuie să arătăm, totodată, că și celelalte categorii sociale : micii meseriași, comercianții, funcționarii și chiar o parte a burgheziei democratice naționale și-au adus contribuția la victoria de la 6 Martie"[3]. Această concentrare de forțe, cuprinzînd toate păturile și categoriile sociale, clasa muncitoare, organizată în F.U.M., țărănimea muncitoare, intelectualitatea, mici industriași, mici negustori, o parte a burgheziei interesată în dezvoltarea țării, s-a constituit concomitent cu creșterea influenței politice a P.C.R. asupra maselor populare, cu transformarea și reorganizarea sa în condițiile grele ale trecerii de la munca ilegală la cea legală. Aceste eforturi uriașe de organizare și mobilizare, această muncă titanică de concentrare a majorității poporului pe calea progresului economic, social și politic nu a fost ferită de lipsuri și greșeli, întîmpinînd în drumul său numeroase greutăți : învingerea cercurilor reacționare din interior și din afară care își manifestau puternic opoziția împotriva forțelor democratice și antiimperialiste și apoi împotriva guvernului dr. Petru Groza, instaurat la 6 Martie 1945.

Înfăptuirea principalelor obiective cu caracter antifeudal, prin realizarea și legalizarea reformei agrare, și a celor cu caracter antifascist, prin înfrîngerea Germaniei hitleriste, ofensiva continuă a forțelor populare pentru consolidarea și dezvoltarea cuceririlor obținute în perioada martie—octombrie 1945 ridicau în fața partidului comunist, forța conducătoare în cadrul Frontului Național Democrat, sarcina elaborării unui program amplu de perspectivă care să desăvîrșească sarcinile revoluției burghezo-democratice și să asigure trecerea la revoluția socialistă.

---

[3] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. IV, Edit. politică, București, 1970, p. 637—638.

www.dacoromanica.ro

Un moment important în pregătirea Conferinței generale l-a constituit desfășurarea conferințelor regionale ale P.C.R. din august 1945, care au analizat activitatea organizațiilor locale ale partidului în noile condiții politice, primele în condițiile legalității, contribuția acestora la organizarea luptei revoluționare a maselor [4]. Stabilind principalele direcții pe plan regional ale muncii organizațiilor de partid și ale maselor populare pentru refacerea și dezvoltarea economiei în lumina marxism-leninismului, conferințele regionale au subliniat că principala verigă menită să asigure succesul reconstrucției este dezvoltarea industriei și îndeosebi a industriei grele. Analizînd munca organizațiilor de partid și obștești, a legăturii acestora cu pături largi ale populației în vederea sprijinirii regimului democrat-popular, întăririi unității de acțiune a clasei muncitoare, activitatea organizatorică și ideologică a partidului, alegînd noile organe regionale ale P.C.R. și delegații pentru conferința pe țară, conferințele regionale prin adeziunea de care s-au bucurat în rîndul maselor au contribuit la creșterea maturității organizațiilor de partid, la intensificarea activității lor.

Un larg ecou în presa timpului, în rîndul populației capitalei, l-au avut numeroasele întruniri de partid la care au luat cuvîntul valoroase cadre ale partidului comunist, membri ai Comitetului Central, care au pus în dezbaterea publică principalele teze ale conducerii P.C.R. privind situația politică internă, problema reconstrucției țării, realizările guvernului dr. Petru Groza în primele șase luni, lupta împotriva cercurilor reacționare care căutau să zădărnicească opera guvernului instaurat în martie 1945 [5]. Amplele expuneri pe care cei mai autorizați exponenți ai maselor populare le-au făcut în fața unui auditoriu larg, în cele mai mari săli ale capitalei, au avut darul să lămurească masele populare asupra punctului de vedere al P.C.R. în problemele fundamentale care se ridicau atunci în fața României. Era pentru prima oară cînd un partid politic, călăuzit de interesele fundamentale ale țării, expunea în fața poporului un program concret și realist de a cărui înfăptuire depindea viitorul patriei.

Conferința Națională a P.C.R. a concentrat atenția partidului și guvernului, a întregului popor asupra bătăliei economice, sarcină hotărîtoare pentru consolidarea regimului democrat-popular. Pierzînd bătălia pe terenul politic, reacțiunea, clasele dominante, în mîinile cărora se mai aflau puternice resurse materiale, căutau să înfrîngă guvernul pe plan economic. Studiind cu atenție situația economică grea a țării din 1945, cînd ne aflam, după aproape patru ani de dominație hitleristă și de război, cînd producția industriei scăzuse într-o serie de ramuri la circa 50% față de nivelul antebelic, capacitatea de transport pe C.F.R. scăzuse la 30% față de 1943, agricultura era secătuită de jaful hitlerist, de rechiziții din timpul războiului, de distrugerile provocate de trecerea frontului, partidul comunist stabilea sarcinile de bază pentru trecerea de la producția de război la cea de pace prin : ridicarea producției industriale, organizarea transporturilor, desăvîrșirea reformei agrare, organizarea aprovizionării populației ș.a. Raportul general și dezbaterile au făcut o analiză profundă

[4] Vezi pe larg C. Olteanu, *Conferințele organizațiilor regionale ale P.C.R. din august 1945*, în A.I.I.P., nr. 5/1965, p. 23–32.

[5] „Scînteia", nr. 349, 350, 351, 352, 353, din 11, 12, 13, 14 și 15 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

sectoarelor-cheie ale economiei : industria, transporturile, agricultura, comerțul, creditul financiar, pentru a evidenția posibilitățile existente în procesul reconstrucției și dezvoltării viitoare a țării, căci : „sarcinile sînt cu atît mai mari și mai grele, cu cît nu este vorba numai de a reface ceea ce s-a distrus, ci și de a construi și dezvolta economia României" [6].

Analizînd cu competență, cu înaltă responsabilitate față de interesele majore ale poporului român problema industrializării țării, luînd în considerație opțiunile unor personalități înaintate ale culturii și științei românești din trecut, experiența propriului partid și a altora, P.C.R. a pus la baza acestui proces de renaștere a națiunii refacerea și dezvoltarea industriei grele. Luînd atitudine fermă împotriva teoriilor care susțineau că România este o țară „eminamente agricolă" și care tindeau astfel să țină țara în condiții de inferioritate față de statele industriale dezvoltate, Conferința din octombrie argumenta științific că numai prin dezvoltarea industriei grele se pot pune în valoare toate bogățiile țării noastre, vor putea lua o nouă dezvoltare industriile existente și vor lua naștere altele noi. Raportul general consemna că numai o industrie grea, îndrumată pe linia nevoilor interne și a posibilităților izvorîte din legături comerciale permanente, ar contribui la dezvoltarea transporturilor — sector vital al economiei — ar fi de folos înzestrării agriculturii cu mașini-unelte, produse și instalații de prelucrare care să-i ridice productivitatea și rentabilitatea, ar putea duce la utilizarea întregii forțe de muncă a poporului, ar putea asigura independența și suveranitatea țării noastre [7].

Preconizînd folosirea resurselor interne și a capacităților de producție existente în vederea redresării economice, Conferința a stabilit obiective concrete în vederea creșterii producției în toate sectoarele industriei : siderurgică, metalurgică, minieră și petrolieră. Măsuri importante s-au adoptat privind sectorul transporturilor, mult lovit de război, construirea de noi locomotive și vagoane ; atenție acordîndu-se, de asemenea, refacerii și construirii șoselelor, transporturilor aeriene și navale.

Menționînd că deși au existat numeroase planuri, unele destul de eficiente, alcătuite de tehnicieni și ingineri români pînă la 23 August, guvernele care s-au perindat la cîrma țării n-au valorificat aceste planuri și nici cursul numeroaselor rîuri românești. Conferința națională a inițiat un vast program de electrificare a țării prin crearea de noi termo- și hidrocentrale care să permită folosirea masivă a energiei electrice în dezvoltarea tuturor ramurilor industriei noastre.

O importanță deosebită au acordat lucrările Conferinței sectorului agricol, care, în urma reformei agrare și a desființării proprietății moșierești, a sprijinirii țărănimii muncitoare de către puterea democrat-populară pe baza industrializării, oferea posibilitatea ridicării agriculturii pe noi trepte și îmbunătățirii nivelului de trai al maselor țărănimii. În cadrul problemelor complexe pe care le ridica sistemul agriculturii noastre, cîteva trebuiau rezolvate cu prioritate : desăvîrșirea reformei agrare, organizarea centrelor de închiriat mașini agricole, creșterea producției prin îmbunătățirea mijloacelor de prelucrare a pămîntului, mărirea suprafețelor

[6] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 60.

[7] *Ibidem*, p. 63—64.

www.dacoromanica.ro

însămînţate, noi lucrări de îmbunătăţiri funciare şi mai cu seamă înfiinţarea şi dezvoltarea cooperativelor săteşti.

Măsuri importante au fost propuse în domeniul comerţului exterior, creditului şi finanţelor publice, în care Banca Naţională urma să fie pîrghia principală nu numai pentru acordarea de credite, dar şi pentru controlul întrebuinţării acestora.

Problemelor învăţămîntului, lichidării analfabetismului, democratizării corpului didactic, culturalizării maselor, aspectelor sănătăţii publice li s-au dat soluţii corespunzătoare.

În cadrul sarcinilor politice generale un accent deosebit a pus Conferinţa din octombrie pe întărirea Frontului Unic Muncitoresc pentru înfăptuirea unităţii politice a clasei muncitoare în scopul creării unei organizaţii unice cu o capacitate de mobilizare mai mare, care să sporească considerabil influenţa politică a muncitorimii [8]. În cadrul raportului politic de forţe pe plan intern, P.C.R. aprecia că interesele comune ale celor două partide muncitoreşti sînt predominante în comparaţie cu punctele de vedere deosebite care mai existau, că unitatea proletariatului să nu se facă ca o contopire mecanică între două partide, ci să aibă loc pe baze principiale, avînd drept concepţie unică marxism-leninismul.

Pe linia obiectivelor interne de partid, pentru ca partidul comunist să-şi îndeplinească pe deplin rolul conducător în viaţa politică şi economică a ţării, s-au adoptat noi sarcini în domeniul muncii organizatorice şi de propagandă : consolidarea pe mai departe a organizaţiilor de partid, întărirea activităţii organizatorice în rîndurile muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor, întărirea răspunderii colective şi individuale a cadrelor printr-un control riguros şi ajutor permanent din partea organelor de conducere asupra îndeplinirii sarcinilor. S-a stabilit, de asemenea, înarmarea temeinică cu linia şi sarcinile partidului şi ridicarea nivelului politic al membrilor săi, prin difuzarea largă a literaturii politice, reorganizarea învăţămîntului de partid şi editarea operelor clasicilor marxism-leninismului, întărirea disciplinei de partid şi menţinerea legăturii acestuia cu masele. În acest domeniu, un merit deosebit al Conferinţei Naţionale îl constituie adoptarea statutului, care stabilea drepturile şi îndatoririle membrilor săi, rolul, sarcinile şi scopul final al partidului, construirea societăţii comuniste. Ca secretar general al Partidului Comunist Român a fost ales Gh. Gheorghiu-Dej, fiu credincios al clasei muncitoare, al poporului român, militant revoluţionar de seamă al partidului şi poporului nostru.

★

Semnificativ pentru acest forum comunist din octombrie 1945 a fost analiza întregului complex economic social-politic al ţării, marcînd un moment însemnat în istoria patriei. Pornind de la raportul real de forţe pe plan intern şi de la conjunctura internaţională favorabilă dezvoltării procesului de democratizare a tuturor sectoarelor vieţii publice, stabilind obiectivele şi perspectivele refacerii economiei în care erau interesate cele mai largi pături sociale organizate în partide şi grupări politice diverse,

[8] Vezi pe larg : Gh. Ţuţui, *Conferinţa Naţională a P.C.R., moment însemnat în lupta pentru realizarea unităţii depline a clasei muncitoare din România*, în „Studii", nr. 5/1965, p. 988—999.

www.dacoromanica.ro

Conferința Națională a P.C.R. a favorizat cooperarea și colaborarea acestor partide și în domeniul politic, demascînd totodată elementele reacționare care se opuneau progresului și democratizării țării. Numai prin antrenarea tuturor energiilor și resurselor se puteau duce la bun sfîrșit obiectivele propuse, și de aceea : „Întreaga muncitorime, întreaga țărănime, întreaga intelectualitate, industriașii, comercianții, oamenii de finanțe, tot ce este cinstit și patriot în această țară trebuie să se încadreze în marea operă de refacere economică a țării, în opera de valorificare a bogățiilor imense pe care le posedă România, în opera de ridicare a nivelului general de viață al întregului popor"[9].

În cadrul procesului de consolidare a regimului democrat-popular, P.C.R. preconiza înfrățirea dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, sprijinirea activă a guvernului democratic-revoluționar dr. Petru Groza și mai ales mobilizarea întregului partid în colaborare cu forțele democratice pentru cîștigarea alegerilor parlamentare din 1946. În situația unei ascuțite bătălii politice, cele două partide reacționare P.N.Ț. — Maniu și P.N.L. — Brătianu, care nu renunțaseră la lupta împotriva revoluției populare, pierzînd influența asupra majorității poporului român, folosind pozițiile economice pe care le mai aveau, sperau ca prin alegeri să mai recîștige din pozițiile pierdute. În această complexă situație politică de încleștare a forțelor, un rol important în asigurarea victoriei democrației și progresului l-a avut întărirea Frontului Național Democrat—puternică coaliție de partide și grupări în fruntea cărora se afla P.C.R., care exprima voința maselor populare de menținere și consolidare a regimului democrat popular.

Încă din prima zi a Conferinței, masele muncitoare prin numeroase scrisori și telegrame, declarîndu-și adeziunea deplină la lucrările acesteia, își afirmau atașamentul față de măsurile și hotărîrile care vor fi adoptate. Din fabrici, uzine, ogoare și birouri, largi mase populare aduceau prin îndeplinirea sarcinilor profesionale, prin eforturile suplimentare depuse în producție pentru refacerea și reconstrucția țării prinosul lor față de proiectele elaborate de partidul comunist. Moțiunile și telegramele adoptate cu prilejul adunărilor și mitingurilor ce se țineau în toată țara au salutat cu căldură Conferința P.C.R.

Cuvîntările de salut ale reprezentanților organizațiilor de masă care făceau parte din F.N.D. sînt grăitoare în această privință. Salutînd conferința, secretarul general al Partidului Social-Democrat, Teodor Iordăchescu, menționa că celălalt factor în puterea căruia stă ca F.U.M. să-și îndeplinească sarcinile sale depune toate eforturile pentru a înțelege pe deplin rostul și spiritul în care trebuie să funcționeze partidul unic al muncitorimii, că P.S.D. este tot atît de hotărît să lupte contra dezbinării și pentru desăvîrșirea unității depline a muncitorimii. „Pentru reușita desăvîrșită a acestui mare țel e nevoie însă de o temeinică pregătire, de înlăturarea din drum a tuturor prejudecăților și rămășițelor trecutului dureros, de combaterea înverșunată a egoismului și inconștienței ; e nevoie, prin urmare, de perfectarea funcționării Frontului Unic Muncitoresc" [10].

[9] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 80—81.
[10] „Scînteia", nr. 355 din 18 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

Salutînd adunarea din partea organizației pe capitală a P.S.D., Ion Burcă, reprezentantul acesteia, sublinia printre altele : „Noi avem convingerea că, lucrînd împreună cu voi, cu toată lealitatea, cu toată buna-credință de care sîntem cu toții încredințați, avem convingerea că cu aceasta vom ajunge să întărim în țara noastră acest Front Unic Muncitoresc, spre binele poporului muncitor din această țară" [11].

Ocupîndu-se de problemele redresării, ale creșterii producției și ale eforturilor depuse de sindicate pentru disciplina muncii, despre aspectele colaborării comuniștilor și social-democraților în F.U.M., vicepreședintele Confederației Generale a Muncii, Gheorghe Stroia, sublinia : „Pe noi, sindicaliștii, ne bucură faptul că putem saluta în voi pe reprezentanții unui partid care timp de aproape 25 de ani a fost supus celei mai sălbatice prigoane din partea reacțiunii și totuși ați reușit, luptînd cu prigoana și toate urmările ei, nu numai să vă mențineți, dar să vă întăriți și astăzi, Partidul vostru, partidul comunist să devină un factor important în viața socială și politică a României" [12]. Cimentînd legăturile celor două partide muncitorești în cadrul luptei comune pe care o desfășurau în sindicate, comuniștii și social-democrații întăreau organizația muncitorească unică menită să coalizeze și celelalte pături sociale la programul și platforma Frontului Național Democrat.

O mare însemnătate avea în cadrul situației politice interne hotărîrea maselor țărănimii de a contribui la acțiunea de refacere a economiei, de aprovizionare a industriei și orașelor cu produse agroalimentare. Încadrată în „Frontul plugarilor" a cărui pondere și influență erau în continuă creștere, țărănimea muncitoare își aducea aportul la efortul general de consolidare a statului democrat-popular, de colaborare cu clasa muncitoare sub hegemonia acesteia. Conferința a fost salutată cu toată căldura în numele celor 1 500 000 de țărani organizați în „Frontul plugarilor" de Miron Belea, secretar general al organizației, care sublinia că, străbătînd alături anii dictaturii fasciste, sacrificiile cele mai mari le-a dat P.C.R. care a acordat în permanență sprijin și ajutor plugărimii, ajutor care s-a manifestat mai cu seamă în bătălia pentru reforma agrară. În cadrul Conferinței, un larg expozeu a făcut — oprindu-se pe larg asupra principalelor aspecte interne și internaționale — dr. Petru Groza, șeful guvernului și președintele organizației țărănimii din România. Accentuînd că erau de rezolvat sarcini grele pe linia reconstrucției, partidul comunist, plugărimea și alături de aceștia intelectualii progresiști trebuiau să dovedească că sînt în stare să cîrmuiască țara prin ridicarea producției și disciplinarea muncii. „Cu toate greutățile — sublinia președintele Consiliului de Miniștri — inerente condițiilor subiective în care trăim, cu toate greutățile unui război atît de îndelungat și atît de distrugător, cu toate greutățile începutului, cu toate „bolile copilăriei", ca să spun așa, de care suferim unii și alții, noi în scurt timp vom pune orînduială în sectorul economic încă odată, mărind întîi de toate producția, și ne vom aduna toate forțele pentru a ne organiza și pentru a putea supraveghea distribuția produselor" [13].

[11] Ibidem.
[12] Ibidem.
[13] „Scînteia", nr. 355, din 18 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

Șeful guvernului democratic s-a referit apoi în ampla cuvîntare la faptul că vîrfurile reacționare din sectorul financiar și cel industrial ca și rămășițele moșierimii nu vor putea opri eforturile guvernului de a lichida specula, de a obține ca produsele să ajungă direct la consumatori în scopul ridicării nivelului de trai al întregului popor, preocupîndu-se în continuare de creșterea conștiinței cetățenești, a culturii maselor populare.

Conferința Națională a fost salutată, de asemenea, de reprezentantul Uniunii patrioților, Mihail Dragomirescu, care sublinia că această organizație se străduiește să îndrume pe toți intelectualii în lupta pentru prosperitatea țării, alături de forțele real democratice și productive, muncitori și țărani. „De aceea Uniunea patrioților a mers înainte de 23 August alături de Partidul Comunist, alături de Partidul Social-Democrat și alături de toate forțele care au luptat și luptă pentru democratizarea țării și este decisă ca și de azi înainte să meargă tot atît de hotărît alături de partidul comunist, pentru că aceasta asigură fericirea Patriei și a întregului popor" [14]. Relevînd că Uniunea patrioților apreciază că P.C.R. a pus mai presus interesele întregului popor, că a reușit să se ridice la înălțimea de a vedea în întregime interesele patriei, reprezentantul acestei organizații conchidea : „Noi am văzut că pătura intelectualilor și pătura mijlocașă sînt prețuite cum trebuie de clasa muncitoare și sprijinite de această clasă muncitoare pentru o viață demnă și mulțumită. De aceea sîntem prieteni pentru veșnicie ai Partidului Comunist și ai tuturor luptătorilor pentru dreptate" [15].

Conferința a mai fost salutată de Anton Alexandrescu, conducătorul noului Partid Național-Țărănesc care aderase la F.N.D., care a arătat că peste micile necazuri și lipsurile vremelnice ce au mai avut loc în conlucrarea cu P.C.R. s-a putut dovedi o înțelegere frățească și deplină pentru îndreptarea unor rele pe care alții le-au adus acestui popor. În scopul afirmării dreptului la existență demnă pe linia progresului istoric al acestui neam, vorbitorul a subliniat : „Am curajul să declar că Partidul Comunist Român înscrie într-adevăr o pagină glorioasă de adevărat patriotism în istoria României" [16].

În afara acestor manifestări de simpatie exprimate de la tribuna conferinței prin reprezentanții autorizați ai grupărilor politice care făceau parte din F.N.D., acest moment cu multiple semnificații pentru istoria patriei a avut un larg ecou în presa timpului. În afara ziarului „Scînteia", care a redat pe larg lucrările Conferinței Naționale a P.C.R., „România liberă" și-a informat cititorii cu deschiderea, desfășurarea și hotărîrile adoptate de conferință [17]. La rubrica *Viața politică*, ziarul, înfățișînd extrase din cuvîntările și din raportul prezentat, făcea aprecieri elogioase asupra problemelor discutate sub titlul *Un vast program de industrializare a țării. Cum înțeleg comuniștii Partidul Unic Muncitoresc. Ce cuprinde rezoluția Conferinței Naționale a P.C.R.* Ziarul releva contribuția comuniștilor la realizarea reformei agrare, la faptul că ei și-au îndeplinit sar-

[14] „Scînteia", nr. 355 din 18 octombrie 1945.
[15] Ibidem.
[16] Ibidem.
[17] „România liberă", nr. 370, 371, 372, 373, 374, 375, din 18, 19, 20, 21, 22, 24 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

cinile de susținători ai intereselor poporului că: „Partidul a crescut considerabil, membrii săi contribuind la formarea Sindicatelor Unite, întărirea Frontului Unic, a Frontului Național Democrat și a colaborării cu Partidul Național Liberal de sub conducerea d-lui Tătărăscu, pentru realizarea unei ordini democratice la noi în țară" [18].

Se fac ample referiri la bătălia reconstrucției care constituie o problemă a tuturor cetățenilor doritori să creeze o Românie liberă, puternică și independentă, și care are o strînsă legătură cu pregătirea alegerilor, cu coalizarea forțelor democratice pentru obținerea victoriei în aceste alegeri. Numeroase comentarii se fac pe marginea aprecierii pe care P.C.R. o făcea asupra situației internaționale.

Organul Partidului Social-Democrat, „Libertatea", publică relatări de la deschiderea primei Conferințe generale a partidului comunist, despre participarea fruntașilor celorlalte partide și organizații politice, redînd în întregime salutul secretarului său general și al reprezentantului P.S.D. pe capitală [19].

„Viața sindicală", organ săptămînal al Confederației Generale a Muncii din România, menționînd că P.C.R. împreună cu P.S.D. au pus bazele unității sindicale, prin crearea F.U.M., că muncitorimea din țara noastră era pe deplin lămurită asupra contribuției pe care partidul comunist a adus-o la opera de unire a clasei muncitoare în organizațiile ei sindicale, aderînd cu tot entuziasmul la hotărîrile acestei importante adunări a fruntașilor partidului, publică sub titlul *O singură clasă! O singură mișcare sindicală! Un singur partid muncitoresc!* cuvîntul de salut al sindicatelor la conferință [20].

Relevînd că viața publică a înregistrat în ultima vreme o intensificare a activității politice, în care s-au remarcat întrunirile convocate de partidul comunist în cursul cărora fruntașii săi au prezentat punctul de vedere al P.C.R. față de principalele probleme, „Frontul plugarilor" consemna: „Obișnuiți cu atmosfera și conținutul întrunirilor politice dinainte de război, care începeau și se terminau sub semnul unei propagande înguste de partid, adunările publice amintite — dintre care unele prin proporția lor au căpătat aspectele unor adevărate mitinguri — au făcut notă aparte prin preocupările lor politice interne și externe care depășeau cu mult caracterul unei întruniri limitate de partid, căpătînd amploarea și semnificația unor adevărate evenimente politice" [21]. Subliniind că partidul comunist a desfășurat o intensă muncă de lămurire în rîndurile populației țării pentru popularizarea programului său, organul țărănimii publica discursurile care s-au ținut, ample extrase din desfășurarea lucrărilor.

„Drapelul" [22], ziar de informație, atitudine și orientare politică, organul P.N.L.-Tătărăscu, publica aspecte de la ședința de deschidere cu scurte extrase din cuvintele de salut adresate, insistînd asupra declarației președintelui Consiliului de Miniștri dr. Petru Groza. Comentariul releva, printre altele, considerentele pentru care P.C.R. menține mai

[18] „România liberă", nr. 382 din 1 noiembrie 1945.
[19] „Libertatea", nr. 354 din 18 octombrie 1945.
[20] „Viața sindicală", nr. 44 din 21 octombrie 1945.
[21] „Frontul plugarilor", nr. 212 din 18 octombrie 1945.
[22] „Drapelul", nr. 235 din 20 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

departe colaborarea cu toate forțele democratice pentru întărirea Frontului Național Democrat și conlucrarea cu Partidul Liberal de sub conducerea lui Gh. Tătărăscu împotriva reacțiunii interne.

În tot timpul desfășurării conferinței, „Universul" și-a ținut la curent cititorii cu conținutul raportului general, cît și cu luările de cuvînt ale participanților la dezbateri, comentînd favorabil unele teze principale formulate. El consemna : „Căutînd să fixeze caracterul structural al economiei românești domnia sa (raportorul general — *n.n.*) respinge substratul retrograd al teoriei pe tema că sîntem țară « eminamente agricolă », și într-o strînsă argumentare arată că progresul României este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării țării și că de tăria industrială a țării depinde în mare măsură însăși independența statului nostru" [23]. Declarîndu-se de acord cu acțiunea de reconstrucție și chiar cu necesitatea dezvoltării unei industrii grele, ziarul remarca că numai atunci cînd vom înfăptui toate acestea vom putea aspira la o poziție superioară și demnă în concertul popoarelor europene și la împlinirea acelui rol economic important, pe care România poate și trebuie să-l joace în această parte a Europei. „Universul" publica numele membrilor Comitetului Central, cît și rezoluția adoptată în întregime.

Ample relatări asupra desfășurării lucrărilor, asupra participării la ședința de deschidere ca invitați și reprezentanți ai tuturor grupărilor politice din Frontul Național Democrat și din guvern a publicat „Timpul". În mai multe numere, sub diverse titluri, ziarul comenta largi pasaje din raportul general și din cuvîntări, publicînd în final lista membrilor Comitetului Central și comentarii asupra statutului P.C.R. [24].

„Semnalul", subintitulat și cotidian independent al democrației românești, redînd ample comentarii asupra lucrărilor conferinței, reliefa pe larg în numerele sale din octombrie [25] desfășurarea lucrărilor, publicînd în întregime cuvîntările unor fruntași ai P.C.R. care s-au ocupat de diverse aspecte ridicate în raportul general și în dezbateri.

O amplă ilustrare și-a găsit conferința în coloanele ziarului „Jurnalul de dimineață", care reda deschiderea festivă a primei zile, rezumatul cuvîntărilor din ziua a doua, o largă expunere asupra raportului general, cu referiri îndeosebi la aprecierile privind situația politică internă și la sarcinile pe care le punea în față clasei muncitoare și a poporului român prima conferință legală a P.C.R. [26]. Într-un comentariu favorabil conferinței, după ce ecourile acesteia mai persistau încă, ocupîndu-se de modul democratic în care P.C.R. punea problema viitorului democrației românești, autorul releva : „E firesc, e drept ca fiecare cetățean conștient să fi urmărit cu interes dezbaterile și lucrările Conferinței generale a Partidului Comunist Român. Aceasta cu atît mai mult cu cît partidul comunist este astăzi un factor important și chiar hotărîtor în guvernarea țării" [27].

Referindu-se la jertfele și sacrificiile pe care clasa muncitoare din România le-a adus pentru eliberarea de sub jugul exploatării în cei 21

[23] „Universul", nr. 242 din 22 octombrie 1945.
[24] „Timpul", nr. 2 974 din 28 octombrie 1945.
[25] „Semnalul", nr. 1 051, 1 052, 1 053 din 18, 19, 20 octombrie 1945.
[26] „Jurnalul de dimineață", nr. 278 din 21 octombrie 1945.
[27] Ibidem, nr. 282 din 26 octombrie 1945.

www.dacoromanica.ro

de ani de ilegalitate, luptînd cu greutăţi şi lipsuri de tot felul, acelaşi comentator conchidea : „Iar cînd dl. Gh. Vasilichi a citit numele celor care şi-au dat viaţa pentru ideile şi idealurile lor, desigur că un fior a trecut prin toată asistenţa. Şi lista aceasta nici nu a fost completă" [28].

Diferitele organe de presă la care ne-am referit, ocupîndu-se de această amplă manifestare comunistă, unele mai detaliat, altele în mai mică măsură, de modul democratic în care au avut loc dezbaterile şi alegerea noilor organe superioare de partid, de larga participare la ea a unor membri ai guvernului în frunte cu primul ministru, a unor personalităţi proeminente ale vieţii culturale şi ştiinţifice, comandanţi de armată, reprezentanţii unor grupări politice cu tendinţe şi ideologii diferite au subliniat în felul acesta caracterul ei larg reprezentativ. Alte ziare, redînd unele detalii din cuvîntările ţinute sau oprindu-se asupra luptei desfăşurate de clasa muncitoare din România pentru revendicări economice şi libertăţi democratice împotriva asupririi sociale şi naţionale, de la înfiinţarea P.C.R. pînă în 1945, la care se referă raportul, au popularizat momente din istoria P.C.R., a forţelor revoluţionare şi democratice împotriva reacţiunii, a claselor dominante.

Extrasele ample, comentariile pe marginea tezelor şi punctele de vedere ale P.C.R., exprimate la conferinţă, apărute în publicistica românească în toamna anului 1945, au avut darul să amplifice proiectele şi programul partidului comunist, să aducă la cunoştinţă unui număr mai mare de cetăţeni din păturile cele mai diverse punctul de vedere al partidului comunist în principalele probleme interne şi internaţionale ale României.

Sensurile majore care se desprind acum, după scurgerea unui sfert de veac de la acest moment hotărîtor în activitatea Partidului Comunist Român, sînt multiple. Contribuind prin hotărîrile adoptate la victoria luptei revoluţionare şi democratice a clasei muncitoare, la care s-au raliat ţărănimea muncitoare, păturile mijlocii, intelectualitatea şi temporar o parte a burgheziei democratice naţionale, Conferinţa a demonstrat forţa de previziune a partidului care a elaborat liniile directoare de dezvoltare adecvate condiţiilor ţării noastre, forţa lui de mobilizare a maselor largi populare la programul economic şi politic stabilit. Conferinţa Naţională, prin justeţea măsurilor preconizate şi realizate, confirmate de istoria ultimului sfert de secol, a dovedit capacitatea P.C.R. de a aplica tezele generale ale marxism-leninismului la condiţiile specifice ale României, la etapa desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la revoluţia socialistă.

Amplul proces de industrializare, măsurile adoptate de congresele şi plenarele ulterioare şi îndeosebi de Congresele al IX-lea şi al X-lea ale P.C.R., de Conferinţa Naţională din decembrie 1967 privitoare la perfecţionarea conducerii şi planificării economiei naţionale, dezvoltarea fără precedent a forţelor de producţie care se desfăşoară în etapa construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate, procesul de democratizare şi de omogenizare a societăţii româneşti actuale îşi au rădăcinile şi izvorul în ideile şi tezele fundamentale ale Conferinţei Naţionale din octombrie 1945.

[28] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

50 DE ANI DE LA GREVA GENERALĂ DIN 1929

CONTRIBUȚII PRIVIND GREVA GENERALĂ DIN OCTOMBRIE 1920

DE
ION IACOȘ

Greva generală din octombrie 1920, punctul culminant al mișcării greviste din anii avîntului revoluționar, a reprezentat cea mai mare ridicare la luptă a proletariatului român de pînă atunci pentru dreptate socială și libertăți democratice avînd o profundă semnificație politică pentru destinele clasei muncitoare, ale poporului român.

Desfășurată la capătul unei puternice mișcări greviste din anii 1919—1920, cînd s-a acumulat o bogată experiență revoluționară, marea confruntare de clasă din toamna anului 1920, a cuprins pentru prima oară întregul proletariat industrial din țara noastră în lupta împotriva claselor exploatatoare. Prin amploarea și combativitatea sa revoluționară, prin ridicarea unitară a unei imense mase muncitorești la luptă, greva generală a fost cel mai important moment din istoria luptelor de clasă revoluționare de pînă atunci din România. Marea bătălie de acum cinci decenii a zguduit puternic însăși temelia regimului burghezo-moșieresc. În timpul grevei generale „clasa muncitoare s-a afirmat ca o forță națională în stare să-și asume rolul de conducător al întregului popor în lupta pentru transformarea revoluționară a societății, să conducă destinele întregii națiuni"[1]. Problema grevei generale a fost ridicată de masa covîrșitoare a membrilor Partidului socialist și a sindicatelor încă din primăvara anului 1920. Dezbaterile în jurul acestei chestiuni, ca și numeroasele greve generale pe ramură, orașe și regiuni din vara acelui an, au intensificat și accelerat procesul de cristalizare a pozițiilor și tendințelor din rîndurile conducerii mișcării muncitorești. În fruntea celor care se pronunțau pentru greva generală, mai ales după ședința comitetelor organizațiilor sindicale și de partid din iulie 1920, și care duceau muncă de pregătire și organizare a acesteia se aflau militanții călîți în focul luptelor revoluționare: Gheorghe Cristescu, Gh. M. Vasilescu-Vasia, Pandele Becheanu, Teodor Iordăchescu, Gh. Niculescu-Mizil, P. Constantinescu-Iași, Leonte Filipescu, Alecu Constantinescu, Ion Pas, Lazăr Măglașu,

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, I, Edit. politică, București, 1968, p. 352.

www.dacoromanica.ro

Ion Grigorescu, Ion Burcă, Dumitru Grofu, V. Anagnoste (București), Eugen Rozvan (Oradea), D. Stoiculescu (Galați), Coloman Müller, Traian Novac (Timișoara), Gh. Mamina, Carol Barta (Brașov), Gheorghe Tănase și Zaharia Tănase (Iași), M. Cruceanu, C. Nicolcescu (Craiova), Ioan Elena (Tr. Severin), Andrei Ionescu, N. Rogobete (Constanța), Iosif Ciser, Gh. Mogoșan (Valea Jiului), dr. H. Aroneanu (Bacău), Gh. Russ, Ion Groza, Tiron Albani (Cluj), Iancu Iliescu (Piatra Neamț). Concomitent cu afirmarea acestor poziții înaintate unii lideri social-democrați I. Flueraș, I. Jumanca, G. Grigorovici, I. Pistiner, Toma Dragu, M. Bălineanu și alții s-au pronunțat împotriva grevei generale fie direct, fie într-o formă mai voalată, dar, în esență, situîndu-se pe aceeași poziție de negare a acțiunilor hotărîte, intransigente. În desfășurarea acțiunii confruntarea de opinii va căpăta un caracter mai ascuțit, unele influențe ale concepțiilor reformiste resimțindu-se asupra tacticii și lozincilor de luptă din timpul grevei generale.

Întrucît, în numeroase studii publicate mai ales în anii 1960 [2] și 1965 [3] s-a scris despre desfășurarea propriu-zisă a grevei generale, deși cu multe aprecieri neconforme cu realitatea asupra cărora nu insistăm, în paginile ce urmează vom analiza mai ales perioada de pregătire a grevei generale, poziția diferitelor partide, organizații și personalități politice față de grevă cu toate implicațiile ei.

Programul de revendicări, elaborat de Consiliul general al Partidului socialist și al sindicatelor, împreună cu delegații tuturor organizațiilor regionale muncitorești întruniți la 10 și 11 octombrie 1920 în București, cunoscut și sub denumirea *Ultimatumul muncitorimii către guvern*, a fost documentul care a stat la baza declanșării grevei generale, a justificării pe multiplele planuri a acestei acțiuni muncitorești. În partea introductivă a programului se înfățișează cauzele care au determinat întocmirea unui astfel de memoriu de revendicări și înaintarea lui guvernului. Sintetizînd zecile și sutele de cauze mai mult sau mai puțin generale ale atîtor greve ce avuseseră loc în anii avîntului revoluționar, cei prezenți au luat în dezbatere „regimul de teroare inaugurat de guvern", regim prin care guvernul averescan „tinde nu numai la tăgăduirea celor mai esențiale drepturi cetățenești ale clasei muncitoare, ci chiar la desființarea organizațiunilor de apărare a muncitorilor în contra exploatării capitaliste" [4].

În cadrul memoriului, cauzele care au determinat muncitorimea să pășească, în acel moment, pe calea grevei generale, erau împărțite în trei mari grupe. Consiliul general a constatat, mai întîi, că nu au fost respectate promisiunile făcute organizațiilor centrale muncitorești de către șeful guvernului cu ocazia reluării lucrului în întreprinderile statului după marile ridicări la luptă din vara anului 1920. Aceste promisiuni aveau în vedere drepturile cîștigate pînă atunci de muncitorime, guvernul angajîndu-se să-și respecte obligațiile și să ia îndeaproape în cerceta-

[2] *Greva generală din România 1920*, Edit. politică, București, 1940. Vezi și studiile publicate în revista „Anale", nr. 3, 4 și 5/1960; „Studii", nr. 5/1960; „Revista arhivelor", nr. 2/1960.

[3] „Anale", nr. 5/1965.

[4] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*. Edit. politică, București, 1966, p. 509.

www.dacoromanica.ro

re revendicările ulterioare ale muncitorilor. Dar lucrurile au evoluat altfel; consiliile muncitorești recunoscute pînă atunci de către direcțiile instituțiilor și întreprinderilor statului au fost împiedicate în bună parte să-și mai desfășoare activitatea, iar muncitorii organizați în sindicate au fost persecutați, mulți dintre ei concediați fără motiv. O cauză în plus a constituit-o faptul că armata a continuat să fie menținută în fabrici și folosită pentru intimidarea și terorizarea muncitorilor organizați.

Consiliul constata, în continuare, că atitudinea guvernului departe de a fi întîmplătoare se înscria pe linia orientării sale generale față de clasa muncitoare. În adevăr, se scria în memoriu, pentru aplanarea conflictelor colective de muncă, guvernul a trecut prin parlament legea Trancu-Iași, prin care i s-au tăgăduit muncitorimii cele mai elementare drepturi de apărare și însuși dreptul la muncă. Toate protestele făcute de clasa muncitoare, fie direct prin demonstrații contra legii, fie prin reprezentanții ei autorizați, au rămas fără ecou, guvernul considerînd că trebuie să consfințească prin lege arbitrariul și teroarea. Această stare de lucruri a provocat, după cum era și firesc, o nemulțumire și mai mare în rîndurile muncitorimii, deoarece ea s-a văzut lipsită de orice mijloace de apărare, prin faptul că au fost înlăturate comitetele organizațiilor sindicale de la tranșarea diferendelor dintre capital și muncă. Un asemenea sistem arbitrar, se precizează în memoriu, muncitorimea nu-l poate accepta sub nici o formă.

În fine, o a treia mare grupă de cauze, expuse în partea explicativă a memoriului, se referă la menținerea stării de asediu și a cenzurii în majoritatea centrelor muncitorești. Concomitent cu această situație inacceptabilă și reprobabilă din toate punctele de vedere, Consiliul general ridica protestul său împotriva curților marțiale care continuau să judece delictele politice și de presă, deși o astfel de acțiune era contrară prevederilor constituționale. Guvernul ducea în acest fel, o politică vădită de intimidare și persecutare a conducătorilor organizațiilor muncitorești. Sute de lucrători au fost arestați, schingiuiți și persecutați pentru simple bănuieli. Libertatea de organizare, întrunire și presă era lăsată la bunul plac al comandanților militari locali, care au intensificat măsurile de evacuare, trimitere la urmă a multor lucrători socialiști lipsindu-i de posibilitatea de a-și cîștiga existența. Totodată, Consiliul a luat în discuție problema asigurărilor sociale, atît cea a caselor cercuale de asigurare din Transilvania și Banat, cît și cea a casei centrale a meseriilor din vechea Românie, care în forma lor de atunci nu corespundeau necesităților și intereselor clasei muncitoare, propunînd unificarea legislației asigurărilor sociale pe baza principiului de autonomie, singurul mijloc prin care aceste instituții puteau folosi clasei muncitoare [5].

Pornind de la aceste cauze generale care au stat la baza mișcării greviste, Consiliul general a elaborat un program în care au fost înscrise revendicări dintre cele mai de seamă ale clasei muncitoare, ale maselor largi ale poporului, de o însemnătate politică generală.

Memoriul de revendicări a fost prezentat guvernului Averescu de către o comisie formată „aproape în unanimitate din moderați" [6] și anu-

[5] *Ibidem*, p. 510—513.
[6] Ilie Moscovici, *Probleme actuale ale mișcării sindicale*, București, 1921, p. 22.

www.dacoromanica.ro

me Ilie Moscovici, Rudolf Gaidosch, Iosif Jumanca, Iosif Ciser şi Frantz Geistlinger aducîndu-i la cunoştinţă că dacă, pînă la 20 octombrie 1920 revendicările de mai sus nu vor fi rezolvate favorabil „muncitorimea organizată din toată ţara va fi chemată ca printr-o grevă generală să obţină toate aceste drepturi şi libertăţi de care sînt legate interesele ei cele mai vitale" [7].

În jurul programului de revendicări înscrise în memoriul-ultimatum înaintat guvernului şi a hotărîrii organelor centrale muncitoreşti de a declara greva generală, la cererea insistentă a maselor muncitoare, în cazul că autorităţile guvernamentale nu vor lua în discuţie aceste revendicări, s-au făcut numeroase consideraţii de ordin general sau altele de strictă argumentare a justeţii luptei proletariatului.

Numeroase mărturii documentare, emanaţie a organizaţiilor centrale şi locale muncitoreşti, expun programul de revendicări şi totodată de luptă al grevei generale, argumentează fiecare din cele şapte puncte incluse în memoriu, ca reflectînd nu numai interesele muncitorimii, ci ale întregii naţiuni, căci nu era vorba de nişte revendicări economice înguste, ci de prevederi politice menite să asigure dezvoltarea democratică a ţării.

Întreaga campanie propagandistică iniţiată de organizaţiile muncitoreşti, de presa socialistă a timpului, urmărea un dublu scop: pe de o parte să menţină trează conştiinţa de clasă şi a datoriei în rîndurile muncitorilor pentru pregătirea lor în vederea grevei generale, iar pe de altă parte pentru edificarea opiniei publice asupra justeţii cauzei pentru care se ridica clasa muncitoare la luptă. Acest fapt demonstrează încă odată capacitatea largă de influenţare pe care o aveau partidul socialist şi sindicatele, nu numai în rîndul proletariatului, ci şi în al celor mai largi categorii sociale care, după cum vor dovedi evenimentele, se vor alătura, într-un fel sau altul, mişcării greviste. Se poate constata că organele de presă socialiste şi muncitoreşti („Socialismul", „Muncitorul căilor ferate", „Lupta socialistă", „Minerul", „Arbeiter Zeitung", „Îmbrăcămintea", „Tribuna socialistă", „Marosvölgy Munkás", „Metalurgistul", „Cuvîntul socialist", „Erdelyi Népszava", „Ceferistul din Ardeal", „Viaţa socialistă", „Tineretul socialist"), în unanimitatea lor, au exprimat, cu mici deosebiri de păreri, acordul lor conştient şi hotărît pentru greva generală, pentru găsirea formelor şi mijloacelor de acţiune care să ducă la satisfacerea revendicărilor maselor muncitoare în marea confruntare socială de acum cinci decenii [8]. Pornind de la starea economică precară în care se găseau mii şi mii de oameni ai muncii, limitaţi în drepturile lor politice, lipsiţi de cele mai elementare libertăţi cetăţeneşti (limitarea dreptului de întrunire, îngrădirea prin cenzură a libertăţii scrisului, intervenţia autorităţilor militare în situaţiile care erau de competenţa celor civile), zia-

[7] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921.* Edit. politică, Bucureşti, 1966, p. 513.

[8] „Socialismul", an. XIV, nr. 234 din 18 octombrie 1920; vezi articolele publicate în ziarele: „Muncitorul căilor ferate", nr. 36 din 20 octombrie 1920; „Tribuna socialistă", an. XVI, nr. 41 şi 42 din 10 şi 17 octombrie 1920; „Marosvölgy Munkás", an. I, nr. 7 şi 8 din 16 şi 21 octombrie 1920; „Metalurgistul", an. I, nr. 7 din 15 decembrie 1920; „Gewerkschaft", an. I, nr. 10 din 20 octombrie 1920; „Minerul", an. II, nr. 19 şi 20 din 24 septembrie şi 15 octombrie 1920 şi nr. 6 din 15 iunie 1921; „Erdely Népszava", an. I, nr. 88, 89, 90 şi 91 din 18, 19, 20 şi 21 octombrie 1920; „Îmbrăcămintea", an. I, nr. 17 din 15 octombrie 1920.

www.dacoromanica.ro

rul „Socialismul" a dezbătut în fața opiniei publice întreaga situație economică și politică generală a maselor muncitoare argumentînd dreptatea cauzei pentru care muncitorii se ridicau la luptă prin greva generală. „Mînată de nevoile ei—scria oficiosul socialist—clasa muncitoare pornește din nou la luptă, și cu voia sau fără voia clasei stăpînitoare, va impune mărirea salariilor" [9].

Uriașul tumult revoluționar din acele zile, larga dezbatere în jurul revendicărilor economice și politice care interesau în cel mai înalt grad clasa muncitoare, poporul român, constituiau expresia gradului de conștiință revoluționară la care ajunsese mișcarea noastră muncitorească din acei ani.

Memoriul de revendicări al organizațiilor muncitorești înaintat guvernului s-a impus atenției opiniei publice, încît toată presa burgheză democratică, ca și cea reacționară a comentat de pe poziții de clasă și în funcție de interesele ce le aveau fiecare, natura cerințelor muncitorești, mobilul care a determinat Consiliul general al Partidului socialist și Comisia Generală a Sindicatelor să recurgă la greva generală, armă de luptă neutilizată pînă atunci în România în forma și amploarea ce se anunța. Ziarele de orientare democratică „Chemarea", „Adevărul", „Dimineața", „Luptătorul", „Lumea", „Neamul românesc" în redacțiile cărora se aflau elemente apropiate de interesele muncitorești, unele legate prin activitatea ce o desfășuraseră în însăși mișcarea socialistă, au exprimat, unele cu rezerve, solidaritatea lor cu lupta muncitorimii.

Prima problemă ridicată de aceste ziare s-a referit la memoriul de revendicări. În afara publicării programului cuprinzînd șapte puncte revendicative au fost făcute largi considerații asupra nivelului de trai al clasei muncitoare, acest aspect fiind analizat pe multiple fațete. De pildă, ziarul „Chemarea" care apărea sub direcția lui N. D. Cocea și la care colaborau Ion Vinea, Andrei Braniște și alții, a publicat în perioada 12—31 octombrie număr de număr articolele în favoarea organizațiilor socialiste, informînd opinia publică despre situația reală în care se găsea clasa muncitoare [10]. „Fără îndoială — scria «Chemarea» — lipsurile sînt mari în epoca actuală și greutățile vieții au ajuns aproape insuportabile pentru muncitori. Din toate restricțiile impuse societății de conjunctura împrejurărilor defavorabile, astăzi, ca și întotdeauna, proletariatul își are partea leului. Nu va crede nimeni că exagerăm cînd spunem că în mai toate casele muncitorești lipsesc lemnele în ajunul iernii, lipsește pîine, lipsesc carnea, legumele, îmbrăcămintea și aproape tot ceea ce e strict necesar vieții de toate zilele" [11]. În aceeași ordine de idei, pot fi menționate

[9] „Socialismul", an. XIV, nr. 234 din 18 octombrie 1920.

[10] Vezi articolele: *Muncitorimea în ajunul grevei generale* („Chemarea", an. III, nr. 488 din 13 octombrie 1920), *Greva generală*; *Un interviu a dr. N. Lupu* (idem, nr. 490 din 15 octombrie 1920), *În ajunul grevei generale* (idem, nr. 491 din 16 octombrie 1920), *Presa în fața grevei generale* (idem, nr. 492 din 17 octombrie 1920), *Spre greva generală*; *Manifestul comisiunii generale a sindicatelor către opinia publică* (idem, nr. 493 din 18 octombrie 1920), *Greva* (idem, nr. 494 din 20 octombrie 1920), *Justificarea grevei generale*; *Spre greva generală în Ardeal*; *Convorbire cu I. Crețu*; *Greva generală s-a declarat* (idem, nr. 496 din 22 octombrie 1920).

[11] „Chemarea", an. III, nr. 490 din 15 octombrie 1920 (*Greva generală*).

www.dacoromanica.ro

nate numeroase alte articole apărute și în alte ziare de mare tiraj [12]. Bunăoară „Adevărul" de sub direcția lui Emil D. Fagure, prin condeiul lui și al unor colaboratori cunoscuți ca Iosif Nădejde, Constantin C. Bacalbașa, aduce noi elemente explicative privind viața maselor muncitoare și apreciază juste revendicările formulate în memoriu, cerînd satisfacerea lor de către guvern. „Oricît de excesive s-ar părea guvernului unele din cererile socialiștilor — scria «Adevărul» — mare parte din acestea pot și trebuie să fie luate în considerare, ba chiar unele sînt reclamate de întreaga suflare a țării" [13]. La rîndul său ziarul „Luptătorul" releva în acele zile de freamăt că „scumpetea vieții crește vertiginos, speculațiunea de asemenea, viața devine imposibilă, nemulțumirea a cuprins toate clasele sociale, afară bineînțeles de clasa milionarilor" [14]. Pe aceeași linie ziarul „Biruința" din Galați aprecia că muncitorii și funcționarii o duc „excesiv de greu în aceste vremuri", ceea ce justifică acțiunea lor. Adoptînd o poziție obiectivistă, gazeta mai sus menționată a căutat să aducă argumente și pentru a „justifica" în oarecare măsură poziția guvernului. „Dreptatea este de amîndouă părțile — se scria în gazetă — dar și mai mare dreptate au funcționarii și muncitorii" [15].

Recunoașterea revendicărilor muncitorești ca justificate din toate punctele de vedere este afirmată și de numeroase personalități politice, științifice și literare ale vremii, ceea ce dă măsura atitudinii lor favorabile față de cauza celor mulți și apăsați. Între aceștia amintim pe dr. Petru Groza, Nicolae Iorga, dr. Nicolae Lupu, N. D. Cocea, dr. Constantin I. Parhon, Petre Constantinescu-Iași, Emil D. Fagure, Tudor Teodorescu Branișteși mulți alții care au luat poziție față de atitudinea rigidă și vexatorie a guvernului Averescu, exprimîndu-și, într-un fel sau altul, simpatia și considerația lor față de revendicările muncitorimii.

În articolul *Cereri socialiste*, marele nostru istoric N. Iorga scria: „Cererile însăși necesită a fi cercetate. Și, cercetîndu-le, ajungi la o încheiere care, fără a legaliza procedura sindicatelor, îi dă acea sancțiune morală care nu depinde de consecințele unui act, ci de principiile lui. Într-un cuvînt, se cere d-lor Trancu, Averescu, Argetoianu și celorlalți să revină asupra unei politici de abuzuri, *să intre ei în lege*, și pe lîngă aceasta,

---

[12] Pe această linie se înscriu articolele: *Contra stării de asediu și a Curților marțiale. Decizia Consiliului general al Partidului socialist* („Adevărul", an. XXXIII, nr. 11 208 din 13 octombrie 1920); *Întrunirile de la clubul socialist* (idem, nr. 11 210 din 15 octombrie 1920); *Greva generală ...?* (idem, nr. 11 211 din 16 octombrie 1920); *Guvernul în fața grevei. Sînt cererile lucrătorilor inacceptabile?* (idem, nr. 11 212 din 17 octombrie 1920); *Greva generală* (idem, nr. 11 213 din 19 octombrie 1920); *În preajma grevei generale. Între capital și muncă*; *Greva a izbucnit* (idem, nr. 11 214 din 20 octombrie 1920); *Pulerea grevei, Guvernul și opoziția în chestiunea grevelor* (idem, nr. 11 215 din 20 octombrie 1920), *Marile întruniri din Capitală. Eventualitatea grevei generale* („Dimineața", an. XVII, nr. 5 113, din 15 octombrie 1920); *Greva generală se va declara la 20 octombrie* (idem, nr. 5 112 din 14 octombrie 1920); *În ajunul grevei generale* (idem, nr. 5 115 din 17 octombrie 1920), *Greva generală* (idem, nr. 5 116 din 18 octombrie 1920); *Guvernul și greva* (idem, nr. 5 117 din 20 octombrie 1920); *În ajunul grevei generale. Muncitorii cer ridicarea stării de asediu și a cenzurii* („Luptătorul", an. I, nr. 102 din 13 octombrie 1920); *Întrunirile socialiste din capitală* (idem, nr. 104 din 14 octombrie 1920); *Spre greva generală* (idem, nr. 106 din 17 octombrie 1920); *Greva* (idem, nr. 109 din 22 octombrie 1920).

[13] „Adevărul", an. XXXIII, nr. 11 211 din 16 octombrie 1920 (*Greva generală ...?*).

[14] „Luptătorul", an. I, nr. 107 din 17 octombrie 1920.

[15] „Biruința", an. I, nr. 7 din 18 octombrie 1920.

www.dacoromanica.ro

să realizeze măcar o parte din făgăduielile pe care de atîtea ori înșiși domniile lor le-au făcut... știindu-le firești" [16]. Într-un interviu acordat ziarului „Adevărul" și reprodus în mare parte de ziarele „Chemarea", „Dimineața" și „Universul" dr. N. Lupu spunea: „Examinînd cererile muncitorilor se vede că ele sînt profund umane și drepte și de mult trebuiau satisfăcute... Condițiile de trai — continua să constate dr. N. Lupu — sînt fără îndoială excesiv de grele și găsesc foarte justificate cererile formulate "[17]. În articolul *Justificarea grevei generale*, N. D. Cocea reluînd firul discuțiilor pe marginea memoriului de revendicări scria: „Am spus și am documentat de vreme, cu cifre și date precise, că cererile partidului socialist sînt deplin întemeiate" [18].

Deosebit de interesante declarații face și dr. Petru Groza ex ministrul Comunicațiilor în Consiliul Dirigent, atunci cînd combate aserțiunile presei reacționare după care revendicările muncitorimii și acțiunile greviste ce s-au desfășurat și aveau să se mai desfășoare nu ar avea, chipurile, cauze reale. Într-una din cuvîntările sale dr. Petru Groza, pe baza studiilor și investigațiilor făcute cu privire la viața socială și economică din Transilvania, a declarat: „am constatat că, cauza principală a nemulțumirii ceferiste nu e de natură iredentă". Această declarație, scria „Ceferistul din Ardeal", este „constatarea cinstită și curajoasă a unui personagiu în poziție responsabilă, care a fost în stare să pătrundă adînc lucrurile și a descoperit adevărata cauză a nemulțumirilor care de fapt există" și ea era de natură economică [19]. Nemulțumirea muncitorilor era generală, indiferent de naționalitate, toți erau la fel de exploatați, de aceea și unitatea în luptă a fost trainică și puternică. „Nouă ne dă completă satisfacție faptul că s-a găsit un om curajos, cu ochii deschiși, cu sufletul tare — scria gazeta ceferistă referindu-se la dr. Petru Groza — forul cel mai principal, care a îndrăznit să spuie adevărul, adevăr care ne justifică pe noi și convingerea noastră" [20]. La rîndul său N. Iorga într-un interviu acordat presei se referea la atitudinea loială a conducătorilor socialiști, care au știut să formuleze revendicări juste, pe măsura nevoilor muncitorimii. „Întorcîndu-mă din Ardeal — spunea marele savant — l-am văzut pe socialistul Ciser. Am regăsit într-însul același om de bun simț pe care l-am cunoscut mai de mult" [21].

Dar chiar și unii oameni de stat, miniștri și funcționari superiori, erau nevoiți, în fața evidenței, să recunoască ca îndreptățite cererile muncitorilor. Deși în dezacord total cu acțiunea organizațiilor muncitorești, C. Argetoianu, într-un interviu acordat ziarelor din capitală a declarat la 19 octombrie că: „recunosc legitimitatea nemulțumirilor clasei muncitorești și-mi dau seama de toate suferințele familiilor sărace și nu arareori îmi pun întrebarea de cum poate trăi lumea în timpuri atît de grele, fără o avere oarecare "[22]. Demagogia ministrului de interne apare cu atît

---

[16] „Steagul", an. VI, nr. 790 din 21 octombrie 1920 (*Presa despre grevă*), „Neamul românesc", an XI, nr. 230 din 19 octombrie 1920.

[17] „Adevărul", an. XXXIII, nr. 11 215 din 21 octombrie 1920.

[18] „Chemarea", an. III, nr. 496 din 22 octombrie 1920.

[19] „Ceferistul din Ardeal", an. II, nr. 11 din 15 iulie 1920.

[20] „Ibidem".

[21] „Adevărul". an, XXXIII, nr. 11 217 din 23 octombrie 1920.

[22] „Dimineața", an. XVII, nr. 5 118 din 21 octombrie 1920 (*Guvernul și opoziția în chestiunea grevei*).

www.dacoromanica.ro

mai evidentă, cu cît atunci cînd delegația socialistă s-a prezentat să discute revendicările din memoriu, a refuzat categoric să le abordeze.

Cu o altă viziune, mai largă, deși funcționari de stat în Ministerul Muncii, unii au recunoscut și chiar aprobat justețea cererilor, cît și a memoriului de revendicări. Așa, de exemplu, Dimitrie Gusti, director în Ministerul Muncii, a declarat că „cerințele muncitorilor sînt drepte", iar „statul e dator să-și respecte angajamentele luate". El avea în vedere arbitrajul intervenit în marele conflict colectiv de muncă dintre salariații statului și guvern, în vara anului 1920, cînd cererile muncitorilor au fost recunoscute ca juste, dar netraduse în fapt [23]. La rîndul său, avocatul Virgil Arion a declarat la procesul grevei generale că: „originea mișcărilor muncitorești, deci și a grevei generale, se află în cauze economice profunde care le determină" [24].

O altă problemă larg disputată în rîndurile organizațiilor muncitorești, în coloanele presei socialiste se referă la natura revendicărilor incluse în memoriu, majoritatea lor vizînd probleme politice și reprezentînd în cel mai înalt grad esența cerințelor muncitorimii. Reprezentanții organizațiilor socialiste au afirmat, cu diferite prilejuri, inclusiv la proces, că revendicările cuprinse în memoriu erau de multă vreme formulate și prezentate guvernului și autorităților de stat, unele dintre acestea fiind anterior cucerite, dar negate, în ultimul moment, de guvern, sau neluate în seamă, deși angajamente în sensul revederii lor au fost asumate de însăși președintele guvernului Al. Averescu. „Reglementarea comisiilor muncitorești nu s-a făcut — scria «Socialismul» — armata a fost menținută în fabrici, comisiile pentru cercetarea revendicărilor muncitorești parte nu s-au constituit, parte au luat hotărîri în defavoarea muncitorilor (cenzurat). Legea reglementării conflictelor colective de muncă a venit să smulgă lucrătorilor din mînă (cenzurat) dreptul de grevă" [25]. După cum ușor se poate constata, revendicările de natură politică aveau largi implicații economice. În acei ani de puternice frămîntări sociale, nu se poate face o delimitare categorică între revendicările politice și cele economice, căci obiectivele de luptă, dat fiind stadiul de dezvoltare a mișcării muncitorești, îmbracă din ce în ce mai mult un caracter mai complex. Nu odată revendicări economice luau, în cursul luptei, caracter politic, după cum cerințe politice — cum a fost cazul în cursul grevei generale — exprimau esențialmente deziderate economice dintre cele mai vitale pentru muncitorime. Firește, includerea mai multor revendicări de natură economică ar fi avut un rol mai mobilizator pentru unii lucrători, cu o conștiință de clasă mai scăzută, o mai mare înrîurire asupra desfășurării întregii acțiuni[26].

---

[23] Dezbaterile Adunării deputaților, Sesiunea ordinară 1920—1921, ședința din 26 ianuarie 1921, p. 568.

[24] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 79, dosar 7 501, p. 180. V. Iamandi, funcționar superior în Ministerul Muncii referindu-se la aceeași stare de lucruri și îndeosebi la situația în care se aflau lucrătorii din întreprinderile statului, a declarat că „Cererile muncitorilor de la căile ferate, porturi și din alte bresle sînt în genere, juste. După lungi tratative s-a ajuns la o înțelegere fără învinși și învingători. Nu s-au aplicat însă deciziile". (Dezbaterile Adunării deputaților, Sesiunea ordinară 1920—1921, ședința din 28 ianuarie 1921, p. 568—569.)

[25] „Socialismul", an. XIV, nr. 238 din 15 noiembrie 1920 (*Ce s-a petrecut*).

[26] În articolul intitulat *În ajunul grevei generale*, ziarul ieșean „Lumea" scria că „Muncitorii sînt entuziasmați și merg ca unul cînd este vorba de o revendicare economică precisă.

www.dacoromanica.ro

Presa reacționară exagera natura politică a revendicărilor muncitorești, susținînd că ele ar afecta, chipurile, ordinea de stat, că „ar ascunde apetitul de putere al socialiștilor "[27], care propagă afilierea la Internaționala a III-a [28] și multe altele [29]. Avînd în vedere această poziție ostilă a presei guvernamentale și a celei puse în slujba reacțiunii, dr. N. Lupu susținea că „Toate cererile muncitorilor sînt perfect compatibile cu societatea capitalisto-burgheză și trebuie de îndată satisfăcute" [30]. Totodată el subliniază că „singurul factor democrat care poate să salveze democratismul e muncitorimea în unire cu țărănimea" [31]. La rîndul lor, muncitorii inculpați în procesele grevei generale au declarat că revendicările incluse în memoriu reprezentau atît interesele politice, cît și pe cele economice ale clasei muncitoare, că ele nu reprezentau o noutate [32]. Un reprezentant moderat al Partidului socialist, Toma Dragu, a declarat că cererile formulate în memoriu „sînt o sinteză a cererilor făcute timp de un an de zile diferitelor guverne, cereri care au fost admise formal dar care de fapt n-au fost satisfăcute" [33].

Deosebit de interesante comentarii s-au purtat asupra revendicării de recunoaștere a consiliilor muncitorești, care, după unele publicații, implică o problemă complexă, mult discutată nu numai la noi în țară, ci, în genere, în mișcarea muncitorească internațională. Dacă unele din cererile incluse în memoriu vor fi ușor satisfăcute, menționa ziarul „Lumea", apoi „greutatea mare atîrnă de recunoașterea consiliilor muncitorești din toate industriile. Chestiunea aceasta e în curs de discuție în toată lumea. Nu se poate preciza încă cuprinsul ei. E tot așa probabil să fie anodină și fără folos pentru muncitori, cum este posibil să devină, un drept de suveranitate impus de muncitori asupra întreprinderilor. În tot cazul, guvernul n-ar putea consimți admiterea ei fără o lege specială. În acest caz s-ar putea reveni și asupra legii Trancu, care de fapt este inaplicabilă, dar angajează autoritatea guvernului" [34]. Critici tot mai severe adresate legii Trancu, socotită drept lege polițistă asemănătoare cu legea Orleanu din 1909, au fost adresate și de Emil D. Fagure în articolul *Puterea grevei* [35]. Atît legea conflictelor colective de muncă, cît și problema consiliilor muncitorești au fost larg dezbătute în organizațiile muncitorești, în presa socialistă și muncitorească a vremii, definind

---

Nu este însă același sentiment de sacrificiu și solidaritate cînd lupta se duce pentru chestiuni teoretice, nu în legătură imediată cu starea materială a lucrătorilor. În asemenea caz, defecțiunile sînt întotdeauna mai mari și se măresc în împrejurări ca acelea de acum, cînd frigul a venit mai curînd ca altădată" („Lumea", an. II, nr. 597 din 16 octombrie 1920).

[27] „Renașterea română", an. II, nr. 496 din 14 octombrie 1920.

[28] „Universul", an. XXXVIII, nr. 253 din 20 octombrie 1920.

[29] Vezi: „Steagul", an. VI, nr. 789 din 20 octombrie 1920; „Îndreptarea", an. III, nr. 239 din 19 octombrie 1920; „Avîntul", an. I, nr. 293 din 14 octombrie 1920; „Izbînda", an. II, 635, 637, 638 din 15, 17 și 18 octombrie 1920.

[30] „Adevărul", an. XXXIII, nr. 11 215 din 21 octombrie 1920.

[31] „Ibidem".

[32] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 96, dosar 147, fila 32.

[33] Idem, f. 30—31.

[34] „Lumea", an. II, nr. 598 din 17 octombrie 1920.

[35] „Adevărul", an. XXXIII, nr. 11 215 din 21 octombrie 1920.

www.dacoromanica.ro

sarcinile acestor noi organisme, creație a avîntului revoluționar în lupta clasei muncitoare[36].

După înmînarea către guvern a memoriului de revendicări în rîndurile muncitorimii a început pregătirea nemijlocită pentru greva generală. Secțiunile Partidului socialist, sindicatele au organizat în zilele de 13—20 octombrie 1920 zeci și sute de adunări unde vorbitorii, militanți socialiști și comuniști, au subliniat semnificația acțiunii întreprinse, s-a făcut apel la solidaritate și unitate, muncitorimea în unanimitatea ei exprimîndu-și adeziunea la grevă. Cu același prilej au fost alese comitetele de grevă și comitetele de rezervă în cazul că primele ar fi arestate, gărzi de autoapărare, pichete de grevișți, curieri de legătură și transmiterea știrilor etc. [37]. În rîndurile maselor se resimțea o mare frămîntare, era acel clocot care prevestea marea bătălie din octombrie 1920.

Campania de propagandă pentru înfăptuirea grevei generale era condusă tot mai energic, pentru ca, în momentul decisiv, întreaga muncitorime să acționeze ca un singur om. Avînd în vedere importanța acțiunii ce urma să o întreprindă proletariatul din țara noastră, în fruntea cu partidul său de clasă, organul teoretic al Partidului socialist „Lupta de clasă" scria pe bună dreptate că : „Lupta va fi grea. Partidul de avantgardă a proletariatului, partidul comunist, trebuie deci să se formeze și să lucreze" [38], pentru a fi la înălțimea sarcinii ce și-o asuma în fața proletariatului, a națiunii întregi. Partidul socialist s-a dovedit însă incapabil să conducă o asemenea ridicare de masă. Transformarea lui în partid comunist a fost o necesitate istorică, care și-a găsit împlinirea în mai 1921. În privința tacticii de luptă preconizată de conducerea Partidului socialist în această perioadă s-au purtat numeroase discuții în cadrul cărora s-au confruntat diferite păreri care în general vizau metodele de acțiune ce urmau a fi utilizate și alegerea momentului declanșării grevei generale. Conducerea Partidului socialist și a sindicatelor în rîndurile căreia se aflau multe cadre valoroase, cu orientare revoluționară, dar și elemente moderate a manifestat față de greva generală, cu unele mici diferențieri o viziune aproximativ unitară, chiar dacă în alte probleme politice începeau să se contureze, iar după greva generală, să se delimiteze curente bine distincte în cadrul Partidului socialist. În acea vreme deși conducerea Partidului socialist și a sindicatelor a întreprins largi acțiuni pregătitoare pentru greva generală, lozincile tactice, chiar dacă urmăreau evitarea provocărilor, erau demoralizatoare. Lozinca lansată la 16 octombrie 1920, care spunea că „Toată lumea stă acasă, nu se face nici o manifestație pentru a nu se face jocul provocatorilor" [39], reluată zilnic, sub diferite forme, pînă la izbucnirea marii confruntări, avea să

---

[36] Pentru detalii vezi : *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, Edit. politică, București, 1966 ; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. III, partea I, 1917—1919, în curs de apariție la Edit. politică ; idem, vol. III, partea a II-a, 1919—1921, în pregătire la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.

[37] Vezi rapoarte ale autorităților militare și polițienești în : Arhiva M.F.A., fond. M. St. M., Corpul VI Armată, dosar 21/1920—1921 ; Arhivele statului București, fond. M.A.I., dosar 237/1920 ; Arhivele Statului Ploiești, fond. Prefectura județului Prahova, dosar 40/1920 ; Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dosar 751, 765, 767, 777, 781 ; fond. 10, dosar 1 253 ; fond. 72, dosar 6 845 ; fond. 74, dosar 7 150, fond. 79, dosar 7 501 și altele.

[38] „Lupta de clasă", an I, nr. 6 din 15 octombrie 1920.

[39] „Socialismul", an. XIV, nr. 234 din 18 octombrie 1920.

www.dacoromanica.ro

producă numeroase discuții nu numai atunci, dar și astăzi în istoriografie, ea nefiind adecvată condițiilor și stării de spirit a maselor. Însuși secretarul Comisiei generale a sindicatelor, M. Bălineanu, într-un articol, *Grevele*, din 15 octombrie, menit să dea o ripostă atitudinii calomniatoare a presei partidelor burgheze față de greva generală, exprima în același timp mult scepticism față de evoluția pozitivă a acțiunii întreprinse, care îndemna mereu la pasivitate, la liniștirea spiritelor [40].

Întreaga presă socialistă, organizațiile muncitorești politice și sindicale și-au concentrat eforturile pentru ca pregătirea grevei să decurgă sistematic și în liniște, în scopul evitării provocărilor de pe urma cărora autoritățile de regulă, izbuteau să aresteze noi cadre, pentru ca fiecare muncitor să fie conștient de menirea marii ridicări la luptă, accentuînd astfel asupra solidarității indestructibile de clasă. Ridicarea proletariatului român la luptă reprezenta nu o simplă acțiune revendicativă ca atîtea altele ce mai avuseseră loc, ci „lupta cea mai mare pe care a dus-o vreodată. Din această luptă ea (muncitorimea — n. n.) va ieși, ea va trebui să iasă victorioasă, pentru că dreptatea este de partea ei". Greva generală de atunci era socotită „greva muncii împotriva parazitismului, greva flămînzilor împotriva îmbuibaților, greva cinstei împotriva necinstei și a jafului" [41].

Campania propagandistică se impunea cu atît mai vîrtos, cu cît presa guvernamentală și cea pusă în slujba claselor exploatatoare căutau prin numeroase articole, interviuri, comentarii să justifice poziția guvernului Averescu de tergiversare a rezolvării problemelor muncitorești, să provoace ostilitate în opinia publică și să o îndrepte împotriva organizațiilor muncitorești sub motivul că prin greva ce o puneau la cale ele vor face ca „populația să sufere", că „viața economică a țării va fi stînjenită" și ea atare ca va fi „o calamitate năprasnică" [42]. Documentat, presa socialistă a luat atitudine față de aserțiunile și exagerările foilor burgheze, arătînd în mod just că „Neamul nu suferă cu prilejul grevei, ci luptă și nădăjduiește. El își așteaptă salvarea și știe, că lupta noastră e lupta sa" [43]. Pentru a prezenta lucrurile în adevărata lor lumină și a defini caracterul grevei generale, faptul că ea se datorește exclusiv atitudinii autorităților guvernamentale, Comisia generală a sindicatelor a editat și difuzat manifestul *Către opinia publică*, în care se spune: „Lupta noastră nu este pentru noi, ci pentru toți și în interesul tuturor... Departe de a fi un gest de dușmănie contra locuitorilor țării, cum vrea să spună presa politicienilor interesați, greva generală a muncitorilor din România este actul eroic al unor cetățeni care nu doresc decît liniștea internă prin domnia legilor" [44]. Printr-o astfel de viziune era prezentată greva generală opiniei publice, tuturor oamenilor de bună credință, ca o acțiune menită să impună, în acea vreme, restabilirea drepturilor și libertăților democratice, să asigure dezvoltarea României pe

[40] „Idem", nr. 231 din 15 octombrie 1920.

[41] „Socialismul", an. XIV, nr. 237 din 22 octombrie 1920.

[42] „Izbînda", an. II, nr. 634 și 638 din 14 și 18 octombrie 1920; „Steagul", an. VI, nr. 789 din 20 octombrie 1920; „Mîntuirea", an. II, nr. 545 din 22 octombrie 1920.

[43] „Socialismul", an. XIV, nr. 236 din 20 octombrie 1920.

[44] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota D. IV—5.

www.dacoromanica.ro

drumul progresului social, o viață umană pentru membrii societății. Nu-i mai puțin adevărat că în adunările organizațiilor muncitorești au fost subliniate și alte aspecte ale luptei clasei muncitoare, prezentîndu-se faptele în lumina memoriului-ultimatum și accentuînd că „paharul mizeriei s-a umplut", că „răbdarea a atins cele din urmă limite...". Cu aceste prilejuri se avertizau clasele stăpînitoare „să ia aminte : răbdarea nu se poate prelungi la infinit", că „a sosit ora răfuielilor cînd poporul a declarat război oligarhiei", căci „situația care s-a creat pentru masele muncitoare nu mai poate dura" [45]. Asemenea aprecieri se găsesc și în coloanele publicațiilor socialiste ca : „Lupta socialistă" de la Ploiești, „Tribuna socialistă" de la Cluj, „Arbeiter Zeitung" din Timișoara, „Der Kampf" din Sibiu, „Cuvînt socialist" de la Turnu-Severin, „Muncitorul socialist" din Brăila etc. [46].

Concomitent cu aceste acțiuni au fost tipărite și difuzate manifeste cu caracter mobilizator la luptă, care exprimau hotărîrea muncitorimii de a respinge atacurile autorităților, aserțiunile și denigrările presei reacționare. „Pregătiți-vă de greva generală ! — se spunea într-un manifest — . Așteptați semnalul. Greva nu încetează pînă cînd cerințele noastre nu vor fi satisfăcute" [47]. Aceasta a fost chemarea adresată muncitorimii din întreaga țară, în acest spirit erau pregătite masele. Deosebit de semnificative pentru conținutul lor bogat în idei și variat, exprimînd totodată caracterul și orientarea politică a organelor respective sînt manifestele, chemările și instrucțiunile secțiunilor Partidului socialist din București, Ploiești, Cluj, Iași, Valea Jiului, Galați, Brașov, Constanța, Timișoara etc. care reflectă într-o mare măsură activitatea lor, ca și starea de spirit a maselor, ținuta revoluționară și totodată deosebirile de vederi ce existau eventual de la o organizație la alta, de la un centru muncitoresc la altul [48]. Bunăoară, secțiunea București a Partidului socialist, cunoscută pentru intransigența sa revoluționară, a publicat un manifest înflăcărat către membrii partidului chemîndu-i să fie la înălțimea misiunii lor. „Ca membri disciplinați ai partidului — se spunea în manifest — aveți datoria de a depune toate eforturile ca greva să aibe succesul dorit... Partidul fiind socotit ca avangardă conștientă a clasei muncitoare, toată activitatea va fi desfășurată pentru triumful acestei greve. În tot timpul grevei veți fi mereu la postul vostru... avînd datoria a sta mereu în contact cu masele muncitoare.... În toate împre-

[45] „Socialismul", an. XIV, nr. 231 din 15 octombrie 1920.

[46] Vezi și articolele : *Ultimatumul muncitorimii către guvern* („Tribuna socialistă", nr. 42 din 17 octombrie 1920); *Înaintea grevei generale* („Arbeiter Zeitung", nr. 91 din 20 octombrie 1920); *Greva generală* („Lupta socialistă", nr. 35 din 17 octombrie 1920); *Un ultim cuvînt*, („Der Kampf", nr. 89 din 17 octombrie 1920); *La luptă* (idem, nr. 92 din 21 octombrie 1920); *Lupta noastră* („Uniunea", nr. 1 din 15 octombrie 1920); *După luptă* („Munca grafică", nr. 41 din 7 noiembrie 1920); *De la întrunirea în ziua grevei generale* („Vreme nouă", nr. 74 din 31 octombrie 1920); *Marea grevă* („Gewerkschaft", nr. 10 din 20 octombrie 1920); *Greva generală iminentă* („Erdely Népszava", nr. 89 din 19 octombrie 1920); *Urmările grevei generale* („Metalurgistul", nr. 7 din 15 decembrie 1920); *Cum vom face greva generală* („Muncitorul căilor ferate", nr. 36 din 20 octombrie 1920).

[47] „Socialismul", an. XIV, nr. 234 din 18 octombrie 1920.

[48] Menționăm în această direcție manifestul secțiunii P.S. și a conducerii locale a sindicatelor din Iași (Arhiva I.S.I.S.P., cota A IV—16); manifestul organizațiilor socialiste și sindicale din Cluj (Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 6, dosar 751, f. 233) etc.

www.dacoromanica.ro

jurările, este o obligație morală ca membrii partidului să fie în fruntea tuturor mișcărilor muncitorești" [49].

Ideea proclamării grevei generale a stîrnit ample discuții dincolo de baricadă, unde, de pe poziții diferite, ziare și personalități politice au comentat, sub cele mai diverse aspecte, modalitatea desfășurării acestei mari acțiuni muncitorești, consecințele sale economice și politice. Fiind un moment atît de important în lupta proletariatului român și înrîurind viața economică, socială și politică a țării, partidele politice burgheze, organele lor de presă și-au manifestat atitudinea de aprobare, de respingere sau de aprobare cu rezerve a grevei generale, în funcție de interesele lor de clasă sau de grup, în raport cu situația lor de partid de opoziție sau de guvernămînt. Date fiind împrejurările istorice, faptul că numeroase acțiuni din anii avîntului revoluționar demonstrau capacitatea de luptă a proletariatului și ținînd seama că în vara anului 1920 marile greve demonstrative pe ramuri industriale și pe orașe erau semne ale unor lupte noi și de mari proporții, că evenimentele se precipitau și, nu se știa pînă unde și cum vor evolua ele în timpul grevei, toate acestea au pus numeroase semne de întrebare partidelor și grupărilor burgheze. „Simpla anunțare a grevei generale — scria «Izbînda» — a produs tulburare" care, după cum menționează același ziar, s-a resimțit imediat, căci „leul nostru a suferit o nouă scădere, prețurile pe piață au sporit și condițiile de viață s-au îngreuiat în cîteva zile cît s-au îngreuiat în cîteva luni" [50]. Un alt ziar și mai alarmat de situația creată scria: „Ne aflăm în fața unui fapt foarte grav și a unei amenințări care poate dintr-o zi pe alta să aibe consecințe incalculabile" [51]. Efectul a fost vizibil și pe plan politic unde disputa dintre guvern și opoziția liberală este mult redusă, organul de presă averescan făcînd un apel către „Voința națională" să înceteze polemica, deoarece vremurile nu permit angajarea unei discuții [52]. Și alte organe de presă burgheze recomandau guvernului să întreprindă o acțiune mai largă de regrupare a forțelor în vederea stăvilirii avîntului de luptă al maselor muncitoare „cuprinse de bolșevism" [53]; ele căutau să „tempereze" atitudinea ostilă de pînă atunci a opoziției, chemînd-o să dea sprijin guvernului [54]. Reconcilierea forțelor burghezo-moșierești este tipică în asemenea împrejurări, tendințele de regrupare a reacțiunii scoțînd în evidență tocmai teama lor de lupta maselor, de greva generală pe care o considerau „o mișcare insurecțională", cu tendința de a „constitui acel guvern al dictaturii proletare", care ar fi „calul troian al revoluției și al dictaturii roșii... în cetatea burgheziei" [55]. Exagerarea voită a caracterului grevei generale era de natură să creeze pretexte pentru luarea măsurilor represive contra muncitorimii, căci fiecare articol este însoțit de recomandarea adresată guvernului de a folosi cele mai drastice măsuri pentru a împiedica izbuc-

[49] „Socialismul", an. XIV, nr. 236 din 20 octombrie 1920.
[50] „Izbînda", an. II, nr. 638 din 18 octombrie 1920.
[51] „Universul", an. XXXVIII, nr. 253 din 20 octombrie 1920.
[52] „Îndreptarea", an. III, nr. 239 din 19 octombrie 1920.
[53] „Universul", an. XXXVIII, nr. 253 din 20 octombrie 1920.
[54] „Mîntuirea", an. II, nr. 545 din 22 octombrie 1920; „Fără a apăra guvernul și fără a găsi cea mai mică justificare a prezenței lui la cîrmă, ne găsim totuși alături de el în lupta cu mișcarea socialistă" („Steagul", nr. 789 din 20 octombrie 1920).
[55] „Steagul", an. VI, nr. 789 din 20 octombrie 1920.

www.dacoromanica.ro

nirea grevei. Îndemnul la represiune devine tot mai persistent [56]. Foaia oficială guvernamentală în articolul *Muncitorii și instigatorii* scria că „greva înseamnă mărturisirea fățișă a unei mișcări politice revoluționare", împotriva căreia se vor lua toate măsurile [57]. Întreaga presă reacționară „Îndreptarea", „Epoca", Avîntul", „Voința națională", „Renașterea română", „Izbînda", „Steagul", „Viitorul" și altele calomniază într-un glas greva generală, uitînd de interesele lor divergente [58]. Ziarul „Chemarea", în articolul *Presa în fața grevei generale* aprecia cu verva-i caracteristică drept un adevărat spectacol această coalizare a celor mai diverse organe de presă, care au devenit subit prietene „cu acea deplină înțelegere pe care numai marile primejdii le inspiră... se găseau pentru a doua oară strînse laolaltă" [59].

În fața ridicării la luptă a proletariatului, printr-o acțiune de proporții, dar pașnică, anunțată din timp, burghezia își strînge rîndurile, se pregătește de atac. Surprinzînd acest fenomen, ziarul „Socialismul" scria în acele zile, că „frontul averescano-brătienisto-marghilomanist contra muncitorimii e încheiat și tancurile și mitralierele au luat poziție contra grevei generale" [60]. Un alt ziar al vremii scria că în fața grevei generale pe care Partidul socialist și Sindicatele muncitorești au anunțat-o „liberalii, conservatorii, tăzlăoaniștii și vintileștii și-au dat o mînă prietenă și tremurîndă" [61].

Lucrurile evoluau însă în mod cert spre greva generală, deoarece guvernul se dovedea a nu răspunde memoriului, iar, în ultimul moment, rezoluția generalului Averescu exprima refuzul acestuia de a satisface, fie și parțial, cererile clasei muncitoare. Față de o asemenea situație unele cercuri burgheze, avînd o poziție mai realistă, interesate în respectarea și garantarea libertăților democratice, sfătuiau guvernul să fie mai conciliant „Sîntem azi, în ajunul unei greve și dacă guvernul nu va ști să fie la înălțimea vremurilor ca să satisfacă din vreme revendicările funcționarilor și muncitorilor, atunci această grevă se va produce" [62]. Exprimîndu-și credința că guvernul, „nu are nici un motiv să spună că nu poate îmbunătăți soarta acestor oameni muncitori" [63] și în consecință autoritățile de stat trebuie să-și dea seama de ceea ce înseamnă o grevă generală și nu prin forță, cum instigau cercurile reacționare, ci prin tratative guvernul va reuși să aducă liniștea mult așteptată. „Masele au devenit prea conștiente de forța lor — scria «Adevărul» — ca să cedeze forței... Sin-

[56] „Renașterea română", an. II, 498, 502 din 16 și 20 octombrie 1920; „Steagul", nr. 790 din 21 octombrie 1920.

[57] „Îndreptarea", an. III, nr. 239 din 19 septembrie 1920.

[58] Vezi articolele: *Socialiștii nu sînt de acord asupra grevei generale* („Îndreptarea", an. III, nr. 236 din 15 octombrie 1920); *Măsuri necesare* (idem, nr. 240 din 20 octombrie 1920); *Datoria guvernului* („Avîntul", an. I, nr. 298 din 20 octombrie 1920), *Anarhia de sus* (idem, nr. 299 din 20 octombrie 1920); *Iar încercări de turburare, Guvernul nu va face niciodată prea mult pentru asigurarea ordinii* („Renașterea română", an. II, nr. 498 din 16 octombrie 1920), *Provocatorii războiului social* (idem, nr. 503 din 22 octombrie 1920), *Anarhia. Unde duce excesul? Nevoia de liniște* („Izbînda", an. II, nr. 635 din 15 octombrie 1920) *Aventură anarhică* (idem, nr. 639 din 20 octombrie 1920).

[59] „Chemarea", an. III, nr. 492 din 17 octombrie 1920.

[60] „Socialismul", an. XIV, nr. 233 din 17 octombrie 1920.

[61] „Luptătorul", an. I, nr. 106 din 17 octombrie 1920.

[62] „Biruința", an. I, nr. 7 din 18 octombrie 1920.

[63] „Dimineața", an. XVII. nr. 5 115 din 17 octombrie 1920.

www.dacoromanica.ro

gura cale pe care guvernul trebuie s-o evite cu orice preț, este aceea a strășniciei. Nu ne trebuie război civil" [64].

Întrucît greva ceferiștilor, izbucnită în noaptea de 17—18 octombrie, a precipitat lucrurile, în aprecierile asupra grevei generale care se întrevedea iminentă încep să se definească tot mai clar două poziții: Pe de o parte, reacțiunea își concentrează eforturile și atacurile contra organizațiilor muncitorești, a conducătorilor lor, concomitent cu măsurile represive luate de autoritățile militare și polițienești. Pe de altă parte, presa de toate nuanțele vedea în greva ceferiștilor o acțiune demonstrativă care „în cazul cînd guvernul nu va veni cu o soluție împăciuitoare, greva se va extinde asupra tuturor ramurilor de activitate din întreaga țară" [65]. Într-o formă și mai clară și categorică N. D. Cocea scria că: „Ceea ce va urma de aici înainte e ușor de prevăzut. Greva se va extinde, căci muncitorimea capitalei și proletariatul întregii țări, care trăiește în aceleași lipsuri, sub aceeași amenințătoare perspectivă a frigului și a foamei, în aceeași mizerie ca și lucrătorii ceferiști așteaptă numai un singur semn ca să pornească lupta" [66]. Tot mai mult și mai concret se aprecia lupta ceferiștilor drept „preludiul grevei generale", că între greva ceferiștilor și greva generală nu e doar o simplă coincidență, că prin aceasta greva generală „pare virtual începută" [67]. Organul Uniunii generale a industriașilor „Argus" dezaprobînd răspunsul excesiv de sever dat de 'Averescu memoriului socialist scria: „cerem insistent guvernului să facă tot posibilul ca tratînd și acordînd concesiuni rezonabile, greva să fie evitată" [68]. Presa democrată exprimă, în ultim moment, cuvinte calde de salut și îmbărbătare muncitorimii. „Cît zețarii mai culeg încă, și cît rotativele mai tipăresc — scria «Chemarea» — să adresăm un ultim salut aurorii superbe, roșii, aurorii socialiste de libertate și de justiție socială, pe care o reprezintă greva generală" [69].

Hotărîrea muncitorilor de a declara greva generală pentru impunerea revendicărilor politice și economice de mare stringență a devenit realitate la 20 octombrie 1920. La semnalul dat de Partidul socialist și Uniunea generală a sindicatelor, clasa muncitoare de pe întreg cuprinsul țării a răspuns prin părăsirea generală a lucrului. Manifestul Comitetului Executiv al Partidului socialist și a Comisiei generale a sindicatelor, intitulat sugestiv: *Trăiască greva generală*, relata în termeni concișI și mobilizatori. „De azi, toată muncitorimea de la un capăt la altul al țării a intrat în grevă... Muncitorimea din România a intrat azi în lupta cea mai mare pe care a dus-o vreodată. Din această luptă ea va ieși, ea va

---

[64] „Adevărul", an. XXXIII, nr. 11 211 din 16 octombrie 1920.
[65] „Argus", an. XI, nr. 2 255 din 20 octombrie 1920.
[66] „Chemarea", an. III, nr. 494 din 20 octombrie 1920.
[67] „Adevărul", an. XXXIII, nr. 11 213 din 19 octombrie 1920; „Îndreptarea", an. III, nr. 240 din 20 octombrie; „Dacia", nr. 326 din 21 octombrie 1920; „Socialismul", an. XIV, nr. 236 din 20 octombrie 1920; „Luptătorul" an. I, nr. 108 din 20 octombrie 1920.
[68] „Argus", an. XI, nr. 2255 din 20 octombrie 1920.
[69] „Chemarea", an. III, [illegible]

www.dacoromanica.ro

trebui să iasă victorioasă, pentru că dreptatea este de partea ei... Trăiască greva generală ! Trăiască socialismul !'' [70].

Experienţa grevei generale pentru lupta revoluţionară a proletariatului român depăşeşte cadrul unor acţiuni revendicative, ea se răsfrînge asupra întregului mers de dezvoltare a societăţii româneşti. Procesul de clarificare ideologică din rîndurile Partidului socialist se intensifică, are loc o cristalizare mai profundă a ideilor, o delimitare a poziţiilor, se trece în etapa nemijlocită a procesului final de transformare a Partidului socialist în partid comunist, principalul învăţămînt desprins din greva generală. Tocmai acest fapt l-au avut în vedere un grup de socialişti, atunci cînd au declarat că, în ciuda slăbiciunilor proprii, a terorii autorităţilor burgheze, ,,greva a reuşit. Ea ne-a arătat, că cei cîştigaţi de idealul socialist, pot fi îngenunchiaţi pentru moment, dar nu înfrînţi !'' [71]. Într-adevăr, muncitorimea n-a fost înfrîntă, ea s-a recules, şi-a strîns rîndurile pentru făurirea măreţului stat major, care s-o conducă în luptă pînă la victoria finală. Şi acesta a fost Partidul Comunist Român, creat la congresul din mai 1921, care în pofida greutăţilor şi furtunilor ce le-a avut de înfruntat şi de învins, a reuşit să conducă poporul român pe drumul luptelor deschise contra exploatatorilor, pentru înfăptuirea insurecţiei armate din august 1944, pentru construirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate în ţara noastră.

[70] ,,Socialismul'', an. XIV, nr. 237 din 22 octombrie 1920. ,,Poporul românesc — scria «Chemarea» — asistă uimit la un fenomen politic de o importanţă istorică : guvernul a încetat de a mai guverna. El nu mai poate hotărî decît arestări şi asasinate. Munca şi viaţa sînt în mîinile muncitorimii'' (,,Chemarea'', an. III, nr. 496, din 22 octombrie 1920).

[71] Arhiva I.S.I.S.P., cota A., inv. 26.

www.dacoromanica.ro

150 DE ANI DE LA NAŞTEREA LUI FRIEDRICH ENGELS

RĂSPÎNDIREA OPERELOR LUI F. ENGELS ÎN MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ DIN TRANSILVANIA

DE

ELENA GHERAN şi ALEXANDRU PORŢEANU

Teoria revoluţionară, cu adevărat ştiinţifică, a clasei muncitoare, această uriaşă descoperire a secolului al XIX-lea, sublinia Engels, a fost în primul rînd opera lui Marx şi de aceea poartă numele lui. „Nu pot nega — sublinia tot Engels — că şi înainte şi în timpul celor 40 de ani ai colaborării mele cu Marx am adus o anumită contribuţie personală atît la fundamentarea teoriei, cît şi, mai ales, la elaborarea ei. Dar cea mai mare parte a ideilor directoare fundamentale, mai ales în domeniul economic şi istoric, şi în special formularea lor precisă şi definitivă, îi aparţin lui Marx. Contribuţia pe care am adus-o eu, Marx ar fi putut-o realiza şi fără mine, exceptînd cel mult unele domenii de specialitate. Ceea ce a realizat Marx, eu nu aş fi putut face. Marx era mai presus de noi toţi, vedea mai departe, îmbrăţişa cu privirea mai mult şi mai repede. Marx era un geniu; noi, ceilalţi, cel mult talente. Fără el, teoria nu ar fi fost astăzi nici pe departe ceea ce este. De aceea ea îi poartă pe bună dreptate numele"[1]. Alături de Karl Marx, Friedrich Engels a intrat pentru totdeauna în istoria omenirii, ca unul dintre fondatorii comunismului ştiinţific. Împreună, ei au elaborat noul sistem filozofic, dînd o fundamentare teoretică trainică şi o orientare clară ţelurilor şi căilor luptei revoluţionare a clasei muncitoare.

Învăţătura lui Marx şi Engels, potrivit indicaţiilor metodologice leniniste, nu şi-a cucerit dintr-o dată o poziţie dominantă în mişcarea muncitorească internaţională. La începutul primei etape a dezvoltării sale, această învăţătură, după cum remarca Lenin „nu reprezintă decît una din extrem de numeroasele fracţiuni sau curente ale socialismului" [2]. Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor, înfrîngerea revoluţiilor din anii 1848—1849, transformarea liberalismului burghez într-o forţă con-

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 21, Edit. politică, Bucureşti, 1965, p. 290.
[2] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, ed. a 2-a, Edit. politică, Bucureşti, 1964, p. 1.

www.dacoromanica.ro

servatoare, criza socialismului mic burghez, a evidențiat șubrezenia doctrinelor social-politice neștiințifice, care revendicau rol de conducere în mișcarea muncitorească internațională (proudhonism, lassalleanism, bacuninism etc.). La sfîrșitul acestei prime etape, celelalte forme ale socialismului premarxist au fost înfrînte de marxism, au apărut primele organizații politice proletare independente (Internaționala I și Partidul Social-Democrat din Germania).

A doua etapă în dezvoltarea marxismului începe după Comuna din Paris „primul asalt al proletariatului împotriva capitalismului" și se încheie, aproximativ, cu trecerea la o nouă epocă, cea a capitalismului monopolist și a revoluțiilor proletare. Această etapă se deosebește de prima prin caracterul ei relativ „pașnic", prin lipsa de revoluții. Occidentul terminase revoluțiile burgheze, Răsăritul încă nu. În această a doua etapă a dezvoltării sale *marxismul devine ideologie dominantă* în mișcarea muncitorească din Europa, repurtează o victorie deplină „și se extinde în lărgime" [3]. În toate țările din Europa se constituie partide socialiste de *masă* care își desfășoară activitatea sub steagul marxismului. Dar, de îndată ce marxismul a devenit ideologie dominantă, tendințele pe care le exprimau celelalte ideologii, înfrînte de marxism, au început să-și caute alte căi de manifestare. Oportunismul cu toate caracteristicile sale, ruptura dintre teoria și practica mișcării muncitorești s-a conturat tot mai puternic ajungînd să precumpănească în activitatea partidelor socialiste, după moartea lui Marx (1883), apoi a lui Engels (1895).

Toate acestea impuneau *necesitatea* dezvoltării marxismului, critica revizionismului și reformismului, fundamentarea multilaterală a strategiei și tacticii partidelor marxiste, în epoca imperialismului. Noua etapă în dezvoltarea marxismului este legată de începutul activității lui V. I. Lenin, genial conducător al mișcării revoluționare ruse și internaționale, continuator al teoriei fondatorilor comunismului științific.

Potrivit acestei periodizări, unanim acceptată în literatura de specialitate, procesul unirii socialismului științific cu mișcarea muncitorească internațională a fost complex, desfășurîndu-se în etape succesive, calitativ distincte, pe baza activității educative a organizațiilor politice ale proletariatului, bazate pe principiile luptei de clasă, progresul mișcării muncitorești dintr-o anumită țară fiind apreciat, în mod direct, de măsura în care organizațiile politice își însușesc și difuzează în rîndurile maselor largi ideile marxiste, prin intermediul presei și literaturii socialiste.

Referindu-ne la acest aspect al mișcării muncitorești din Transilvania, în prima sa etapă de dezvoltare, observăm că organizațiile politice constituite îndeosebi în anii 1867—1872, sub influența Internaționalei I, în principalele centre industriale, nu-și însușiseră încă ideologia marxistă și acest fapt se reflectă în însăși programele lor. În cadrul asociațiilor muncitorești predominau idei aparținînd doctrinelor politice premarxiste, împotriva cărora însuși Marx desfășurase o intensă luptă în cadrul Internaționalei I.

Discuțiile și programul asociațiilor muncitorești din Transilvania, în acei ani, au fost influențate de lupta dintre fracțiunea Schultze-Delitzsch

[3] *Ibidem*, p. 2.

www.dacoromanica.ro

şi cea lassalleană, existentă în mişcarea muncitorească din Germania, Austria, Ungaria [4].

Ca urmare a strîngerii legăturilor cu mişcarea muncitorească internaţională şi a activităţii depuse de socialiştii din Transilvania, asociaţiile muncitoreşti care activau pe baze lassalleene au abandonat unele teze greşite ale acestei doctrine. Exemplu concret îl constituie „Asociaţia generală a muncitorilor din Timişoara", care, în discuţia desfăşurată în jurul programului său, a adoptat o poziţie ce contrazicea tezele lassalleene în problema agrară şi naţională. „Asociaţia" s-a pronunţat printre altele, pentru necesitatea recunoaşterii dreptului la autodeterminare al popoarelor.

În legătură cu întreg procesul de clarificare ideologică petrecut în timpul existenţei „Asociaţiei generale a muncitorilor din Timişoara", în sensul propagării marxismului, muncitorul metalurgist Farkas Károly, conducătorul asociaţiei, a declarat la procesul intentat lui şi altor socialişti revoluţionari la Budapesta, în 1872 : „Este netăgăduit că eu am înfiinţat asociaţia, reorganizarea ei în direcţie social-democratică, pe baza instrucţiunilor primite de la Consiliul general al Internaţionalei prin difuzarea scrierilor (marxiste) şi folosind pe membrii apropiaţi ai asociaţiilor muncitoreşti" [5].

În rîndurile muncitorilor din Transilvania, de diferite naţionalităţi, circulau în mod curent manifeste, literatură socialistă (lucrări marxiste şi broşuri de popularizare scrise de conducătorii socialişti din mişcarea muncitorească internaţională), precum şi ziarul Secţiei din Elveţia a Internaţionalei I „Vorbote", redactat de I. Ph. Becker [6].

Potrivit unor prime investigaţii ale noastre, gazeta „Neue Rheinische Zeitung", care ocupă un loc cu totul deosebit în activitatea revoluţionară a lui Marx şi Engels desfăşurată în 1848—49, a fost cunoscută şi a circulat în Transilvania în rîndurile intelectualilor înaintaţi. La Bistriţa se pare chiar că au existat abonamente, deoarece o colecţie a gazetei s-a păstrat pînă acum cîteva decenii în biblioteca liceului german din oraşul amintit, iar apoi a dispărut.

Propagarea marxismului, începuturile unirii socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească din Transilvania au fost frînate însă de teroarea dezlănţuită împotriva mişcării muncitoreşti internaţionale după înăbuşirea Comunei din Paris.

Activitatea organizaţiilor muncitoreşti din Transilvania a fost întreruptă oficial în 1872, în condiţiile înăspririi generale a reacţiunii interne şi externe. În aceste condiţii, organizarea politică a proletariatului din Transilvania stagnează, timp de aproape un deceniu, îmbrăcînd forma „caselor muncitoreşti" şi a „uniunilor profesionale".

Cel de-al optulea deceniu al secolului al XIX-lea este caracterizat în istoria presei române democrate din Transilvania şi din vechea Românie prin reflexul pozitiv al evenimentelor mişcării revoluţionare pe plan mondial. Organe transilvănene ca revista „Familia", ziare ca „Albina", „Fe-

[4] Novitsky László, *Egyesült-erövel. A Magyar Könyvnyomdászok ötvenevi szakszervezeti tevékenységének története* (Cu forţe unite. Istoria a 50 de ani de activitate sindicală a tipografilor maghiari), Budapesta, 1912, p. 97—100.

[5] *A Magyar munkásmozgalom történetének válagatott Dokumentumai* (pe scurt, M.M.T.V.D.), vol. I, Budapesta, 1951, p. 50—61.

[6] *M.M.T.V.D.*, I, p. 200.

www.dacoromanica.ro

derațiunea", „Gazeta Transilvaniei" ș.a. au făcut loc în paginile lor unor știri și comentarii referitoare nu numai la evenimentele Comunei din Paris — cel mai prețios vlăstar al Internaționalei I, cum a caracterizat-o F. Engels —, ci însăși la activitatea Internaționalei și a întemeietorilor socialismului științific.

La publicațiile amintite mai sus se adaugă și gazeta maghiară „Alföld" care apărea la Arad : după o serie de materiale referitoare la Comuna din Paris și la începutul pătrunderii ideilor marxiste în Ungaria și Transilvania, gazeta publica statutul Internaționalei I [7], după „Volkstaat" din Leipzig și fragmente din lucrarea lui K. Marx *Războiul civil din Franța* [8]. Atitudinea obiectivă, deseori favorabilă, a publicațiilor progresiste din țara noastră față de aceste evenimente era ea însăși un reflex, o dovadă a creșterii influenței proletariatului în viața politică.

A doua perioadă în dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale și a învățăturii marxiste, care a urmat căderii Comunei din Paris, începe în Ungaria și Transilvania sub semnul luptei pentru organizarea partidului, desfășurîndu-se o intensă activitate propagandistică, mai ales după venirea la Budapesta a lui Leo Frankel, unul dintre conducătorii Comunei din Paris, prieten al lui Marx și Engels. Atrăgînd atenția asupra însemnătății creării partidului, Frankel scria : „Muncitorii trebuie să se organizeze într-un partid cu totul independent, care să lupte împotriva tuturor partidelor claselor avute, căci numai pe această cale revoluția socialistă va învinge și-și va putea realiza scopul : desființarea orînduirii (sociale) bazate pe existența claselor" [9].

Ziarul „Arbeiter Wochen Chronik" (apărut la 5 iunie 1873 la Budapesta) și corespondentul său în limba maghiară „Munkás-Héti-Kronika" au devenit principalele organe de răspîndire a ideilor marxiste și au fost propagate în mai multe centre din Transilvania, un număr de exemplare trecînd și în Principatele Unite.

În ziarul „Arbeiter Wochen Chronik" a apărut, de pildă, în 1873, capitolul I al *Manifestului Partidului Comunist* (text reprodus după ediția a II-a a lucrării, apărută la Leipzig în 1872), fragmente din monumentala operă a lui Marx *Capitalul*, precum și o parte din corespondența lui Marx și Engels [10]. În 1878 același ziar a publicat unele capitole din lucrarea lui F. Engels *Anti-Dühring* (cele trei capitole reunite mai tîrziu în lucrarea *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*).

De asemenea, ziarul „Arbeiter Wochen Chronik" a publicat unele scrisori ale lui Engels, în care acesta apăra puritatea teoriei împotriva „socialismului de catedră", reprezentat de fostul redactor șef al ziarului „Freiheit", Iohann Most și colaboratorii săi.

Dar, cu toată activitatea propagandistică intensă desfășurată de Leo Frankel (care avea legături cu fruntașii mișcării muncitorești din vechea Românie și din Transilvania, îndeosebi cu Gh. Ungureanu de la

[7] Numerele 45 și 46 din 1872.
[8] Numerele 150 și 161 din 1871.
[9] *M.M.T.V.D.*, I, p. 239.
[10] *Marx és Engels művei a Magyarországi német munkás lapokban 1873—1894* (Operele lui Marx și Engels în ziarele muncitorești germane din Ungaria, 1873—1894), în *Pártlörténeti Közlemények* (Comunicări din istoria partidului), Budapesta, nr. 1/1956, p. 144—148.

www.dacoromanica.ro

Timişoara) în anul 1878 nu s-a putut crea un organism politic decît sub denumirea de Partidul celor fără drept de vot, cu un program limitat, desfiinţat în scurt timp de autorităţile maghiare. Acţiunea propagandistică a continuat însă atît în ziarul „Arbeiter Wochen Chronik", cît şi în ziarul „Népszava" (Glasul poporului), apărut la Budapesta, în 1878. Orientarea articolelor, precum şi publicarea unor fragmente din lucrările lui Marx şi Engels au determinat Procuratura supremă din Budapesta să intenteze, în 1879, ziarului „Népszava" un proces de presă pentru „agitaţie comunistă".

În apărarea lor, socialiştii au susţinut în faţa curţii cu juraţi „rolul însemnat al social-democraţiei", arătînd că ea se va dezvolta continuu în ciuda oricăror împotriviri [11].

În luna mai 1880, la Budapesta, au fost puse bazele unui nou partid, Partidul General Muncitoresc. La congresul de constituire au participat 113 delegaţi, printre care şi delegaţi ai muncitorimii din Transilvania, din oraşele Timişoara, Arad, Sibiu, Braşov, Orăştie, din comunele Lovrin, Cuez ş.a. [12].

Condiţiile în care s-au desfăşurat lucrările congresului au împiedicat însă partidul să-şi fixeze ca scop al luptei politice răsturnarea orînduirii capitaliste şi trecerea la construirea societăţii socialiste. Căpitanul de poliţie din Budapesta nu a îngăduit discutarea celor mai importante puncte ale proiectului de program şi pe baza unui ordin al Ministerului de Interne, s-a interzis ca partidul să se numească „social-democrat" [13].

Constituirea Partidului General Muncitoresc, cu toate lipsurile programului său, determinate de prezenţa şi suspiciunea organelor statului burghezo-moşieresc şi de persistenţa anumitor idei lassalleene în conştiinţa unor vechi activişti ai mişcării muncitoreşti, a însemnat atingerea unei trepte însemnate în maturizarea politico-organizatorică a clasei muncitoare. Guvernul lui Tisza Kálmán a dezlănţuit aspre persecuţii împotriva P.G.M., căutînd să împiedice constituirea organizaţiilor sale. În Transilvania, activitatea organizaţiilor locale ale P.G.M. s-a desfăşurat mai mult ilegal, cu excepţia organizaţiei din Timişoara.

Acţiunile clasei muncitoare din Transilvania sînt consemnate şi în ziarele şi revistele din vechea Românie, legate de începuturile mişcării socialiste („Emanciparea", „Revista socială", „Drepturile omului" etc.). Aceste organe de presă subliniau succesele luptei comune a muncitorilor români şi de alte naţionalităţi din Transilvania împotriva exploatării, manifestîndu-şi în mod activ *adeziunea la lupta de eliberare naţională a românilor din Transilvania.*

Concomitent cu afirmarea poziţiei clasei muncitoare din Transilvania în principalele probleme care frămîntau viaţa social-politică a acestei provincii cu o populaţie în majoritate covîrşitoare românească aflată sub dominaţia austro-ungară, cu organizarea sa, se desfăşoară procesul răspîndirii marxismului prin difuzarea presei şi literaturii socialiste.

---

[11] *A Budapesti Kommunista-pör, Szerkeszlete Külföldi Viktor* (Procesul comunist de la Budapesta, redactat de Külföldi Victor), Budapesta, 1880, p. 48.

[12] *M.M.T.V.D.*, vol. I, p. 379—382.

[13] Elena Gheran, *Aspecte din procesul răspîndirii marxismului în mişcarea muncitorească din Transilvania (1867—1918)*, în „Revista de filozofie", nr. 5, 1968, p. 5 (621).

www.dacoromanica.ro

După cum reiese din inventarul făcut de către poliția orașului Brașov, în 1884, cu ocazia unei percheziții făcute în casa conducătorului P.G.M. din Brașov, I. Schubert (venit din Boemia) s-au găsit lucrările : *Manifestul Partidului Comunist, Muncă salariată și capital, Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, manifeste, ziare socialiste germane și alte lucrări în aceeași limbă [14].

Muncitorii români din Transilvania erau abonați la ziarele muncitorești și socialiste din țara liberă, deși, datorită politicii de asuprire națională, pătrunderea în Transilvania a materialului propagandistic editat în limba română era împiedicată. Rapoartele confidențiale ale autorităților maghiare semnalau, adesea, faptul că revista „Contemporanul" era expediată în orașele Brașov și Blaj la mai multe adrese. În această revistă a apărut în anii 1885—1886 [15] lucrarea lui F. Engels *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, printre cele dintîi traduceri din lume. Din Paris și Bruxelles era trimisă revista „Dacia viitoare", redactată de grupul studenților revoluționari români. Din București, Iași, Ploiești și din alte centre muncitorești soseau ziare, manifeste, broșuri socialiste.

Abonamentele la ziarele socialiste erau considerate de către poliția locală o dovadă sigură a apartenenței la o organizație ilegală [16].

Într-un articol despre dezvoltarea socialismului în Ungaria și Transilvania, „Gazeta Transilvaniei" [17] sublinia faptul că „poporul este entuziasmat pentru ideile socialiste" care se „lățesc" tot mai mult, astfel încît ele devin caracteristice ale mișcărilor maselor populare; același organ ajunge să afirme explicit [18] că „cestiunea cea mai importantă ce frămîntă actualmente toate statele Europei este cestiunea lucrătorilor". Credem că nu greșim dacă afirmăm că asemenea mărturii nu pot fi considerate izolat, ca fiind singulare, ci constituie un rezultat firesc al unui întreg proces evolutiv de gîndire socială, ce poartă amprenta vizibilă a creșterii influenței ideilor socialiste.

În condițiile avîntului mișcării muncitorești internaționale, generat de constituirea Internaționalei a II-a, elementele înaintate din conducerea P.G.M., cu sprijinul social-democrației austriece, au convocat o *consfătuire la Bratislava la 15 septembrie 1889*. La acea consfătuire, întreaga politică a conducătorilor P.G.M. a fost aspru criticată, propunîndu-se ca P.G.M. să adopte ca program hotărîrile Congresului de la Paris, de constituire a Internaționalei a II-a, să restabilească unitatea rîndurilor sale și să înceapă lupta pentru crearea partidului socialist *de masă*.

La consfătuirea de la Bratislava s-au mai propus și unele măsuri pentru îmbunătățirea muncii conducerii de partid, înlăturarea unor membri și cooptarea altora în conducerea P.G.M. ca de exemplu, P. G. Engelmann, delegatul Internaționalei a II-a la conferință.

Poliția orașului Budapesta a sesizat activitatea desfășurată de Engelmann, prezentîndu-l într-unul din rapoartele sale înaintate Ministe-

[14] Arhiva centrală a Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond. 71, dosar 6 645, f. 11.
[15] Numerele 17—24.
[16] *M.M.T.V.D.*, vol. I, p. 381—382.
[17] Numărul 77/1894.
[18] Numărul 132/1891.

www.dacoromanica.ro

rului de Interne drept „unul dintre cei mai capabili şi mai îndrăzneţi agitatori ai partidului", care, înlocuindu-l pe Ihrlinger în conducerea ziarului central „Népszava", a „reuşit în scurt timp să-i redea orientarea social-democratică, radicalizînd întreaga mişcare socialistă" [19].

De reţinut că toate aceste schimbări în orientarea activităţii P.G.M. s-au produs independent de voinţa elementelor oportuniste din conducerea P.G.M., care se împotriveau oricărei radicalizări a mişcării socialiste, retrăgîndu-se vremelnic din partid.

Hotărîrile conferinţei de la Bratislava, datorită influenţei elementelor înaintate, au marcat o cotitură în activitatea P.G.M. şi în dezvoltarea mişcării muncitoreşti din Ungaria şi Transilvania. Acţiunile privind ridicarea salariilor, grevele care pînă în anii 1888 au fost mai mult sporadice, în 1890 au devenit de *masă*. Ele urmăreau ridicarea salariilor muncitorilor, reducerea zilei de muncă, îmbunătăţirea condiţiilor de trai. Aceste acţiuni au creat condiţiile pentru începuturile organizării mişcării sindicale.

În centrele mai importante din Transilvania socialiştii înaintaţi s-au alăturat luptei noii conduceri a P.G.M. de a pregăti transformarea P.G.M. din Ungaria într-un partid socialist de masă, la nivelul partidelor socialiste din mişcarea muncitorească internaţională. Dintre cei ce au activat în această direcţie reţinem pe Gheorghe Ungureanu la Timişoara, L. Schrodt la Arad, Francisc Simotta la Braşov.

În luna octombrie 1890 a fost publicată în ziarul central „Népszava" convocarea unui congres, a cărui sarcină consta „în a face mai eficace năzuinţele partidului" [20].

Congresul s-a deschis la Budapesta la începutul lunii decembrie 1890, într-o atmosferă entuziastă, dar nu ca cel de-al IV-lea Congres al P.G.M., ci ca „prima adunare de partid a social-democraţiei din Ungaria" [21].

Constituirea P.S.D. din Ungaria, sublinia Engelmann, a însemnat un real progres în dezvoltarea mişcării muncitoreşti. Rupînd cu oportunismul vechii conduceri a P.G.M. şi adoptînd denumirea de P.S.D. din Ungaria, partidul s-a alăturat deschis şi liber social-democraţiei [22].

La începutul lucrărilor a fost citită scrisoarea de salut, adresată congresului de Friedrich Engels, la 3 decembrie 1890, în care era remarcat caracterul noului partid: „...acest partid, scria Engels, care se dezvoltă din ce în ce mai mult şi în Ungaria, după cum rezultă şi din ziarele voastre de partid, are avantajul de a fi internaţionalist din capul locului, deoarece cuprinde în sine maghiari, germani, români, sîrbi şi slovaci. Acestui partid tînăr transmiteţi-i deci urările mele cele mai bune cu ocazia congresului" [23].

---

[19] Arhiva centrală a Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., microfilm, cutia „Probleme comune", doc. nr. 10 din 12 ianuarie 1891.

[20] „Népszava" din 10 octombrie 1890.

[21] *A Magyarországi Szociáldemokráczia 1890 évi deczember 7 és 8 a Budapesten tartott pártgyülésének jegyzökönyve. Kiadyak Kürschner Jakab és Engelmann Páll* (Procesul-verbal al adunării de partid a social-democraţiei din Ungaria, ţinută la Budapesta în zilele de 7 şi 8 decembrie 1890. Editat de Kürschner Iakab şi Engelmann Páll, Budapesta, 1891).

[22] M.M.T.V.D., vol. II, p. 50.

[23] *Ibidem*, p. 35.

www.dacoromanica.ro

Delegații clasei muncitoare din Transilvania la congresul de constituire a P.S.D. din Ungaria au subliniat importanța lucrărilor congresului, ilustrînd cu date dezvoltarea impetuoasă a mișcării muncitorești din centrele pe care le reprezentau. Ei au propus totodată proiecte de rezoluții cu privire la denumirea partidului, sărbătorirea zilei de 1 Mai, salarizarea muncitorilor, protecția muncii femeilor și copiilor etc.

La punctul 6 al ordinei de zi, congresul a dezbătut pe larg problema literaturii socialiste și a presei de partid. Congresul a votat proiectul de hotărîre care prevedea sprijinirea și răspîndirea în mișcarea muncitorească a presei socialiste existente. În sprijinul muncii de propagare a ideilor marxiste s-a hotărît, de asemenea, editarea unor foi volante-manifest, în limbile diferitelor naționalități. Ca urmare a creării P.S.D., mișcarea muncitorească din Ungaria și Transilvania s-a întărit din punct de vedere organizatoric prin crearea unei puternice rețele de organizații social-democrate [24]. S-a trecut la desfășurarea unei campanii de agitație și propagandă, avînd drept scop răspîndirea ideilor marxiste, demascarea regimului dualist și a politicii de asuprire națională a claselor dominante austriace și maghiare. A început totodată și organizarea proletariatului agricol. Aceasta dovedește că, spre deosebire de P.G.M., care avusese un program socialist, dar slabe legături cu masele, P.S.D. din Ungaria a fost primul partid socialist de masă, la care au aderat oamenii muncii din Ungaria și Transilvania. Acest partid, îndeosebi în primii săi ani de activitate, corespundea caracterului partidelor socialiste din mișcarea internațională a vremii, pe care Lenin a caracterizat-o ca „epocă de dezvoltare *în lărgime*, epocă în care s-au constituit partide muncitorești socialiste *de masă* în cadrul fiecărui stat" [25].

Între timp, elementele burghezo-liberale, oportuniste, și-au întărit pozițiile, formulînd pretenții de a conduce mișcarea muncitorească. Cu ajutorul unor persoane corupte, ei au organizat adevărate campanii de calomnii împotriva elementelor înaintate din conducerea P.S.D. din Ungaria, și în primul rînd, împotriva lui P. Engelmann. Aceasta a slăbit din punct de vedere organizatoric P.S.D.U. În urma presiunii exercitate asupra lui P. Engelmann, acesta s-a retras din redacția ziarului „Népszava" și în cele din urmă și din partid. Divergențele au continuat, oportuniștii nemulțumindu-se cu situația creată. Spre a-și justifica acțiunile, s-au grăbit să convoace cel de-al doilea congres al P.S.D.U. pentru zilele de 6 și 7 ianuarie 1893.

În timpul lucrărilor congresului, prezidiul, dominat de oportuniști, nu a permis nici conducerii legale a partidului, nici comisiei de revizie, nici delegaților, să ia cuvîntul, de teamă ca aceștia să nu demaște în fața congresului acțiunile necinstite ale elementelor oportuniste.

De reținut este faptul că, înainte de congres, comitetul provizoriu al P.S.D.U. a primit din partea lui Engels o scrisoare ce conținea prețioase indicații cu privire la remedierea situației din conducerea P.S.D.U., în sensul aplanării divergențelor și consolidării mișcării muncitorești. Oportuniștii nu numai că nu au luat în vedere aceste indicații, dar au trecut sub tăcere primirea scrisorii, publicînd-o mult timp după congres.

[24] *Ibidem*, vol. II, p. 578.

[25] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. [illegible] politică, București, 1964, p. 50.

www.dacoromanica.ro

Informat asupra situaţiei existente în sînul P.S.D.U., Engels adresa congresiştilor, în acea scrisoare, următorul sfat: „Stimaţi tovarăşi..., scriind aceste rînduri, nu pot să nu-mi exprim regretul pentru divergenţele ce au izbucnit în rîndurile dv. Departe de mine gîndul de a mă amesteca în chestiuni pentru care nu numai că nu sînt chemat, dar, în necunoştinţă de cauză, nici nu aş putea să mă pronunţ. Nu vreau decît să dau glas dorinţelor mele ca, cu ocazia congresului partidului, să căutaţi să neteziţi deosebirile de vederi între dv. (păstrînd pentru partidul dv. un om preţios cum este, fără îndoială, Engelmann) şi să zădărniciţi pericolul rupturii. Doresc cele mai mari succese congresului partidului. Al dv. F. Engels" [26].

Oglindind divergenţele create în mişcarea muncitorească între conducerea oportunistă a P.S.D. din Ungaria şi gruparea înaintată condusă de P. Engelmann (formată după congresul P.S.D.U. din ianuarie 1893), lupta ideologică s-a înteţit.

În acţiunile lor, oportuniştii din conducerea P.S.D.U. au avut şi adeziunea oportuniştilor din conducerea P.S.D. din Austria.

Presa socialistă din Transilvania a dezbătut în numeroase articole necesitatea clarificării situaţiei extrem de grave create în P.S.D.U. şi în unele organizaţii ale sale. Ziarul „A Munka Öre" („Straja muncii") din Arad, de pildă, într-unul din articolele sale a lansat o chemare către organizaţiile de partid de a sprijini convocarea la Arad a unui congres care urma să dezbată situaţia creată în P.S.D.U. În chemare se arăta: „Ne vine greu să credem că ar fi necesar să convingem muncitorii de marea necesitate a convocării congresului. Fiecare tovarăş, care gîndeşte just, trebuie să recunoască că actualele împrejurări fac imposibilă organizarea temeinică a clasei muncitoare şi a unui partid puternic. Trebuie să privim plini de ruşine la partidele frăţeşti din străinătate, care merg înainte în rînduri strînse şi cîştigă aderenţi, în timp ce noi ne lăsăm prostiţi de unii egoişti. Din acest motiv, apelăm încă o dată la tovarăşi ca, în ciuda mişcării potrivnice care s-a pornit, să ia totuşi măsuri pentru a fi reprezentaţi la congres. Fiecare om care ţine la progresul partidului nostru, care luptă într-adevăr pentru omenirea suferindă, să aprobe neapărat acţiunea noastră" [27].

Presa socialistă din Transilvania a militat activ pentru întărirea organizatorică a mişcării socialiste locale şi pentru unificarea celor două partide muncitoreşti (create după congresul de la Arad: P.S.D.U. şi P.S.D.M.) pe baza principiilor luptei de clasă.

Există totodată încercări continui şi susţinute în acest ultim deceniu al secolului al XIX-lea pentru *editarea unor ziare socialiste în limba română* [28]. Dar, datorită atitudinii conducerii P.S.D.U., care nu a sprijinit iniţiativele organizaţiilor muncitoreşti din Transilvania, abia la începutul secolului nostru apare, după îndelungate şi grele eforturi, primul ziar socialist în limba română pentru muncitorii şi ţăranii români din Transilvania („Adevărul").

---

[26] *M.M.T.V.D.*, p. 147—148.

[27] *A munka öre* din 2 decembrie 1893.

[28] Al. Porţeanu, *Încercări de editare a unei gazete socialiste în limba română în Transilvania, la sfîrşitul secolului trecut*, în „Studii", 1963, nr. 2, p. 313—324.

www.dacoromanica.ro

Este de asemenea interesant de menționat că revista socialistă „Die Neue Zeit", care se bucura de o largă circulație și apreciere în rîndurile mișcării muncitorești și socialiste internaționale în ultimii ani ai vieții lui Engels, a publicat în 1893 un articol despre problema națională a românilor din Ungaria. Articolul, scris desigur sub impresia marilor frămîntări declanșate de acțiunea memorandistă, era semnat de K. Kautsky și a fost comentat la Budapesta în organul socialist „Arbeiterpresse"[29].

Dintre lucrările trimise din vechea Românie organizațiilor de partid din Transilvania în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea reținem: K. Marx, *Muncă salariată și capital*; F. Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, *Despre materialismul istoric*.

Ziarul „Népszava", organul central al P.S.D. din Ungaria, a publicat în foiletoane, în anii 1891, introducerea și unele capitole din lucrările lui Engels: *Situația clasei muncitoare din Anglia*, *Războiul țărănesc german* și *Anti-Dühring* [30].

Un eveniment deosebit îl constituie apariția primelor traduceri integrale ale *Manifestului Partidului Comunist* în limbile română și maghiară, răspîndite și în cadrul organizațiilor muncitorești din Transilvania.

Prima ediție în limba română a *Manifestului Partidului Comunist* a apărut în 1892 și se datora lui Panait Mușoiu. Cea de-a doua a apărut la interval de un an cu titlul schimbat: *Manifestul socialist*, însoțită de un adaos (în care traducătorul, Ion Nădejde, nega valabilitatea internațională a marxismului).

Reapariția acestei lucrări programatice a marxismului în limba română, menită să contracareze traducerea din 1893 a lui Ion Nădejde, are loc în 1913. Spre deosebire de edițiile precedente, traducerea, care aparține lui I. Sion, cuprinde și prefețele lui Marx și Engels la ediția rusă din 1882.

Prima ediție în limba maghiară a *Manifestului Partidului Comunist* a apărut la Budapesta în 1896 în editura „Népszava", urmată de edițiile din anii 1905, 1910, 1918. Citățm un fragment din prefața primei ediții, apărută în 1896, în care se releva necesitatea cunoașterii materialismului istoric: „Capitolele I și II ale *Manifestului* descriu dezvoltarea economică și politică a societății prin prisma materialismului istoric, justificînd în mod strălucit necesitatea mișcării muncitorești de azi" [31].

O atenție deosebită merită cele două volume de *Opere alese* din lucrările lui Marx și Engels, publicate în limba maghiară de social-democratul maghiar Szabó Ervin, și de asemenea culegerea editată de Fr. Mehring *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*, apărută la Stuttgart în 1902 în Editura Dietz, popularizate în presa socialistă.

Volumul I de *Opere alese* din scrierile lui Marx și Engels apărut la Budapesta în anul 1905 a cuprins: K. Marx și F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*; F. Engels, *Revoluția maghiară* (din 1848); Marx, *Kossuth și Klapka*; F. Engels, *Panslavismul democrat*; Marx, *Revoluția și contrarevoluția din Germania*; Marx, *Lovitura de stat a lui Bonaparte*.

[29] „Arbeiterpresse", nr. 13/1893.

[30] „Népszava" din 16 ianuarie și din 6 februarie 1891.

[31] Marx és Engels, *A Kommunisták Kiálványa* (Marx și Engels, Manifestul comuniștilor), Budapesta, 1896, p. 4.

www.dacoromanica.ro

Volumul al II-lea de *Opere alese*, publicate de Szabó Ervin, a apărut în 1909 şi reunea lucrările : F. Engels, *Războiul ţărănesc german* ; K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice* ; K. Marx, *Comerţul liber şi tariful vamal protecţionist* ; K. Marx, *Adresa inaugurală a Internaţionalei I* ; K. Marx, *Critica programului de la Gotha*.

Reţinem unele idei, deosebit de interesante, din introducerile scrise de Szabó Ervin la lucrările lui Marx şi Engels, care relevă temeinica sa pregătire teoretică şi tendinţa de aplicare a marxismului la studiul societăţii şi istoriei ungare.

În introducerea scrisă la *Manifestul Partidului Comunist* din volumul I, Szabó Ervin relevă însemnătatea filozofiei clasice germane pentru constituirea marxismului şi totodată a practicii revoluţionare în evoluţia concepţiilor politice ale lui Marx şi Engels. „*Manifestul Comunist* — scria Szabó Ervin — este culmea logică a dezvoltării spirituale pe care au atins-o Marx şi Engels. Filozofia lor a evoluat de la idealismul hegelian la materialismul lui Feuerbach, iar de la acesta şi din studiul realităţii a apărut, ca o măreaţă sinteză, materialismul istoric" [32].

Pornind de la desăvîrşitele modele de analiză dialectică marxistă, Szabó Ervin, trăgînd învăţămintele desfăşurării revoluţiei de la 1848—1849 din monarhia habsburgică, conchidea în acelaşi prim volum : „Ceea ce era valabil înainte de 1848 pentru proletariatul italian, maghiar, german ş.a. este şi astăzi valabil pentru proletariatul croat, sîrb, român, ceh, sas. Baza contradicţiilor naţionale faţă de naţiunea dominantă în ţările lor se accentuează cu atît mai mult cu cît asuprirea naţională este mai puternică.

Rezolvarea problemei nu poate fi, în nici un caz, alta decît ca în cazul luptelor de independenţă ale italienilor, maghiarilor, germanilor, adică *restabilirea autonomiei naţionale şi a unităţii naţiunilor croată, sîrbă, română, cehă*" [33] (subl. ns.).

O astfel de concluzie reprezintă unul din cele mai importante învăţăminte din studiul marxist al problemei naţionale, considerată de Marx şi Engels nu în sine, ci ca o parte componentă a problemei generale a desfăşurării revoluţiei. De aici şi modul deosebit în care Szabó Ervin a apreciat mişcările de eliberare naţională ale diferitelor popoare asuprite din monarhia habsburgică. Realizarea sau desăvîrşirea unităţii statelor naţionale ale slavilor de sud, cehilor, slovacilor, românilor etc. avea să se realizeze la numai 13 ani de la data cînd Szabó Ervin formula concluzia mai sus citată.

Szabó Ervin a acordat o atenţie deosebită revoluţiei de la 1848 — 1849 din Transilvania, luptei românilor pentru eliberarea naţională şi socială. În comentariul pe marginea articolului lui F. Engels, despre *Panslavismul democrat* [34], el reproduce programul marii adunări naţionale de la Blaj, din 3/15 — 5/17 mai 1848, pe care, analizîndu-l în contextul evenimentelor revoluţionare ale epocii, ajunge la aprecierea esenţială şi deosebit de semnificativă potrivit căreia „programul de la Blaj e hotărît mai radical decît legiuirile din martie ale dietei ungare, deoarece pretinde

[32] K. Marx, F. Engels, *Valógattot művei* (Opere alese), Budapest, 1905, p. 57.
[33] *Ibidem*, p. 109—110.
[34] *Ibidem*, p. 160—161.

www.dacoromanica.ro

desființarea prestațiilor iobăgiei fără nici o despăgubire și nu îngăduie ca prin instituirea unei garanții bănești să se desființeze libertatea presei". În studiul consacrat *Luptelor sociale și de partid din revoluția maghiară de la 1848—1849*, Szabó Ervin duce mai departe analiza caracterului profund revoluționar al „programului adunării naționale a românilor de la Blaj [care] a pus în primul rînd problemele dijmei, robotei, pămîntului și alte probleme economice [...]. Dintre cele 16 puncte ale rezoluției adunării, nici unul nu a rămas mai prejos de cele 12 puncte de la Budapesta în ceea ce privește radicalismul". Referindu-se la rolul și activitatea unor personalități cu rol conducător în revoluția românilor transilvăneni, Szabó Ervin arăta că „Iancu și ceilalți intelectuali români n-au fost cu nimic mai puțin democrați decît cei mai radicali membri ai « tineretului din martie » din Ungaria. Acești intelectuali români trăiau în mijlocul poporului și erau, în ce privește obiectivele lor, apropiați de popor".

Combătînd tendința de idealizare a politicii lui Kossuth Lajos din emigrație, mișcarea muncitorească și socialistă maghiară a arătat —prin pana lui Szabó Ervin — că cultul lui Kossuth servea scopurile propagandei partidelor burgheze maghiare din epoca dualismului austro-ungar [35].

Culegerea editată de Mehring reprezenta rodul a numeroși ani de cercetare a operelor și manuscriselor rămase de la Marx și Engels. Conștient de lipsurile culegerii, Mehring o considera drept „o lucrare pregătitoare, alcătuită în vederea unei viitoare ediții integrale, științifice, critice" [36]. Concepută în patru volume, culegerea conținea o parte din articolele și lucrările lui Marx și Engels scrise în anii 1841—1850. Volumul al IV-lea nu a mai apărut, Mehring neavînd la dispoziție decît corespondența adresată de Lassalle lui Marx, insuficientă pentru alcătuirea volumului.

În volumul I al acestei culegeri a fost inclusă inedita teză de doctorat a lui Marx, din 1841 „Asupra deosebirii dintre filozofia naturii la Democrit și Epicur", în care autorul mai îmbrățișa punctul de vedere hegelian [37], precum și unele articole scrise de Marx în „Rheinische Zeitung".

Importanța acestor articole consta în faptul că în ele începea „să se contureze trecerea lui Marx de la idealism la materialism și de la democratism revoluționar la comunism" [38].

Dintre lucrările lui Engels, retipărite din „Analele germano-franceze", în volumul I al culegerii întocmite de Mehring, reținem *Schiță a unei critici a economiei politice* și *Situația Angliei*, scrise de Engels în urma șederii sale în Anglia, la Manchester, după 1842, unde avusese prilejul să cunoască situația clasei muncitoare engleze, să intre în legătură cu Robert Owen și cu unii fruntași ai mișcării chartiste, să pătrundă în probleme esențiale ale economiei politice [39].

---

[35] Cf. „Századok" (Secole), nr. 4/1965.

[36] *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*, I Band, Stuttgart, 1902, p. IX.

[37] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 26, Edit. politică, București, 1964, p. 81.

[38] *Ibidem*.

[39] Edouard Dolléans, *Histoire du mouvement ouvrier*, préface de Lucien Febvre, vol. I, 1830—1871, Paris, 1936, p. 206.

www.dacoromanica.ro

Deşi aceste lucrări nu pot fi considerate opere ştiinţifice de maturitate, ele conţin germenii unor idei extrem de valoroase. *Schiţă a unei critici a economiei politice* a fost considerată de Marx drept „o genială schiţă a unei critici a categoriilor economice..." [40], iar Engels scria, chiar şi mai tîrziu, că „se mîndreşte cu această primă lucrare a sa în domeniul ştiinţelor sociale" [41]. Recenzînd cartea lui Carlyle *Trecutul şi prezentul*, Engels îl critica pe autor de pe poziţii materialiste, ateiste şi sublinia în mod deosebit valoarea istoriei ca ştiinţă.

„Istoria, scrie el, reprezintă pentru noi totul, şi noi o preţuim mai mult decît a preţuit-o oricare alt curent filozofic anterior, mai mult chiar decît Hegel, căruia trebuia să-i servească în fond tot numai ca verificare pentru construcţiile lui logice... Noi cerem să i se redea istoriei conţinutul ei; dar în istorie noi nu vedem revelaţia lui dumnezeu, ci a omului, şi numai a omului" [42].

Marx şi Engels au pus bazele noii lor concepţii revoluţionare, materialiste, despre lume, într-o lucrare comună, pe care au conceput-o în timpul scurtei lor întîlniri de la Paris. Engels n-a reuşit să scrie decît cîteva capitole, astfel că, elaborarea în cea mai mare parte a acestei vaste lucrări, i se datorează lui Marx. Lucrarea a apărut sub titlul *Sfînta familie sau critica criticii critice*, fiind îndreptată împotriva lui Bruno Bauer şi altor „tineri hegelieni".

În „Sfînta familie" a fost formulată concepţia aproape închegată despre misiunea eliberatoare, de importanţă istorică-mondială a proletariatului.

Lucrarea *Sfînta familie sau critica criticii critice*, în care sînt exprimate aceste idei, a fost publicată în 1845 la Frankfurt pe Main şi a fost inclusă în volumul al II-lea al culegerii lui Mehring. Prin intermediul aceleiaşi culegeri s-au putut consulta în Transilvania, alte două lucrări ale lui F. Engels scrise în anii 1845—1846, reproduse din revista „Analele Renane" şi anume *O critică a sistemului vamal protecţionist*, exprimată de Engels într-o cuvîntare a sa la o adunare la Elberfeld, şi *Sărbătoarea naţiunilor la Londra* (o altă cuvîntare rostită de Engels la Londra la 22 septembrie 1845, cu prilejul aniversării zilei proclamării Republicii franceze, 22 septembrie 1792). Din anii 1846—1847 s-au retipărit, în acelaşi volum II, articolele lui Engels: *Un fragment al lui Fourier despre comerţ* şi *Războiul civil elveţian*.

Din scrierile lui Marx şi Engels elaborate în anii 1848—1850 au fost retipărite în volumul III al culegerii lui Mehring cele legate de evenimentele revoluţionare petrecute în anii 1848, apărute în „Neue Rheinische Zeitung" (la Colonia, apoi Hamburg). Dintre acestea, menţionăm articolele lui Engels *Campania germană pentru constituţia imperiului* şi *Proiectul de lege englez pentru ziua de muncă de 10 ore*. Dintre articolele lui Marx incluse în acest volum reţinem doar cîteva: *Revoluţiile naţionale*; *Luptele de clasă în Franţa şi Anglia*; *Războiul pentru Schleswig-Hollstein*; *Contrarevoluţia din Berlin*; *Căderea Vienei*; *Bilanţul revoluţiei din Prusia*; *Noul an 1849*; *Către muncitorii din Colonia*.

[40] K. Marx, *Opere*, vol. 13, Edit. politică, Bucureşti, 1968, p. 10.
[41] Marx—Engels, *Ausgewählte Briefe*, Edit. Dietz, Berlin, 1953, p. 440.
[42] K. Marx şi F. Engels, *O[illegible]*, Bucureşti, 1960, p. 593.

www.dacoromanica.ro

Culegerea întocmită de Mehring a făcut epocă „în sensul cel mai bun al termenului" [43]. Marea luptă ce s-a angajat în mișcarea muncitorească internațională la începutul secolului nostru, între marxiști și revizioniști a influențat însă acțiunea de editare a operelor lui Marx și Engels.

Divergențele politice, precum și ruptura dintre Kautsky și Bernstein, controversa asupra dispozițiilor și ultimelor dorințe ale lui Engels privind executarea testamentului științific al lui Marx l-au determinat pe cel din urmă să creeze o revistă de bibliografie și teorie socialistă „Dokumente des Sozialismus". În această revistă, începînd cu anul 1903, Bernstein publică un mare manuscris, aparținînd lui Marx și Engels din *Ideologia germană*, consacrat lui Max Stirner, necunoscut de Mehring.

Concomitent, Kautsky începe să lucreze și să publice în 1905 *Teoriile asupra plusvalorii*, nu ca cel de-al IV-lea volum al *Capitalului* lui Marx așa cum își propusese Engels (care nu a mai apucat să-l dea publicității, pregătirea volumelor II și III ale *Capitalului*, răpindu-i peste 11 ani de muncă), ci ca o operă „paralelă" celor trei volume ale aceleiași lucrări [44].

Volumele I și II ale *Teoriilor asupra plusvalorii*, editate de Kautsky, au apărut în 1905, în timp ce al III-lea volum (ultimul) a apărut în 1910. Traducerea în limba maghiară a primelor două volume a apărut la Budapesta în 1906—1907. O ediție a acestei lucrări din 1907 s-a găsit, relativ recent, în biblioteca personală a lui Vasile Goldiș, care se păstrează la Palatul culturii din Arad.

Printre lucrările conținute de aceeași bibliotecă, evidențiind aria largă a preocupărilor posesorului ei, mai menționăm: Fried F., *Das Ende des Kapitalismus*, apărută la Jena; Sombart, *Sozialismus und Soziale Bewegung*, Jena 1908; cărți semnate de Vandervelde, Muckle, Fouillé, B. Russell etc., lucrări socialiste despre idealul cultural al socialismului, libertate și determinism ș.a.

Teoria marxistă — îndeosebi latura economică a acesteia — era cunoscută parțial și în unele cercuri ale intelectualității burghezo-democratice radicale, cu preocupări sociologice progresiste. În cazul Transilvaniei, este semnificativ faptul că pe această linie s-au întîlnit uneori intelectuali români și maghiari în căutările lor, adesea comune, de a găsi unele răspunsuri la problemele sociale, politice și chiar la cea mai acută problemă a timpului — chestiunea națională. Este vorba de rețeaua cercurilor sociologice burghezo-radicale de tipul cercului Galilei—Budapesta, cercului Darwin—Oradea, a cercurilor similare din Cluj, Tg. Mureș, Arad ș.a., în care au activat o seamă de personalități ca Jászi Oszkár, Braun Robert, Aradi Viktor, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr. Cu toate limitele filozofice și politice, cu toate divergențele sau chiar contradicțiile existente în activitatea de ansamblu a unor asemenea personalități, acțiunile amintite mai sus rămîn incontestabil ca un aspect pozitiv. Desigur că nu poate fi vorba în toate situațiile despre lucrări marxiste, dar depășirea concepțiilor deterministe, a teoriilor lui Spencer, Huxley ș.a.,

[43] Citat după Maximilian Rubel *Bibliographie des œuvres de Karl Marx* (cu appendice répertoire des œuvres de F. Engels), Paris, 1956, p. 26.

[44] Despre această ediție și denaturările textului autentic marxist, cf. K. Marx *Teorii asupra plusvalorii*, vol. IV al *Capitalului*, p. I, ed. a 2-a, Edit. politică, București, 1962, p. V—IX.

www.dacoromanica.ro

interesul extrem de viu pentru mişcarea de idei a epocii în cadrul căreia marxismul îşi făcea tot mai mult loc sînt sesizabile şi faptul se cere consemnat ca atare, mai ales că e vorba de preocupări similare ale unei întregi categorii de intelectuali şi militanţi social-politici.

Indicaţii deosebite primeau şi solicitau autorităţile locale din partea organelor superioare pentru manifestele şi oricare alt material propagandistic tipărit de socialiştii din România şi difuzat în Transilvania. Citäm în acest sens raportul vicecomitelui din Arad către Ministerul de Interne din Budapesta, în care solicita noi dispoziţii în legătură cu pedepsirea socialiştilor români care au răspîndit manifestul *Sînt socialiştii nepatrioţi* ? [45].

Manifestul aparţinea lui Ion Nădejde şi a fost publicat în ziarul „Munca" [46], lămurind poziţia socialiştilor din România faţă de mişcarea de eliberare naţională a populaţiei române din Transilvania. Citäm din acest manifest : „Cine poate fi contra mişcării române din Ungaria, care, pe cale legală, folosindu-se de libertăţile date de constituţia ungurească, se luptă cu atîta pricepere, cu atîta disciplină şi jertfe pentru a căpăta drepturi deopotrivă cu ungurii ? Pentru această mişcare nu sîntem numai noi, social-democraţii din România, ci şi partida social-democrată ungurească, dovadă cel din urmă congres de la Budapesta şi corespondenţele binevoitoare pentru români, trimise din Ungaria la Vorwärtz în Berlin".

În încheierea manifestului era prezentat succint conţinutul scrisorii adresate de F. Engels lui Ion Nădejde, la 4 ianuarie 1888, în care conducătorul mişcării socialiste internaţionale scria că : „după ce ţarismul se va prăbuşi fie într-o luptă cu foştii membri ai Sfintei Alianţe, fie printr-o mişcare internă, numai după aceea şi învechita monarhie austro-ungară se va prăbuşi...".

Circulaţia în Transilvania a materialului propagandistic tipărit de socialiştii din România este dovedită şi de informaţia pe care „Lumea nouă", organul central al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, o transmitea în 1896 privitor la descoperirea de către autorităţile locale din Transilvania asupra unui ţăran din Făgăraş, a lucrării lui F. Engels *Tactica social-democrată*, tradusă în limba română, alături de alte broşuri cu conţinut socialist [47].

Presa socialistă din vechea Românie continua să pătrundă intens în Transilvania. Referindu-se la „Pénzügyi Közlöny" — buletinul Ministerului de Finanţe ungar —, „Gazeta Transilvaniei" făcea cunoscută în mai 1899 [48] o lungă listă de cărţi, reviste şi ziare oprite în Transilvania, din cuprinsul căreia amintim între altele : broşuri de Engels, Bebel, Nădejde, reviste şi gazete ca : „Dacia viitoare", „Contemporanul", „Drepturile omului", „Dezrobirea", „Solidaritatea", „Lumea nouă", „Revoluţia socială" şi altele. În multe numere ale acestor publicaţii se puteau studia ideile marxiste, fie în original, fie în ample comentarii. Din acest punct de vedere, se poate face constatarea comparativă că pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, în timp ce Engels a fost relativ mai frecvent

[45] Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond. 71, dos. 6 602, f. 48. Document în l. maghiară, datat Arad 16 sept. 1894.
[46] „Munca", nr. 14/1894, p. 1.
[47] „Lumea nouă" din 17 octombrie 1896.
[48] „Gazeta Transilvaniei", nr. 104 şi 105 din 1899.

www.dacoromanica.ro

tradus în limba română, Marx a fost mai mult popularizat în formă comentată, situația rămînînd valabilă în linii mari și pentru Transilvania. Presa maghiară și germană de aci — în primul rînd cea socialistă — continua să publice ample articole despre întemeietorii socialismului științific [49], precum și numeroase prezentări asupra unor întruniri socialiste consacrate lui Marx și Engels, care aveau loc la Timișoara [50], Brașov [51] ș.a.

În seria documentelor inedite de care dispunem (privind circulația în Transilvania a materialului propagandistic tipărit de socialiștii din România), menționăm și lista cărților confiscate în 1903 de către poliția orașului Brașov, de la cunoscutul propagandist al cauzei desăvîrșirii unității politice Badea Cîrțan, țăran din comuna Cîrțișoara (Făgăraș), în care figurează și broșuri și ziare socialiste [52].

După apariția presei socialiste românești în Transilvania, la rubrica bibliografică a ziarului „Adevărul", organul Secțiunii Române a P.S.D. din Ungaria, există numeroase alte mențiuni despre literatura de care dispuneau bibliotecile socialiste, între care și lucrări ale lui Engels.

În 1913, la a 30-a comemorare a morții lui K. Marx și în 1918, la sărbătorirea centenarului marelui dascăl al proletariatului, gazeta socialiștilor români transilvăneni, „Adevărul", publica articolul lui O. Călin consacrat întemeietorului socialismului științific. Evocînd viața și opera lui Karl Marx, autorul insistă asupra unora dintre episoadele cele mai caracteristice ale prieteniei și colaborării acestuia cu Friedrich Engels (Sfînta familie, Manifestul Partidului Comunist, Liga comuniștilor, activitatea în presă la Vorwärts, Rheinische Zeitung și Neue Rheinische Zeitung ș.a.) „acea prietenie în muncă și în activitatea politică și științifică, care a fost dusă fără nici o clintire pînă la moartea lor" [52a], apelîndu-se la amintirile și mărturiile atît de prețioase ale lui F. Engels însuși.

Centre muncitorești și regiuni întregi ca Brașovul, Banatul etc. au îndeplinit un rol important în tranzitul literaturii socialiste revoluționare românești. Circulația acestei literaturi de o parte și de alta a Carpaților a fost destul de intensă și relativ timpurie, ea constituind un factor de seamă al legăturilor reciproce ale mișcării muncitorești și socialiste din vechea Românie și Transilvania, parte integrantă a ansamblului legăturilor dintre românii de pretutindeni.

Apropierea și colaborarea socialiștilor români din toate provinciile românești exprimau năzuința firească a maselor muncitoare spre desăvîrșirea unității politice. Legăturile muncitorești reciproce au îndeplinit un rol de seamă nu numai în privința întăririi conștiinței de clasă, ci și în aceea a clarificării maselor muncitorești asupra luptei pentru desăvîrșirea unității statale. Legăturile amintite au contribuit la înțelegerea mai profundă atît a problemelor de clasă ale proletariatului din toate

[49] „A Munka öre", Arad: *Un stîlp al socialismului — K. Marx*, nr. 7/1893; *Fr. Engels despre situația politică a Germaniei*, nr. 15/1893.

[50] „Temesvarer Zeitung", nr. 59, 60/1893, 201/1895; „Volkswille", nr. 12/1897, 35/1898.

[51] „Népszava", nr. 26/1899, 31/1900.

[52] Biblioteca Academiei, ms. 4 709.

[52a] Vezi „Adevărul", 1918, XIV, nr. 16 din 22 aprilie/5 mai, p. 5. Centenarul coincidea cu deschiderea lucrărilor celui de-al IX-lea Congres al Secției române a P.S.D.U.

www.dacoromanica.ro

provinciile româneşti, cît şi a necesităţii rezolvării problemei naţionale din Transilvania pe baze democrate.

Izvorul acestui întreg proces de clarificare politică şi ideologică rezidă în esenţă în lucrările lui Marx şi Engels care circulau atît de intens pretutindeni, influenţînd calitativ însuşi nivelul acţiunilor politice.

După unirea Transilvaniei cu România şi încheierea procesului legic de formare a statului unitar român, s-a accelerat procesul clarificării politice şi ideologice în mişcarea muncitorească de pe întreg cuprinsul ţării, ceea ce a dus la 8 mai 1921 la transformarea vechiului partid socialist într-un partid marxist de tip nou, Partidul Comunist Român. Perioada care a urmat creării partidului a marcat o etapă superioară în dezvoltarea mişcării revoluţionare şi democratice din ţara noastră. În această perioadă, procesul răspîndirii marxismului se lărgeşte prin pătrunderea din ce în ce mai accentuată a leninismului.

Combătînd filozofia burgheză, publiciştii marxişti îi opuneau o concepţie ştiinţifică despre lume. Numeroase studii şi articole publicate în revistele „Era nouă", „Korunk", „Cuvîntul liber", „Societatea de mîine" etc. au fost consacrate în perioada interbelică afirmării principiilor materialismului dialectic şi istoric, aplicării lor la problemele ridicate de dezvoltarea ştiinţelor naturii şi a societăţii româneşti a epocii.

Marxiştii au reafirmat în publicaţiile socialiste şi cele de orientare general-democratică, aflate sub influenţa partidului, cunoscuta teză a lui Marx despre rolul filozofiei ca instrument de transformare a lumii. Pentru filozofie se pune acum problema, au subliniat publiciştii marxişti, ca „lumea să nu fie numai *interpretată* de gînditorii ei, ci *schimbată*, aşa cum cere Marx în tezele sale asupra lui Feuerbach" [53].

Legile dialecticii marxiste, principiile gnoseologiei marxiste, legătura dintre materialismul dialectic şi ştiinţele naturii, caracterul ştiinţific al materialismului istoric au fost explicate în numeroase articole. „Această concepţie, se spune într-unul din articole, nu e himera unor vizionari, ci forma şi etapa supremă a gîndirii sociologice şi filozofice moderne [...] valabilitatea materialismului istoric şi dialectic e confirmată de ştiinţa contemporană, iar ştiinţa contemporană converge spre materialismul dialectic şi istoric" [54].

Bazîndu-se pe lucrarea lui Lenin *Materialism şi empiriocriticism*, într-o suită de articole apărute în „Era nouă" se demonstra necesitatea gîndirii dialectice pentru justa interpretare a ultimelor descoperiri din ştiinţele naturii. În analiza făcută crizei din fizica modernă, de pildă, se sublinia importanţa deosebită a acestei lucrări a lui Lenin pentru rezolvarea unor probleme ştiinţifice care au adus gîndirea burgheză în impas, relevîndu-se contribuţia lui V. I. Lenin, în noile condiţii istorice, la dezvoltarea filozofiei marxiste. „Lenin, în lucrarea sa *Materialism şi empiriocriticism* — se scria în « Era nouă » —, criticînd subiectivismul şi scepticismul lui Mach, a îmbogăţit ştiinţa cu noile date cîştigate de la moartea lui Engels pînă la el şi a dovedit cum dialectica marxistă constituie singura metodă de gîndire care poate să ducă la învingerea crizei în ştiinţă

[53] „Cuvîntul liber" din 22 august 1936.
[54] „Cuvîntul liber" din 29 iunie 1935.

www.dacoromanica.ro

și la noi rezultate științifice" [55]. Această acțiune a publiciștilor marxiști a presupus o intensă muncă de investigare a operelor clasicilor marxism-leninismului, tot mai des întîlnite în presa socialistă și în fondurile bibliotecilor din marile orașe.

La Biblioteca Universității din Cluj a început să se pună problema ca publicațiile socialiste, destinate a fi servite în sala de lectură a bibliotecii populare ce ființa pe lîngă Biblioteca Universității din Cluj, „să fie controlate", pentru ca prin ele „să nu se alimenteze bolșevismul" [56]. Atitudinea aceasta, manifestată în cadrul comisiei bibliotecii, n-a influențat însă circulația operelor clasicilor marxism-leninismului printre cititori. Aceștia au continuat să studieze operele lor, pentru că nu s-a mers atît de departe, încît să se interzică consultarea.

Cititorii se recrutau mai ales din rîndurile studenților și intelectualilor progresiști care simpatizau mișcarea socialistă sau militau în cadrul ei. La biblioteca populară citeau însă și studiau literatura marxistă și multe elemente înaintate din rîndurile muncitorimii. Se poate constata că după 1933, cînd la Cluj se înființează Comitetul regional antifascist și filiala asociației „Amicii U.R.S.S.", operele lui Marx, Engels, Lenin sînt mai mult căutate. Acest lucru a dat de gîndit organelor de conducere ale universității, care, spre „a evita orice neplăceri instituției", au aprobat scoaterea din circulație a lucrărilor marxist-leniniste [57]. Dar această dispoziție a urmat după ce, timp îndelungat, operele clasicilor marxism-leninismului au educat în spirit de clasă o serie de intelectuali înaintați, legați de popor, care, continuînd tradițiile umaniste ale culturii noastre, au luat poziție împotriva fascizării țării și a teoriilor obscurantiste, antiumane, promovate de filozofia și sociologia burgheză de extremă dreaptă.

Bibliotecile unor sindicate conduse de militanți revoluționari la Cluj, Oradea, Timișoara, Tg. Mureș, precum și unele biblioteci de împrumut ca biblioteca „Libro" din Cluj, de sub conducerea unor intelectuali marxiști, au contribuit de asemenea la răspîndirea operelor lui Marx, Engels și Lenin.

Lupta ideologică împotriva sociologiei și filozofiei burgheze reacționare din România a constituit o parte integrantă a luptei clasei muncitoare din țara noastră condusă de P.C.R. pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc.

Opera lui Engels a avut un puternic ecou în rîndurile clasei muncitoare din Transilvania, ale militanților socialiști, ale forțelor democratice din România. Ca și Marx, el s-a interesat de mișcarea muncitorească din România, a întreținut legături strînse cu militanții ei revoluționari, a dat o înaltă apreciere activității lor pentru propagarea ideologiei marxiste.

Cînd socialiștii din România i-au cerut lui Engels părerea despre mișcarea muncitorească din țara noastră, în scrisoarea sa de răspuns din 4 ianuarie 1888, acesta își exprima satisfacția pentru faptul că socialiștii din România primesc în programul lor „principiile de căpetenie ale teoriei

[55] „Era nouă", 1936, nr. 2 și *Istoria gîndirii sociale și filozofice în România*, Edit. Academiei, București, 1964, p. 493.

[56] Proces-verbal al comisiei bibliotecii din 26 martie 1933.

[57] Proces-verbal al comisiei bibliotecii din 12 noiembrie 1938.

www.dacoromanica.ro

care a izbutit să adune într-un mănunchi de luptători mai pe toţi socialiştii din Europa şi America. E vorba de teoria prietenului meu Karl Marx".

Din corespondenţa întreţinută de Engels cu conducătorii socialişti şi din publicaţiile care răspîndeau ideile şi operele marxiste în ţara noastră, conchidem că Engels urmărea cu atenţie dezvoltarea vieţii naţionale a poporului român, dezvoltarea şi maturizarea mişcării socialiste, şi subliniindu-i importanţa, îşi mărturisea intenţia de a învăţa limba română.

Engels a rămas în conştiinţa socialiştilor, a omenirii progresiste, ca un simbol al forţei de cugetare şi acţiune.

Teoria revoluţionară marxistă, dezvoltată de Lenin şi partidele comuniste şi muncitoreşti, a avut şi are o uriaşă influenţă asupra evoluţiei omenirii.

În expunerea făcută la a 45-a aniversare a Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Tradiţia democratică din gîndirea românească, intensa activitate pe tărîm teoretic desfăşurată de gînditori progresişti şi revoluţionari [...] au creat un climat favorabil răspîndirii ideilor socialiste [...].

Intensitatea activităţii desfăşurate de socialiştii români atrage atenţia opiniei publice mondiale, inclusiv a conducătorilor mişcării muncitoreşti internaţionale. Friedrich Engels a remarcat cu satisfacţie procesul de maturizare ideologică şi politică a mişcării muncitoreşti din România, apreciind faptul că socialiştii români adoptaseră în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei marxiste" [58].

Apărînd principiile fundamentale ale ideologiei politice marxist-leniniste, contribuind în mod creator la dezvoltarea ei de-a lungul celor 50 de ani de existenţă, Partidul Comunist Român consideră că ea se leagă în mod firesc de cele mai valoroase tradiţii ale gîndirii social-politice din ţara noastră.

[58] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Edit. politică, 1968, p. 344, 347–348.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

100 DE ANI DE LA MOARTEA LUI EFTIMIE MURGU

EFTIMIE MURGU
(1805—1870)
NOI CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

DE

I. D. SUCIU și TIBERIU MOȚ

La 12 mai 1970 s-a împlinit o sută de ani de cînd Eftimie Murgu, singur și aproape uitat, închidea ochii pentru veșnicie la Buda. Din cauza prigoanelor suferite din partea reacțiunii habsburgice după înăbușirea revoluției de la 1848—1849, contemporanii — cu excepția lui George Barițiu — nu au dat atenția cuvenită morții lui, dar iată că acum UNESCO a hotărît să comemoreze această dată, cinstind în acest fel amintirea unuia dintre cei mai consecvenți luptători revoluționari ai trecutului nostru. Viața lui se împletește cu istoria mișcărilor pentru libertate și progres dintre anii 1830—1849, prin care poporul român a încercat să înlăture îndoita oprimare, socială și națională, și să se unească în granițele lui naturale. Prin viața lui frămîntată, Murgu a purtat ideile de libertate și unitate în toate țările române ca nimeni altul, suferind, persecuții și umiliri pentru încercările lui de a înlătura pe cale revoluționară stările feudale de la noi și de a înfăptui unitatea statală a poporului român. Murgu împreună cu elevul lui, N. Bălcescu, rămîn simbolul unității revoluției române de la 1848—1849, prin legăturile intense ce le-au păstrat tot timpul cu fruntașii revoluționari din toate provinciile locuite de poporul român. Prin acțiunea de alianță a forțelor revoluționare româno-maghiaro-polone împotriva coaliției habsburgo-țariste, avînd ca scop victoria revoluției în această parte a Europei, Murgu rămîne unul dintre cei mai de seamă revoluționari pașoptiști, a cărui viziune a fost confirmată de istorie.

Născut la 1805 în comuna Rudăria din Banat, după ce face studii strălucite de filozofie și drept la universitățile din Szeged și Pesta, Murgu trece la 1834 ca profesor la noua Academie Mihăileană din Moldova. Aici, în curînd se impune elevilor săi, asupra cărora va avea o influență hotărîtoare. Mai tîrziu, revoluționarul Ion Ionescu de la Brad, care i-a fost elev, spunea: „Sămînța ce d. Murgu dimpreună cu alți profesori zeloși la Facultatea din Iași o semănase odinioară a încolțit și a adus fructe sănătoase”[1].

[1] „Concordia”, 1862 (II), nr. 68/112 (26 august/7 septembrie), p. 272.

STUDII. tomul 23, nr. 6, p. 1109—1117, 1970.

www.dacoromanica.ro

Alăturîndu-se opoziţiei liberale care lucra pentru înlăturarea domnului Mihail Sturza, luînd şi atitudine împotriva marii boierimi prin afirmaţii publice ca aceea că „nu vrea să fie profesorul nobililor", doar după doi ani de la sosirea în Moldova, Murgu e nevoit să părăsească Iaşul, trecînd în 1836 la Bucureşti [2].

Nefiind numit profesor la Colegiul „Sfîntul Sava", Murgu e nevoit să trăiască din lecţii particulare, avînd între elevi şi pe viitorii revoluţionari Nicolae Bălcescu şi C.A. Rosetti [3].

Acţiunea începută în Moldova o continuă şi la Bucureşti. Luînd contact cu opoziţia liberală, Murgu împreună cu Dimitrie Filipescu şi profesorul I. A. Vaillant pun bazele mişcării revoluţionare descoperite în 1840. În curînd aderă la mişcare numeroşi tineri, între care şi Nicolae Bălcescu. Fruntaşii mişcării intenţionau să instaureze în fruntea statului un directorat alcătuit din şase membri. Directoratul avea ca program să dea ţării o constituţie democratică, să organizeze o armată revoluţionară, să desfiinţeze marea proprietate şi să proclame ţara republică sub denumirea de „România Nouă". Mişcarea avea în program şi desfiinţarea relaţiilor feudale prin împroprietărirea ţăranilor [4]. Cu puţin înainte de a trece la acţiune, mişcarea a fost descoperită, fruntaşii arestaţi, iar Murgu împreună cu I. A. Vaillant, fiind supuşi străini, au fost expulzaţi fără drept de întoarcere [5].

Stabilindu-se în Banat, la Lugoj, după ce se eliberează din închisoare pentru participarea la mişcarea din Ţara Românească, Murgu iniţiază o nouă mişcare revoluţionară, bazîndu-se pe ţăranii şi meseriaşii din această provincie, care avea ca scop să alunge pe marii proprietari, să introducă administraţia românească în Banat şi să-l unească cu Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, formînd astfel un stat unitar român. În urma unui denunţ, mişcarea e descoperită şi Murgu este arestat de autorităţile comitatense, fiind trimis la închisoarea din Buda [6]. În această situaţie îl ajung evenimentele revoluţionare din 15 martie 1848. În urma intervenţiei tineretului român, Murgu este eliberat la 9 aprilie, deci nu o dată cu ceilalţi deţinuţi politici [7]. Pentru Murgu, revoluţia maghiară era un mijloc de a-şi realiza vechile proiecte. De aceea în manifestul pe care-l lansează către poporul român după eliberarea din închisoare, el salută triumful revoluţiei şi, aducîndu-i la cunoştinţă noile legi votate de dietă, îl îndeamnă la înarmare [8].

Murgu a salutat reformele revoluţiei maghiare, dar el urmărea ca victoria revoluţiei asupra Habsburgilor să aducă şi realizarea unităţii poporului român, precum şi înlăturarea relaţiilor feudale încă foarte puternice în Ungaria. Deci, pentru el, revoluţia maghiară nu era un scop, ci un mijloc care să ajute la emanciparea politică şi socială a neamului său.

---

[2] Eftimie Murgu, *Scrieri*, ediţie îngrijită de I.D. Suciu, Bucureşti, 1969, p. 20.

[3] *Ibidem*, p. 21.

[4] Actele asupra mişcării din 1840 au fost publicate de I.C. Filitti, *Turburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1840—1843*, Bucureşti, 1912, şi G. Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840 din Ţara Românească*, „Studii şi materiale de istorie modernă", III (1963), p. 185—313.

[5] G. Zane, *art. cit.*, p. 299.

[6] E. Murgu, *op. cit.*, p. 29—30.

[7] *Ibidem*, p. 32.

[8] *Ibidem*, p. 442—443.

www.dacoromanica.ro

Rezultă acest fapt din cererile pe care le formulează atît în adunarea de la Lugoj din 15/27 iunie 1848, cît și în timpul campaniei electorale din vara aceluiași an. La Lugoj cerea înființarea unei armate populare române sub comanda lui, introducerea administrației românești în Banat și independența bisericii române [9]. În timpul campaniei electorale a promis țăranilor împărțirea pămînturilor moșierești și a lucrat în taină pentru răscularea românilor din Banat, Transilvania și unirea lor cu cei din Țara Românească și Moldova într-un stat puternic [10].

Tot timpul evenimentelor revoluționare, Murgu a ținut o strînsă legătură cu revoluționarii din Moldova și Țara Românească. La adunarea de la Lugoj participă și revoluționarii moldoveni Alecu Russo, Manolache Costache Epureanu și Lascăr Rosetti [11]. Aceștia doi din urmă i-au adus programul revoluționarilor moldoveni întocmit la Brașov, „Prințipurile noastre pentru reformarea patriei". Îndată după victoria revoluției din Țara Românească, N. Bălcescu îi trimite programul revoluționarilor și „alte acte", care i-au produs o mare bucurie : „Eu, frate — spune Murgu —, să știi că am plîns de bucurie cînd am luat știre despre triumful libertății în România și cu nerăbdare aștept ... să văd România slobodă și să mă bucur de fericirea fraților mei, carii mai demult ar fi meritat această soartă" [12].

Trimișii guvernului revoluționar din București, Al. G. Golescu, Ion Maiorescu, în drum spre Apus, au lungi consfătuiri cu Murgu la Pesta. Armata populară ce urma să fie înființată în Banat trebuia să ajute pe revoluționarii moldoveni și pe cei din Țara Românească în eventualitatea intervenției puterilor străine [13].

Îndată după victoria revoluției din Țara Românească, Murgu militа pentru alianța și apropierea guvernelor din București și Pesta spre a putea face față atacurilor habsburgice.

Din nefericire, n-a găsit înțelegerea necesară la Kossuth, care l-a tratat cu neîncredere, a interzis înființarea armatei populare române, nu a aprobat cererile adunării de la Lugoj, iar prin discursul din 26 august 1848 a respins propunerile lui Murgu de a înfăptui programul de la Lugoj [14].

Aceasta îl va duce la îndepărtarea de Kossuth, dar nu și de revoluția maghiară. El era convins că numai prin alianța forțelor revoluționare, revoluția va triumfa. De aceea, a continuat să militeze pentru apropierea dintre revoluționarii români și maghiari, căutînd să atragă în acest sens și pe reprezentanții cei mai de seamă ai revoluționarilor poloni, generalii Dembinski și Bem. Împreună cu grupul deputaților radicali cere transformarea Ungariei într-o republică democrată, participă la ședințele „Ligii egalității", votează detronarea Habsburgilor la 14 aprilie 1849, dar refuză să semneze manifestul din 24 septembrie 1848, prin care se cerea unirea Transilvaniei cu Ungaria. Refuză să îndeplinească și misiunea de a convinge pe soldații regimentului de graniță român din Năsăud să se afilieze guvernului maghiar. În locul lui sînt trimiși Emanoil Gojdu și Sigismund Pop, fără

[9] I.D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 110.
[10] *Ibidem*, p. 121, 153.
[11] *Ibidem*, p. 156.
[12] E. Murgu, *op. cit.*, p. 432.
[13] I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 158—159.
[14] *Ibidem*, p. 165.

www.dacoromanica.ro

a obţine un rezultat pozitiv [15]. În schimb, participă la consfătuirea deputaţilor români de la Debreţin prin care, încă de la mijlocul lunii martie 1849, se propunea împăcarea şi unirea forţelor revoluţionare din Munţii Apuseni de sub conducerea lui Avram Iancu cu forţele revoluţionare maghiare [16].

După sosirea lui Bălcescu în Ungaria, Murgu colaborează cu acesta la alianţa forţelor revoluţionare româno-maghiaro-polone, iar după ce dieta din Szeghed votează legea naţionalităţilor porneşte spre tabăra lui Avram Iancu, avînd şi încuviinţarea generalului Bem, spre a mijloci alianţa forţelor revoluţionare româno-maghiaro-polone [17]. Deci pînă la sfîrşit, Murgu este unul dintre cei mai de seamă susţinători ai alianţei forţelor revoluţionare şi aceasta va constitui una din principalele acuze în procesul de condamnare, a treia condamnare, pentru activitatea revoluţionară.

După inaugurarea aşa-zisei ere liberale, Murgu mai apare în viaţa politică a românilor, ca deputat în dieta din 1861, după dizolvarea căreia se retrage, din cauza bolii, şi în casa lui din Buda moare la 12 mai 1870.

★

Documente inedite vin să întregească cunoaşterea activităţii revoluţionare a lui Murgu dinainte de 1848, care-l situează într-o lumină nouă şi explică multe dintre acţiunile lui din timpul revoluţiei de la 1848—1849.

Un aspect necunoscut istoriografiei române îl constituie acţiunea întreprinsă de Murgu împotriva cancelarului Metternich. Un raport al şefului poliţiei de siguranţă din Bratislava din 26 august 1844 anunţa autorităţile centrale imperiale că pe data de 23 august 1844 Murgu a sosit la Bratislava, venind cu vaporul de la Viena. În Bratislava era sediul dietei maghiare şi, fiind întruniţi în acest oraş deputaţii comitatensi, Murgu a venit cu scopul de a stabili o colaborare cu opoziţia liberală maghiară pentru ca împreună să acţioneze împotriva cancelarului Metternich. După sosirea la Bratislava, Murgu „a luat legătura imediat cu corifeii partidului de opoziţie (liberal maghiar — *n.n.*) şi mai cu seamă cu faimosul demagog Moriz Perzel". Care a fost scopul urmărit de Murgu ne spune în continuare documentul: „El intenţionează nici mai mult, nici mai puţin, decît să atragă pe extremiştii legislaturii (dietei — *n.n.*) împotriva alteţei sale domnul cancelar de stat prinţul von Metternich şi cu ajutorul acestui partid (liberal maghiar — *n.n.*) să predea Reichstag-ului o petiţie în care vrea să-l califice pe alteţa sa ca trădător...". Prin „extremişti", autorul raportului înţelegea opoziţia liberală din Ungaria. În continuare, raportul arată că Murgu, sprijinit de opoziţia liberală, urmărea compromiterea lui Metternich „în faţa Europei". Proiectul de petiţie întocmit de comun acord cu Perzel „este aproape gata" şi autorul raportului propunea o soluţie pentru ca Murgu să fie împiedicat a depune petiţia în Reichstag. Soluţia era de natură poliţienească: Murgu trebuia „să fie atras de către unul din prietenii aparenţi de aici la o excursie la Viena" şi, odată ajuns în acest oraş, „să fie reţinut sub observaţie strictă" pînă ce şedinţele Reichstag-ului se vor

[15] A. Bunea, *Constantin Papfalvi*, în vol. *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, Blaj, 1903, p. 128.
[16] *Ibidem*, p. 130—132.
[17] I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 265—276.

www.dacoromanica.ro

termina. Pentru realizarea acestui proiect un deputat comitatens şi-a oferit serviciile [18]. Este interesant de menţionat faptul că în raport se dau şi unele informaţii despre antecedentele lui Murgu, care nu corespund decît în parte realităţii. În raport se spune că a fost expulzat din Iaşi „pentru agitarea poporului nu numai împotriva guvernului de acolo, ci şi împotriva influenţei Rusiei şi Austriei". Se confundă activitatea lui Murgu de la Iaşi cu cea din Bucureşti. Credem că e vorba tot de o confuzie cînd autorul raportului afirmă că Murgu „şi în tulburările sîrbeşti ar fi jucat un rol nu lipsit de importanţă". În schimb, autorul raportului cunoaşte mai bine situaţia lui Murgu după expulzarea din Ţara Românească. După ce s-a eliberat din închisoarea comitatului Caraş, „s-a stabilit la Viena, unde, ca urmare a denunţului consulului austriac, urma să fie ţinut sub observaţie de autorităţile poliţieneşti, pe care însă a ştiut să le înşele prin declararea îmbolnăvirii mamei lui, pentru autorizarea călătoriei în Ungaria".

La 2 septembrie 1844 petiţia era întocmită şi tot din Bratislava se trimitea „o copie fidelă a acelei petiţii pe care amintitul avocat Eftimie Murgu din Caraş a intenţionat să o înainteze stărilor imperiului împotriva alteţei sale domnul cancelar de stat, prinţul von Metternich". Raportul menţiona că intenţia lui Murgu era cunoscută şi arhiducelui palatin al Ungariei, care a însărcinat pe secretarul aulic Wirkner să se ocupe de rezolvarea acestei probleme [19]. Din nefericire, petiţia este foarte deteriorată, lipsindu-i începutul, iar în cuprins, din cauza foilor deteriorate, mai ales la începutul foii şi la colţuri, unele fraze îşi pierd sensul. Totuşi, din ceea ce a mai rămas putem reconstitui conţinutul şi în acest fel aflăm scopul urmărit de Murgu.

Scopul petiţiei era de a critica în faţa stărilor Imperiului austriac politica externă a cancelarului Metternich, dovedind „că politica externă a Austriei în Orient de la primele ei începuturi pînă în prezent, prin scopurile sale, nu este nimic altceva decît o politică de cucerire" [20] ţaristă. Murgu examinează politica guvernului austriac atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească, acuzînd pe Metternich că acceptă ca agenţii consulari austrieci din cele două principate române să facă întru totul jocul consulilor ţarişti. Prin aceasta, Austria serveşte interesele unei puteri străine şi deci Metternich este un trădător faţă de interesele ţării sale. Spre a dovedi acest fapt, Murgu face o dare de seamă amănunţită asupra acţiunii lui, atît din Moldova, cît şi din Ţara Românească, în care, pe lîngă obstrucţia consulilor ţarişti, a avut de întîmpinat şi şicanele agenţilor consulari austrieci care susţineau interesele ţarismului împotriva acţiunii întreprinse de el.

Spre a dovedi cele afirmate, Murgu dă numeroase detalii asupra conflictului dintre el şi consulul austriac Timoni, precum şi asupra peripeţiilor îndurate după expulzarea din Ţara Românească, care merită să fie cunoscute.

---

[18] Arhiva centrală a Republicii Socialiste România, Colecţia microfilme, Austria, rola XXIV/01, cadrele 8, 2—7. Originalul în Allgemeine Verwaltungsarchiv, Wien. Documentele au fost depistate de Cornelia Bodea. Tot dsa a mai „depistat" şi alte documente Murgu cunoscute şi folosite încă din 1936 şi 1954 de istoricii Kovács Endre şi N. Brînzeu („Contemporanul", 3 iulie, 1970).

[19] Ibidem, cadrele 16, 17.

[20] Ibidem, cadrele 9—12, 16—17.

www.dacoromanica.ro

După descoperirea mişcării revoluţionare, „Timoni a avut neobrăzarea să insulte în mod public persoana şi casa mea din Bucureşti prin aceea că a pus de pază la casa mea un funcţionar al agenţiei (austriece din Bucureşti — *n.n.*). Cum însă eu n-am dat nici o importanţă acestei impertinenţe, aceasta nu deranja relaţiile mele de pînă atunci cu ţara". A fost apoi invitat la cancelaria agenţiei austriece din Bucureşti. Timoni i-a declarat „că este voinţa lui Metternich ca eu să fiu transferat sub escortă în Austria, de fapt, Ungaria". Murgu i-a replicat că, conform paşaportului ce-l avea, era supus al statului maghiar şi în această situaţie nu Metternich este şeful, ci cancelarul aulic ungar [21], „prin urmare nu pot în nici un caz să respect dispoziţiile lui Metternich". Timoni i-a pus în vedere că, în caz de refuz, va folosi forţa.

După ce a fost escortat la graniţa Transilvaniei, a stat în carantină la Turnu-Roşu. De aici a fost escortat la Sibiu, de unde apoi tot sub escortă a fost trimis la Caransebeş [22]. Autorităţile militare din Caransebeş îl menţin arestat timp de patru luni, după care, în urma protestelor lui, a fost transferat la tribunalul civil din acest oraş tot în stare de arest. Aici, după cum relatează Murgu, soldaţii români au atacat pe temnicieri, încercînd să-l elibereze, dar „cheile carcerei erau bine puse". Detaliul este interesant deoarece ne lămureşte de ce în timpul celei de-a doua detenţiuni, palatinul Ungariei a dat ordin tribunalului comitatens să ia măsuri de precauţie „pentru evitarea vreunei ocazii de consecinţe nedorite din partea partizanilor acuzatului" [23].

În urma acestui incident, Murgu a fost trimis tot sub escortă la tribunalul din Lugoj, unde a fost ţinut „de-a lungul mai multor luni" şi „abia în a şasea lună" a fost eliberat. Afirmaţia lui corespunde cu actele oficiale, din care reiese că eliberarea lui s-a produs după 21 septembrie 1841 [24].

După eliberare se întoarce la Caransebeş la mama lui, Cumbria Murgu. Între timp află că Timoni i-a confiscat locuinţa din Bucureşti împreună cu toate lucrurile. I-a trimis o ladă cu ce mai rămăsese, care a fost forţată, sustrăgîndu-i-se suma de 2 000 de florini în numerar şi 800 de florini în valoare de hîrtie. Murgu refuză să primească lada şi din această cauză se iscă un nou conflict între el şi autorităţile militare din Caransebeş. Acestea îi pun în vedere să părăsească oraşul. Murgu se opune. Autorităţile trimit o patrulă spre a-l evacua forţat. Întrucît „uşa curţii era zăvorîtă", patrula „era pe cale să forţeze poarta şi, cu toate că eu am declarat, cu mîna pe armă, că oricine pune mîna pe casă va fi copil al morţii, casa mamei mele a fost în toată forma asediată şi mama mea şi sora care a fost întîmplător acolo au trebuit să împartă cu mine captivitatea".

„Pentru a nu întrista de prisos pe bătrîna mea mamă", cît şi pentru a evita o ridicare a grănicerilor care i-au sărit în ajutor, Murgu acceptă să fie evacuat din oraş. „Atunci, în faţa ochilor publicului, am fost azvîrlit din

---

[21] Acelaşi procedeu juridic îl foloseşte şi în timp ce era închis la Buda, cînd refuză să se apere, motivînd că nu e supus al statului ungar deoarece era născut pe teritoriul Regimentului român de graniţă care aparţinea de Austria. În cazul de faţă însă, spre a nu respecta ordinul lui Metternich, se considera cetăţean al statului maghiar.

[22] George Bariţiu era deci bine informat cînd dă exact aceeaşi marşrută : Turnu-Roşu — Sibiu — Caransebeş („Transilvania", 1870, nr. 11 (noiembrie), p. 130).

[23] E. Murgu, *op. cit.*, p. 28.

[24] *Ibidem*, p. 25.

www.dacoromanica.ro

casa mamei asemenea unui răufăcător şi dus sub escortă". Se stabileşte la Lugoj, de unde, după o şedere de „mai multe luni", porneşte spre Viena, „pentru a mă pune în relaţii mai apropiate cu curtea din Paris, atît referitor la suferinţele mele, cît şi la politica orientală şchiopătîndă a Austriei". Aici, adresîndu-se împăratului, cere satisfacţii pentru suferinţele şi pierderile îndurate şi, ceea ce-i mai important, cere guvernului să-şi schimbe politica faţă de principatele dunărene, „deoarece am remarcat că, în condiţiile neputinţei Austriei, principatelor, şi îndeosebi Ţării Româneşti, le stă în faţă o criză în raport cu Rusia care poate fi hotărîtoare pentru acestea". Negăsind vreo înţelegere, se adresa prin această petiţie stărilor imperiului pentru a determina schimbarea politicii austriece faţă de Principatele Române.

Iată trei documente care aduc lumină într-un domeniu necunoscut biografilor de pînă acum : acţiunea lui împotriva absolutismului lui Metternich, în care s-a aliat cu fruntaşii opoziţiei liberale maghiare. Deci la 15 martie 1848, cînd izbucneşte revoluţia maghiară, Murgu avea vechi legături cu purtătorii de cuvînt ai revoluţiei. Aceasta ne explică atitudinea lui din primăvara anului 1848 în mod edificator.

Dar mai însemna încă ceva, un fapt care a fost trecut cu vederea pînă acum din lipsă de informaţii : prin acţiunea împotriva lui Metternich, Murgu se încadra între cei mai de seamă opoziţionişti ai reacţiunii austriece care avea ecou în toată Europa.

Faptul e confirmat şi de un referat din 8 octombrie 1845 care explică un raport secret din Paris privitor la conducătorii opoziţiei împotriva absolutismului lui Metternich [25]. Raportul din Paris, înşirînd pe conducătorii opoziţiei liberale împotriva absolutismului, menţionează şi pe Murgu, precizînd că la acea dată era „încarcerat în comitatul Caraş şi se află sub cercetare pentru instigarea românilor împotriva autorităţilor". Deci acţiunea lui Murgu era cunoscută şi în lumea politică din Paris şi se pare că era mai bine cunoscut decît alţi fruntaşi ai opoziţiei, cum era contele Pálfy Iozsef sau membrii familiei Batthyány, al căror nume este reprodus în mod denaturat [26].

Murgu era considerat ca unul dintre principalii exponenţi ai ideilor de libertate şi democraţie în viaţa politică a Europei dinainte de revoluţia de la 1848—1849. Acestea sînt concluziile la care ajunge orice istoric obiectiv în urma examinării documentelor de mai sus necunoscute istoriografiei române pînă în prezent.

★

Alte documente aduc completări şi informaţii inedite în legătură cu mişcarea antifeudală din Banat descoperită în primăvara anului 1845.

După arestarea lui Murgu, se cere contelui Sedlnitzky, şeful poliţiei din Viena, să culeagă „informaţii exacte despre evoluţia chestiunii şi urmările pe care le-au avut uneltirile lui Murgu, trimiţîndu-mi rezultatul cu avizul d-voastră" [27]. Credem că documentul a fost emanat de cabinetul

[25] Arhiva centrală a Republicii Socialiste România, Colecţia microfilme, Austria, rola XXIV/01, cadrele, 49, 46—48.

[26] Pálfy este numit în raport „Palesy", iar Batthyány „Bargnani", în timp ce numele lui Murgu e reprodus corect, cu pronunţia franceză „Murgo".

[27] Arhiva centr., cadrul 44

www.dacoromanica.ro

cancelarului sau al împăratului. Fapt cert este că împăratul Austriei se interesa personal de rezultatul acţiunii lui Murgu. E posibil ca acest interes să fie determinat de petiţia înaintată de Cumbria Murgu, prin care, prevalîndu-se de calitatea ei de văduvă de ofiţer, cerea ajutorul împăratului pentru eliberarea fiului ei. Dar, în toate rapoartele se resimte interesul crescînd şi îngrijorarea pentru efectele acţiunii lui Murgu asupra ţăranilor bănăţeni. Pe data de 7 decembrie 1846 o altă adresă cerea „să se culeagă informaţii asupra urmărilor ce le-au avut uneltirile" lui Murgu, spre „a raporta imediat rezultatul maiestăţii sale cezaro-crăieşti". „Spre a putea satisface întru totul această cea mai înaltă dorinţă" se cerea ca, „pe căi sigure şi discrete", să se cerceteze în ce măsură acţiunea lui Murgu a avut urmări în Banat „şi dacă sînt cumva observabile şi azi" [28].

Investigaţiile începute de Viena primesc două răspunsuri, unul din Pesta, semnat „Z. Z.", şi altul din Timişoara, care completează informaţiile pe care le avem pînă acum în legătură cu acţiunea lui Murgu din 1844—1845.

În primul raport se afirmă că Murgu în acţiunea lui folosea un „ton nebun de curajos", spunînd ţăranilor, pe care-i îndemna la răscoală, „că regele ar fi doar un conducător care împreună cu clerul şi nobilimea jefuieşte ţăranii", iar în ceea ce priveşte domeniile erariului (tezaurului — *n.n.*) „în apelurile sale Murgu numea în bătaie de joc camera aulică, camera de slănină care se îngraşă din untura supuşilor ei". Raportul căuta să liniştească autorităţile din Viena, menţionînd că „nu există absolut nimic care să provoace îngrijorarea" în ceea ce priveşte starea de spirit a ţăranilor din Caraş. Întrucît „aţîţarea" lui Murgu nu a ajuns să se transforme într-o răscoală efectivă, autorul raportului preciza că e pasibil de o condamnare de 3—4 ani detenţiune [29].

Cel de-al doilea raport, datat Timişoara, 10 februarie 1847, cuprinde rezultatul investigaţiilor făcute de poliţia din Timişoara, care, pe lîngă analizarea efectului acţiunii lui Murgu asupra ţăranilor, dă şi numeroase date biografice în legătură cu activitatea lui anterioară, mai mult sau mai puţin exacte. Despre cartea lui de polemică cu Sava Tököly spune că, deşi n-a putut-o studia îndeaproape, „dar după judecata cunoscătorilor ar fi scrisă cu pricepere". După ce se ocupă de acţiunea lui din principate, pe care, cunoscînd-o din auzite, o expune în mod eronat, dă referinţe importante din timpul şederii lui Murgu în Lugoj. La început se comporta liniştit, dar „în cercuri mici de prieteni, foarte demni de încredere, vorbea despre originea romană a românilor, că aceştia sînt locuitorii străvechi ai ţării şi dacă ei — doar cei care sînt răspîndiţi prin comitatul Bihor pînă în Maramureş — ar fi uniţi, ar fi şi stăpînii ţării lor". În continuare, autorul raportului ne dă o informaţie necunoscută care dovedeşte încă o dată abilitatea politică a lui Murgu : spre a-şi desfăşura activitatea revoluţionară a intrat în legătură cu Ştefan Berceanu, preotul unit din Lugoj, şi, dîndu-i a înţelege că susţine unirea, „făcu excursii, la început împreună cu acesta, apoi singur, în comune şi căuta să acţioneze în spirit revoluţionar asupra poporului". Autorităţile comitatense, în dorinţa de a dezbina populaţia română, susţineau unirea. Deci Murgu, spre a putea înfiripa legăturile cu

[28] Ibidem, cadrele 39—41, 42.
[29] Ibidem, cadrele 50, 51.

www.dacoromanica.ro

ţăranii, a pretextat propagarea unirii, dar în realitate el acţiona în spirit revoluţionar.

Şi acest raport menţionează că „comunele duse de el în ispită sînt însă, conform ştirilor ce mi-au parvenit, pe deplin liniştite; după doi ani consecutivi de secetă, românul are destule griji cu asigurarea existenţei sale, din care cauză otrava inoculată n-a avut urmări, întrucît ispititorul a fost îndepărtat înainte ca aceasta să se poată răspîndi pustiitor în jur". În ceea ce priveşte părerea despre Murgu, îl consideră ca pe un individ „dominat de ideea naţionalităţii române, pe care ar dori s-o vadă declarată şi susţinută prin independenţă politică". Pentru aceste motive considera „contactul direct al acestuia cu poporul naţiunei şi patriei sale ca dăunător" [30].

Pe baza acestor rapoarte, contele Sedlnitzky înaintează împăratului referatul privitor la „uneltirile răzvrătitoare" ale lui Eftimie Murgu: „... Sub pretextul revendicării unirii greco-orientalilor, ⟨a început⟩ să activeze în unele regiuni ale Banatului, adevărata lui străduinţă fiind ca în localităţile pe care le vizita să acţioneze în spirit revoluţionar asupra poporului, să dovedească supuşilor prin persuasiune sofistică că în realitate ei sînt stăpînii ţării şi că sînt în drept să alunge nobilii şi autorităţile camerale, să-şi aleagă imediat un principe propriu din neamul vechi al dacilor". În încheierea referatului, şeful poliţiei din Viena asigura pe împărat că acţiunea lui Murgu n-a avut urmări, iar în comitatul Caraş nu exista opoziţie liberală [31].

Noile documente întregesc în mod fericit cunoştinţele noastre privitoare la activitatea lui Murgu dinaintea revoluţiei de la 1848 şi, pe măsură ce activitatea lui e cunoscută mai îndeaproape, personalitatea lui se ridică tot mai mult în ierarhia marilor luptători pentru emanciparea socială şi naţională a poporului român.

[30] Ibidem, cadrele 53—55 şi rola XXIV/2, cadrele 1—7.
[31] Ibidem, rola XXIV/1, cadrele 13, 14, 15.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOTE CRITICE LA UNELE STUDII ASUPRA „GEOGRAFULUI BAVAREZ" *

DE

C. CIHODARU

Printre izvoarele care ne înşiră triburile din centrul şi răsăritul Europei din secolul al IX-lea se numără şi lista aşa-numitului „geograf bavarez", cunoscută şi sub titlul de „Descriptio civitatum ad septentrionalis plagam Danubii".

Scrierea aceasta s-a păstrat numai într-un singur manuscris, o copie din secolul al XI-lea sau al XII-lea, depus în prezent la biblioteca de stat din München, unde a intrat o dată cu biblioteca electorilor Bavariei. Ar fi făcut parte pînă în secolul al XV-lea din colecţia lui Schaedel, doctor din Nürenburg [1]. A fost descoperit în biblioteca citată de contele De Buat, ambasadorul Franţei la curtea saxonă şi publicat de el în traducere franceză în anul 1772 [2].

Denumirea de „geograf bavarez" a fost folosită pentru prima dată de Jan Potocki cu ocazia publicării unei părţi din traducerea lui De Buat [3].

Lista în cauză a fost publicată în mai multe rînduri, textul fiind dat uneori chiar în fotocopie [4]. Istoricii şi lingviştii, îndeosebi slaviştii, au folosit-o începînd chiar din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în lucrările lor [5], dar de o cercetare mai amănunţită s-a bucurat din partea istoricului

---

* Acest studiu a fost publicat şi în revista „Cercetări istorice", nr. 1, Iaşi, 1970, cu titlul *Localizarea unor triburi din lista „Geografului bavarez"*.

[1] *Scriptores rerum Germanicarum*, ed. G. Pertz, f. I, p. 91.

[2] *Histoire ancienne des peuples de l'Europe*, t. XI, Paris, 1772, p. 144—188.

[3] *Fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les Slaves recueillis et commentés par J. P.*, Braunschweig, 1796.

[4] Astfel A. Bielowski, în *Monumenta Poloniae Historica*, t. I, p. 10—11. Fotocopii la Stanislaw Zakrewski *Opis gorodów i terytoryów z pólnocznej strony Dunaju czyli t.z. Geograf bawarski*, în „Archivum naukowe. Wiydawnictwo towarzystwa dla popierania nauki polskiej, p. I, t. IX, 1 Lwów, 1917; Th. Schiemann, *Rusland, Polen und Livland bis in 17 Jahrhundert*, I Teil, 1886, în „Onckenovych, Algemeine Geschichte in Einzelndarstellungen", p .28; Bohuslav Horák şi Dušan Travnišek, *Descriptio civitatum ad septentrionalis plagam Danubii*, în „Rozpravy Československé Akademie Věd", Ročnik 66 (1956), 2, p. 1—73; *Historija Polski*, I, Warszawa, 1958, p. 132—136.

[5] Ed. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, p. 412.

www.dacoromanica.ro

rus M. Karamzin [6], a geografului Joachim Lelewel [7] şi a slaviştilor Josif Dombroweki [8] şi Pavel J. Šafařik [9]. Întrucît izvorul acesta dă situaţii de la graniţa de răsărit a Imperiului german, problema datării lui şi a localizării triburilor notate în el a preocupat timpuriu şi pe istoricii germani [10]. Numeroase lucrări asupra „geografului bavarez" s-au publicat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului următor [11]. Rezultatele nefiind pe deplin satisfăcătoare, cercetările au continuat şi s-au intensificat între cele două războaie mondiale [12]. Alte studii în această problemă au apărut în ultimul timp [13].

---

[6] *Istorija Gosudarstva Rossijskogo*, t. I, Petersburg, 1818, p. 22, nota 44.

[7] *Vinulska Slavianszczyzna z Geografa Bawarskiego*, în „Tygodnik Vileński" ,47, 1816, p. 333; idem, *Pisma pomniejsze geograficzno-historyczne*, Warszawa, 1814, p. 28—32; idem, *Zdobycze Boleslawa Chrobrago*, 1814; idem, *Géographie du Moyen Âge*, III, Bruxelles, 1852, p. 21—45; idem, *Narodyna zemiach slawiańskich przed powstaniem Polski*, Poznań, 1853, p. 655—691.

[8] *Die Slavenstämme auf der Nordseite der Donau*, în „Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst", XVIII (1827), 92—93 (Viena), p. 509—510.

[9] *Slovanské Starožitnosti*, v. II, Praga, ed. a 2-a, 1863.

[10] J. Hormayr, în „Archiv für österreichische Geschichte", XLIX (1827), Viena; idem, *Herlzog Luitpold*, 1831; Kaspar Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, München, 1837, Retip. Heidelberg, 1925, p. 600—640.

[11] Vilibald, von Keltsch, *Der baierische Geograph. Aus den nachgelassenen Papier*, în „Alt preussische Monatschrift", XXIII (1886), p. 505—560; August Meitzen, *Siedlungs-und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen, und Slawen*, II, Berlin, 1895, p. 232—235; Anton Kralicek, *Der sogenannte bairische Geograph und Mähren*, în „Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesien", II (1898), p. 216—235; Fritz Curschmann, *Die Diocese Brandenburg*, Leipzig, 1906, p. 180 şi urm.; Vaclav Novotnij, *Ceske dejinu*, I, 1, Praga, 1912, p. 500—503, 507, 570; B. Bretholz, *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Premysliden*, München—Leipzig, 1912, p. 347—348; L. Niederle, *Rukověť slovánsckých starozitnosti*, în trad. rusă de T. Koleva şi M. Hazanov (*Slavjanskie drevnosti*), Moskva, 1956, p. 30, 33, 91, 99, 120, 123—124, 156—159; Watenbach, *Deutschland Geschichtsquellen im Mittelalter*, I, Stuttgart, 1904, p. 289.

[12] A. Brückner, *O pocatcich dejin českych a polských*, în „Český časopis historický", XII, Praga, 1919, p. 13—44; idem, *Wzory etimologii i krytyki źródlowej*, în „Slava", III, (1924—1925), p. 217—220; idem, *Dzieje Kultury Polskiej*, I, Kraków, 1931, p. 48; idem, *O nazwach miejskowych*, Kraków, 1935, p. 45. Eugeniusz Kucharski, *Polska w zapisce Karolinskiej zwaneż niewłościwie „Geografem bawarskim"*, Lwów, 1925; idem, *Zapiska Karolinska zwana niewłaściwie „Gegrafem bawarskim"*, Sprawozdania Tow. Nauk we Lwówe, V (1925), p. 81—86; idem, *Mazowsze pierwotne i zagadnienie szczepow polskich*, în „Studia Staropolskie", Kraków, 1928, p. 27—63; H.F. Schmidt, *Die Burgbezirkverfassung bei den slawischen Völkern in ihrer Bedeutung für die Geschichte ihrer Siedlung und ihrer staatlichen Organisation*, în „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slawen", N.F., Heft 2 (1926), p. 85; Z. Wojciechowski, *Ustroi polityczny ziem polskich w czasach przed piastowskich*, Lwów, 1927, p. 5—17; R. Grodecki, *Dzieje Polski sredneowecznej*, I, Kraków, 1926, p. 17.

[13] K. Tymeniecki, *Lędźicze (Lechici) czyli Wielkopolska w w. IX*, în „Przeglad Wielkopolski", II (1946), p. 172; Z. Woycechovosk, *Państwo polskie w wiekach średnich*, Poznań, 1949, p. 4 şi urm., Gérard Labuda, *Okres wspólnotu słowiańskiej*, în „Slavia Antiqua", I (1948), p. 187; J. Widajewicz, *Państwo Wislan*, Kraków, 1947, p. 3—8; W. Fritz, *Die Datierung des Geographus Bavarus*, în „Zeitscrift für Slavische Philologie", XXI, Heft 2 (1952), p. 326—342; Bohuslav Horák, *Fraganeo*, în „Časopis společnosti pratel starožitnosti českych", LV, Praga, 1947, 81—84; Z. Wojcechowski, *Uvagi nad powstaniem panstwa polskiego i czeskiego*, în „Przegłęd zachodni", VII, 1—2, Poznań, 1951, p. 142—144; Vaclav Vaneček, *Prvnich tisici let ...*, Praga, 1949, p. 40—61; Rudolf Turek, *Kmenová úzeni v Čechach*, în „Časopis Národniho muzea" odd. společenskych, 121, č. 1, Praha, 1952, p. 33—46; H. Lowmiański, *O pochodzeniu geografa bawarskiego*, în „Roczniki Historiczne", v. XX (1951—1952), Poznań, p. 5—59. Aici, precum şi în lucrarea citată a lui Bohuslov Horák şi Dušan Trávniček se menţionează şi alte scrieri referitoare la „geograful bavarez". O bogată literatură a dat de asemenea în această problemă R. Kiersnowski în *Plemiona Pomorja Zachodniego w zvelle najstarszych zródel pisanych*, în „Slavia Antiqua", III (1952), p. 78, nota 24; L. Hosák, în *Crestomatie k svetovyn dejinóm feudalismu*, I, Praga, 1952, p. 83—84 (red. Dr. D. Kranţalov). František Graus, *Dejiny venkovs-*

www.dacoromanica.ro

Nu vom insista aici asupra timpului şi locului unde a fost redactat acest interesant izvor. Din analiza textului, H. Lowmiański a stabilit că avem de-a face cu două redacţii făcute în locuri diferite. Prima redacţie cuprinde numele a 13 triburi slave aşezate la graniţele de răsărit ale Imperiului german [14]. Numele acestea erau cunoscute seniorilor franci şi se întîlnesc în analele france. A doua parte cuprinde nume necunoscute de ei. Prima parte avea un caracter politic şi militar, iar a doua avea în vedere relaţii comerciale, acţiuni ale misionarilor sau, poate, chiar scopuri didactice [15]. Prima redacţie s-ar fi datorat iniţiativei unor feudali laici şi s-ar fi făcut într-un oraş situat în Germania, în nordul Dunării, iar a doua, ţinînd seama de expresia „de Enisa ad Rhenum", la Regensburg (Ratisbona), în mînăstirea St. Emmeram [16].

Prima redactare ar fi putut să aibă loc cel mai devreme între anii 827—829, cînd Imperiul franc avea graniţe comune cu Bulgaria. Se poate admite însă că ea a fost făcută în perioada 843—870, cînd frontiera statului german era pe Rin. Lowmiański crede că prima redacţie a avut loc imediat după încheierea tratatului de la Verdun (843) şi că ea ar proveni dintr-o descriere a Imperiului franc făcută în scopul împărţirii lui. O notiţă din Analele de la Fulda, relativă la Obodriţi, ar indica data de 844 pentru această primă redacţie [17]. Presupune că autorul ei ar fi Robert de Fulda. Unul din elevii săi i-ar fi adăugat datele despre cetăţi, date culese de seniorii franci de la frontiera răsăriteană. La începutul anului 845, această redacţie ar fi ajuns la Ratisbona, unde, în mînăstirea St. Emmeram, i s-ar fi adăugat a doua parte pe bază unor date culese de la negustorii şi de la ducii Boiemiei convertiţi la creştinism. Prima redacţie cuprinde date autentice, iar a doua date false [18].

În parte aceste observaţii ale istoricului polon sînt juste. Totuşi anumite aspecte ale textului, anumite diferenţe care există între o parte sau alta a acestuia, anumite particularităţi care lasă să se distingă în cuprinsul listei mai multe părţi i-au rămas neobservate. Diferenţe, în ceea ce priveşte stilul şi modul cum se atribuie un număr de cetăţi triburilor înşirate, există nu numai între partea primă, cuprinzînd numele primelor 13 triburi şi rest, ci şi faţă de ultimele rînduri, în care se înscriu numele ultimelor 22 de seminţii, începînd cu *prissanii*. Partea aceasta are o altă structură şi se datoreşte altei mîini. Trăsătura ei caracteristică o constituie lipsa verbului după numele de triburi şi numerele rotunjite sau terminate în cinci, în general mai mici de 100, ale cetăţilor afectate fiecărei seminţii [19].

Sîntem îndreptăţiţi de asemenea să presupunem că inserarea numelor a 10 triburi în această parte a listei, începînd cu *bruzi* şi terminînd cu *vuislane* inclusiv, precum şi a expresiei *plus est undique quam de Enisa ad Rhenum* se datoresc unui interpolator. Caracteristic pentru acest pasaj

---

keho lidu v Cechách v dobe predhusitské, I, Praga, 1953, p. 51, 206 : pentru localizarea unor triburi de pe teritoriul Poloniei, cuprins în această listă, v. Witold Hensel, *Les origines de l'État Polonais*, Varşovia, 1960, p. 49, 58 şi urm.

[14] H. Lowmiański, *op. cit.*, p. 15—18.

[15] *Ibidem*, p. 18.

[16] *Ibidem*, p. 23.

[17] *Ibidem*, p. 31.

[18] *Ibidem*, p. 45 şi urm.

[19] Vezi anexa.

www.dacoromanica.ro

este faptul că nu se mai dă, decît cu excepţia cazarilor, numărul de cetăţi de care dispun triburile. Mare parte din acestea nu sălăşluiau în teritorii din nordul Dunării.

Prin urmare dacă ţinem seama de aceste trăsături caracteristice ale textului putem admite trei redacţii şi nu două, ultima parte fiind amplificată datorită intervenţiei unui interpolator. Prima parte cuprinde numele primelor 13 triburi şi se termină cu expresia : *istae sunt regiones quae terminant in finibus nostris.* Este posibil ca expresia : *est populus, quem vocant merehanos* : *isti habent civitates XXX,* să fie aici o interpolare.

A doua parte continuă pînă la fraza : *Quod tantus est regnum, ut ex eo cunctae gentes Sclavorum exortae sint et originem, sicut afirmant, dueant,* inclusiv [20]. Ea cuprinde numele a 16 triburi, în general greu de identificat şi de localizat. Numărul de cetăţi ce li se atribuie este exagerat de mare şi pare să fie un fruct al fanteziei. Informaţiile necesare pentru alcătuirea acestei părţi au fost culese de la solii bulgari, ducii boiemi convertiţi la creştinism şi mai ales de la negustorii care merseseră pe drumurile ce duceau la Novgorod sau la Kiev.

Partea a treia are caracteristicile arătate mai sus. Adaosul : *Suevi non sunt nati, sed seminati, beire non dicuntur Bavarii sed Boiarii, a Boia fluvio* a fost făcut mai tîrziu după ultima redacţie.

Observaţiile lui Lowmiański asupra timpului cînd au putut fi redactate cele două părţi ale manuscrisului pot rămîne valabile. Trebuie să adăugăm totuşi că între redactarea primelor două părţi şi a ultimei, distinsă de noi, a trebuit să treacă o bună bucată de vreme, căci triburile polone şi sileziene înscrise aici au alte numiri şi sînt mai mari decît cele care apar pe aceleaşi teritorii în a doua parte. De exemplu, aici denumirile de *glopeani, busani, nerivani, onuroci* sînt înlocuite cu una singură şi anume *vuislane.* Interpolarea despre care s-a vorbit mai sus s-a făcut de un copist înainte de sfîrşitul secolului al IX-lea, într-o vreme cînd triburile maghiare, nu părăsiseră Atelkuzul [21].

După cum se poate constata, lista înşiră 57 sau 58 de triburi [22]. Dacă lăsăm la o parte interpolarea din ultima parte, observăm că se înregistrează triburi făcînd parte din grupa slavilor apuseni şi a neamurilor baltice (excepţie fac numai bulgarii şi aşa cum vom vedea şi *feznuţii.* Din această cauză de localizarea şi de identificarea acestor triburi s-au ocupat istorici şi lingvişti poloni sau cehi. Preocupaţi, mai ales, de rezolvarea unor anumite probleme politice, autorii în cauză au fost expuşi să comită anumite greşeli care ar fi putut fi evitate. Cei mai mulţi dintre aceşti istorici s-au arătat dispuşi să localizeze un mare număr de triburi slave, greu de identificat, în regiunea dintre Elba şi Weser. În schimb autorii germani, ca, de pildă, Kaspar Zeuss, le plasau tocmai în Bosnia şi Herţegovina.

Studiat metodic şi numai cu preocupări ştiinţifice, izvorul acesta poate cîştiga o mai mare valoare pentru cercetările istorice. De aceea este necesar ca o parte din afirmaţiile care s-au făcut în legătură cu el să fie revizuite. În primul rînd trebuie să se cerceteze dacă în adevăr în înşirarea triburilor nu

[20] Vezi anexa.

[21] Numele „ungare" este plasat printre numele triburilor din Europa răsăriteană.

[22] După cum Forsderen Liudi se interpretează ca un singur trib sau două.

www.dacoromanica.ro

se observă nici o ordine geografică [23], deşi nu avem de-a face cu o redacţie unitară, ci cu mai multe în care s-au produs şi interpolări. Trebuie să se renunţe apoi la ideea de a se căuta sălaşurile unor triburi greu de localizat pe teritoriul Imperiului german în graniţele lui din secolul al IX-lea. În listă se face doar menţiunea expresă că primele 13 triburi ocupă regiuni învecinate cu graniţele imperiului [24], iar cele care urmează se pot situa dincolo de acestea, adică mai spre răsărit [25].

Pentru ca în rezultatele obţinute să nu domnească nesiguranţa sau arbitrarul, este necesar să se încerce a se restabili forma originară a listei, căci la copierea şi recopierea ei s-au strecurat erori. Trebuie apoi să se aibe în vedere fonetica germană a diferiţilor ei redactori, să se stabilească ordinea geografică a înşiruirii triburilor şi să se studieze toponimia legată de ele. În felul acesta se va putea obţine o hartă veridică şi lipsită de contradicţii.

Avînd la dispoziţie o singură copie, e greu de restabilit forma originară a listei; totuşi unele observaţii, scoase din compararea numelor între ele, se pot face. În primul rînd trebuie să ne preocupăm de modul cum a perceput scriitorul german sunetele limbii slave. Astfel este evident că prin *ab-* sau *a-* iniţial se redă prefixul slav *ob-* sau *o-*. Aplicat la numele unui trib, de exemplu, ne arată că acesta era grupat în jurul unui anumit centru politic sau că ocupa ambele laturi ale bazinului unei ape curgătoare. Astfel, *abtrezii* sînt *obodriţii*, care şi-au luat numele de la faptul că o anumită vreme au locuit pe ambele laturi ale fluviului *Odra* (Oder). *Aturecianii* sînt *Oturecianii*, adică locuitori din bazinul rîului Turija, afluent al Pripetului. Pot fi însă şi locuitori grupaţi politiceşte în jurul centrului, Turijsk de pe valea aceluiaşi rîu. Prin înlăturarea acestui prefix şi a sufixelor cu care se formează obişnuit numele de triburi se poate descoperi localitatea sau rîul în cauză.

Trebuie să se ţină seama apoi de faptul că sunetul *d* din limba slavă a fost redat de scriitorul german printr-un *t*, prin *s* s-a redat sunetul *š* prin *z* un *č* sau un *c* (*ţ*).

De multe ori copistul foloseşte consoane duble. Este greu de precizat dacă această dublare exista realmente în limba slavă, dacă era o manieră a scriitorului sau dacă nu cumva dublarea provine dintr-o eroare. Trebuie să cercetăm cu atenţie numele care prezintă acest fenomen, căci de cele mai multe ori aici dublarea provine dintr-o eroare. Astfel dacă luăm în consideraţie numele triburilor între care se plasează *sitticii*, căpătăm din ce în ce mai mult convingerea că în original forma acestui nume a fost *sutičii* (sudicii) [26]. Tot pe baza ambianţei în care se plasează, denumirea *attorozi* trebuie rectificată în *anorozi*, ceea ce înseamnă *onurocii*, adică locuitori grupaţi politiceşte în jurul oraşului Nur de pe Bugul apusean. Între termenul latin *atrox* şi numele acestui trib, aşa cum era citit de copist, se făcea legătura din care i se scotea calificarea de „populus ferocissimus". Putem deci să

[23] Bohuslav Horák şi Dušan Trávníček, *op. cit.*, p. 61 recunosc o anumită ordine numai pentru primele 11 triburi care sînt înregistrate în două şiruri paralele.

[24] „Isti sunt regiones qui terminant in finibus nostris".

[25] „Isti sunt qui justa istorun fines resident".

[26] O astfel de propunere la E. Kucharski, *op. cit.*, p. 81. A fost respinsă însă de H. Lowmiański, *op. cit.*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

presupunem că unele interpolări se datoresc unui scriitor care a copiat printre ultimii textul listei.

Există în text şi alte nume care au consoane duble nejustificate. Una dintre acestea este aceea de *sebbirozi*, pentru care s-ar putea, ţinînd seama de celelalte triburi printre care se plasează, propune lectura *sembirozi*.

În alte cazuri din neatenţie, copiştii şi-au permis să adauge sau să suprime silabe de la începutul sau de la sfîrşitul acestor numiri. E foarte posibil ca auchstadicii să fi rămas prin suprimarea lui *auch*, considerat ca un cuvînt german de prisos, sub formă de *stadicii*.

S-a arătat apoi că lista cuprinde 58 de numiri de triburi [27]. Pentru ca acest număr să fie exact trebuie să se citească *forsderen*, *liudi* şi nu *forsderen liudi* aşa cum e corect. Expresia aceasta înseamnă „oameni ai pădurilor" [28] şi traduce exact denumirea *drevleani*, care în limba slavă avea acelaşi sens de „oameni ai pădurilor" [29]. Întrucît în listă sînt înregistraţi după ruşi, identificarea aceasta prezintă destulă siguranţă.

Studierea toponimiei poate duce la rezultate satisfăcătoare în localizarea triburilor în cauză. Totuşi nu trebuie să se procedeze mecanic, ci să se studieze întregul ansamblu în care se încadrează tribul dat şi pentru care se descopere o numire corespunzătoare. De multe ori localizarea obţinută cu ajutorul toponimiei poate să nu aibă nici o valoare căci în secolele V—VIII, multe din triburile slave s-au deplasat din locurile lor de origine şi la sfîrşitul unei întregi perioade de migraţie se aflau destul de departe de regiunea unde se formase numele lor. În această privinţă numele obodriţilor este edificator. Am arătat mai sus ce rol juca sufixul *ob*-şi că numele în cauză avea înţelesul de locuitori de pe malurile fluviului Odra (*Oder*). Ei se împărţeau în obodriţii nordici (nortabtrezii), care au fost împinşi de pe Oder mai spre apus spre hotarele Danemarcei, şi obodriţii sudici. Aceştia au emigrat la rîndul lor în regiunea dunăreană, împărţindu-se în două grupe, obodriţii vestici, supuşi de franci la începutul secolului al IX-lea,din această cauză nemenţionaţi în listă şi obodriţii estici (Ostabtrezi) din cîmpia bănăţeană.

Numele *glopeanilor* se trage, desigur, de la numele lacului Goplo din Polonia. Acolo a fost însă patria lor de origine şi în care ei şi-au format un nume. Totuşi în perioada de expansiune a triburilor slave, ei s-au putut deplasa mai spre apus pe valea rîului Noteţ.

Putem face de asemenea o legătură justificată între numele localităţii Tver sau al rîului Tverţa şi numele Tiveştilor. La fel, la explicarea numelui ulicilor se poate lua în consideraţie, fără teamă că vom greşi, numele rîului Ulla, afluent al Dvinei apusene, mai sus de Poloţk. Nu trebuie să ne aşteptăm însă să-i mai găsim încă în a doua jumătate a secolului al IX-lea tot în aceleaşi locuri. Şi unii şi alţii emigraseră spre sud şi se stabiliseră în podişul Podoliei. Trebuie să mai observăm şi faptul că ei au mai putut fi cunoscuţi şi sub alte denumiri, aşa cum este cazul ulicilor, obodriţilor estici şi al feznuţilor.

---

[27] H. Lowmiański, *op. cit.*, p. 9. La B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p. 61 se dă, cum e just, numai 57.

[28] *Leude* „oameni".

[29] Aşa la E. Kucharski, *op. cit.*, p. 8. Vezi însă şi discuţia H. Lowmiański, *op. cit.*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

S-a arătat pe de altă parte că în lista „geografului bavarez", primele 11 triburi sînt înşirate într-o anumită ordine. Ordine, ţinînd seama de existenţa mai multor redacţii şi interpolări, trebuie să existe şi în celelalte părţi.

În adevăr primele 11 triburi, menţionate şi de analele france şi uşor de localizat sînt înregistrate în două şiruri paralele începînd de la graniţele Danemarcei spre sud în partea de apus a bazinului Elbei [30]. Localizarea lor nu mai constituie o problemă şi nu ne vom ocupa de ele [31].

O anumită ordine există, dacă lăsăm la o parte interpolarea subliniată, de asemenea, în ultima parte a listei, unde se înşiră triburi începînd din Prusia, de pe ţărmul Mării Baltice, spre sud pe teritoriul Poloniei şi Lužaciei. Este deci necesar să se descopere şi ordinea în care sînt înregistrate triburile din restul listei, pentru a căror localizare puţine din propunerile făcute se pot reţine [32].

Plecînd deci de la ipoteza că harta acestor triburi nu este dresată la voia întîmplării şi că în înşirarea lor se menţine o oarecare ordine, precum şi de la ipoteza că informaţia în legătură cu ele fusese obţinută de redactorii listei de la negustori care circulau pe anumite drumuri spre anumite centre, munca de localizare a numirilor întîlnite în acest text se face cu mai mulţi sorţi de izbîndă. Pe aceste drumuri ei treceau pe la seminţii pe care în prezent le putem localiza cu mai multă uşurinţă şi pe la altele pentru care întîmpinăm dificultăţi. Primele vor constitui jaloane pentru cartografierea celorlalte.

Existau în secolul al IX-lea mai multe drumuri de pătrundere din Europa centrală spre răsărit. Cel mai important era acel care mergea de-a lungul Dunării spre gurile ei. Altul prin Polonia pe Oder şi Vistula mergea prin Cracovia şi Vladimir Volinsk spre Kiev. Al treilea mai la nord prin sudul Prusiei orientale şi prin Lituania ducea la Novgorod. Teritoriul României, străbătut de lanţuri de munţi greu de trecut şi acoperit de păduri dese, era ocolit.

După înşirarea primei serii de triburi situate imediat lîngă frontiera răsăriteană a Imperiului german, lista pretinde să înregistreze neamurile vecine cu acestea spre răsărit. De fapt ea nu face altceva decît să redea triburile întîlnite de negustori pe cele trei drumuri arătate. Primele sînt neamurile care sălăşluiau în apropierea Dunării. Autorul acestei părţi a listei avea informaţii din aceste părţi despre obodriţii estici (ostabtrezi), miloxi şi feznuţi (phesnuzi).

Foarte mulţi istorici şi lingvişti s-au ocupat de localizarea obodriţilor estici fără a ajunge la rezultate definitive [33]. Faţă de informaţiile date de unele cronici medievale germane, ipotezele emise de unii cercetători cehi sau poloni, care caută pe obodriţii estici pe la gurile Oderului, în Pomerania [34], trebuie respinse, ca fiind lipsite de orice temei. Cheia pentru locali-

[30] B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p. 61.

[31] Ele sînt: nortabtrezii (obodriţii nordici), vuilci (vilţii), linaa, bethenicii, smeldigonii, morizanii, hehfeldii, surbi (sorabii), dalaminţii, beiheimare (boemii), marharii (moravii). Merehanii adăugaţi în această parte par să fie un dublet pentru moravi, v. Rudolph Turek, *op. cit.*, p. 35.

[32] B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p. 13—21.

[33] Vezi întreaga literatură la B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p. 23—24.

[34] Eugeniusz Kucharski, *op. cit.*, p. 5; R. Turek, *op. cit.*, p. 35, A. Brückner, *op. cit.*, p. 36.

www.dacoromanica.ro

zarea lor o dă menţiunea din *Annales Francorum* în care se arată că în anul 824, *legatos Abodritorum, qui vulgo praedenecenti vocantur et contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt, que et ipse adventare nuntiabantur illico venire permissit. Qui cum Bulgarorum iniqua infestatione quaererentur et contra eos auxilium sibi ferre deposcerent domum ire jussi sunt* [35].

Textul este destul de precis. Din el se vede clar, pe de o parte, că avem de-a face cu o singură seminţie, nu cu două aşa cum s-a afirmat de unii istorici [36], iar pe de alta că ea se situa în Dacia „aproape de Dunăre şi că se învecina cu bulgarii". Pe de altă parte obodriţii erau şi vecini ai francilor, care puteau să-i ajute în cazul unui război cu bulgarii. Pe la începutul secolului al IX-lea, ei deveniseră supuşii hanului bulgar din Preslav. Neputînd suporta mult timp această stăpînire, împreună cu gunduscanii şi timocianii, s-au răzvrătit şi au schimbat-o cu suzeranitatea francă. În anul 818, solii lor se prezentau împăratului la Heristal [37]. Deci obodriţii se situau între stăpînirea francă şi cea bulgară. Erau apoi vecini cu timocianii, care nu pot fi decît locuitori de pe valea rîului Timoc.

Din pasajul citat mai sus se poate constata că ei locuiau în Dacia, lîngă Dunăre. Textul nu arată la care Dacie se referea autorul. Nu credem că în această vreme el mai avea noţiunea Daciei creată de Aurelian în sudul Dunării. Pentru dînsul Dacia era acolo unde o pune şi geograful din Ravenna, în Banat şi dincolo de munţii apuseni. Întrucît obodriţii se situau între stăpînirea francă şi cea bulgară, putem să afirmăm, fără a greşi prea mult, că ei ocupau pe la începutul secolului al IX-lea Cîmpia bănăţeană şi regiunea mlăştinoasă de la vărsarea Tisei în Dunăre [38]. Ei trăiau aici amestecaţi cu populaţia romanică şi au fost în parte românizaţi.

Numele lor nu are nici o legătură cu oraşul Branicevo. Expresia „vulgo Predenecenti vocantur" ne arată că e vorba de o poreclă care circula pe seama lor. În mare parte poreclele au în ele un sens peiorativ. Denumirea de *predenecenti* era răspîndită la curtea carolingiană de solii bulgari cu scopul de a pune într-o lumină defavorabilă triburile care se eliberaseră de sub stăpînirea hanilor din Preslav. Se dădea a înţelege seniorilor franci că nu pot avea nici o nădejde în nişte oameni de nimic, cum erau consideraţi de cei din triburile amintite. Termenul *predenecens* ar reproduce deci un cuvînt bulgar, cuvînt de ocară, care deforma în mod trivial şi

---

[35] *Scriptores Rerum Germanicarum in usu scholarium*: Hanovra, 1891: *Annales Regni Francorum* sub. a — 824.

[36] Astfel Zlatarski, *Istorija na bălgaskăta dărţava*, I—1, p. 312. El îşi însuşeşte teza mai veche potrivit căreia numele predenecenţilor ar deriva de la numele oraşului Branicevo de pe Dunăre. Din această cauză el vede în pasajul citat două seminţii: predenecenţi şi obodriţi. Pe primii îi localizează în sudul Dunării în preajma oraşului Branicevo, iar pe obodriţi pe malul opus al fluviului, prin Banatul sîrbesc. L. Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave*, p. 204, scoate, de asemenea, două seminţii. Una în sudul Dunării, şi-ar fi luat numele de la localitatea Branicevo, iar cealaltă ar fi ocupat regiunea străbătută de rîul Bodrog în Rusia subcarpatică. Pentru alte studii în această problemă vezi A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea în lumina izvoarelor istorice armeneşti*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", Cluj, VII, p. 472 şi urm.

[37] *Annales Regni Francorum*, ed. cit., sub a. 818 „Aliarum nationum legati, Abodritorum videlicet ac Bornae, duci Gunduscanorum et Timocianorum qui nuper a Bulgarorum societate desciverat et ad nostros fines se contulerunt".

[38] Localizarea propusă de A. Decei, *op. cit.*, p. 472—473, tot în sudul Dunării nu se poate admite.

www.dacoromanica.ro

voit un alt nume pe care şi-l dădeau ei şi anume acela de прдунаици „dunăreni" [39].

Din analele france se poate constata care era direcţia expansiunii primului stat bulgar în cele dintîi decenii ale secolului al IX-lea. Exista dorinţa de a pune stăpînire pe teritorii din nordul Dunării, dar nu şi posibilitatea de a o menţine. Rezultă limpede din analele amintite cît de efemeră şi de şubredă fusese o astfel de stăpînire asupra triburilor din preajma Olteniei şi a Banatului, care scuturaseră de curînd jugul avar şi refuzau să-l înlocuiască prin altul.

Al doilea trib menţionat în legătură cu drumul care străbătea valea Dunării este acela al *miloxilor*. Propunerea de a-i localiza însă în regiunea Milcovului trebuie respinsă [40].

Probabil autorul a înregistrat aici o numire împrumutată de la bizantini, dată unui trib slav din preajma Daciei, din partea de apus, numire însuşită şi transmisă germanilor de solii sau negustorii bulgari. S-ar părea că bizantinii au tradus în limba lor numele acestui popor, care avea un sens laudativ. Deşi există unele dificultăţi la derivarea numelui în cauză de la expresia greacă μήν ὀξεῖς, avînd înţelesul de „cei cu adevărat puternici", asemănarea rămîne destul de sugestivă. Convingerea că avem de-a face cu o denumire dată de bizantini se întăreşte cînd luăm în consideraţie numele feznuţilor, care, după cum vom vedea, este de aceeaşi origine. Explicarea numelui este o simplă ipoteză, dar ceea ce rămîne sigur, e că ei fac parte din grupa seminţiilor dunărene.

Dunăreni sînt şi feznuţii (phesnuzi), al treilea neam din această grupă. S-a arătat că ei trebuie identificaţi cu acei fisioniţi (φιζονίται) menţionaţi de Pseudo-Cesariu în „Dialogurile " sale [41].

Numeroşi cercetători s-au ocupat cu identificarea şi localizarea lor. Cea mai mare parte din ipotezele emise nu au însă nici o valoare. Cu un secol în urmă, fără a încerca să-i localizeze precis, Šafařik credea că sînt pecenegi [42]. Identificarea feznuţilor cu fizioniţii lui Pseudo-Cesariu ne dă însă posibilitatea de a recunoaşte în ei populaţia romanică din nordul Dunării. Numele acesta are în limba greacă sensul de „fugari" (de la φυσιο „fugă" şi era dat de scriitorii bizantini romanicilor din nordul Dunării întrucît îi considerau fugari de pe teritoriul imperiului. Lucrul acesta îl arată precis scriitorul bizantin Pseudo-Mauriciu în Strategiconul său din secolul al VII-lea. Dîndu-le denumirea de ῥεφούγους sau de προφούγους, ceea ce înseamnă „fugari" sau „refugiaţi", el spune precis că „sînt romani".

Cu feznuţii-fizioniţii se încheia seria seminţiilor înşirate de-a lungul drumului ce ducea spre gurile Dunării. Brusc autorul acestei părţi sărea la triburi din Pomerania apuseană şi nordul Poloniei.

La începutul acestei noi serii se înscriu thadeşii [43] care au fost localizaţi de asemenea în diferite părţi ale Rusiei, Poloniei, Germaniei şi chiar în Peninsula Balcanică. Întrucît ei fac parte dintr-o întreagă serie ale cărei com-

[39] V. şi Hinek Bulin, *Aux origines des formations étatiques des slaves du Moyen Danube*, în *Europe aux IXe—XIe siècle. Aux origines des états nationaux*, Varşovia, 1968, p. 149—204.

[40] B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p. 23—24 admit această localizare propusă de Šafařik. Vezi în studiul celor doi autori citaţi întreaga literatură asupra problemei.

[41] *Ibidem*, p. 24.

[42] P. I. Šafařik, *op. cit.*, p. 695—698.

[43] L. Hosák, *op. cit.*, p. [illegible] notaţi mai spre sfîrşitul listei.

www.dacoromanica.ro

ponenţe se înşiruie într-o anumită ordine şi direcţie, care este aceea a marelui drum comercial ce mergea prin Polonia spre răsărit, cea mai acceptabilă propunere este aceea care îi fixează în provincia Dassia, între Havel şi lacul Kremmarek, pe teritoriile aparţinînd pe atunci episcopiei de Brandenburg [44].

După ei urmau glopeanii, care trebuie să fie puşi la răsărit de Oder, pe afluentul acestuia Noteţ şi în jurul lacului Goplo [45]. Mai la nord de glopeani se găseau zvireanii (zuireani) al căror nume se leagă de acela al regiunii Sverin din Pomerania occidentală [46].

De la glopeani spre răsărit se trecea la bujani (busani adică la tribul care locuia pe cursul inferior al Bugului apusean, afluent al Vistulei) [47]. Mulţi dintre autori îi confundă cu bujanii cronicilor ruse sau cu volîneanii şi-i aşează pe Bugul din Ucraina [48].

Mai departe drumul celui care informa pe geograful bavarez se bifurca. O cale ducea spre nord-est pe lîngă Prusia orientală şi prin Lituania spre Novgorod, iar alta se îndrepta spre sud-est în direcţia oraşului Vladimir Volînsk. Mergînd pe prima, el întîlnea triburile prusiene ale suticilor (sittici) în Sudavia, samberţilor (sebbirozi) din Sambia [49] şi ale anlizilor (unlizi) de pe rîul Alla care separa vechile regiuni Varmia şi Natanghia de Barta şi apoi tribul litvan al auchstaicilor (stadici) [50]. Autorul le înregistrează tot pe două rînduri încît lasă impresia că drumul descris făcea aici o largă curbă [51].

După înşirarea acestor triburi baltice, informatorul se întorcea iarăşi pe cursul Bugului apusean şi nota tribul narevanilor (nerevani) de pe afluentul acestuia Narev [52]. Mai jos de aceştia, tot pe Bugul apusean în jurul centrului politic Nur şi pe rîuleţul Nureţ el întîlnea pe onuroci (atturoci) [53]. După ei, spre răsărit, cam prin jurul oraşului Grodno, trebuie să fie pus tribul eptaradicilor, care ar trebui corectat în eptagradicii (eptaradici), adică tribul celor şapte goroduri [54]. Spre nord-est de ei se ăseau vilerţii, pe Vilia, afluent al Niemenului [55].

---

[44] B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.* . . F. Curschmann, *op. cit.*, p. 172, Hosák, *op. cit.*, p. 84, îi pune ceva mai jos pe malul stîng al Oderului pe lîngă oraşul Glogów.

[45] B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p. 25—26. W. Hensel, *op. cit.*, p. 58—59.

[46] *Ibidem*, p. 26 după Šafařik îi aşează la apus de Oder. La Hosák, *op. cit.*, p. 84, sînt puşi pe lîngă Cernigov în Rusia.

[47] B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p 26—27.

[48] Aşa L. Hosák, *op. cit.*, p. 84. Pentru alţii v. Horák şi Trávniček.

[49] În privinţa rectificărilor vezi mai sus p. 1124

[50] Pruşi se numeau numai locuitorii din sudul Prusiei orientale. Cei din Zemlanda se numeau sembii. Sînt semberţii „geografului bavarez". Cei din Sudavia se numeau sudini (probabil şi sudici). Împărţirile administrative Sambia, Galindia, Sudavía amintesc de vechile triburi. Vezi P. I. Kušner (Knyšev), *Etniceskie teritorii i etniceskie granicy*, Moskova, 1951, p. 155, 156 şi M. K. Liubavski, *Ocerki istorii litovsko-rusko gosudarstva do Liublinskoi unii vkljucitel'no*, ed. a 2-a, Moscova, 1915, p. 5—6.

[51] Neputîndu-le localiza în mod acceptabil Horák şi Trávniček le situează la apus de Elba aproape de ţărmul Mării Nordului, vezi harta care însoţeşte textul.

[52] Aşa la L. Hosák, *op. cit.*, p. 84.

[53] Horák şi Trávniček, *op. cit.*, p. 31—32 dau diferite localizări. Ei aşează între Oder şi Elba lîngă Vilţi. v. şi L. Hosák, *op. cit.*, p. 84.

[54] A. Kralicek, *op. cit.*, p. 229 şi L. Niederle, *Slovenské starožitnosti*, II, p. 416 văd în ei un trib hibrid (epta + radici), de la *rod*, „neam". Îi aşezau în Balcani. Horák şi Trávniček, *op. cit.*, p. 33, îi confundă cu obodriţii nordici şi-i aşează la apus de Oder.

[55] Diferite propuneri pentru localizarea lor la Horák şi Trávniček, *op. cit.*, p. 33. Aceşti cercetători îi confundă cu vilţii şi-i pun la apus de gura Oderului.

www.dacoromanica.ro

Există alte cîteva jaloane care ar arăta că în continuare, autorul înşira triburile slave situate de-a lungul celei de-a treia ramuri a drumului amintit locuind de o parte şi de alta a lui. Pe latura sa de răsărit, în direcţia Vladimir-Volînsk, se înşirau zabrozizii, znetalicii, oturiceanii (aturezani), caşiricii (chozirozi), lendiţii, tanveţii (thafnezi) şi jerivanii (zerivanii) [56]. Toate aceste şapte triburi sînt greu de localizat. Totuşi dacă lendizii, tanvenţii şi oturecianii dau jaloanele necesare, ele pot fi căutate tot de-a lungul acestui drum. În cazul acesta zabrozii şi znetalicii trebuie să fie situaţi pe teritoriul Volîniei. Oturecianii pot fi plasaţi la nord de Vladimir-Volînsk, pe rîul Turija [57]. Caşiricii erau undeva în apropierea lor. Lendizii ocupau teritoriul de pe stînga Vistulei la sud de oraşele Leczica şi Sieradz. Ocupau acum probabil şi valea rîului Piliţa [58]. Teritoriul lor a fost numit de cei din Halici, Lędskaja zemlija şi apoi Liadskaja zemlija care expresie a fost extinsă apoi la întreaga Polonie. La sud de Vistula, pe Tanva şi pe San, locuiau tanveţii, nume transcris greşit de copist sub forma thafanezi [59]. Spre răsărit de ei, pe lîngă Vladimir Volînsk trebuie să fie căutaţi jerivanii (zerivani).

Pînă la aceştia merg cunoştinţele celui de-al doilea redactor al listei. Cele mai îndepărtate triburi de graniţa Imperiului german erau vilerţii din Lituania şi oturecianii din Vólinia. În felul acesta el se achită, în măsura în care putuse să culeagă informaţii, de obligaţia asumată în titlu de a prezenta triburile din partea de nord a Dunării. În încheiere el exprima o altă părere a sa, sau a altora, că de pe acest teritoriu au ieşit toate neamurile slave şi de aici îşi trag originea.

Lucrarea luată în întregime nu s-a oprit numai la aceste date. O a treia persoană a intervenit mai tîrziu, în orice caz mai înainte de ultimul deceniu al secolului al IX-lea şi a adăugat triburile existente în vremea sa între Oder şi Vistula. Începe enumerarea cu prusienii (prissane) de lîngă Marea Baltică [60].

Urmează apoi volinţanii (velunzane), din jurul oraşului Volin, din Pomerania occidentală [61], silezienii (sleezane) mai jos de precedenţii pe Oder [62], lunjicii (lunsize) din Lujacia, dadoseşani, care par să fie aceiaşi cu thadeşii, milcianii erau alături. Pe malul drept al Oderului în jurul centrului Businc, menţionat uneori în analele germane, erau aşezaţi besunzanii (besunzane), Tot în Silezia trebuie să fie căutaţi verizanii, fraganeo şi lupiglaa pe care Šafařik îi situa în regiunea Nisei lujaciene [63].

Opolinii sînt slavii grupaţi în jurul centrului Opolie, iar golensiţii (golensici), ultimii, sînt mai sus de ei aproape de izvoarele rîului Varta.

---

[56] Diferite ipoteze în legătură cu localizarea acestor triburi, *ibidem*, p. 33—48.

[57] Pentru otureciani P. I. Šafařik, *op. cit.*, II, p. 123, 141, 149, 150 a făcut mai multe propuneri printre care şi cea de mai sus, care se poate admite.

[58] Pentru lendizi diferite propuneri de localizare *ibidem*, p. 37. W. Hensel *o.c.*, p. 72 şi urm. consideră că ar fi fost originar grupaţi în jurul oraşelor Gniezno şi Poznań. De acolo ar fi fost împinşi spre sud de goplani. Purtau numele de polani şi de la ei a pornit opera de formare a statului feudal polon.

[59] Pe Tanva îi pune Šafařik, *o.c.*, p. 151.

[60] Pentru diferitele propuneri făcute în legătură cu localizarea lor v.B. Horák şi D. Trávniček, *op. cit.*, p. 40.

[61] *Ibidem*, p. 40.

[62] *Ibidem*, p. 41.

[63] *Ibidem*, p. 53.

www.dacoromanica.ro

De la prissane şi pînă la golensiţi avem o serie de triburi care se înşiră în cea mai perfectă ordine, de la Marea Baltică din Prusia, prin Silezia, pe Oder şi pe Varta pînă la Carpaţi. Unitatea seriei a fost stricată însă prin interpolarea numelor a zece popoare din Europa orientală, de la bruzi pînă la vuislane inclusiv. Unele din ele se pot identifica uşor. Astfel avem pruşii (bruzi), cazarii (caziri), ruşii (ruzzi), ungurii (ungare) şi slavii poloni de pe Vistula (vuislane) [64]. Se vede că autorul acestei interpolări prezenta un alt stadiu de dezvoltare a societăţii, căci el nu mai înşiră aici ca autorul redacţiei a doua acele triburi mărunte imposibil de determinat, ci adevărate popoare.

Printre ele se găsesc însă cîteva neamuri care opun oarecare dificultăţi la localizare. Acestea sînt vuizumbeire, forsderen liudi, fresiti, seravici şi lucoleani. Dacă lăsăm la o parte pe pruşi (bruzi) care sînt prusienii, s-ar părea că şi autorul acestei interpolări a păstrat o oarecare ordine în înregistrarea acestor triburi şi anume înşirarea de la răsărit spre apus, de la Volga la gurile Dunării, pe Volga şi pe Kama stau vuizumbeire, nume care trebuie să fie citit *weisen bulare*, adică „bulgarii albi" [65], spre deosebire de cei rămaşi lîngă Marea Azov, „bulgarii negri" supuşi de alte popoare. Lîngă ei erau chazarii. Urmau apoi spre apus ruşii. Lîngă ei erau la apus de Nipru *forsderen liudi*, „oamenii pădurilor", adică *drevleanii* [66]. Lîngă drevleani pe podişul Podoliei, locuiau tiverţii şi ulicii. La numele tribului fresiti dacă schimbăm locul silabei *ti* şi o punem înainte obţinem numele tifresi, adică tiverţii [67]. Pentru seravici se poate admite propunerea lui Šafařik, acceptată şi de Zakreveki [68], de a vedea în ei un trib din Volînia grupat pe valea rîului Zerev. Mai jos de ei în podişul Podoliei alături de tiv se găseau lucoleanii. Šafařik îi punea în jurul localităţii. Lukoml din Rusia Albă. Numele lor, în adevăr, vine de la numele acestei localităţi, dar ei nu mai locuiau acum acolo, ci se deplasaseră spre sud în Podolia. De la numele rîuleţului Ulla, afluent al Dvinei apusene, rîuleţ care curge în apropiere de Lukoml, ei s-au mai numit şi ulici. E foarte posibil ca de la ei să vină şi numele de Lukomorje dat ţărmului Mării Negre la apus de limanul Niprului [69]. La sud de tiverţi şi ulici, ocupau pe atunci stepa din sudul Rusiei între Don şi gurile Dunării, maghiarii (ungare).

Denumirea de vuisleani, cuprinde seminţiile polone de pe Vistula superioară (Polonia mică) [70].

În afară de cazari, pentru care dă cifra rotundă de 100 de cetăţi (civitates) la celelalte triburi din această interpolare nu se fac astfel de adnotări. Faptul acesta şi ordinea în care se indică triburile, scot astfel în evidenţă interpolarea însăşi.

Cu aceasta se încheie întreaga revizuire a localizării triburilor. Autorii diferitelor interpolări, au avut, după cum se vede, date exacte asupra existenţei diferitelor neamuri şi seminţii. Fanteziste sînt numai unele din

---

[64] Propuneri în legătură cu localizarea lor la Horák şi Trávniček p. 41 şi urm.

[65] Aşa la Šafařik, *op. cit.*, p. II, p. 177, nota 58 şi p. 180, nota 63. Alte localizări la Horák şi Trávniček, *op. cit.*, p. 42.

[66] Aşa la E. Kucharski *op. cit.*, p. 8.

[67] *Op. cit.*, p. II, p. 152. Face însă şi alte propuneri.

[68] *Op. cit.*, p. 61. Propune şi alte localizări.

[69] v. Horák şi Trávniček, *op. cit.*, p. 46.

[70] W. Hensel, *op. cit.*, p. 61 şi urm.

www.dacoromanica.ro

cifrele care indică numărul de cetăți ce li se atribuie acestor triburi. Autorii de asemenea nu pot să fie învinuiți de lipsă de ordine în lucrarea lor și de înșiruire dezordonată a triburilor. Se poate spune numai că în această operație ei aveau puncte de plecare diferite și că uneori unitatea dată de ei era stricată de interpolări ulterioare.

Considerată în felul acesta, lista „geografului bavarez" devine un izvor sigur și de mai mare valoare pentru istorici.

Anexa

Textul geografului bavarez[71]

Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalis plagam Danubii[72].

I/Isti sunt[73], qui propinquiores resident finibus Danaorum, quos vocant Nortabtrezi, ubi regio, în qua sunt civitates LIII, per duces suos partitae. Vuilci, în qua civitates XCV et regiones IIII. Limaa est populus qui habent civitates VII. Prope illis resident, quos vocant Bethenici et Smeldigon et Morizani, qui habent civitates XI. Iuxta illos sunt qui vocantur Hehfeldi, qui habent civitates VIII. Iuxta illos est regio, quae vocatur Surbi, în qua regiones plures sunt, quae habent civitates L. Iuxta illos, sunt quos vocant[74] Talaminzi, qui habent civitates XIIII. Beheimare[75] în qua sunt civitates XV.

Marharii habent civitates XI. Vulgarii regio est immensa et populus multus, habens civitates V, eo quod multitudo magna eis sit et non sit eis opus civitates habere. *Est populus, quem vocant Merehanos; ipsi habent civitates XXX.* Istae sunt regiones quae terminant in finibus nostris.

II. Isti sunt[76] qui iuxta istorum fines resident: Ostabtrezi, in qua civitates plus quam C sunt, Miloxi, în qua civitates LXVII, Phesnuzi habent civitates LXX, Thadesii plus quam CC urbes habent, Glopeani, in qua civitates CCCC aut eo amplius. Zuireani habent civitates CCCXXV. Busani habent civitates CCXXXI. Sittici, regio immensa, populis et urbibus munitissimis. Stadici, in qua civitates DXVI populusque infinitus. Sebbirozi habent civitates XC. Unlizi, populus multus, civitates CCCXVIII. Nerivani habent civitates LXXVIII. Attorozi habent CXLVIII, populus ferocissimus. Eptaradici habent civitates CCLXIII. Vuillerozi habent CLXXX. Zabrozi habent civitates CCVII. Znetalici habent civitates LXXIII. Aturezani habent civitates CIIII. Chozirozi habent civitates CCL. Lendizi habent civitates XCVIII.

---

[71] Textul se redă după Bohuslav Horák și Dusan Trávniček, *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii*, în „Rozpravy Ceskoslovenské Akademie Vsd", seria XV, anul 66 (1956), 2, p. 1—72, colaționat cu facsimilul dat la sfîrșitul acestui studiu. Tot aici se înregistrează și diferențele de lectură la alți autori care l-au reprodus.

În copia păstrată nu există aliniate. Acestea ca și cifrele care le marchează ne aparțin și servesc la arătarea diferitelor continuări și interpolări ale textului originar.

[72] Titlul acesta a fost dat de primul continuator.

[73] Termenii care caracterizează acest aliniat sînt: *urbes, iuxta illos* și numărul mic de *civitates*, în general sub 100 și în majoritatea cazurilor sub 20.

[74] În text greșit „vocantur".

[75] În text „Becheimare". Mulți au citit „Betheimare".

[76] Trăsătura caracteristică a aliniatului o dă lipsa de precizie în ceea ce privește numărul de *civitates*, lipsa de precizie dată de expresiile *plus quam* sau *aut eo amplius, populus infinitus, populus multus, populus ferocissimus*.

www.dacoromanica.ro

Thafnezi habent civitates CCLVII. Zerivani. Quod tantus est regnum, ut ex eo cunctae gentes Sclavorum exortae sint et originem, sicut afirmant, ducant.

III/. Prissani [77], civitates LXX. Velunzane, civitates, LXX. *Bruzi plus est undique quam de Enisa ad Rhenum, Vuizumbeire, Caziri, civitates, C, Ruzzi, Forsderen liudi* [78], *Fersiti, Seravici, Lukoleane, Ungare, Vuislane* [79]. Sleenzane, civitates XV. Lunsizi, civitates XXX. Dadosesani, civitates XX. Milzane, civitates. Besunzane, civitates II. Verizane, civitates X. Fraganeo, civitates XL. Lupiglaa, civitates XXX, Opolini, civitates XX. Golensizi, civitates V.

Suevi non sunt nati, sed seminati.
Beire non dicuntur Bavarii, sed Boiarii, a Boia fluvio [80].

[77] Caracteristica acestui aliniat este dată de lipsa verbului între numele triburilor şi termenul *civitates*, precum şi cifrele rotunde sau terminate în cinci, întrebuinţate spre a arăta numărul de „civitates".

[78] Unii citesc Forsderen, Liudi...

[79] Există bănuiala că textul subliniat este o interpolare datorită unui copist de pe la sfîrşitul secolului al IX-lea cînd maghiarii se mai aflau încă în Atelkuz.

[80] Însemnare făcută mai tîrziu.

www.dacoromanica.ro

SPANIA ŞI ROMÂNIA (DE LA UNIREA PRINCIPATELOR —1859, PÎNĂ LA STABILIREA DE RELAŢII DIPLOMATICE HISPANO—ROMÂNE — 1881)

DE

JOSEFINA LÓPEZ SANMARTIN

Contactele şi relaţiile dintre Spania şi România constituie o problemă insuficient cunoscută, o problemă care oferă un cîmp larg investigaţiei istorice.

Tema pe care o abordăm n-a făcut pînă în prezent, de fapt, obiectul unui studiu ştiinţific; izvoarele istorice şi mai ales documentele de arhivă nu au fost cercetate de cei care, români sau spanioli, au consacrat relaţiilor sau istoriei celor două popoare lucrări de diferite genuri şi proporţii. Fineţea spiritului de observaţie al acestor autori şi căldura cu care au fost redactate lucrările conferă însă atît autorilor cît şi lucrărilor merite deosebite în opera de apropiere, de cunoaştere şi colaborare dintre cele două popoare.

Vizita pe care Mihail Kogălniceanu a făcut-o în Spania, în 1846, s-a transformat într-o adevărată călătorie de studii. Datele şi observaţiile culese vor fi întîlnite apoi în scrierile sale, sub formă de idei şi reflecţii substanţiale, în legătură cu dezvoltarea istorică a Spaniei în epoca dominaţiei arabe, a „Reconquistei", a revoluţiei şi a războaielor civile din secolul al XIX-lea, în legătură cu forţele care au intervenit în lupta politică, cu grava problemă agrară spaniolă, cu năzuinţele şi obiceiurile poporului spaniol. Observaţiile asupra societăţii spaniole erau rezumate de strălucitul istoric şi om de stat în aprecieri ca „Spania chema în sînul său idei noi care singure o pot reînălţa" [1].

Observaţiile lui Mihail Kogălniceanu cu privire la societatea spaniolă prezintă un interes sporit mai ales pentru că ele sînt formulate printr-o constantă comparare cu societatea românească, pentru că sînt evidenţiate asemănările şi paralelismele în dezvoltarea istorică a unor ţări de origine comună, ca Spania şi România.

Un alt român, V. A. Urechia, nu numai că a vizitat Spania în anii 60 ai secolului al XIX-lea, dar chiar a studiat la Madrid, fiind ales apoi

[1] Mihail Kogălniceanu, *Scrisori. Note de călătorie. Studii şi documente*, Bucureşti, 1967, p. 240.

„STUDII", tomul 23, nr. 6, p. 1133—1157, 1970.

www.dacoromanica.ro

membru onorific al Academiei Regale Spaniole. El a publicat, de asemenea, impresiile sale despre Spania, dar acestea erau mai sumare şi mai puţin importante decît cele ale lui M. Kogălniceanu.

Andrei Vizanti, profesor la facultatea de litere din Iaşi, a studiat la Madrid, imediat după V.A. Urechia, şi a fost ales de asemenea membru onorific al Academiei Regale Spaniole (Real Academia Espanola), în 1868. În acel an, A. Vizanti a prezentat şi a publicat la Madrid teza intitulată : *Breve Noticia sobre la Historia de la Rumania.* La susţinerea tezei de doctorat, chiar Vizanti sublinia că a considerat de datoria sa să facă un studiu istoric, date fiind momentul istoric în care se afla România şi interesul manifestat de mulţi dintre spanioli faţă de problemele poporului român. „După părerea mea — scria A. Vizanti — nimic nu poate pentru a însufleţi simpatia care trebuie să existe între cele două popoare surori decît să profităm de fiecare ocazie care se iveşte pentru a sublinia circumstanţele comune de care sînt înconjurate cele două popoare, ca şi legăturile de dragoste frăţească ce unesc naţiuni ca cea română şi cea spaniolă, care au aceeaşi origine latină" [2].

În lucrările sale de istorie universală, Nicolae Iorga citează frecvent episoade din istoria Spaniei, trăgînd concluzii interesante asupra evenimentelor care au întărit sau slăbit de-a lungul veacurilor patria lui Cervantes.

Un interes similar celui manifestat de cercetătorii români pentru istoria Spaniei poate fi remarcat şi în preocupările unor spanioli pentru istoria României. Menţionăm, în acest sens, pe Emilio Castelar cu lucrarea sa *Problema Orientului* (La Cuestión del Oriente) apărută la Madrid şi Barcelona în 1876; Ramón Menendez Ridal care, în vasta sa operă istorică şi filologică, are interesante referiri la România; pe Ramon de Basterra, scriitor şi diplomat, membru al legaţiei spaniole la Bucureşti în anii 1919—1920, autor al lucrării *Opera lui Traian*, o veritabilă sinteză de istorie a poporului român începînd de la daco-romani pînă la România unită. Această din urmă carte, apărută la Madrid în 1921 şi scrisă cu deosebită căldură şi admiraţie pentru poporul român, a făcut ca în Spania să se cunoască multe episoade şi aspecte ale luptei grele şi eroice duse de acest popor pentru libertatea şi independenţa sa.

Prezentul studiu a fost elaborat în cea mai mare măsură pe baza unor documente inedite. Ca licenţiată a Facultăţii de filozofie, litere (istorie) a Universităţii din Madrid şi ca posesoare a „Legitimaţiei naţionale de cercetătoare în Spania", autoarea a avut acces la toate arhivele spaniole, inclusiv la cele ale Ministerului Afacerilor Externe. La Bucureşti, autoarea a cercetat fondurile Casa regală şi Preşedinţia Consiliului de Miniştri aflate la Arhivele statului. Documentele cercetate în arhivele menţionate, împreună cu lucrările studiate în principalele biblioteci din Barcelona, Madrid şi Bucureşti, formează baza de informare a prezentului referat.

Studiul de faţă constituie un capitol al tezei de doctorat, consacrată relaţiilor diplomatice, ca şi relaţiilor comerciale şi schimburilor culturale dintre Spania şi România în secolul al XIX-lea şi în primele două decenii ale secolului al XX-lea.

---

[2] A. Vizanti, *Breve Noticia sobre la Historia de la Rumania*, Madrid, Imprenta M. Rivadeneyra, 1868, p. 6.

www.dacoromanica.ro

Autoarea, de naţionalitate spaniolă şi animată de o profundă simpatie pentru poporul român, şi-a propus să studieze aceste contacte şi relaţii pentru că tema trezeşte un deosebit interes în Spania şi pentru că crede că un interes identic există şi în România.

★

Spania şi România, deşi îndepărtate din punct de vedere geografic, au înregistrat în cursul dezvoltării lor istorice o serie de perioade şi evenimente similare, paralele sau simetrice, încă cu multe secole înainte ca dezvoltarea unor interese comune, în împrejurările istorice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să permită amplificarea substanţială a relaţiilor comerciale, stabilirea de relaţii diplomatice şi înmulţirea contactelor culturale între cele două popoare de origine comună.

În expansiunea sa în lumea antică, Roma chilei şi a roţii a ajuns pe mare şi pe uscat în Spania — în Occident şi în Dacia — în Orient, ambele ţări, devenite provincii, numărîndu-se între punctele extreme ale civilizaţiei romane pe continentul nostru. În două din peninsulele Mediteranei — Iberică şi Balcanică — se va imprima puternic amprenta romană; cea de-a treia peninsulă, Apenină, apropia şi unifica astfel culturi şi popoare deosebite, situate la mari încrucişări de drumuri şi apărate, în primul caz de Pirinei, în al doilea caz de Carpaţi. Spania a fost prima provincie cucerită de romani, Dacia ultima.

Pentru Roma, Spania reprezenta hambarul cu grîne, măslinele, vinurile; Spania era ţara argintului şi a purpurei, ţară care îi îndestula armatele şi-i apăra graniţele occidentale. Dacia era California auriferă a Romei, era ţara lemnului şi bastion la graniţele acesteia cu Orientul. Trunchiul roman găsea în braţele sale, iberic şi dacic, uriaşe resurse — umane şi materiale — pentru necesităţile economiei sclavagiste şi pentru sporirea forţei militare a imperiului.

Roma a adus iberilor şi dacilor prinosul ei de civilizaţie şi de cultură; l-a adus însă cu spada şi nu ca pe un dar, pentru a dicta învinşilor legea sa cu două feţe: Roma civilizatoare şi Roma care asupreşte.

Înainte de a fi dominată în întregime, Spania a luptat împotriva legiunilor romane 200 de ani.

Dacia a purtat trei războaie importante: unul victorios împotriva lui Domiţian, altul încheiat printr-o pace provizorie, cu Traian şi cel de-al treilea, în care armatele romane au ieşit învingătoare.

Viriato şi Decebal, Numancia şi Sarmisegetuza sînt nume care unite în istorie proclamă cu cît sînge vărsat şi eroism şi-au apărat libertatea şi independenţa iberii şi dacii.

Traian unea astfel Spania şi Dacia sub puterea aceluiaşi imperiu, dar, totodată, şi prin persoana sa. Spania era ţara lui natală, iar Dacia, cea nouă — creaţia sa.

Podul peste Dunăre în Dacia, podul de la Alcantara peste Tag şi apeductul de la Segovia, în Spania, transmit peste secole, alături de Columna scumpei sale victorii cu Dacia, mesajul strălucitei epoci a lui Traian.

Paralelismul sesizabil în multe aspecte ale dezvoltării istorice a popoarelor spaniol şi român continuă să se manifeste şi în secolele următoare, cînd pericolul otoman dă naştere unei autentice comunităţi de in-

www.dacoromanica.ro

terese. Comparînd lupta poporului spaniol împotriva dominaţiei arabe, de-a lungul a opt secole, cu aceea a poporului român împotriva jugului otoman, vreme de cinci secole, Mihail Kogălniceanu sublinia că istoria Spaniei se aseamănă mai ales cu cea a României şi că asemănările între cele două ţări îl făceau să iubească Spania ca pe propria-i ţară [3].

În cadrul limitat al introducerii la acest studiu nu este posibil să insistăm asupra unor momente ale luptei poporului spaniol şi român împotriva expansiunii şi dominaţiei otomane, înainte şi după Lepanto. Merită totuşi să amintim că încă în istoriografia medievală spaniolă a fost remarcat rolul jucat în această luptă de Principatele române, cărora istoria le-a menit sarcina dificilă de avanpost defensiv al Europei, în momentul apariţiei primelor incursiuni otomane [4].

Spre deosebire de alţi regi şi principi europeni, preocupaţi doar să-şi sporească averile şi să ducă o viaţă comodă, domnii români s-au văzut obligaţi să rămînă mereu cu mîna pe arme. Principatele române au putut însă să-şi păstreze o anumită autonomie faţă de Poartă. În toate acestea găsim asemănări cu stăpînitorii şi cavalerii spanioli ai Reconquistei, cu regii Castiliei care chiar în momentele de ascensiune a Califatului de Cordoba şi-au menţinut autonomia regatelor.

Sfîrşitul Reconquistei va marca pentru Spania începutul formării monarhiei universale, care va culmina cu Carol al V-lea. Poporul român a trebuit să ajungă în condiţiile istorice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pentru a putea obţine primele mari victorii — unirea Moldovei şi Ţării Româneşti şi apoi cucerirea independenţei de stat — în lupta sa seculară pentru deplina unitate politică.

✱

În timpul războiului Crimeii (1853—1856), cînd unirea Ţării Româneşti cu Moldova — revendicată de poporul român încă în timpul Revoluţiei de la 1848 — reţine cu tot mai multă insistenţă atenţia cancelariilor europene, ca una din problemele majore ale relaţiilor internaţionale, Spania, deşi preocupată de frămîntările sociale interne şi de acţiunile puterilor străine care căutau să o înlăture de pe poziţiile pe care le ocupa în alte continente, a început să manifeste un interes sporit faţă de problema Orientului şi de soarta Principatelor dunărene.

De la începutul conflictului, guvernele de la Londra şi Paris au făcut demersuri insistente pe lîngă guvernul de la Madrid în scopul lărgirii alianţei lor pro-otomane. Ambasadorului Spaniei la Londra i s-a spus chiar că „ar fi foarte important dacă Spania ar permite recrutarea a 10 000 de oameni pe care Anglia i-ar echipa şi înarma, trimiţîndu-i împreună cu ofiţeri spanioli în Orient" [5].

---

[3] Mihail Kogălniceanu, *Notes sur l'Espagne 1846*, în *Scrisori, note de călătorie. Studii şi documente*, p. 239.

[4] În legătură cu aceasta este interesant de semnalat omagierea voievozilor români în cartea lui Fernando de Herrera, *Relación de la Guerra de Cipre y Suceso de la batalla naval de Lepanto*, apărută la Sevilla, în 1572, un an după victoria de la Lepanto. Cartea era dedicată lui Don Alanso Pèrez de Guzmán, de editorul Alfonso Picardo.

[5] *Historia de las relaciones exteriores de España durante el siglo XIX*, Tomo II, p. 286. Declaraţiile lordului Clarendon către ministrul spaniol la Londra, Jeronimo Becker.

www.dacoromanica.ro

În Spania existau în acel moment grupări economice, formate în special din marii moşieri cerealişti, care, influenţate de creşterea exportului de grîu din cauza războiului, vedeau în conflictul din Crimeia o afacere avantajoasă mai ales în conjunctura unei recolte bune în Spania şi proaste în restul Europei. Este caracteristică în acest sens lozinca lansată de aceste grupări : „Agua y sol y guerra en Sevastopol"[6]. Pe de altă parte, intraseră însă în acţiune şi cercurile care considerau ca o datorie pentru Spania apărarea „Locurilor sfinte" şi a intereselor catolicilor din Palestina în faţa Porţii. Se făcea simţită, de asemenea, acţiunea unor grupări comerciale spaniole care îşi îndreptau atenţia către Rusia în speranţa încheierii unui tratat de comerţ şi navigaţie, semnat însă abia 20 de ani mai tîrziu. În această confruntare a unor interese şi presiuni diferite, s-a putut impune părerea că Spania n-avea ce căuta într-un război ca acel al Crimeii — război în care, după cum este cunoscut, ambele părţi urmăreau reîmpărţirea sferelor de influenţă şi de dominaţie asupra unor popoare, mări şi teritorii străine —, astfel că politica cea mai potrivită era cea a neutralităţii.

La 10 iunie 1853, Consiliul de Miniştri al Spaniei arăta preocuparea sa pentru conflictul armat din Orient şi pagubele pe care le-ar suferi Principatele dunărene dacă războiul s-ar desfăşura pe aceste teritorii. Cu acest prilej, guvernul spaniol considera că era necesar să pună la adăpost de orice surpriză insulele Baleare şi în special portul Mahon, pentru a împiedica astfel folosirea acestuia de către Anglia în cazul în care trupele britanice ar trece prin Gibraltar spre Mediterana în direcţia Levantului sau în care războiul ar ajunge chiar în apele Mediteranei [7].

Două zile mai tîrziu, la 12 iunie, guvernul de la Madrid hotăra trimiterea în Turcia, în calitate de observator, a generalului Prim pentru a informa despre starea armată a acestei ţări şi a urmări la faţa locului operaţiunile, în cazul unui conflict armat între Rusia, Franţa şi aliaţii săi [8]. Cînd, la 4 octombrie 1853, a izbucnit războiul, într-un document intitulat : *Notă asupra situaţiei Spaniei faţă de Imperiul Otoman în momentul de faţă* (*Apunte sobre la situación de España con respecto al Imperio Otomane, en los momentos presentes*), guvernul spaniol îşi reafirma neutralitatea.

Începînd din martie 1854, Ministerul de Stat informează săptămînal Palatul Regal din Madrid asupra desfăşurării războiului din Orient. În aceste informări se reflectă şi preocuparea pentru situaţia din Principatele Române [9].

---

[6] „Apă şi soare şi război în Sevastopol" ; Nicolas Sanchez Albornoz, *Las crisis de subsistencias de España en el siglo XIX*, Rosario, 1963, p. 51—59.

[7] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Madrid — în continuare Arh. M.A.E., Madrid —, fond. Turcia, Politica, 1854—1864, legat 2693. Comunicare datată Aranjuez, 10 iunie 1853, prezentată Consiliului de Miniştri al Spaniei pe baza informării ministrului de interne Pedro de Ogand.

[8] Jeronimo Becker, *op. cit.*, vol. II, p. 281.

[9] Arh. M.A.E., Madrid, fond. Turcia, Politica, 1854—1864, legat 2693. Reproducem, spre exemplificare, cîteva din aceste informaţii. 7 martie : Evenimentul care preocupă cel mai mult Europa este ultimatum-ul dat la sfîrşitul lui februarie împăratului Rusiei pentru evacuarea Moldovei şi a Ţării Româneşti ; 12 martie : „Continuă să rămînă în vigoare evacuarea Principatelor Dunărene". 21 martie : „Populaţia din Principate şi în special muntenii suferă o astfel de prigoană încît îşi părăsesc căminele şi fug în munţi". 28 martie : „Deşi Calafatul

www.dacoromanica.ro

Cînd în 1856 războiul Crimeii se termină cu înfrîngerea Rusiei şi ţarul trebuie să recunoască garanţia colectivă a puterilor învingătoare asupra Moldovei şi Ţării Româneşti şi, mai ales, cînd procesul de unificare a acestor principate înaintează, ca să culmineze cu evenimentele din 1859, apărarea drepturilor poporului român devine o cauză susţinută de opinia publică spaniolă.

La 2 ianuarie 1859, „El Diario de Barcelona" (unul dintre ziarele cele mai vechi şi de mare tiraj) atrăgea atenţia asupra nemulţumirilor şi asupra luptei politice contra turcilor a populaţiei din Moldova şi Ţara Românească [10].

Trei zile mai tîrziu, la 5 ianuarie, în cadrul Cortesurilor reunite la Madrid, deputatul Salazar aducea date convingătoare în legătură cu criza şi prăbuşirea inevitabilă a Imperiului otoman în faţa nemulţumirii şi a rezistenţei popoarelor subjugate şi sublinia necesitatea ca Spania să nu piardă din vedere tot ceea ce nu-şi găsise rezolvarea între zidurile Sevastopolului [11]. Între aceste probleme figura desigur şi chestiunea arzătoare a unirii Principatelor Române.

Politica de torpilare a unităţii şi independenţei românilor, promovată de către guvernul de la Viena, era prost văzută în Spania. La 7 ianuarie 1859 „El Diario de Barcelona" scria : „Tulburările care izbucnesc şi care vor mai izbucni încă multă vreme de acum încolo în provinciile turceşti limitrofe Austriei demonstrează nemulţumirile pe care le produce politica sa" [12]. Referindu-se la simpatia cu care era privită în Spania cauza poporului român, ziarul adăuga că nu se poate ascunde presiunea pe care Austria o exercita asupra popoarelor din bazinul dunărean, cu atît mai mult cu cît ea apasă „asupra unui popor (latin) de aceeaşi rasă".

Tot la 7 ianuarie 1859, un alt ziar spaniol „El Telegrafo" denunţa faptul că Agenţia austriacă din Iaşi nu voia să primească nici un fel de documente sau corespondenţă care, într-un fel sau altul, ar fi amintit de Unire [13].

În ziua următoare, acelaşi ziar denunţa pe cei care vor să tragă foloase prin orice mijloace, amestecîndu-se în mod ilegal în treburile Principatelor Dunărene [14].

Alegerile din Moldova şi Ţara Românească şi rezultatele lor au fost urmărite cu profundă simpatie în Spania. La 23 ianuarie 1859, „El Telegrafo" scria într-unul din articolele sale de fond : „Adunarea Moldovei prezidată de mitropolit şi bucurîndu-se de participarea întregului corp consular a ales în unanimitate ca domn pe colonelul Alexandru Cuza. Numirea sa a fost bine primită, în mijlocul celei mai depline armonii.

---

nu este încă ameninţat, turcii au întărit garnizoana cu 15 000 de oameni". 4 aprilie : Ţarul a declarat că nu are nici un răspuns de dat la ultimatum-ul pe care i l-au adresat Franţa şi Anglia în legătură cu evacuarea Principatelor Dunărene. Trupe ţariste considerabile au trecut Dunărea în regiunea Brăilei, Galaţiului şi Tulcei fără să întîmpine vreo rezistenţă din partea turcilor.

[10] „El Diario de Barcelona" din 2 ianuarie 1859.

[11] „Diario de las Cortes" din 6 ianuarie 1859.

[12] „Diario de Barcelona" din 7 ianuarie 1859.

[13] „El Telegrafo" din 7 ianuarie 1859, ed. de după amiază.

[14] Idem, din 8 ianuarie 1859, ed. de dimineaţă.

www.dacoromanica.ro

Adunarea a declarat din nou în faţa puterilor străine că (ŢARA ROMÂNEASCĂ) DOREŞTE PE MAI DEPARTE REALIZAREA UNIRII"[15].

„Unioniştii au triumfat la Iaşi, scria la rîndul său „El Diario de Barcelona" [16]. Acelaşi ziar, rezumînd ştirile din Constantinopol, din 19 ianuarie, remarca: „Înainte de alegerile din Moldova, Poarta informase puterile străine că îşi rezervă dreptul de veto, dar UNANIMITATEA acestor alegeri a ÎMPIEDICAT-O SĂ REALIZEZE ACEST PROIECT" [17].

În legătură cu dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, „El Telegrafo" informa că „consulul Franţei la Bucureşti, a trimis o depeşă Ministerului Afacerilor Externe din ţara sa, datată 5 februarie, înştiinţînd că adunarea a ales în unanimitate ca domn al Ţării Româneşti pe Alexandru Cuza, ales deja în Moldova, şi că proclamarea votului a fost primită cu aclamaţii de bucurie şi cu jocuri de artificii [18]. Totodată se comenta cu nelinişte ştirea, ajunsă în Spania prin „Diario de Constantinopole", că Poarta proiecta să mai trimită trupe la Dunăre, îngrijorată fiind de ştirile care-i parveniseră din Ţara Românească şi Moldova în legătură cu dubla alegere a lui Cuza. Pe de altă parte, ziarul „Norte" relata sosirea în Moldova a reprezentanţilor Ţării Româneşti, scoţînd în evidenţă faptul că „delegaţia deputaţilor munteni a fost primită la Iaşi cu vii aclamaţii şi salve de artilerie. Delegaţia munteană a prezentat Principelui actul Adunării de la Bucureşti, prin care se făcea cunoscută alegerea sa. Apoi delegaţia fu primită de Adunarea din Moldova, care în acest scop se reunise în sesiune extraordinară şi mulţi deputaţi s-au suit la tribună şi au ţinut discursuri convingătoare care au fost întîmpinate cu uralele „Trăiască Unirea" [19].

Polemizînd cu „Gaceta de Viena" şi cu cercurile guvernante austriece, care contestau valabilitatea dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza, „El Telegrafo" scria la 24 februarie 1859: „MANIFESTAREA OPINIEI MOLDOVENILOR ŞI A MUNTENILOR A FOST ÎNDEAJUNS DE UNANIMĂ ŞI SOLEMNĂ PENTRU CA O PUTERE STRĂINĂ, CARE NU OBIŞNUIEŞTE SĂ ŢINĂ SEAMA DE SPIRITUL POPOARELOR, SĂ O POATĂ COMBATE". În alte comentarii în legătură cu ştirile care ajungeau în Spania din Bucureşti şi din Iaşi, ziarul adăuga: „Cuza a fost ales domnitor al Moldovei şi al Ţării Româneşti. Iată deci realizată, deşi în mod indirect, Unirea Principatelor". Apărînd dubla alegere a lui Cuza în faţa cercurilor apropiate de Poartă care pretindeau anularea ei, „Diario de Barcelona" scria la 23 februarie 1859: „Falsele interpretări care tind să subestimeze voinţa poporului român nu mai sînt admisibile. Domnitorul Cuza a fost invitat să convoace adunările Principatelor pentru ca acestea, împreună, să poată duce pînă la capăt importanta misiune care le-a fost încredinţată: aceea de a aşeza prima piatră a Statului Român şi ca, în sfîrşit, Unirea să fie cu adevărat realizată. Dacă acest fapt se confirmă, el va constitui o nouă dovadă a instinctului neînfrînt care conduce popoarele române la unire" [20].

---

[15] Idem din 23 ianuarie 1859.
[16] „Diario de Barcelona" din 21 ianuarie 1859, ed. de după amiază.
[17] Idem din 29 ianuarie 1859, ed. de după amiază.
[18] „El Telegrafo" din 9 februarie 1859, ed. de după amiază.
[19] „El Telegrafo", 16 februarie 1859 (comentariu reprodus din ziarul „Norte").
[20] „Diario de Barcelona", 23 februarie 1859, ed. de după amiază.

www.dacoromanica.ro

Guvernul din Madrid, ca şi opinia publică spaniolă, a urmărit cu interes acţiunea diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza.

Interesat mai ales să cunoască atitudinea Rusiei şi Turciei faţă de dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza şi de Unirea Principatelor române, guvernul spaniol a cerut informaţii reprezentanţilor săi diplomatici în cele două ţări. Ca urmare, ministrul plenipotenţiar al Spaniei la Petersburg, ducele de Osuna y del Infantado, comunica, într-o depeşă din 2 martie 1859, guvernului din Madrid : „Vă pot asigura că atît în problema Italiei, cît şi în ceea ce priveşte dubla alegere a colonelului Cuza, Rusia va fi alături de Franţa, atît datorită simpatiei care există în acest moment între ambele guverne, cît şi dorinţei de a înfrunta împreună Austria" [21].

La rîndul său, Gerardo de Souza, ministrul plenipotenţiar al Spaniei în Turcia, informînd guvernul ţării sale despre activitatea diplomatică din Constantinopol insista asupra convorbirilor însărcinatului cu afaceri al Franţei cu ambasadorul Angliei, cu Internunţiul Austriei, cu marele vizir şi cu ministrul Afacerilor Externe al Turciei, convorbiri în care contele de Lallemand „examinînd starea Europei, a Turciei şi a Principatelor încerca din răsputeri să demonstreze necesitatea de a nu se crea noi complicaţii şi de a se sancţiona dubla alegere a lui Alexandru Cuza" [22].

Ministrul plenipotenţiar al Spaniei la Constantinopol a continuat să informeze periodic guvernul din Madrid despre ciocnirile de interese şi despre febrila activitate diplomatică în legătură cu recunoaşterea dublei alegeri a lui Cuza. În sfîrşit, la începutul lunii august 1859, diplomatul spaniol scria cu satisfacţie că : „au fost stabilite o dată pentru totdeauna condiţiile în care colonelul Alexandru Cuza va fi recunoscut şi de către Poartă, ca principe al Moldo-Valahiei" [23].

Triumful unirii Principatelor a fost primit favorabil în Spania, fiind apreciat ca victoria unui popor care, după secole de luptă pentru apărarea personalităţii sale, a teritoriilor şi a independenţei în faţa diverselor imperii, făcea un pas solid şi sigur înainte spre formarea statului român unit, pentru a intra în concertul naţiunilor europene.

★

Consecventă politicii sale de sprijinire a poporului român şi interesată să cunoască mai bine evoluţia evenimentelor, Spania a creat în aprilie 1869, cu 8 ani înainte ca România să proclame independenţa sa de stat, un consulat general la Bucureşti, în fruntea căruia generalul Prim l-a desemnat pe vicontele d'Ecqueviller [24].

---

[21] Arh. M.A.E., Madrid, Corespondenţă ambasade şi legaţii, Rusia, 1834—1860, legat 1720.

[22] Ibidem, Corespondenţă ambasade şi legaţii, Turcia, 1859—1862, legat 1774. Depeşa nr. 29 din 1 martie 1859 a ministrului plenipotenţiar al Spaniei la Constantinopol, Gerardo de Souza.

[23] Ibidem, depeşa nr. 110 din 2 august 1859.

[24] Arhivele statului Bucureşti, arhiva istorică centrală — în continuare Arh. ist. centr. Bucureşti —, fond. Casa regală, dos. 47/1869, f. 1 şi urm. Scrisoarea din 26 aprilie 1869 a agentului diplomatic român

www.dacoromanica.ro

Dar cum România avea rezerve faţă de numirea vicontelui d'Ecqueviller, agentul diplomatic al României la Paris, I. Strat, a avut o întrevedere cu ambasadorul spaniol în capitala Franţei, căruia i-a comunicat că, ţinînd seama de dorinţa sinceră a României de a întreţine relaţii permanente cu o naţiune de aceeaşi origine cum este Spania, guvernul de la Bucureşti ar fi preferat ca titularul postului de consul general al Spaniei să fie ocupat de o persoană cu adevărat reprezentativă [25]. Ambasadorul spaniol la Paris, Salustiano de Olozaga, s-a declarat de acord cu punctul de vedere al guvernului din Bucureşti, adăugînd că aprecia „ca nefondată desemnarea vicontelui d'Ecqueviller, care probabil se datorează prieteniei sale cu Preşedintele Consiliului de Miniştri, generalul Prim" [26].

În aceste momente, Spania trecea printr-o criză revoluţionară, declanşată în septembrie 1868, şi care, după proclamarea primei Republici în februarie 1873, se încheia o dată cu restaurarea monarhiei, în decembrie 1874.

În toamna anului 1869, generalul Prim, lider al partidului progresist şi şef al guvernului, avea o singură preocupare : aceea de a găsi un rege pentru Spania, cu ajutorul căruia să poată deveni stăpîn exclusiv pe situaţie. S-a produs ceva asemănător evenimentelor din România, cînd diferite grupări politice au hotărît de comun acord să aducă la conducerea statului pe Carol de Hohenzollern. Şi ca o şi mai mare coincidenţă, după propunerea mai multor candidaturi, alegerea s-a oprit asupra fratelui principelui Carol, Leopold de Hohenzollern, alegere care, din cauza reacţiilor provocate în diferite capitale europene, a creat probleme serioase diplomaţiilor spaniolă şi română.

Primele acţiuni în favoarea candidaturii lui Leopold de Hohenzollern au fost iniţiate de guvernul spaniol în primăvara lui 1869. Ele au rămas însă fără rezultate, deoarece tatăl principelui a refuzat să-şi dea consimţămîntul ca Leopold să accepte coroana spaniolă. Cu toate acestea au început să circule zvonuri în legătură cu eventualitatea ca Bismarck să poată pune pe tronul Spaniei un principe prusac, frate cu acela care guverna în România. În legătură cu aceasta, ambasadorul spaniol la Paris, Olozaga, a făcut o vizită agentului diplomatic al României în capitala Franţei, I. Strat, preocupat fiind de puternica reacţie provocată în presă şi în rîndurile opiniei publice franceze faţă de eventualitatea ca un Hohenzollern să ocupe tronul de dincolo de Pirinei. De altfel, într-o scrisoare adresată lui Carol I de I. Strat se sublinia că vizita trebuie explicată prin „zvonurile care circulau în jurul candidaturii fratelui lui Carol, Leopold, la tronul Spaniei" [27].

În aceste împrejurări, guvernul de la Paris însărcina ambasadorul francez la Berlin să-l întrebe pe Bismarck dacă într-adevăr tatăl principelui Leopold refuza să-şi dea consimţămîntul ca fiul său să ocupe tronul Spaniei. Bismarck aprecia acest refuz ca sigur [28], dar în acelaşi timp, pe

---

[25] Ibidem, Comunicarea nr. 96 din 24 aprilie 1869 a Agenţiei diplomatice a României la Paris.

[26] Ibidem, p. 5.

[27] Arh. ist. centr. Bucureşti, fond. Casa regală, dosar 34/1870, Scrisoarea lui I. Strat către Carol, primită la Bucureşti [illegible]

www.dacoromanica.ro

[28] Jeronimo Becker, *op. cit.*, vol. III, p. 51.

diferite căi indirecte, continua să sugereze generalului Prim candidatura lui Leopold de Hohenzollern [29]. Situaţia rămînea neclară. În mai 1869, ziarul francez „Le Journal des Débats" continua să facă aluzii la candidatura lui Leopold la tronul Spaniei, considerînd-o ca un fapt real. Şi într-adevăr, generalul Prim nu renunţase la această idee, făcînd astfel jocul guvernului prusac. La 17 februarie 1870 generalul Prim, în calitatea sa de şef al guvernului spaniol, trimitea o scrisoare lui Leopold de Hohenzollern, cerîndu-i să fie „un sincer rege constituţional al Spaniei" [30]. Regele Wilhelm, fără să fie încunoştiinţat, a fost pus în faţa unei situaţii regizate de Bismarck. Acesta aprecia candidatura lui Leopold de Hohenzollern ca fiind avantajoasă din toate punctele de vedere pentru guvernul din Berlin: dacă reuşea să-l vadă urcat pe tronul Spaniei, însemna să aibă asigurată presiunea acesteia asupra Franţei; dacă nu reuşea, obţinea cel puţin un „casus belli" faţă de Napoleon al III-lea. Atît regele Wilhelm cît şi Bismarck se abţineau să-şi facă cunoscută, în mod public, atitudinea reală faţă de problema candidaturii, lăsînd pe tatăl principelui să accepte sau nu coroana Spaniei pentru fiul său, principele Leopold. Nu era însă un secret pentru nimeni că Bismarck dorea ca Spania să primească un răspuns satisfăcător [31].

După un timp oarecare, regele Wilhelm, ca şef al familiei, şi-a dat consimţămîntul, astfel încît principele Leopold putea adresa o scrisoare particulară generalului Prim, în care accepta de fapt să candideze la tronul Spaniei [32].

Ţinînd seama de acest răspuns, guvernul spaniol a hotărît să prezinte candidatura principelui Leopold la tronul Spaniei şi să convoace Cortesurile, pentru 20 iulie 1870, pentru a consacra această alegere. Dar la 1 iulie, 5 zile înainte ca ministrul de stat să fi trimis reprezentanţilor Spaniei în străinătate o telegramă în această problemă, apărea în presa franceză o scurtă telegramă, care anunţa ca sigură alegerea lui Leopold la tronul Spaniei. O indiscreţie din partea celui ce a fost mediator între

---

[29] Manuel Tuñon de Lara, *La España del siglo XIX*, Paris, 1961, p. 167.

[30] Prin această scrisoare principele Leopold de Hohenzollern era informat că „Curţile Constitutive au votat în ultimul an o Constituţie care a fost acceptată de cele două mari partide, conservator şi radical; proiectele de lege organice redactate de Comisiunile formate din membrii proveniţi din ambele partide sînt o nouă mărturie a sentimentelor patriotice de care sînt animaţi reprezentanţii legitimi ai poporului spaniol. Munca noastră trebuie să fie încoronată de alegerea unui rege sincer constituţional, care să reprezinte tradiţia şi care să promoveze totuşi progresul demn de a fi luat în seamă. Partidul conservator, care s-a opus alegerii Ducelui de Genova pentru că era minor, va vota, aşa cum a declarat public, în favoarea unui principe major ca vîrstă şi catolic care să merite să fie ales, prin poziţia şi condiţia sa socială, de către naţiune. Alteţa Voastră Regală întruneşte toate calităţile dorite şi... am onoarea de a vă cere în numele Consiliului de Miniştri, să ne daţi un răspuns favorabil propunerilor pe care Sr. Salazar y Mazaredo le va face Alteţei Voastre, într-o formă confidenţială. Nu vreau să vă ascund că vom avea de învins la început cîteva dificultăţi, dar un principe de rasa dv. va şti să înfrîngă uşor toate obstacolele".

[31] Jeronimo Becker, *op. cit.*, vol. III, p. 53.

[32] Scrisoarea particulară a principelui Leopold de Hohenzollern către preşedintele Consiliului de Miniştri generalul Prim, datată în Sigmaringen la 23 iunie 1870: „După o matură gîndire, pot anunţa E. V. azi că voi accepta Coroana Spaniei dacă votul Cortesurilor Constitutive, reprezentante legitime ale ţării, poate dovedi că alegerea mea va însemna, mai bine ca oricare altă soluţie dinastică, lichidarea situaţiei provizorii, a cărei prelungire ar putea fi incompatibilă cu interesele supreme ale Spaniei". Principele Leopold încheia cerînd generalului Prim să facă cunoscută scrisoarea Consiliului de Miniştri al Spaniei (Cf. Jerónimo Becker, *op. cit.*, vol. III, p. 54).

www.dacoromanica.ro

guvernul spaniol şi Hohenzollern—Salazar y Mazzaredo — a confirmat în Franţa desemnarea categorică a lui Leopold pentru tronul Spaniei.

Întreaga Europă afla imediat de protestul energic al lui Napoleon al III-lea care arăta că Imperiul francez nu putea permite ca aceeaşi dinastie — a Hohenzollerni-lor — să domenască şi în Prusia şi în Spania, ceea ce ar fi constituit o primejdie pentru securitatea Franţei, ameninţată pe două flancuri [33].

Ministrul de externe francez, ducele de Gramont, declara ambasadorului Prusiei la Paris că „Franţa nu va tolera urcarea Principelui de Hohenzollern şi a nici altui principe prusac pe tronul Spaniei". La 6 iulie, ducele de Gramont a pronunţat un discurs în Corpul legislativ afirmînd că Franţa „va începe războiul fără cea mai mică şovăială contra puterii care va îndrăzni să restaureze Imperiul lui Carol Quintul" [34].

Avînd în vedere opoziţia categorică a Franţei şi a altor ţări faţă de candidatura lui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei, agenţii diplomatici ai României se refereau în rapoartele lor trimise la Bucureşti la situaţia internaţională dificilă care s-ar fi creat României prin sprijinirea candidaturii de către Carol I. L. Steege, agentul român la Viena, ajungea la concluzia că nici în capitala Austro-Ungariei n-ar fi fost agreat un reprezentant al Casei de Hohenzollern la tronul Spaniei [35].

Agentul diplomatic român în Paris, I. Strat, în faţa gravităţii noii situaţii, a decis că acţioneaze din proprie iniţiativă, şi deplasîndu-se la Sigmaringen, a cerut tatălui lui Leopold ca fiul său să renunţe — în scris — la tronul Spaniei.

În raportul pe care-l adresa principelui Carol I, Strat sublinia că candidatura fratelui său la tronul Spaniei a provocat o vie opoziţie în rîndurile opiniei publice din Franţa, care vedea în aceasta o nouă manevră, pregătită de multă vreme, a politicii lui Bismarck menită să slăbească poziţiile Franţei în Europa. Astfel, în cazul unui război contra Franţei, Spania ar fi fost cel puţin ostilă, ceea ce obliga Franţa să fie permanent în gardă la frontiera dinspre Pirinei. I. Strat explica în raportul său că acesta fusese motivul pentru care Franţa s-a opus de la început candidaturii principelui Leopold. Pe de altă parte, I. Strat sublinia că, în conformitate cu Constituţia românească, principele Leopold era învestit cu dreptul de succesiune la tronul României. Diplomatul român adăuga în raportul său că depusese toate eforturile posibile pentru a convinge pe ducele de Gramont şi guvernul francez că principele Carol al României nu ar fi avut nici un amestec în această candidatură a fratelui său, că nici măcar nu ar fi fost în cunoştinţă de cauză şi că simpatiile lui Carol erau întotdeauna *pro* şi nu *contra* intereselor Franţei [36].

Răspunzînd acelora care, atît în guvern cît şi în Adunarea deputaţilor din Bucureşti, îl criticau de a fi acţionat din proprie iniţiativă şi neautorizat, I. Strat sublinia că momentul era mult prea grav, iar pericolul apropiat iminent, pentru a se limita la simple proteste; de aceea, două ore de la întîlnirea sa cu ducele de Gramont, s-a dus personal la Sigma-

[33] *Исторuя дuпломатuu* <Moscova>, 1941, vol. I, p. 512—513.

[34] *Ibidem*, vol. I, p. 513.

[35] Arh. ist. centr. Bucureşti, fond. Casa regală, dos. 45/1870, Raportul agentului României la Viena, L. Steege, din 17/5 iulie 1870.

[36] Ibidem, dos. 48/1870, p. 1—5. Scrisoarea lui I. Strat către Carol, din 14/28 iulie 1870.

www.dacoromanica.ro

ringen unde tatăl lui Leopold, principele Anton, cîntărind avantajele şi dezavantajele candidaturii fiului său la tronul Spaniei, precum şi dificultăţile pe care le-ar crea celuilalt fiu al său în România — prin atitudinea pe care ar adoptat-o Franţa şi alte ţări faţă de aceasta — a decis revocarea în scris a acestei candidaturi [37]. I. Strat s-a prezentat la Paris cu acest document, care — după aprecierea diplomatului român — a fost pe placul guvernului francez.

Guvernul spaniol s-a găsit astfel într-o situaţie foarte dificilă. El nu considera că este demn din partea sa să renunţe, în urma presiunilor străine, la alegerea făcută dar, pe de altă parte, îi era imposibil să nu ţină seama de atitudinea Franţei, Angliei şi Austriei. În sfîrşit, în calitatea sa de şef al guvernului, generalul Prim a răspuns scrisorii de acceptare a lui Leopold de Hohenzollern, răspuns prin care îi aducea la cunoştinţă aprobarea Consiliului de Miniştri şi-l lăsa să înţeleagă că în Spania se considera posibilă menţinerea candidaturii sale (anulată de fapt de evenimente). Primul ministru spaniol remarca însă inconvenientele apărute pe plan internaţional — ceea ce echivala cu recunoaşterea inoportunităţii candidaturii — şi îşi manifesta speranţa că acestea vor putea fi depăşite [38].

I. Strat informase direct ambasadorul spaniol la Paris, Olozaga, despre demersurile sale pe lîngă tatăl prinţului Leopold. Pe de altă parte generalul Prim primea, la 12 iulie, o telegramă din Sigmaringen, prin care Anton de Hohenzollern îi comunică în numele fiului său retragerea candidaturii.

Cîteva zile mai tîrziu, contraamiralul José Polo de Bernabé — care fusese la Sigmaringen pentru a transmite lui Leopold scrisoarea guvernului spaniol — aducea la Madrid răspunsul lui Leopold, datat 15 iulie, în care acesta insista asupra renunţării sale la tron. „Veţi putea aprecia — scria Leopold, adresîndu-se generalului Prim — renunţarea mea, care are drept scop evitarea, dacă este posibil, a vărsării de sînge şi consecinţele unui război ale cărui proporţii nu se pot calcula" [39].

În acest timp I. Strat expedia de la Paris o telegramă ministrului de externe al României, P. P. Carp, anunţînd că „renunţarea lui Leopold de Hohenzollern la tronul Spaniei a schimbat radical atitudinea Franţei faţă de România, care poate de aci înainte să conteze pe deplinul ei ajutor" [40].

[37] Ibidem, p. 5.

[38] În scrisoarea generalului Prim remisă principelui de Hohenzollern de contraamiralul José Polo Bernabé se arăta: „Fiind scrisă această scrisoare şi fiind în acelaşi timp rezolvată atitudinea guvernului în termenii pe care am avut onoarea să-i comunic A. V., interpelarea din Corpul Legislativ şi declaraţiile guvernului francez au dat acceptării A. V. proporţii şi un caracter departe de cel scontat. Guvernul speră că impresia guvernului francez, motivată de necunoaşterea exactă a faptelor, să se schimbe cînd vor fi cunoscute tratativele care au precedat şi motivat acceptarea din partea A.V. şi cînd Europa va lua cunoştinţă că iniţiativa aparţine guvernului spaniol; că A. V. a avut în vedere doar interesele şi situaţia din Spania; că politica şi interesele Prusiei au fost străine de atitudinea guvernului spaniol ca şi de hotărîrea A. V., opinia publică va şterge toate reticenţele şi susceptibilităţile internaţionale şi va ajuta o ţară care îşi caută o constituţie definitivă. Convins fiind de justiţia ce se face A. V. şi guvernului spaniol, acesta va continua să meargă fără nici o oscilaţie pe drumul pe care şi l-a trasat şi pe care a avut onoarea să-l indice A. V." (cf. Jéronimo Becker, *op. cit.*, vol. III, p. 56).

[39] Jerónimo Becker, *op. cit.*, vol. III, p. 57.

[40] Arh. ist. cent. Bucureşti, fond. Casa regală, dos. 47/1870.

www.dacoromanica.ro

Dar cu toată această activitate diplomatică, cu toate influenţele puse în mişcare, nimeni nu mai putea împiedica declanşarea războiului franco-prusac.

Pretextînd pretenţia Hohenzollernilor la tronul Spaniei, Napoleon al III-lea şi Bismarck au creat o situaţie de război pe care amîndoi o căutau, Bismarck avînd însă avantajul de a se fi ştiut mai bine pregătit decît rivalul său. La 20 iulie 1870, diplomaţii tăcură, cedînd locul tunurilor.

Şi iată că guvernul spaniol, după căderea Imperiului francez la Sedan, la 2 septembrie 1870, reîncepu să se gîndească la candidatura lui Leopold. O scrisoare a Preşedintelui Consiliului de Miniştri către Juan Manuel Rascón, ministrul Spaniei la Berlin, informa asupra noilor demersuri făcute de Spania pe lîngă Principele Leopold de Hohenzollern [41].

După ce a ezitat mai mult timp să răspundă, Leopold a comunicat că atît timp cît durează războiul nu putea schimba sabia sa de colonel pe o coroană. Răspunsul, diplomatic, lăsa deschisă posibilitatea continuării negocierilor după încheierea războiului. Înainte însă ca acest război să se fi terminat, generalul Prim murea asasinat, la 27 decembrie 1870, iar Spania avea deja un rege, pe Amadeo de Savoia.

Din cauza morţii generalului Prim au rămas fără răspuns şi demersurile guvernului român pentru numirea unui nou consul general al Spaniei la Bucureşti, postul continuînd să fie vacant.

★

Redeschiderea crizei orientale, în vara lui 1875, — criză cauzată de revoltele antiotomane din Bosnia şi Herţegovina şi de lupta popoarelor din estul Europei, ca şi de ascuţirea contradicţiilor dintre diferitele imperii în această parte nevralgică a continentului nostru — a atras atenţia opiniei publice spaniole, care manifesta un deosebit şi crescut interes faţă de România.

În aceste împrejurări, a apărut cartea cunoscutului lider politic Emilio Castelar, fost preşedinte al primei Republici Spaniole, intitulată : *La Questión de Oriente* (Problema Orientului), în care, după ce trecea în revistă situaţia croaţilor, bosniecilor, populaţiei din Herzegovina, bulgarilor, sîrbilor şi muntenegrenilor, a luptei tenace a acestora pentru scuturarea jugului turcesc, se făceau referinţe în mod special la România. Castelar arăta că „afară de rasele elenice şi rasele slave, există în Orient şi rasele latine al căror principal reprezentant este poporul român, care trăieşte în vechile principate ale Ţării Româneşti şi Moldovei. Aceşti munteni, aceşti moldoveni, în fine, aceşti români, cu toate influenţele orientale, şi-au păstrat caracterul lor latin, şi-au păstrat această aptitudine pentru generalizare, această tendinţă pentru unitate, dragostea pentru artă, un spirit revoluţionar, acea trăsătură care îi îndeamnă spre constituirea statelor unite, şi-au păstrat acel geniu democratic care caracterizează şi diferenţiază popoarele latine" [42].

Referindu-se la romanizarea Daciei, Castelar dedică o bună parte a studiului „colonilor şi soldaţilor andaluzi sau italieni latini prin sînge,

[41] Manuel Tuñon de Lara, *op. cit.*, p. 168.
[42] Emilio Castelar, *La Cuestión de Oriente*, Madrid, 1876, p. 321.

www.dacoromanica.ro

latini prin limbă, latini prin educaţie, aduşi acolo de Traian şi păstraţi acolo, în ciuda năvălirilor, în ciuda cuceririlor, sub jugul şi cea mai abominabilă opresiune" [43]. „Aceste popoare — adăuga Castelar — crescute între munţii Carpaţi şi Dunăre, aparţin prin geografie Orientului, dar prin educaţie, prin suflet, prin caracter, prin istorie aparţin lumii latine, aparţin Occidentului nostru. Cînd în drumurile voastre îi veţi întîlni şi se vor convinge că sînteţi francez, italian sau spaniol, vi se vor adresa ca unui membru al aceleiaşi familii, ca aparţinînd aceleiaşi rase, ca un fiu al aceleiaşi mame, mîndrindu-se cu originea lor, cu sîngele lor" [44].

La formarea în Spania a unei idei mai complete despre ceea ce înseamna România, în special după Unirea Principatelor şi, apoi, după războiul pentru independenţă, a contribuit de asemenea şi lucrarea *Amintiri din călătorie*, apărută la Barcelona în 1879, în care se făcea o amplă prezentare, însoţită de desene pitoreşti, a satelor şi oraşelor din România, ca şi un istoric al vicisitudinilor suferite de români de-a lungul veacurilor pînă să ajungă la Unirea Principatelor şi la independenţa naţională. Aceste *Amintiri din călătorie*, care păstrau încă prospeţimea impresiilor trăite de exploratorul M. V. Duruy şi care revelau atîtea şi atîtea aspecte — inedite pentru Spania — ale vieţii poporului român, au contribuit la o mai bună cunoaştere a unei ţări pe care spaniolii o simţeau aproape prin origine, dar care se afla totuşi departe, la mare distanţă. O distanţă care încă se mai măsura cu viteza diligenţelor[45].

În domeniul diplomatic, Spania a menţinut diverse legături cu România, chiar încă înainte ca Tratatul de la Berlin să fi ratificat, la 13 iulie 1878, independenţa României.

Un fapt interesant s-a petrecut la începutul anului 1875. Guvernul spaniol a ordonat ministrului său plenipotenţiar de la Viena, Cipriano del Mazo, să se deplaseze la Bucureşti pentru a prezenta şi la curtea aceea scrisoarea prin care notifica diferitelor ţări europene urcarea pe tronul Spaniei a lui Alfons al XII-lea. Astfel, la 14 februarie 1875, diplomatul spaniol era primit în capitala română cu ceremonialul obişnuit în asemenea ocazii [46].

Ca urmare a acestei misiuni, Turcia a protestat, guvernul de la Constantinopol a cerut explicaţii Madridului fiindcă nu ţinuse seama de vasalitatea României şi-i acordase tratament protocolar egal cu cel al altor ţări europene, prin trimiterea misiunii lui Cipriano del Mazo [47].

România a reacţionat imediat printr-o acţiune diplomatică în Europa, menită să neutralizeze protestul Turciei şi să-i consolideze poziţia faţă de marile puteri europene. Este concludentă în acest sens acţiunea întreprinsă prin agenţia diplomatică a României la Roma. Prin telegrama din 24 februarie 1875, ministrul de externe al României, V. Boerescu, l-a însărcinat pe şeful agenţiei menţionate, C. Esarcu, să aibă o întrevedere

[43] *Ibidem.*

[44] *Ibidem*, p. 302—303.

[45] *La Tierra y sus habitantes* (Pămîntul şi locuitorii săi. Călătorie pitorească în cinci părţi ale lumii, făcută de cei mai celebri călători), Montaner şi Simon, Barcelona, 1879, vol. II, p. 170—278.

[46] R. V. Bossy, *Politica externă a României (1873—1880) privită de la Agenţia diplomatică din Roma*, Edit. Cultura Naţională, Bucureşti, 1928, p. 6.

[47] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

cu ministrul de externe al Italiei, Visconti-Venosta, pentru a-l informa asupra chestiunii şi a combate protestul turc, care leza interesele şi drepturile româneşti [48].

Agentul diplomatic român a fost însărcinat de asemenea să aibă o întrevedere cu ministrul Spaniei la Roma, pentru a-i da explicaţiile necesare asupra drepturilor românilor şi a-i face cunoscută dorinţa guvernului de la Bucureşti ca Spania să nu cedeze la nici o presiune turcă care ar putea fi neplăcută pentru România.

C. Esarcu i-a răspuns urgent lui V. Boerescu, comunicîndu-i că ministrul Spaniei era absent din Roma, dar că vorbise cu Visconti-Venosta, care i-a spus că nu crede că „Marile Puteri vor avea a se amesteca în această afacere, care priveşte numai pe Turcia şi Spania" [49].

Episodul mai sus menţionat nu a avut consecinţe deosebite, dar el este semnificativ pentru stadiul relaţiilor româno-spaniole şi pentru activitatea diplomaţiei române. Spania nu a dat nici o atenţie plîngerilor şi protestelor Înaltei Porţi şi a continuat contactele cu diplomaţii români a căror îndrăzneaţă activitate şi fermă atitudine în afirmarea independenţei naţionale — linie constantă a politicii externe a diferitelor guverne care se succedaseră la Bucureşti — era în general recunoscută în Europa.

În ianuarie 1878, ministrul plenipotenţiar al Spaniei la Paris, marchizul de Molins, a avut mai multe întrevederi cu însărcinatul Agenţiei diplomatice a României în Paris, fiind de acord cu acesta că era necesar ca Spania să fie informată direct despre noua situaţie creată în România o dată cu războiul pentru independenţă. Marchizul de Molins a avut în acest sens convorbiri în favoarea României şi cu reprezentantul portughez [50].

Problema recunoaşterii independenţei României reţine în cursul anului 1878 atenţia diplomaţiei spaniole şi devine, începînd din luna octombrie, una din preocupările cotidiene ale guvernului spaniol. În octombrie 1878 ministrul României la Viena, Bălăceanu, a avut, la cererea sa, o întrevedere cu reprezentantul Spaniei contele de Torrepalma. Diplomatul român s-a informat dacă Spania ar accepta o notă prin care România îi făcea cunoscută proclamarea independenţei sale naţionale. Bălăceanu arăta însă că, înainte de a o transmite prin intermediul contelui de Torrepalma, dorea să ştie sigur dacă nota ar fi fost primită la Madrid.

---

[48] R. V. Bossy, *op. cit.*, Anexa XVI. În această telegramă circulară, ministrul de externe al României scria: „Nous apprenons que le gouvernement ottoman vient de protester auprès des Grandes Puissances contre la mission du ministre d'Espagne à Vienne près de notre Souverain. Notre pays, conformément aux traités et capitulations, est en position de recevoir et a déjà reçu directement, des notifications de part d'autres Souverains. Avant tout nous espérons que les Grandes Puissances n'appuieront pas ce nouvel essai de la Sublime Porte pour méconnaître la situation légale de notre pays. Notre devoir est néanmoins de formuler nos réserves formellement contre toute atteinte éventuelle.

Veuillez voir M. le Ministre des Affaires Etrangères et communiquez-lui nos réserves. Donnez-lui toutes les explications nécessaires, afin d'écarter tout malentendu pouvant résulter de cette nouvelle prétention soulevée par la Sublime Porte. Si S.E. le désire, vous pouvez lui laisser copie de cette note".

[49] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 5—6.

[50] Arh. M.A.E., Madrid, România. Politica, legat nr. 2647, telegrama cifrată a marchizului de Molins către Ministrul de Stat, primită la Madrid la 12 ianuarie 1878.

www.dacoromanica.ro

Nefiind autorizat în acel moment să dea un răspuns definitiv, diplomatul spaniol răspundea că nu cunoştea intenţiile guvernului său, dar că-i va relata această convorbire confidenţială. Întrebat despre atitudinea celorlalte cabinete europene, Bălăceanu a răspuns că Franţa şi Anglia nu recunoscuseră încă independenţa României, dar că Austro-Ungaria şi Italia numiseră deja trimişi extraordinari la Bucureşti, iar Rusia urma să fie reprezentată printr-un ministru rezident. Diplomatul român încheia prin a-şi exprima speranţa că Spania va trimite un reprezentant la Bucureşti [51].

Înainte de a da un răspuns, într-un sens sau altul, la propunerile guvernului român, ministrul spaniol de stat a vrut să cunoască, din sursă directă, poziţia Franţei şi Angliei. În acest sens, la 9 noiembrie 1878, ceru prin telegrame speciale ambasadorilor Spaniei la Paris, marchizul de Molins [52], şi la Londra, marchizul de Casa Laiglesia [53], să afle dacă guvernele ţărilor în care erau acreditaţi erau dispuse să recunoască independenţa României. Răspunsul de la Londra sosi la 11 noiembrie, iar cel de la Paris trei zile mai tîrziu. Ambii ambasadori au răspuns că atît Anglia, cît şi Franţa nu vor recunoaşte independenţa României pînă cînd nu vor fi îndeplinite toate angajamentele luate prin Tratatul de la Berlin [54].

După cîteva amînări, la 29 noiembrie, Ministrul de Stat trimise însărcinatului cu afaceri ad-interim al Spaniei la Viena următoarea scrisoare : „La momentul oportun a sosit la acest minister depeşa legaţiei spaniole referitoare la o convorbire a reprezentantului României la acea Curte cu însărcinatul cu afaceri ad-interim al Spaniei, asupra eventualităţii numirii unui agent diplomatic spaniol la Bucureşti în cazul în care guvernul de la Madrid ar primi cu mulţumire vestea proclamării oficiale a independenţei acelui stat.

În răspuns fac cunoscut E. V. ordinul regal, comunicat de dl. Ministru de Stat, care, invocînd «dificultăţile *strict* bugetare, consideră, că nu este momentul să se ia vreo hotărîre, pînă nu se va vedea cum se va putea stabili reprezentanţa Spaniei »“ [55].

Într-adevăr, în acele momente, Spania introdusese un regim de economii în bugetul său, care era suprasolicitat din cauza complicaţiilor apărute în coloniile sale din America. În realitate însă, în problema recunoaşterii independenţei României, guvernul spaniol punea în balanţă pe de o parte atitudinea Italiei, Austriei şi Rusiei, pe de altă parte atitudinea oscilatorie a Angliei, Franţei şi Germaniei, astfel încît dacă nu considera oportun să o ia înaintea puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin, nu voia totuşi nici să rămînă în urmă faţă de recunoaşterea independenţei româneşti. Astfel se explică specificarea în răspunsul

[51] Ibidem, doc. nr. 151, scrisoarea însărcinatului cu afaceri ad-interim al Spaniei la Viena, contele de Torrepalma, 28 octombrie 1878, către Ministrul de Stat.

[52] Ibidem, telegrama Ministrului de Stat către marchizul de Molins, Madrid, 9 noiembrie 1878.

[53] Ibidem, telegrama Ministrului de Stat către ambasadorul spaniol la Londra.

[54] Ibidem, telegrama marchizului de Casa Laiglesia.

[55] Arh. M.A.E., Madrid, România, Politica, legat 2647, doc. VIII, Scrisoarea Ministrului de Stat al Spaniei către însărcinatul cu Afaceri ad-interim al Spaniei la Viena, Madrid, 29 noiembrie, 1878.

www.dacoromanica.ro

menţionat[56] că dificultăţile recunoaşterii independenţei erau strict bugetare şi nu de ordin politic sau de alt gen. Prin aceasta se păstra posibilitatea de a amîna precizarea atitudinii pînă cînd nu se contura o ocazie favorabilă. Evenimentele săptămînilor următoare au adus noi date în problema recunoaşterii independenţei României.

La 11 ianuarie 1879, marchizul de Molins, ambasadorul spaniol la Paris, comunica telegrafic Ministrului de Stat că un reprezentant al României, Alexandru Plagino, fost ministru de externe şi preşedinte al Senatului, va trece în misiune prin Madrid, pentru a face cunoscut guvernului spaniol proclamarea independenţei României şi a oferi regelui Marea Cruce a Ordinului „Steaua României"[57]. A doua zi Ministrul de Stat telegrafia marchizului de Molins că putea „asigura pe reprezentantul României că trimisul său extraordinar va fi primit în modul cel mai favorabil şi pe măsura înaltei misiuni ce i-a fost încredinţată" [58].

Cinci zile mai tîrziu, la Madrid ajunge scrisoarea ministrului spaniol la Berlin, contele de Benomar [59], în care, după ce comenta ştirea publicată de ziarele franceze şi engleze referitoare la vizita pe care preşedintele Senatului din România intenţiona s-o facă la Madrid, se referea la propunerile sale anterioare [60], insistînd asupra următoarelor raţiuni, care trebuiau să determine crearea unei legaţii spaniole la Bucureşti : afinităţile hispano-române, poziţia geografică a României şi sprijinul acordat de Spania revendicărilor româneşti în problema orientală. În sprijinul argumentelor sale anterioare ambasadorul spaniol la Berlin remarca necesitatea urmării exemplului Belgiei şi Ţărilor de Jos, care avuseseră întotdeauna la Bucureşti agenţi de primă categorie şi sublinia că nu ar fi fost indicat ca Spania să manifeste lipsă de interes faţă de marile probleme ce se dezbăteau în Orient. Contele de Benomar considera că dacă România avea să anunţe în mod solemn independenţa prin trimiterea preşedintelui Senatului, aceasta ar fi putut constitui o bună ocazie pentru trimiterea unei misiuni spaniole în România, deşi numirea unui ministru spaniol la Bucureşti ar fi trebuit să fie amînată pînă cînd Germania şi alte puteri semnatare ale Tratatului de la Berlin şi-ar trimite reprezentanţii lor [61].

Şi de la Viena, guvernul spaniol primea informaţii din partea reprezentanţilor săi, referitoare la posibilitatea creării unei legaţii a Spaniei la Bucureşti [62].

---

[56] Ibidem.

[57] Ibidem, doc. XI, telegrama marchizului de Molins către Ministrul de Stat, din 11 ianuarie 1879.

[58] Ibidem, doc. XII, telegrama Ministrului de Stat către Molins, din 12 ianuarie 1879.

[59] Contele de Benomar a jucat un rol direct şi important în stabilirea relaţiilor diplomatice între Spania şi România.

[60] In telegrama 240 din 20 august 1878, el propunea deja guvernului spaniol crearea unei legaţii a Spaniei la Bucureşti.

[61] Arh. M.A.E., Madrid, România, Politica, 1879, legat 2 647, doc. XIII, scrisoarea ministrului plenipotenţiar al Spaniei la Berlin, contele de Benomar, către Ministrul de Stat, din 17 ianuarie 1879.

[62] Ibidem, scrisoarea ministrului plenipotenţiar la Viena, Augusto Conte, către Ministrul de Stat, din 23 ianuarie 1879.

www.dacoromanica.ro

Zilele treceau în aşteptarea reprezentantului român la Madrid, fără însă ca să se afle ceva despre acesta. La întrebările diplomaţilor spanioli la Paris, agenţia diplomatică română nu dădea nici un răspuns concret.

În faţa acestei situaţii, guvernul spaniol, care deja dăduse un răspuns pozitiv, se simţea oarecum nemulţumit; din această cauză la 1 februarie Ministrul de Stat comunica ambasadei spaniole din Paris că „încă nu a apărut nici un reprezentant al României şi ar fi bine de ştiut ce puteri au recunoscut, în afară de Turcia, independenţa sa, *pentru a nu fi primii, dar nici ultimii*" [63].

Marchizul de Molins informa, în ziua următoare, guvernul din Madrid că reprezentantul României se afla încă la Paris, considerînd oportun să-şi amîne călătoria, iar problema recunoaşterii României de către Franţa continua să rămînă în aceeaşi situaţie [64].

Tot la 2 februarie, răspunzînd cererii Madridului, contele de Benomar expedia, de la Berlin, un amplu raport în care insista din nou asupra necesităţii trimiterii unui reprezentant spaniol la Bucureşti, argumentînd că independenţa României era recunoscută prin articolul 43 al Tratatului de la Berlin, deşi era condiţionată de puterile semnatare prin îndeplinirea de către guvernul de la Bucureşti a obligaţiilor prevăzute în articolele 44 şi 48 ale tratatului. Cu toate acestea, remarca ministrul plenipotenţiar al Spaniei la Berlin, o dată executat articolul 45 Rusia a numit ca ministru al său la Bucureşti pe baronul Stuart, Austria pe contele de Hayos, Germania, Anglia şi chiar Franţa au amînat numirea miniştrilor lor doar pînă la executarea — care întîmpina oarecare dificultăţi, date fiind credinţele şi obiceiurile diferite — articolului 44. Benomar continua să aprecieze că Spania trebuia, fără nici o ezitare, să recunoască independenţa României. Dificultăţile diplomatice generate de Tratatul de la Berlin puteau fi depăşite printr-un act indirect de recunoaştere a independenţei României, anume prin anunţarea creării unei legaţii a Spaniei la Bucureşti [65].

La 6 iulie 1879, primul secretar al Ambasadei Spaniei la Paris comunica la Madrid că avusese o întrevedere cu Calimachi Catargi, reprezentantul României în capitala Franţei, care manifestase o vie dorinţă de a şti dacă guvernul spaniol persista în intenţiile sale de a recunoaşte oficial România [66].

Zece zile mai tîrziu, Ministrul de Stat transmitea ambasadorului spaniol la Paris că putea asigura reprezentantul României că „*guvernul spaniol nu şi-a schimbat atitudinea sa favorabilă relativ la recunoaşterea acestui stat (subl. aut.)*, totuşi consideră că nu este recomandabil să anticipeze acest act oficial faţă de puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin, care, în marea lor majoritate, deşi sînt mai direct interesate să

[63] Ibidem, minuta Ministrului de Stat trimisă telegrafic marchizului de Molins la 1 februarie 1879.

[64] Ibidem, doc. XX, telegrama ambasadorului spaniol la Paris, 2 februarie 1879.

[65] Ibidem, scrisoarea nr. 29 din Berlin, 2 februarie 1879, contele Benomar către Ministrul de Stat.

[66] Ibidem, registrul nr. 472, scrisoarea marchizului de Casafuerto către Ministrul de Stat, din 6 iulie 1879.

www.dacoromanica.ro

rezolve clauzele acelui pact internaţional, nu au recunoscut încă noul stat, această amînare bazîndu-se pe raţiuni pe care E V. le cunoaşte"[67].

Guvernul spaniol a continuat să facă sondaje în diferite ţări din Europa în legătură cu recunoaşterea României şi continua să fie atent la dezbaterile din Camera şi Senatul românesc în legătură cu problemele litigioase ale Tratatului de la Berlin.

În urma instrucţiunilor trimise de Ministrul de Stat legaţiei spaniole din Petersburg, marchizul de la Ribera comunica, la 9 decembrie 1879, că discutase la Departamentul de Afaceri Externe al Rusiei despre problema României, în care era interesată şi Spania, urmînd să primească un răspuns precis după ce departamentul menţionat va informa pe ţar[68]. Răspunsul era oarecum depăşit, întrucît Spania cunoştea — din sursă românească — că Rusia va fi reprezentată la Bucureşti de un ministru rezident.

În ceea ce priveşte atitudinea Germaniei, Francisco Merry y Colon, de la Legaţia spaniolă din Berlin, comunică la Madrid că deşi cu oarecare întîrziere „problema românilor se va rezolva în curînd" în Germania[69].

Madridul era la curent şi cu ceea ce se întîmpla la Roma şi atunci cînd, la 8 septembrie 1879, Vasile Boerescu, ministru de externe al României, sosea în capitala italiană, iar guvernul italian, atît prin presă cît şi pe cale diplomatică, începu să reia explicaţiile guvernului român în legătură cu articolul 44 şi aplicarea acestui articol, s-a impus şi în cadrul guvernului spaniol ideea recunoaşterii independenţei României.

În aceste împrejurări unele cancelarii au început să exercite presiuni, urmărind ca Spania „să nu imite exemplul Italiei". La 19 decembrie 1879, ziarul german „Vossische Zeitung" publica ştirea că marchizul de Moral, prim secretar al legaţiei spaniole la Roma, ar fi fost numit ministru al Spaniei la Bucureşti. Imediat după aceasta, ministrul adinterim de stat german, von Radowitz, a avut o convorbire cu ministrul spaniol la Berlin pentru a se convinge „dacă guvernul spaniol recunoscuse cu adevărat guvernul României". Şi cum contele de Benomar i-a răspuns că „ţinînd seama de intenţia Spaniei de a crea o legaţie la Bucureşti, era posibil ca persoana respectivă să fi fost deja desemnată", von Radowitz a început să se plîngă de „serioase divergenţe ivite cu România, fapt pentru care (Germania—*n. aut.*) a solicitat Franţei şi Angliei să sprijine cererile Berlinului". Von Radowitz se referea la pretenţia ca guvernul român să ţină seama de interesele germane şi să răscumpere căile ferate[70]. O lună înainte de această convorbire cu Benomar (în noiembrie 1879) guvernul german ameninţase guvernul român că nici una din puterile occidentale nu va recunoaşte România înainte de a se rezolva această problemă [71]. Von Radowitz a adăugat că Italia se separase de ei, uşu-

[67] Ibidem, minută din 16 iulie 1879 a Ministrului de Stat către Ambasada Spaniei la Paris.

[68] Ibidem, doc. IX, telegrama cifrată a marchizului de la Ribera către Ministrul de Stat.

[69] Ibidem, doc. XXXII, telegrama cifrată a lui Merry y Colon către Ministrul de Stat.

[70] Agentul român la Berlin, Vîrnău Liteanu, comunica la Bucureşti, în depeşa din 27 octombrie 1879, adresată ministrului de externe Boerescu, că von Radowitz i-a declarat textual: „Daţi o grabnică satisfacţie intereselor germane şi răscumpăraţi drumurile de fier dacă voiţi să cîştigaţi recunoaşterea independenţei". Cf. *Reprezentanţele diplomatice ale României*, vol. I (*1859—1919*), Editura politică, Bucureşti, 1967, p. 233.

[71] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

rînd astfel rezistența cabinetului de la București, că și „recunoașterea de către Spania, în acele momente, era o încurajare în plus pentru guvernul român". Încercarea impertinentă a guvernului din Berlin de a influența decizia guvernului spaniol este și mai evidentă în precizarea pe care o făcea von Radowitz la obiecțiile ministrului spaniol la Berlin: „dorința guvernului său — sublinia von Radowitz — ar fi ca, în cazul în care într-adevăr a fost numit un ministru spaniol la București, să se suspende sosirea acestuia pînă cînd se vor aranja problemele în legătură cu Germania" [72]. În ciuda acestei presiuni și a altora asemănătoare, guvernul spaniol persista în ideea de a „nu fi ultimul" în recunoașterea României. Guvernul spaniol trebuia să țină seama și de poziția diferitelor cercuri politice, ca și de curentul de opinie publică din Spania.

Astfel, presa spaniolă a publicat o amplă interpelare adresată guvernului la 24 februarie 1880 de marchizul de Bedmar, senator, în care se sublinia necesitatea *„ca Spania să recunoască* cît mai repede posibil noul stat european România, extinzîndu-și astfel relațiile și recunoscînd în același timp o hotărîre europeană ca cea luată la Berlin" *(subl. aut.)*. O cerere, în acest sens, conținea și nota remisă în aceeași zi de Senat ministrului de stat [73].

În aceeași ședință a Senatului, guvernul a prezentat o informare cu privire la tratativele purtate în problema recunoașterii independenței României.

O zi după aceea, la 25 februarie, ambasadorul Spaniei la Paris informa telegrafic Madridul că reprezentantul României se interesa dacă regele Spaniei ar fi fost dispus să-l primească pe ministrul Plagino, care voia să-i aducă la cunoștință independența României, recunoscută deja de toate puterile [74].

A doua zi, ministrul de stat comunica ambasadorului spaniol la Paris: „Referitor la telegrama E. V. care confirmă pe alta din Constantinopole, în care de asemenea mi se face cunoscut că guvernele Franței, Angliei și Germaniei au recunoscut independența României, guvernul autorizează pe E. V. să-l anunțe pe ministrul Plagino că își va putea îndeplini misiunea cu care a fost însărcinat pe lîngă M. S." [75].

Evenimentele s-au succedat apoi fără nici o complicație. La 8 martie 1880, ministrul Spaniei la Bruxelles comunica la Madrid că în capitala Belgiei sosise misiunea română însărcinată să notifice independența țării și această misiune, după cum i-a spus chiar conducătorul ei, urma să plece peste două zile spre Madrid, pentru a face aceeași notificare oficială [76].

Cîteva ore mai tîrziu, de la Paris se comunica la Madrid că reprezentantul diplomatic al României urma să sosească la Curtea spaniolă în ziua de 10 martie [77].

---

[72] Arh. M.A.E., Madrid, România, Politica, legat 2647, scrisoarea din 20 decembrie 1879 a contelui de Benomar către ministrul de stat.

[73] Ibidem nota Senatului, din 24 februarie 1880, către ministrul de stat.

[74] Ibidem, telegrama din 25 februarie 1880 a marchizului de Molins către ministrul de stat.

[75] Ibidem, telegramă din 25 februarie 1880 a ministrului de stat al Spaniei către marchizul de Molins.

[76] Ibidem, telegrama din 8 martie 1880, a [illegible] către ministrul de stat.

[77] Ibidem, telegrama din 9 martie 1880.

www.dacoromanica.ro

În acelaşi timp, guvernul spaniol era informat de reprezentantul său diplomatic că ministrul de finanţe al României, Sturdza, sosise în capitala Germaniei într-o misiune extraordinară pentru a rezolva problema căilor ferate româneşti. Acelaşi diplomat spaniol sublinia, în continuare, că Sturdza şi-a exprimat „profunda satisfacţie cu care guvernul pe care îl reprezintă a primit vestea în legătură cu manifestările de simpatie şi prietenie arătate ţării sale de către ministrul de stat spaniol, în Senat*. Ministrul de finanţe al României adăugase că dacă Spania va numi un reprezentant la Bucureşti „acesta va fi primit cu o deosebită consideraţie datorită simpatiilor trezite de originea comună, de asemănarea de limbă, de numărul mare de supuşi români, originari din Spania, care trăiesc în Ţara Românească şi care conservă cu grijă limba castiliană**. Ministrul spaniol la Berlin îşi încheia relatarea sa asupra întrevederii cu Misiunea guvernamentală română, adăugînd că şi subsecretarul de război, Cruţescu, care însoţea pe Sturdza, manifestase aceeaşi simpatie pentru Spania [78].

La începutul lunii martie 1880 guvernul spaniol ordona contelui de Benomar să se deplaseze la Bucureşti în fruntea unei misiuni extraordinare a Spaniei. Însoţit de Arteche, în calitate de ataşat, de Benomar a plecat la Viena unde, la 6 mai, ministrul României în acea capitală, Bălăceanu, îi oferi un banchet la care asista şi Augusto Conte, ambasadorul spaniol. Bălăceanu l-a informat pe Benomar că „Principele Carol plecase din Bucureşti la vînătoare, dar că ar fi dorit să revină în capitală în acelaşi timp cu trimisul spaniol pentru a-l primi neîntîrziat, dîndu-i astfel o probă de consideraţie". Ca urmare Benomar hotărî, de comun acord cu Bălăceanu, să plece din Viena la 8 mai, via Budapesta. Misiunea spaniolă a intrat în România, după cum informa Benomar, la 9 mai prin Vîrciorova.

„La Turnu Severin — scria şeful misiunii — mi s-a prezentat prefectul departamentului pentru a mă felicita în numele guvernului. Drumul de la Vîrciorova la Bucureşti se parcurge în ore. Drumurile de fier, pe o singură linie, de construcţie recentă, sînt perfect organizate. La sosirea mea la Bucureşti, la ora 9 seara, mă aşteptau în gară prefectul capitalei, care în numele suveranului său m-a salutat, declarînd că este la dispoziţia mea" [79].

La mai puţin de 24 de ore de la sosirea sa la Bucureşti, şeful misiunii spaniole a fost primit, în ziua de 11 mai, de Boerescu, ministru al Afacerilor Externe, căruia i-a încredinţat scrisorile de acreditare către Carol I. În aceeaşi zi trimisul spaniol a fost primit şi de Preşedintele Consiliului de Miniştri, cu care hotărî apropiata audienţă la Palat.

---

* Se referă la şedinţa Senatului din 24 februarie 1880.

** Este vorba de sefardiţi care, fiind de mai mult de 150 de ani în România, se bucurau de drepturile supuşilor români. Prin Tratatul de la Berlin se prevedea extinderea acestor drepturi la toţi cei de origine ebraică.

[78] Arh. M.A.E., Madrid, fond. România, Politica, legat 2647, depeşa nr. 56 din 9 martie 1880 a ministrului plenipotenţiar al Spaniei la Berlin, contele de Benomar, către ministrul de stat.

[79] Ibidem, depeşa nr. 1 a Misiunii extraordinare a Spaniei în România, Bucureşti, 10 mai 1880, semnată de contele de Benomar („Călătoria de la Berlin la Viena şi de la Viena la Bucureşti. Atenţiile cu care

www.dacoromanica.ro

La aceste prime întrevederi, miniştrii români au abordat împreună cu şeful misiunii spaniole problemele politice ale României, dificultăţile pe care aceasta le întîmpina, subliniind hotărîrea întregii ţări de a face tot posibilul pentru a le învinge. Totodată, ei au cerut lui Benomar să transmită guvernului spaniol mulţumiri pentru buna primire de care s-a bucurat la Madrid trimisul român Plagino [80]. În urma acestor convorbiri, contele de Benomar scria guvernului din Madrid : „Cei doi oameni de stat mi-au făcut primirea cea mai amabilă cu putinţă. Guvernul român apreciază la justa valoare şi în mod deosebit prietenia poporului spaniol; el nu uită că o colonie spaniolă adusă de Traian îşi are rolul său în formarea României, că păstrează limbajul, obiceiurile şi tradiţiile strămoşilor săi şi doreşte din toată inima să cultive relaţii cu Spania, popor latin ca şi românii. Acest lucru ni l-au repetat de cîteva ori ambii miniştri. Prieteniei arătate eu i-am răspuns în termeni corespunzători" [81].

Carol I a avut două întrevederi cu trimisul extraordinar al Spaniei : una particulară, la 11 mai, şi alta oficială şi solemnă, în ziua următoare. În cadrul întrevederii particulare Carol I a evocat amintirile sale din călătoria făcută în Spania în 1861 şi a insistat asupra istoriei războiului din 1877 cu Turcia şi asupra complicatelor tratative care au precedat recunoaşterea de către toate puterile a României ca stat independent. La această întrevedere Benomar afla cu destulă surprindere că, în timpul războiului carlist, doi ofiţeri ai lui Carol I au făcut parte din Cartierul general al armatei spaniole, informîndu-l constant în legătură cu ceea ce se petrecea în Spania. Unul din acei ofiţeri însoţise pe generalul Blanco în timpul operaţiilor de la Pena-Plata. Ambii ofiţeri au fost răniţi şi rămăseseră invalizi în acel război civil spaniol [82].

După această întrevedere particulară a urmat, la 12 mai, primirea oficială la Palatul regal a misiunii spaniole. Cu acest prilej Benomar a rostit un discurs în care a subliniat atît satisfacţia produsă în Spania de vestea proclamării independenţei absolute a României, cît şi „dorinţa spaniolilor de a cultiva relaţii de prietenie şi bună înţelegere" [83].

Apoi Benomar i-a oferit lui Carol Colierul Ordinului regal al lui Carol al III-lea al Spaniei şi i-a prezentat principelui pe ataşatul spaniol, Arteche. În aceeaşi seară diplomaţii spanioli au luat parte la un banchet oferit în onoarea lor de ministrul plenipotenţiar al Austriei la Bucureşti, contele de Hayos, banchet la care au fost prezenţi atît ministrul Afacerilor de Externe al României cît şi miniştrii Germaniei, Franţei, ca şi alţi diplomaţi interesaţi să afle nu numai opinia Misiunii extraordinare spaniole, ci şi ce fel de reprezentanţi trimitea Madridul la Bucureşti.

Contele de Benomar a devenit şi mai ferm în convingerea sa că la Bucureşti trebuie să se trimită un diplomat de primul rang, capabil să contribuie la strîngerea legăturilor dintre Spania şi România. În acest sens, Benomar a subliniat în corespondenţa sa cu guvernul din Madrid că „Europa face dreptate strădaniilor şi credinţei nezdruncinate a românilor. Aproape toate puterile sînt reprezentate la Bucureşti prin diplomaţi

[80] Ibidem, telegrama nr. 2 din 10 mai 1880 a Misiunii extraordinare a Spaniei în România.
[81] Ibidem.
[82] Ibidem, depeşa nr. 6 din 12 mai 1880 a Misiunii extraordinare a Spaniei în România.
[83] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

din cei mai distinşi. Contele de Hayos, fost ministru al Austriei la Washington, o reprezintă acum la Bucureşti. Mai este ministrul Germaniei, contele de Westhelen, care timp de 8 ani a fost consilier la ambasada imperială de la Paris; Italia este reprezentată de contele Tornelli, senator şi vechi diplomat; din partea Rusiei participă principesa de Olsenroff, care l-a reprezentat pe ţar la Roma, iar din partea Angliei, White, unul dintre cei mai pricepuţi şi mai cunoscători diplomaţi englezi în problemele Orientului. Belgia, Olanda, Grecia, Serbia au trimis la Bucureşti miniştri de afaceri interimari" [84]. Şeful misiunii spaniole remarca totodată că „diplomaţia română este activă şi vigilentă, informînd guvernul său la zi cu tot ceea ce îl poate interesa" [85]; toate acestea, ca şi atenţia care se acorda României în Europa, făceau ca Misiunea extraordinară să considere că Spania trebuia să trimită la Bucureşti un diplomat de prim rang.

Cînd contele de Benomar şi-a considerat încheiată misiunea la Bucureşti şi, la 14 mai, a comunicat guvernului român intenţia sa de a pleca în ziua următoare, Carol I l-a chemat la reşedinţa sa, unde a avut loc o convorbire de mai bine de o oră. Cu acest prilej Carol I a pus accentul pe dificultăţile întîmpinate de România în politica sa externă şi pe faptul că ţara avea nevoie de prieteni ca Spania, care să fie dispuşi să-i apere cauza. Relatînd alte aspecte ale acestei conversaţii, Benomar scria: „Principele Carol este la curent cu problemele Spaniei şi, în legătură cu aceasta, mi-a pus multe întrebări importante. La toate am încercat să dau un răspuns satisfăcător" [86].

În aceeaşi zi, ministrul Afacerilor Externe al României a dat o recepţie în onoarea contelui de Benomar la care au participat toţi diplomaţii acreditaţi la Bucureşti. După cum relata diplomatul spaniol, acesta „era primul banchet oficial care s-a dat în cinstea unui trimis extraordinar"[87].

Sintetizînd rezultatele călătoriei sale, contele de Benomar comunica la Madrid că „Misiunea a obţinut rezultatele dorite în scopul stabilirii unor relaţii de bună înţelegere şi prietenie între Spania şi România" şi că a primit la Bucureşti „dovezi de excepţională consideraţie şi apreciere" [88].

La 10 februarie 1881, în Spania au venit la putere liberalii, prin guvernul prezidat de Sagasta. Vega de Armijo, numit titular al Ministerului de Stat, prezenta spre aprobare Cortesurilor, la 26 mai a aceluiaşi an, o circulară adresată tuturor ambasadorilor şi reprezentanţilor Spaniei în străinătate, cerîndu-le să militeze pentru o politică de pace, pentru prietenie şi pentru dezvoltarea relaţiilor comerciale cu toate ţările [89].

---

[84] Ibidem, telegrama nr. 14 din Bucureşti, 14 mai 1880, a Misiunii extraordinare a Spaniei în România.

[85] Ibidem.

[86] Ibidem, telegrama nr. 15 din 14 mai 1880 a Misiunii extraordinare a Spaniei la Bucureşti.

[87] Ibidem.

[88] Ibidem.

[89] Ministerul de Stat, Circulară către reprezentanţii Spaniei în străinătate, Madrid, 26 mai 1881, în *Documentos Diplomaticos, presentados a las Cortes en la legislatura de 1881, por el Ministerio de Estado*, Madrid, tipărită de Miguel Cinesta, 1881.

www.dacoromanica.ro

Pașii făcuți de conservatori, în sensul recunoașterii României, vor fi continuați de liberali. Cauza independenței românești era unanim susținută în Spania.

La 28 aprilie 1881, răspunzînd scrisorii lui Carol I — prin care acesta anunțase suveranul spaniol că fusese proclamat rege — Alfonso al XII-lea scria că pentru a marca interesul manifestat față de România, însărcinase pe Juan Pedro de Aladro, deputat al Cortesurilor, să se deplaseze la București și să înmîneze personal lui Carol I scrisoarea de felicitare [90].

În realitate, călătoria lui Juan Pedro de Aladro la București nu era întîmplătoare. La Madrid acest om politic era deja considerat ca viitor reprezentant al Spaniei la București.

Într-adevăr, prin decretul din 23 iunie 1881 a fost creată Legația Spaniei în România, iar Juan Pedro de Aladro a fost numit în fruntea acesteia cu titlul de însărcinat cu afaceri [91].

Prin calitățile sale diplomatice și prin personalitatea sa, Juan Pedro de Aladro răspundea exigențelor formulate de contele de Benomar în timpul misiunii sale extraordinare în România față de persoana care trebuia numită ca reprezentant diplomatic al Spaniei la București [92].

Într-una din primele sale telegrame trimise de la București la Madrid, Juan Pedro de Aladro informa pe ministrul de stat că, la scurt timp după sosirea în România, a avut o întrevedere cu ministrul Afacerilor Externe, Eugen Stătescu, căruia i-a înmînat scrisorile de acreditare.

„Ministrul — scria Aladro — m-a primit cu multă amabilitate și m-a însărcinat să comunic E. V., fără a prejudicia faptul că el o va face direct, bucuria pe care o resimte pentru că am fost numit în această funcție și pentru că vedea creată o legație a Spaniei la București" [93].

Imediat după preluarea funcției sale, Aladro a desfășurat o intensă activitate în scopul dezvoltării, în cele mai diverse domenii, a relațiilor cu România. Încă în telegrama sa din 27 noiembrie 1881, el propunea guvernului său să înființeze consulate spaniole în orașele românești mai importante din punct de vedere comercial [94]. Puțin mai tîrziu au fost înființate consulate la Brăila, condus de viceconsulul Jorge Cavadia; la Giurgiu, condus de viceconsulul Basilio Thanno; la Constanța, condus

---

[90] Arh. ist. centr. București, fond. Casa regală, dos. nr. 44/1881, p. 62.

[91] Arh. M.A.E., Madrid, fond. Personal spaniol, litera A, nr. 303, legat 13, dosar relativ la Aladro J. P.

[92] Juan Pedro de Aladro y Castriota (1845—1914) era un talentat diplomat spaniol, cunoscut pentru cultura sa și pentru cunoștințele sale în problemele Orientului. Născut la Jerez de la Frontera (Cádiz), se considera principe cu drept de moștenire la tronul Albaniei, pentru că străbunul său fusese căsătorit cu principesa Kastriota, moștenitoarea marelui George Kastriota-Skanderbeg, eliberatorul Albaniei. A făcut excelente studii la Sevilla și în 1867 a intrat în cariera diplomatică. A urcat cu repeziciune primele trepte și a ocupat apoi importante posturi la ambasadele și legațiile spaniole de la Viena, Paris, Haga, Bruxelles; în afară de aceasta s-a făcut cunoscut prin discursurile ținute în Cortesuri. În 1881 a fost numit însărcinat cu afaceri al Spaniei la București. Printre membrii corpului diplomatic era considerat ca un specialist autorizat în problemele Orientului.

[93] Arh. M.A.E., Madrid, fond. Personal spaniol, litera A, nr. 303, legat 13, telegrama nr. 3 a lui Juan Pedro Aladro către ministrul de stat.

[94] Arh. M.A.E., fond. Corespondență ambasade și legații, 1881—1889, legat 1716, telegrama nr. 81 din 27 noiembrie 1881 a lui J. P. Aladro către ministrul de stat.

www.dacoromanica.ro

de viceconsulul Enrique Alejandro Harris; la Sulina, condus de viceconsulul A. D. Foscolo şi la Galaţi condus de viceconsulul Pedro Fascolo.

Pe de altă parte, relaţiile diplomatice dintre cele două ţări au fost completate prin acreditarea şi la Madrid, la 1 aprilie 1882, a ministrului României la Paris [95].

Stabilirea relaţiilor diplomatice între cele două ţări a fost o expresie a interesului reciproc, tot mai pronunţat, manifestat în cursul secolului al XIX-lea de popoarele spaniol şi român. Ea marca regăsirea celor două popoare surori la capătul unui proces îndelungat de căutare şi apropiere politică, economică şi culturală, proces care trebuia să treacă, în mod obligatoriu, prin momentul proclamării independenţei de stat a României. Consecinţele evenimentului s-au răsfrînt binefăcător şi multilateral asupra relaţiilor hispano-române.

[95] *Reprezentanţele diplomatice ale Românlei*, vol. I, p. 52.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MODIFICĂRI ÎN STRUCTURA SOCIAL-POLITICĂ A ROMÂNIEI ÎN ANII 1922—1928

DE

IOAN SAIZU, MIHAIL RUSENESCU

Problema structurii social-politice şi a modificărilor ei, a relaţiilor între clase şi grupări sociale, a prezentării evoluţiei şi perspectivelor lor în anii 1922—1928 n-a preocupat istoriografia noastră decît într-o mică măsură. Cercetarea aprofundată a acestei chestiuni se impune înainte de toate pe considerentul că ea stă, ca în orice perioadă istorică, în centrul luptei ideologice şi politice.

Ca urmare a desăvîrşirii unificării statului naţional român a avut loc o creştere a suprafeţei agricole şi forestiere, a numărului întreprinderilor industriale, a capacităţii de producţie a unor ramuri, a reţelei de transport şi comunicaţii; în general procesul desăvîrşirii unităţii politice a determinat modificarea în sens calitativ a potenţialului economic al ţării, a creat condiţii mai favorabile pentru dezvoltarea mai rapidă a forţelor de producţie. După atingerea în 1924 a nivelului antebelic în principalele ramuri de producţie s-a produs pentru scurt timp accelerarea dezvoltării întregii economii naţionale. În urma acestui proces s-a întărit poziţia vîrfurilor conducătoare într-o serie de ramuri ale industriei şi circulaţiei. Paralel cu aceasta, „asistăm şi la întărirea dominaţiei politice a marii burghezii industrial-financiare, la accentuarea caracterului reacţionar al puterii de stat" [1].

Alături de factorul economic, la modificarea structurii social-politice a României au contribuit şi alte elemente. După cum a observat un contemporan [2], pe lîngă toate consecinţele şi prefacerile determinate de primul război mondial, comune cu celelalte state, România trăia în plus trei mari transformări interne, care n-au avut loc simultan la nici un alt popor: desăvîrşirea unificării statului naţional; rezolvarea problemei votului universal; elaborarea legii de reformă agrară. Un rol im-

[1] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste din România*, Edit. politică, Buc., 1966, p. 28.

[2] D. Drăghicescu, *Evoluţia ideilor liberale*, Bucureşti, 1921, p. 3.

www.dacoromanica.ro

portant în acest proces a revenit statului şi constituţiei din 1923, care, în afară de faptul că reflectă necesitatea de a se da un caracter unitar organizării de stat şi legislative a ţării, încorporează, cel puţin teoretic, o serie de principii burghezo-democratice, ca egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii, votul universal, libertatea de organizare şi întrunire, a presei etc. Factorii amintiţi au stimulat, alături de alţii, dezvoltarea fenomenelor social-politice. Acelaşi proces a fost însă puternic frînat de prezenţa capitalului străin, fapt ce a determinat grave consecinţe negative asupra maturizării economiei naţionale şi a dezvoltării sale independente, renunţarea la unele din cele mai de seamă prevederi burghezo-democratice menţionate în constituţie şi în programele partidelor care au guvernat ţara în acei ani ş.a.

Procesul modificării structurii social-politice a fost puternic sprijinit de forţele ideologice chemate să apere poziţiile unei grupări sau a alteia. Este semnificativ că în această perioadă se intensifică lupta dintre ideologia marxistă şi ideologia burgheză. Reprezentanţii celor două ideologii se confruntau în definirea unor fenomene esenţiale în viaţa societăţii (evoluţie, revoluţie, reformă, rolul social-politic al burgheziei şi proletariatului etc.) [3]. În urma unor asemenea confruntări, unii oameni de ştiinţă burghezi au afirmat, în unele probleme, idei care concordau cu cele ale ideologiei marxiste. N. Iorga, de pildă, declarase că P. N. L. nu putea întîmpina o rezistenţă serioasă decît din partea opoziţiei revoluţionare [4]. De asemenea, Şt. Zeletin arătase că dictatura politică a burgheziei putea fi primejduită cu adevărat de proletariat, pe care însă el îl considera în germene [5].

Pe baza materialelor documentare, a datelor statistice, deşi incomplete şi adeseori înregistrate după criterii foarte diferite, ne propunem ca în articolul de faţă să aducem unele contribuţii la cunoaşterea modificărilor petrecute în structura social-politică a României între anii 1922 —1928.

★

Perspectiva acestor modificări prin accelerarea dezvoltării economiei este încorporată diferenţiat în programele partidelor epocii [6]. Sub

---

[3] Vezi, între alţii, Şerban Voinea, *Socialismul marxist şi evoluţia socială* (p. 119—140) şi Mircea Djuvara, *Evoluţie şi revoluţie* (p. 267—280), în *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti (1924).

[4] „Socialismul", 9 şi 12 martie 1924.

[5] Şt. Zeletin, *Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric*, Bucureşti, 1925, p. 166.

[6] Accentele puternice de industrializare existente în programul economic al P.N.L. creau premisa dezvoltării numerice şi concentrate a clasei muncitoare. „Industria îndeosebi — arăta Vintilă Brătianu —, prin sporirea şi concentrarea maselor împrejurul fabricei şi a maşinismului, este chemată să aibă o înrîurire socială mai puternică" (Vintilă I. Brătianu, *Economia naţională a României Mari*, în „Democraţia", an. XV (1927), nr. 1, p. 48). Programul P.N.L. prevedea noi reforme, care, alături de legile electorală şi agrară, să determine prefaceri social-politice, dar „în spiritul ordinei şi înfrăţirii între clase". Premise pentru modificarea structurii social-politice întîlnim şi în programele celorlalte partide. Programul „partidului poporului" prevedea încurajarea deosebită a micii industrii, a meseriilor, a industriei casnice ţărăneşti şi, implicit, a păturilor sociale legate de aceste activităţi economice, ca şi înfiinţarea de credite industriale care să pună pe proprietarii rurali expropriaţi detentori de rentă în posibilitatea de a-şi dirija capitalurile lor spre industrie sau de a le pune prin credite cu termen lung la dispoziţia industriei. Programul partidului ţărănesc prevedea necesitatea împărţirii pămîntului, prin reforma agrară, plugarilor, dezvoltarea industriei, industrializarea produselor agri-

www.dacoromanica.ro

raport social, în perioada 1922—1928 au avut loc o serie de mari procese : a) scăderea ponderii moşierimii în cadrul societăţii şi regruparea forţelor ei; b) sporirea ponderii proletariatului industrial şi agricol, fapt care a permis creşterea potenţialului lor revoluţionar; c) stratificarea ţărănimii; d) scăderea relativă a ponderii păturilor mijlocii. Sub raport politic, aceeaşi perioadă se caracteriza, pe de o parte, prin concentrarea şi consolidarea poziţiilor marii burghezii, ca şi a forţelor opoziţioniste burgheze, iar pe de altă parte, prin accentuarea procesului de radicalizare, maturizare şi organizare a maselor, sporirea activităţii organizaţiilor lor de clasă.

Modificarea potenţialului economic ca rezultat al desăvîrşirii constituirii statului naţional a determinat creşterea rolului industriei în cadrul economiei. O dată cu aceasta pe plan social, burghezia industrială, înregimentată îndeosebi în P. N. L., s-a impus tot mai mult în rîndul claselor dominante. Fiecare manifestare politică a guvernului liberal arăta limpede tendinţa lui de a întări o minoritate a burgheziei. Concentrarea şi centralizarea producţiei a determinat ca burghezia să scadă numericeşte şi o dată cu aceasta, în pofida identităţii de interese fundamentale, să se manifeste în cadrul ei puternice divergenţe. Din rîndul claselor dominante s-a desprins tot mai mult şi a ocupat poziţii predominante în economie şi în stat, datorită dezvoltării mai rapide a capitalului industrial-bancar, marea burghezie, grupată îndeosebi în jurul B. N. R. şi Băncii Româneşti. La aceasta a contribuit aplicarea unor măsuri în spiritul politicii „prin noi înşine", care au permis întărirea poziţiilor marii burghezii în dezavantajul unei părţi a burgheziei transilvănene şi a burgheziei mijlocii. Creşterea poziţiei marii burghezii se reflectă şi în stabilitatea acesteia la guvern. Dovadă e faptul că între 1922—1928, cu o întrerupere de 15 luni în 1926/1927, ţara a fost guvernată de partidul liberal.

Modificările în structura socială au dus în cadrul clasei burgheze la o alianţă mai strînsă între o parte a burgheziei financiaro-industriale cu resturile marii proprietăţi şi cu monarhia. După cum se ştie, reforma agrară din 1921 redusese ponderea marii proprietăţi şi o sporise pe cea a ţărănimii cu pămînt şi a chiaburimii. Pentru a întări din punct de vedere economic moşierimea — aliata ei —, burghezia a asigurat condiţiile pentru conservarea unei părţi a marii proprietăţi rurale, pentru formarea şi consolidarea unor monopoluri în agricultură, pentru păstrarea dijmei şi a altor relaţii semifeudale în economie [7]. Paralel cu aceasta, parte din marii proprietari expropriaţi au fost ajutaţi să-şi plaseze capitalurile în

---

cole, organizarea industriei mijlocii şi a meseriilor pe baza tehnicii moderne. Prevederile de mai sus preconizau formarea unei baze materiale, care la rîndul ei să deplaseze categorii de cetăţeni pe trepte avansate în structura social-politică a ţării. În opoziţie cu acest program care cuprindea elemente pozitive pentru mase, cel din 1926, elaborat în urma fuziunii partidelor naţional şi ţărănesc (asigurarea libertăţii circulaţiei pămîntului ş.a.), crea din punct de vedere social perspectiva trecerii a numeroase categorii de ţărani în rîndul proletariatului agricol. P.C.R., mişcarea muncitorcască şi democratică s-au pronunţat pentru progresul tehnic, pentru industrializarea ţării nu numai în scopul creării premiselor materiale necesare creşterii forţei social-politice a proletariatului şi a aliaţilor lui în lupta de clasă, dar şi ca un factor care, prin consecinţele lui, să imprime prefacerilor social-politice un ritm superior.

[7] Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1956, p. 20—33, 65—67; V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu..., *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti, 1908—1921*, Bucureşti, 1967.

www.dacoromanica.ro

industrie, schimbîndu-şi astfel poziţia în structura socială a capitalismului român.

Pe măsură ce a crescut rolul marii burghezii în opera de refacere şi dezvoltare a economiei prin valorificarea condiţiilor favorabile apărute prin actul de la 1 decembrie 1918, ideologii ei i-au proslăvit dominaţia şi invincibilitatea pentru o lungă perioadă istorică [8]. Sporirea rolului marii burghezii în viaţa social-politică pornea la Zeletin din convingerea că o dată cu reforma agrară din 1921 s-a încheiat existenţa marilor proprietari şi a partidului lor conservator. Acest fapt, ca şi stadiul incipient în care credea că se găseşte proletariatul, l-au determinat să considere că viitorul aparţinea marii burghezii şi partidului ei liberal [9].

Paralel cu întărirea poziţiilor marii burghezii, procesul economic a deplasat din punct de vedere social unele grupări burgheze spre păturile mijlocii ale societăţii. Acesta era unul din aspectele adîncirii procesului de diferenţiere a clasei burgheze. Numărul mare al poliţelor şi falimentelor [10], restrîngerea sferei de activitate a unor industrii, scăderea numărului tranzacţiilor [11] ş. a. au înlesnit adîncirea procesului de ruinare economică a unor categorii burgheze mai înstărite, fapt care a contribuit, alături de alţi factori, la deplasarea din punct de vedere social a acestora spre păturile mijlocii ale societăţii.

Asemenea fenomene, ca şi accentuarea gradului de exploatare a maselor de muncitori, ţărani, mici meseriaşi şi comercianţi au ridicat, pe de o parte, împotriva marii burghezii o largă opoziţie, iar pe de altă parte au determinat deplasarea unor grupări spre alte centre politice.

Din punct de vedere politic, structura claselor dominante a înregistrat de asemenea modificări substanţiale. Procesul respectiv a înmănunchiat în sine trei mari fenomene: a) concentrarea în front comun, sub hegemonie liberală a unor vîrfuri ale burgheziei opoziţioniste; b) fuziunea partidelor naţional şi ţărănesc; c) lupta pentru a restabili sistemul bipartit de guvernare. Trăsătura comună a celor trei fenomene a constituit-o lupta de regrupare a forţelor politice, fapt care a dus în ultimă instanţă la o reducere a numărului partidelor burgheze. Astfel, dacă în campania electorală din 1922 în faţa urnelor s-au prezentat 14 grupări politice, în alegerile generale din 1926 s-au prezentat numai 8, în 1927 nouă, iar în 1928 şapte [12]. Procesul regrupării forţelor burgheze s-a precipitat neîntrerupt, dar a fost mai intens în perioada campaniilor electorale. Într-adevăr, nici unul din partidele de guvernămînt din această perioadă n-a apărut necartelat în faţa corpului electoral. P. N. L. încheiase două cartele electorale în 1922 şi unul în 1927, cu partidul ţărănesc (dr. Lupu); în 1926 „partidul poporului" încheiase înţelegeri electorale cu

---

[8] Şt. Zeletin, *op. cit.*, p. 166, 243; Şt. Zeletin, *Neoliberalismul*, Bucureşti, 1927, p. 84, 95.

[9] Şt. Zeletin, *Burghezia română...*, p. 166.

[10] Vezi V. V. Protopopescu, *Întreprinderile româneşti de credite sub influenţa conjuncturii 1919—1932*, Bucureşti, 1936, p. 50; *Anuarul statistic al României 1930*, Bucureşti, 1932, p. 384; *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 1 006.

[11] „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", şedinţa din 19 noiembrie 1926, p. 37.

[12] N. T. Ionescu, *Alegerile legislative din martie 1922*, în „Buletinul statistic al României", nr. 2/1923, p. 106, 114—115; *Anuarul statistic al României 1922*, Bucureşti, 1923, p. 18—19; Idem 1928, Bucureşti, 1929, p. 14—15; Matei Dogan, *Analiza statistică a „democraţiei parlamentare" din România*, Bucureşti, 1946, tabelele nr. II—IV.

www.dacoromanica.ro

partidele maghiar şi german şi gruparea Goldiş; în 1928 P. N. Ţ. procedase în acelaşi fel cu partidul german [13]. În timpul alegerilor generale asemenea înţelegeri fuseseră încheiate şi între partidele de opoziţie; naţionalii cu ţărăniştii în 1926 şi partidele maghiar şi german în 1927.

Regruparea forţelor burgheze se relevă în faptul că unii politicieni au trecut cu tot bagajul politic în rîndurile altui partid. Din acest punct de vedere, structura politică a claselor dominante se caracterizează înainte de toate în afară de concentrarea vieţii politice într-un număr restrîns de partide, prin efortul burgheziei de a realiza un front comun al ei. Compoziţia P. N. L. şi patrimoniul lui material i-a permis ca în acest scop să acorde unele concesii economice şi politice vîrfurilor burgheziei opoziţioniste. Soluţia s-a putut aplica numai la acea opoziţie care nu mai voia să aştepte împrejurările în care s-ar fi decis chemarea ei la guvern. Cu toate acestea, în numărul întreprinderilor nou create, ca şi în cele vechi accesul celorlalte partide a fost permis numai într-o mică măsură [14], preponderenţa avînd-o pe mai departe liberalii.

Un rol important în acţiunea de concentrare a burgheziei a revenit lui Averescu, care fusese „miluit" de liberali înainte de a-l aduce la guvern prin cooptarea sa în consiliul de administrare al Creditului minier, şi lui Barbu Ştirbei. Prin cei doi politicieni s-a realizat deplasarea unor forţe ale claselor dominante spre partidele marii burghezii, acesta fiind de fapt procesul principal în modificarea structurii politice a burgheziei şi moşierimii. Averescu s-a servit totodată de mijloacele puse la dispoziţie pentru a-şi întări propriul partid [15]. El apreciase că organizaţia sa, măcinată de două tendinţe (una pentru apropiere de ţărănişti, alta de sprijinire numai pe liberali) [16], nu putea fi întărită în timpul guvernării sale decît prin oferirea de portofolii ministeriale, dacă nu unor partide de opoziţie, cel puţin unor fracţiuni ale acestora. Faptul a constituit totodată un mijloc de subminare, de măcinare a forţelor partidelor de opoziţie. Averescu a putut astfel, docil fiind palatului şi într-o mare măsură liberalilor, să concentreze, cu ajutorul concesiunilor acordate de P.N.L., noi forţe politice în frontul marii burghezii sau în rîndul forţelor ei auxiliare organizate [17].

Seria migrării politicienilor dintr-un partid în altul a lărgit-o Goldiş şi grupul lui. Deplasarea acestui grup s-a făcut sub pretextul de a se „combate regionalismul". Contopirea grupului parlamentar transilvănean cu „partidul poporului" şi poziţia cîştigată a fost luată de exemplu de alte grupări. Astfel, gruparea takistă a pus capăt divergenţelor cu liderii „partidului poporului", încheind unele tranzacţii care au uşurat intrarea în gu-

[13] Matei Dogan, *op. cit.*, tabelele nr. II—IV.

[14] Vezi „România industrială" din 1925, nr. 640, p. 8 şi nr. 661, p. 9; din 1926, nr. 671, p. 5, nr. 672, p. 2, 8, nr. 676, p. 2, 3, nr. 678, p. 2, nr. 682, p. 2, 8, nr. 680, p. 7, nr. 685, p. 3, 5, nr. 690, p. 5, nr. 691, p. 7, 8.

[15] În „partidul poporului" predominau interesele capitaliştilor dăpăruţi în viaţa economică după primul război mondial, a restului marii proprietăţi, a moşierilor expropriaţi, care şi-au plasat despăgubirile în comerţ, industrie, bănci şi agricultură („Lupta de clasă", nr. 2—3/1926, p. 4—5). În acel timp, el nu mai era un partid, ci un grup de „cadre" în jurul lui Averescu, care ar fi rămas izolat dacă Brătianu nu l-ar fi făcut prim-ministru.

[16] Arh. C.C. al P.C.R., fond. C. Argetoianu, caiet 36, f. 2 384—2 385.

[17] „Lupta de clasă", nr. 2—3/1926, p. 4—5.

www.dacoromanica.ro

vern a lui Stelian Popescu şi dr. Dumitrescu Brăila [18]. În acelaşi timp, gruparea iorghistă şi-a îmbunătăţit raporturile cu averescanii [19]. De asemenea, gruparea politică a lui Simion Mehedinţi a dus tratative care i-au asigurat acestuia intrarea în guvern ca ministru fără portofoliu.

Opoziţia lui Averescu faţă de unele aspecte ale politicii P.N.L. i-au determinat pe unii să-l socotească polarizatorul opoziţiei şi fermentul de creare a unui mare partid care să alterneze cu liberalii la guvern. Ca urmare, pînă la aducerea sa la guvern în 1926, unele fuziuni, asimilări şi regrupări au fost privite ca sinteze ale efortului de a concentra forţele opoziţiei într-un mare organism politic intitulat „partidul poporului agrar" sau „partidul naţional-ţărănesc al poporului care să ţină în cumpănă atotputernicia celui liberal [20]. Soluţia pentru însănătoşirea vieţii politice prin întoarcerea la sistemul bipartit fusese recomandată şi de N. Iorga. V.I. Lenin subliniase că sistemul bipartit constituia unul din cele mai puternice mijloace folosite în scopul de a împiedica activitatea unui partid muncitoresc [21]. O vehementă atitudine faţă de problema înlocuirii luptei politice prin alternarea la guvern a două partide burgheze luaseră comuniştii, mişcarea muncitorească şi democratică. Solidaritatea opoziţiei înainte de aducerea lui Averescu la guvern — scria „Lupta de clasă" — urmărea să dezarmeze masele să le facă să înţeleagă că sigur Averescu era capabil de a organiza lupta contra oligarhiei [22]. Mişcarea muncitorească şi democratică subliniase în repetate rînduri că „partidul poporului" nu reprezenta o forţă politică reală destul de puternică pentru a se putea impune contra liberalilor [23], a căror putere nu putea fi contrabalansată în acel timp de nici un partid burghez. Nici unul din acestea nu putea începe o campanie de răsturnare a liberalilor cu certitudinea că nu va fi învins şi silit la tranzacţii. Alegerile Camerilor agricole din toamna anului 1925 au dovedit că chiar aşa cum era opoziţia a putut constitui punctul de concentrare a tuturor forţelor antioligarhice [24]. Văzînd că popularitatea partidului scade mereu şi că mandatul său parlamentar se apropie de sfîrşit, I. I. C. Brătianu a reuşit să înjghebeze un guvern Averescu subordonat intereselor liberalilor.

Aducerea lui Averescu la guvern în martie 1926 a precipitat forţele politice ale opoziţiei burgheze, îndeosebi ale partidelor naţional şi ţărănesc, care au căutat să grăbească actul fuziunii lor. Fiecare din aceste două partide aveau de făcut faţă unor probleme interne. Principalul partid al opoziţiei era partidul ţărănesc, care a reuşit — în timp ce P.C.R. era în ilegalitate, întîmpina numeroase dificultăţi care îl împiedicau să se afirme cu toată tăria — să atragă de partea lui păturl largi de la sate şi simpatia chiar a unor cercuri muncitoreşti de la oraşe [25]. El a susţinut

[18] „Adevărul", 4 şi 9 aprilie 1926.

[19] N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 117.

[20] D. A. Gheorghiu-Cirişanu, *În pragul dezastrului*, Bucureşti, 1927, p. 28; „Argus", 27 februarie şi 8 iunie 1927. Pentru o fuziune a partidelor împotriva liberalilor se declarase şi Al. Marghiloman (Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. V, p. 209—211).

[21] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, Bucureşti, 1957, p. 394..

[22] „Lupta de clasă", nr. 2—3/1926, p. 3.

[23] Ibidem, p. 8.

[24] „Bolşevismul", septembrie 1925.

[25] „Socialismul", 13 februarie 1924; Arh. C. C. al P.C.R., fond 1, dos. 43/1923, f. 59.

www.dacoromanica.ro

deschis în acei ani lupta antili- berală, realizarea unei ordini constituționale, fapt care i-a adus adeziunea și simpatia unor largi mase. Cu toate că se întărise în anii de pînă la începutul perioadei ce o cercetăm [26], partidul țărănesc nu putea înfrînge singur pe liberali. Singuri țărăniștii — notează C. Argetoianu — nu aveau șansa de a ajunge la guvern, ci prin naționali care îi opreau de a mai agita țara în opoziție [27]. De aceea a căutat să fuzioneze cu un partid cu program moderat burghez [28], necompromis și el. După ce s-a preconizat o fuziune cu partidul lui N. Iorga, ideea la care s-a renunțat din cauză că prin aceasta țărăniștii ar fi rămas pe mai departe nefortificați din punct de vedere politic, el și-a îndreptat atenția spre partidul național din Transilvania. Acesta însă, în primii ani de după război fusese cîștigat în parte prin acțiunea de „naționalizare". Mai mult, unii din liderii partidului național, conștienți că prin fuziunile făcute pînă atunci [29] nu se dobîndise o creștere a forței politice și nu se realizase un mare partid al opoziției, au încercat o apropiere de liberali [30], împotriva căreia se declarase și C. Argetoianu [31]. Tratativele de fuziune au eșuat însă, fapt care a determinat partidul național să accepte, în pofida unor principii programatice contrare, fuziunea cu partidul țărănesc [32]. Încercarea unor conducători ai partidului național de a realiza fuziunea cu liberalii le-a redus influența în rîndul propriului partid. O consecință a acestui fapt a fost trecerea grupului Goldiș de partea lui Averescu, cînd acesta a fost chemat la conducere. Interesul naționalilor pentru o fuziune cu țărăniștii a sporit după constituirea guvernului Averescu, care avusese ca efect o prăbușire în rîndul celor două partide și dovedise cît de slabe fuseseră fuziunile și pactele încheiate pînă atunci. Interesul sporise îndeosebi în urma rezultatului alegerilor din 1926, prin care țărăniștii s-au dovedit cel mai puternic partid de opoziție din regiunile extracarpatice. Cu ocazia alegerilor din mai 1926 țărăniștii au trădat interesele maselor largi țărănești prin alierea cu partidul național; ei au venit în ajutorul acestui partid burghez și au oprit pentru un moment procesul descompunerii lui.

---

[26] Între altele menționăm că în noiembrie 1921 partidul țărănesc se întărise prin afilierea la el a lui C. Stere și a grupului său. Faptul avea o deosebită importanță, deoarece nu dobîndea numai un număr mare de membri și simpatizanți, dar și pe C. Stere, om politic cu o bogată cultură sociologică și juridică.

[27] Arh. C.C. al P.C.R., fond. C. Argetoianu, caiet 36, f. 2180.

[28] Z. Ornea, *Momente din istoria politică a țărănismului 1880—1926*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", an. XIV (1968), nr. 4, p. 120; Ibidem, *Țărănismul*, Buc. 1969.

[29] La sfîrșitul anului 1922 cînd partidul conservator, după moartea lui Take Ionescu, se îndrepta inevitabil spre sfîrșitul carierei sale politice, fuzionează cu takiștii Stelian Popescu, care, după cum am arătat mai sus, trece apoi la Averescu, cu Xeni, Blesnilă, Toma Ionescu Mișu Cantacuzino. Acest act, pe lîngă faptul că prin consecințe nu era un cîștig politic pentru partidul național, nemulțumise pe țărăniști, care nu doreau ca viitorul partener de fuziune să coopereze cu resturile partidului moșierilor. În martie 1924, N. Iorga inițiază discuții cu partidul național și grupul Argetoianu din „partidul poporului", anunțînd presa că vor forma singurul partid de „stînga" din țară. În practică însă, N. Iorga a realizat o fuziune cu grupul Argetoianu și împrună cu naționalii din Transilvania. Atît fuziunea cu resturile partidului conservator, cît și cu gruparea naționalistă-democrată, care-l avea în frunte pe istoricul N. Iorga, ambele lipsite de o bază de masă, avea semnificația extinderii sferei politice a organizațiilor partidului național de la nivelul unei provincii la nivelul întregii țări.

[30] Arh. C.C. al P.C.R., fond. C. Argetoianu, caiet 37, f. 25, 100—103.

[31] Ibidem, f. 83.

[32] Diferențele programatice dintre ele, ca și combinațiile pe care le-au făcut, îndeosebi partidul național, au determinat ca tratativele să dureze nu mai puțin de 4 ani.

www.dacoromanica.ro

Conducătorii țărăniști au abătut astfel din nou masele de la drumul orientării pe linia luptei hotărîte spre iluzia periculoasă că oligarhia putea fi răsturnată fără lupta maselor, numai prin succesul electoral al partidelor național și țărănesc [33]. Punți de legătură între cele două partide au fost întinse și pînă atunci [34].

Factor important în modificarea structurii politice a claselor dominante, fuziunea național-țărăniștilor, în octombrie 1926, a reprezentat o etapă în întărirea forțelor opoziției. Faptul a determinat ca atît liberalii, cît și averescanii să urmărească zădărnicirea fuziunii [35], și aceasta cu atît mai mult cu cît I. Maniu și I. Mihalache înțelegeau să o realizeze pe baza celor 10 puncte din 1924, care trebuiau să dea naștere unui mare partid, solid și compact, cu menirea de a neutraliza și combate acțiunea acaparatoare a liberalilor [36], sau cel puțin de a trata cu ei de la egal la egal.

Împotriva fuziunii [37] erau, între alții, N. Iorga [38], Gr. Iunian, dr. Lupu. N. Iorga își întemeia poziția înainte de toate prin apartenența în continuare a partidului țărănesc la o „ideologie de clasă" [39]. Argetoianu n-a luat parte la fuziune din convingerea că în felul în care s-a realizat, nu va forma o forță omogenă, solidă, în stare de a domina evenimentele [40]. El motiva în scrisoarea de demisie din 1 octombrie 1926, adresată lui Maniu, că țărăniștii vor avea în cadrul noului partid o influență prea mare [41].

Actul fuziunii a însemnat din partea partidului țărănesc o trădare a intereselor majorității membrilor lui. „După ani de petractări încoronate de o continuă trădare a intereselor maselor populare de la sate și orașe — scria „Viața muncitoare" — partidele național și țărănesc au hotărît fuziunea" [42]. Pentru muncitorime acest eveniment a prezentat o deosebită importanță, întrucît a ieșit la iveală renunțarea partidului țărănesc la unele din prevederile programatice care au strîns un mare număr de adeziuni și simpatii în rîndul maselor. Tratativele dintre cele două partide — — o recunosc însăși liderii lor — au dus la faptul că masele „nu ne-au primit cu tot entuziasmul" [43]. Criza internă [44], deschisă înainte de fuziune, a con-

---

[33] „Lupta de clasă", nr. 1/1926, p. 24.

[34] Ele au încheiat, în afară de un cartel electoral, un pact limitat la răsturnarea guvernului liberal, la colaborare în guvern și la zădărnicirea aplicării constituției din 1923 („Socialismul", 8 martie 1923; Arh. C.C. al P.C.R., fond. C. Argetoianu, caiet 36, f. 2 461).

[35] „Adevărul", 10 iunie 1926.

[36] Ibidem, 6 iulie și 28 septembrie 1926.

[37] Această atitudine fusese dictată de faptul că în urma combinațiilor politice la care s-a angajat, în partidul țărănesc au intrat multe categorii sociale burgheze. N. Iorga subliniase în acest sens că „nu se mai poate numi țărănesc partidul care scoate înainte latifundiarii, profesori de universitate, prinți" (N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 131).

[38] N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 131.

[39] „Adevărul", 12 octombrie 1926.

[40] Ibidem, 19 octombrie 1926.

[41] Ibidem, 7 octombrie 1926.

[42] „Viața muncitoare", 2 octombrie 1926.

[43] „Adevărul", 23 iunie 1926.

[44] Acest fenomen măcinase cele două partide și înaintea fuziunii. Datorită manifestării de interese sociale contradictorii, partidul țărănesc n-a putut constitui nici un moment o forță politică unitară. Interesele burgheziei rurale erau în opoziție cu cele ale țărănimii și ale proletariatului agricol, iar ale muncitorilor de la orașe cu cele ale păturilor mijlocii. În cadrul partidului țărănesc se manifestau două tendințe: parte din conducători au fost dispuși să încheie acorduri cu liderii unor partide burgheze; a doua tendință se concretiza într-o presiune de jos

www.dacoromanica.ro

tinuat după desăvîrşirea ei. Fuziunea, deşi a întărit forţele politice ale opoziţiei, n-a putut împiedica deplasarea unor forţe ale sale spre alte centre. Mai mult, criza cuprinsese masa largă a membrilor de rînd. Părăsirea poziţiilor burghezo-radicale şi orientarea spre dreapta au provocat vii nemulţumiri în rîndurile unor militanţi ai partidului. Noul partid a înregistrat după puţin timp o primă sciziune : la 19 februarie 1927 dr. Lupu, vicepreşedinte al partidului, care de la început fusese împotriva fuziunii, părăseşte P.N.Ţ. pentru a reînfiinţa partidul ţărănesc pe „vechile sale temelii". Aproximativ în acelaşi timp, P.N.Ţ. pierde resturile fostului partid takist (Filipescu şi Em. Antonescu), care, ademeniţi de Averescu, trec în „partidul poporului" [45]. Criza fusese determinată şi de faptul că masele s-au convins că actul fuziunii constituia o cale de trecere a liderilor partidului fuzionat în dispozitivul apărării intereselor claselor dominante. În aceste condiţii, comuniştii au subliniat neîntrerupt necesitatea atragerii categoriilor de exploataţi înregimentate în acest partid, reliefînd că numai clasa muncitoare şi avangarda sa reprezintă forţa capabilă să lupte împotriva burgheziei [46]. Pînă a ajunge la guvern, P.N.Ţ. nu s-a demascat însă ca partid de clasă al burgheziei, ceea ce din punct de vedere politic a avut ca urmare rămînerea în continuare a importante mase de oameni în rîndurile sale. Fenomenul de deplasare a maselor de muncitori şi ţărani din P.N.Ţ. spre stînga se amplifică după aducerea la guvern a acestuia, în 1928, fapt care din punct de vedere politic reprezenta o creştere a potenţialului organizaţiilor de clasă ale proletariatului şi o slăbire a partidelor burgheze.

După fuziunea naţional-ţărănistă viaţa politică s-a agitat, partidele urmărind să-şi schimbe sau consolideze raporturile cu alte grupări. În acest fel au procedat C. Argetoianu, Al. Marghiloman şi alţi politicieni.

În structura politică a claselor dominante au apărut în acei ani şi organizaţii cu caracter de extremă dreaptă. Astfel, la 4 martie 1923 a luat fiinţă Liga Apărării Naţional Creştine, care-l avea ca doctrinar pe preşedintele ei — A.C. Cuza. De asemenea, a fost întemeiată şi organizaţia Legiunea arhanghelul Mihail. În campaniile electorale din acei ani organizaţiile de dreapta au apărut şi în faţa urnelor, L.A.N.C. obţinînd 4,8% din voturi în 1926, 1,9% în 1927 şi 1,1% în 1928, iar Legiunea arhanghelului Mihail (care în 1931 se va numi Garda de fier) 0,4% în 1927.

În acelaşi proces un loc important l-a ocupat şi burghezia naţionalităţilor conlocuitoare. Partidul maghiar*, apărut ca rezultat al antagonismelor de ordin naţional, a constituit şi el o masă de manevră în mîna marii burghezii. Pe baza unor concesii, vîrfurile din acest partid au luat parte la

---

în sus şi spre stînga a maselor. Printre primii care s-au deplasat spre alte partide se numără ţărăniştii din Covurlui, care la 14 aprilie 1926 au trecut în organizaţia lui Averescu (N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 123). Partidul naţional, fiind un mozaic de mici grupări politice disparate, legate numai de dorinţa de a veni la guvern („Ţara noastră", Cluj, an. VII (1926), nr. 16—17, p. 516), n-a putut evita criza internă, grupările sale avînd de regulă o mişcare centrifugă. Singura grupare „intransigentă" avea ca nucleu pe Maniu. Lipsa de omogenitate şi divergenţele interne au determinat pe unii membri să declare că „nu le arde de principii, ci de guvern... Detaşarea de principii — scria „Adevărul" — le este atît de puţin dureroasă, încît ar fi trecut tot cu atîta uşurinţă la liberali, cum sînt gata să treacă chiar la ţărănişti, în ipoteza că aceştia ar fi venit la cîrmă" („Adevărul", 13 aprilie 1926).

[45] Z. Ornea, *op. cit.*, p. 127.

[46] *Muncitorimea şi situaţia politică*, Bucureşti, 1926, p. 12.

* Partidul Maghiar s-a format la Congresul din Cluj din 28 decembrie 1922 prin contopirea Partidului Popular Maghiar cu Partidul Naţional Maghiar.

www.dacoromanica.ro

procesul de întărire a poziției marii burghezii. În același fel a procedat și burghezia săsească, turcă și bulgară [47]. Unii politicieni au recunoascut că procedîndu-se în acest mod, partidele naționalităților conlocuitoare au devenit „un fel de zestre electorală a guvernelor" [48].

Modificările în structura politică a claselor dominante au dus la întărirea pozițiilor marii burghezii, fapt ce se reflectă și în raporturile acesteia cu monarhia. Deși în lupta pentru a ajunge la guvern fiecare partid s-a străduit să atragă de partea sa monarhia, cei care au beneficiat cu precădere de această instituție au fost liberalii. Ei s-au servit de Ferdinand ca de un instrument docil și l-au îndepărtat din țară, prin actul de la 4 ianuarie 1926, pe Carol, aflat în divergență cu liderii P.N.L. [49]. În loc a funcționat, după moartea lui Ferdinand, o regență, care a fost, de asemenea, subordonată intereselor lor. Criza dinastică a contribuit, alături de alți factori, la dinamizarea activității opoziției împotriva liberalilor și pentru pătrunderea reprezentanților ei în regență. Tranzacția dintre burghezie și monarhie a dăunat dezvoltării luptelor revoluționare.

Întărirea pozițiilor marii burghezii se reflectă și în legile elaborate, care au permis restrîngerea prevederilor democratice din constituție (legea Mîrzescu din 1924, îndreptată fățiș împotriva organizațiilor revoluționare; legea electorală din 1926, votată înainte de expirarea mandatului guvernului liberal, care lovea puternic în caracterul universal al votului prin introducerea primei guvernamentale etc.).

Deosebit de importante pentru cunoașterea structurii social-politice a României în anii 1922—1928 sînt modificările care s-au produs la nivelul proletariatului și a aliaților lui. Efectul social cel mai important, cu adînci implicații pozitive asupra dezvoltării societății românești, care a avut loc ca urmare a refacerii și dezvoltării economiei naționale în cadrul statului român desăvîrșit, îndeosebi în urma stimulării procesului de industrializare, îl constituie creșterea rîndurilor clasei muncitoare, a ponderii ei în totalul populației țării. Dezvoltarea forțelor de producție în anii 1922—1928 ca și aplicarea legii de reformă agrară din 1921, a determinat o creștere în favoarea proletariatului industrial a raportului dintre muncitorii din industrie și cei din agricultură.

Trebuie precizat din capul locului că documentarea cu date a acestei probleme în totalitatea ei prezintă numeroase dificultăți, întrucît în cadrul perioadei 1922—1928 n-a avut loc nici un recensămînt care să consemneze gruparea numerică și teritorială pe ramuri de activitate a întregii populații active, fapt care ar fi permis fixarea tendințelor în cadrul procesului de modificare a structurii sociale a proletariatului. Datele statistice de care dispunem, deși sînt parțiale și consemnate după criterii diferite, îngăduie totuși formularea unor aprecieri folositoare cunoașterii problemei respective.

---

[47] „Dezbaterile Adunării Deputaților", ședința din 1 iulie 1926, p. 96—97.

[48] „Adevărul", 16 iulie 1926.

[49] Atitudinea avea la bază, între altele, și faptul că prințul Carol a sprijinit opoziția burgheză, unită într-un singur front („partidul poporului", partidele maghiar și german) în timpul alegerilor din 1925 pentru Camerile agricole, alegeri care au reafirmat impopularitatea P.N.L.

www.dacoromanica.ro

Cifrele pentru anii 1922—1928 [50] ne arată că în cele mai multe ramuri de activitate erau ocupaţi mai mulţi muncitori decît în perioada precedentă, ceea ce avea ca efect pozitiv creşterea ponderii proletariatului în ansamblul structurii sociale a ţării. Într-adevăr, exploatările miniere şi din cariere cuprindeau în 1926, anul apogeu din punct de vedere al numărului muncitorilor din interiorul perioadei, cu aproape 13 000 de muncitori mai mult decît în 1922. În anii de creştere (1922—1926) sporul s-a realizat îndeosebi la categoria salahori, iar descreşterea de după 1926 a avut loc pe seama salahorilor şi a lucrătorilor calificaţi din ateliere. Procesul de descreştere a numărului de muncitori în anii 1927—1928 era legat de acţiunea de „raţionalizare a producţiei şi a muncii". Repartiţia teritorială a muncitorilor din această ramură ne arată că 82,2% din numărul lor (calificaţi şi necalificaţi) se aflau în Transilvania (65,1%) şi Banat (17,1%) [51]. O însemnată parte a muncitorilor din industria minieră era ocupată în extragerea cărbunelui (circa 36% din numărul total al muncitorilor din mine şi cariere).

În exploatările de petrol, cei mai mulţi muncitori au fost ocupaţi în anul 1926, cu 8 289 mai mult decît la începutul perioadei. După 1926 numărul lor scade. Din punct de vedere teritorial, aproximativ 20 000 de muncitori sau 4/5 din totalul muncitorilor din industria petrolului lucrau în judeţul Prahova [52].

Datele privitoare la industria prelucrătoare arată că datorită acţiunii de raţionalizare capitalistă a muncii, numărul muncitorilor s-a redus treptat, începînd cu 1925, dar cu precădere din 1927 şi 1928. Analiza datelor ne arată că în industria metalurgică erau încadraţi aproape 1/5 din totalul muncitorilor cuprinşi în industria prelucrătoare. Un loc important îl ocupau muncitorii din industria lemnului, ca şi cei din industria alimentară, tex-

[50] Iată, de altfel, evoluţia numerică a muncitorilor (inclusiv maiştri, salahori, lucrători speciali):

Categ. de industrii	1922	1924	1925	1926	1927	1928
I. *Industria extractivă*						
a) cărbuni, minereuri, cariere	44 297	51 986	54 904	57 274	53 772	47 366
b) petrol	21 545	27 268	28 965	29 834	27 984	26 062
II. *Ind. prelucrătoare*	149 167	204 042	191 428	193 009	189 669	180 315
din care : — Metalurg.	33 220	39 723	37 154	40 911	35 962	34 520
— Electrotehnică	2 138	*	457	560	854	702
— Chimie	10 000	12 120	8 034	8 229	15 059	16 448
— Mat. de construc.	...	**	13 764	14 363	14 600	12 656
— Lemn	43 722	53 008	56 618	47 033	37 792	35 805
— Hîrtie, arte graf.	6 090	8 693	9 655	8 889	9 057	9 419
— Sticlă	...	**	4 772	3 947	3 720	3 793
— Ceramică	11 915	20 230	814	669	743	749
— Textilă	13 890	33 089	27 244	28 180	33 703	33 457
— Pielărie	7 723	8 198	9 120	8 263	8 563	7 940
— Alimentară	19 990	28 980	23 796	31 112	29 616	24 826
— Diverse	479	—	—	835	—	—

* Pe acest an muncitorii sînt cuprinşi în industria metalurgică.

** Pe acest an muncitorii sînt incluşi în industria ceramică (tabel întocmit pe baza datelor cuprinse în *Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*, Bucureşti, 1940 p. 476—493).

[51] *Situaţia clasei muncitoare din România 1914—1944*, sub redacţia lui N. N. Constantinescu, Edit. politică, Bucureşti, 1966, p. 167—169.

[52] *Ibidem*, p. 171—172.

www.dacoromanica.ro

tilă, pielărie, hîrtie şi arte grafice, chimie şi materiale de construcţie. Gradul de concentrare a muncitorilor în industria prelucrătoare a suferit modificări calitative în raport cu anii 1919—1921, între care menţionăm: reducerea ponderii muncitorilor din întreprinderile cu 1—10 muncitori de la 6,1% în 1920/1921 la 3% în anii 1927/1928; creşterea numărului absolut al muncitorilor din toate grupele de întreprinderi cu peste 10 muncitori. Cea mai însemnată creştere a valorilor absolute şi relative a avut loc în întreprinderile mari care foloseau între 501 şi 1 000 de muncitori, fapt ce demonstrează că spre sfîrşitul stabilizării relative a capitalismului o foarte importantă parte a clasei muncitoare era concentrată într-un număr restrîns de întreprinderi [53].

Din punct de vedere al repartiţiei teritoriale trebuie arătat că Transilvania încorpora 45,01% din totalul întreprinderilor şi 46,63% din numărul de muncitori din industria prelucrătoare [54].

Un înalt grad de concentrare a muncitorilor exista şi în domeniul transporturilor feroviare. Ca şi mai înainte, căile ferate continuau să aibă cel mai mare număr de muncitori: 93 115 în 1923 şi 97 177 în 1927, inclusiv muncitorii din ateliere [55].

Modificările în structura socială a clasei muncitoare nu pot fi înţelese numai prin prisma datelor statistice care atestă în cifre absolute evoluţia numărului de muncitori ocupaţi în diverse ramuri ale economiei. O parte a clasei muncitoare lucra la domiciliu, nefiind inserată în nici o statistică. O altă parte a ei, datorită acţiunii legilor economiei capitaliste, era concediată. Şomajul ca unul din factorii principali care contribuia la înrăutăţirea situaţiei clasei muncitoare, încorpora nu numai muncitori, ci şi ţărani, mici proprietari, intelectuali. În primii ani ai perioadei, cerinţele refacerii şi dezvoltării economiei au determinat absorbirea unei însemnate părţi a forţei de muncă din rîndul şomerilor. Pe măsura creşterii crizei în economie şi a introducerii raţionalizării capitaliste a muncii, în care scop, la propunerea U.G.I.R., în 1926, s-a creat Institutul românesc de organizare ştiinţifică a muncii, ceea ce însemna înainte de toate intensificarea exploatării forţei de muncă, a crescut treptat numărul şomerilor [56]. În faţa acestei realităţi, cercurile guvernante au înfiinţat prin lege, încă din 1921, oficii

[53] *Ibidem*, p. 177—178.

[54] *Ibidem*, p. 178.

[55] *Ibidem*, p. 183; vezi şi *Studiu asupra situaţiei ţării în martie 1920, ianuarie 1922 şi aprilie 1926*, Bucureşti, 1927, p. 349.

[56] În anii 1922—1928 mii de muncitori au fost aruncaţi pradă şomajului în urma lock out-urilor declarate de capitalişti, a compromiterii recoltelor agricole, a declarării în stare de faliment a numeroase întreprinderi. Numai în industria forestieră din Valea Mureşului, în martie 1925, fuseseră concediaţi 5 000 de muncitori care n-au acceptat condiţiile de lucru impuse de patroni („Viaţa muncitoare", 1 aprilie 1925). O dată cu anul 1926 şomajul a luat proporţii. În industria carboniferă din Valea Jiului în anii 1926—1928 fuseseră concediaţi 44 845 de salariaţi, dintre care 19 729 mineri şi 19 299 diverşi lucrători (George Făcăoaru, *Şomajul în România*, Bucureşti, 1932, p. 35). Anul 1928 cunoaşte o creştere puternică a numărului şomerilor. La exploatările miniere concedierile au depăşit 20% din personalul ocupat, iar la fabrica „Astra" — Arad 50%. Numărul şomerilor, după datele publicate de Sindicatele Unitare se cifra la aproximativ 150 000 („Viaţa muncitoare", 19 februarie 1928). Media procentuală pentru perioada 1922—1928 se ridica la circa 20% din totalul salariaţilor (Gh. Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moşierească între cele două războaie mondiale*, Bucureşti, 1962, p. 151), faptul contribuind la menţinerea la un nivel scăzut a salariilor muncitorilor. Media lunară a şomerilor dată de statistici era de 10 535 pentru anul 1928 (*Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*..., p. 334—335).

www.dacoromanica.ro

publice de plasare, iar în anul următor s-a inițiat întocmirea unei statistici a șomajului. Statisticile nu luau însă în seamă șomajul parțial.

Datele comunicate de oficiile publice de plasare [57], deși incomplete[58], îngăduie totuși să subliniem că din punct de vedere al grupelor profesionale, preponderența o dețin personalul de serviciu, muncitorii de pădure, muncitorii agricoli și muncitorii de fabrică, iar pe centre, cele mai multe cazuri erau înregistrate la București, Rădăuți, Cluj, Arad, Oradea [59].

Datele de mai sus demonstrează, în afară de creșterea numerică a clasei muncitoare, fapt pozitiv pentru sporirea potențialului ei revoluționar, dezvoltarea în anii 1922—1928 a unor puternice detașamente ale sale la C.F.R., Valea Jiului, Valea Prahovei etc. Structura socială a clasei muncitoare, îndeosebi din industriile alimentară, textilă, îmbrăcăminte, sticlă, ceramică încorpora un număr mare de femei și copii. Din 164 904 salariați încadrați în 4 472 de întreprinderi vizitate de inspectorii muncii în 1924, salariații de ambele sexe sub 18 ani erau de 31 645, dintre care 26 330 cu vîrsta între 14—18 ani și 5 315 sub 14 ani [60]. În anul următor, inspectorii muncii vizitînd 6 019 întreprinderi cu 179 986 de salariați, au constatat că erau încadrate 19 477 femei, 18 290 minori și 6 628 minore. Prin urmare, în totalul personalului femeile dețineau o pondere de 14%, iar minorii 18 % [61]. În aprecierea structurii numerice a clasei muncitoare trebuie avut în vedere, pe de o parte pierderea de către ea a unei neînsemnate părți a membrilor, transformată în proprietari de mici ateliere, meșteșugari, funcționari și intelectuali, iar pe de alta emigrarea unora în țările industriale, unde puteau să găsească de lucru. Un raport din 1923 al Ministerului de Interne arată că aproape toți emigranții erau muncitori [62].

[57] Între anii 1922—1928 acestea au înregistrat următoarele cifre:

Specificare	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Oferte	45 228	130 435	143 594	161 612	149 241	111 459	127 058
Cereri	39 171	102 267	128 460	138 871	122 573	115 716	147 686
Plasări	26 128	78 827	99 716	109 276	100 929	80 302	101 033

(*Anuarul statistic al României 1926*, București, 1927, p. 238—239; idem 1929, București, 1931, p. 297; idem 1939 și 1940..., p. 338—343).

[58] În 1927, de pildă, în cifrele muncitorilor fără lucru nerepartizați de oficiile amintite nu intrau 15 000 de șomeri din Valea Prahovei, 6 000 din porturi, 3 000 de pe Valea Jiului, 3 000 din Arad, 19 000 din industria forestieră, 25 000 în agricultură, miile de funcționari comerciali și de bancă și alte categorii („Viața muncitoare", 19 februarie 1928).

[59] *Anuarul statistic al României 1926*, București, 1927, p. 238—239; idem 1929..., p. 297; idem 1939 și 1940..., p. 338—343.

[60] *Inspecția muncii în 1924*, p. 17—18, 23.

[61] *Inspecția muncii în 1925*, p. 10.

[62] Iată cum a evoluat, repartizat pe mari grupe profesionale, numărul muncitorilor emigranți între 1926—1928:

Anul	Muncitori industriali				Muncitori agricoli	
	Calificați		Necalificați			
	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei
1926	538	120	201	45	5 625	431
1927	538	107	298	54	2 940	223
1928	766	77	183	83	4 950	528

(*Zece ani de politică socială în România 1920—1930* (București), 1930, p. 203).

www.dacoromanica.ro

Ca parte componentă a clasei muncitoare, lucrătorii agricoli au crescut numericeşte. Reforma agrară din 1921 a avut ca rezultat diminuarea considerabilă a marii proprietăţi moşiereşti, creşterea proprietăţii ţărăneşti, dezvoltarea economică şi numerică a burgheziei săteşti şi ca un corolar al acestora pătrunderea tot mai adîncă a relaţiilor capitaliste în agricultură, fapt care a intensificat procesul de diferenţiere a ţărănimii. Puţinele statistici referitoare la evoluţia pe categorii de exploatare, deşi le grupează nesatisfăcător, ne arată totuşi că în 1923, de pildă, 3 318 816 proprietari cu suprafeţe pînă la 5 ha deţineau 6 400 109 ha, adică în medie cîte 1,93 ha[63]. În afară de această categorie care constituie ţărănimea săracă — cea mai numeroasă în lumea satelor — exista un număr însemnat de ţărani fără pămînt sau cu pămînt puţin. Numărul sătenilor rămaşi neîmproprietăriţi a sporit de la 590 105 în 1925 la 612 124 în 1928 [64]. La acestă situaţie s-a ajuns în urma nerezolvării unor probleme legate de înzestrarea gospodăriei ţărăneşti cu inventar viu şi mort, a lipsei de credite ieftine, a stării de provizorat în care se găseau un număr însemnat de ţărani împroprietăriţi [65]. După şapte ani de la legea de expropriere, suprafaţa dată în folosinţă provizorie era de peste opt ori mai mare decît suprafaţa loturilor date definitiv ţăranilor [66]. Renunţarea statului în mod oficial, în 1925, la dreptul de preemţiune, care în fapt n-a fost aplicat nici pînă atunci, a lărgit posibilitatea de deposedare a ţăranilor de loturile cu care au fost împroprietăriţi. A treia categorie a forma ţărănimea mijlocaşă în ale cărei gospodării se întrebuinţa forţa de muncă a membrilor familiei şi excepţional de rar şi numai temporar braţe de muncă plătite. În sfîrşit, burghezia satelor sau chiaburimea care din punct de vedere economic s-a dezvoltat rapid, ocrotită şi încurajată fiind de clasele dominante, tocmai pentru a constitui un sprijin social în păstrarea dominaţiei burgheze la sate.

Prin urmare, în perioada 1922—1928, în structura socială a proletariatului au intervenit substanţiale schimbări în sensul că, faţă de perioada precedentă a sporit în principal numărul muncitorilor din industrie şi transporturi şi a descrescut într-o anumită măsură, determinat de reforma agrară, numărul muncitorilor agricoli.

Organizarea politică a proletariatului a înregistrat în aceiaşi ani procese care trebuie consemnate pentru a înţelege nu numai modificările intervenite în structura politică a ţării, dar şi stadiul în care se afla potenţialul revoluţionar al clasei muncitoare şi al aliaţilor ei. După cum se ştie, cea mai importantă schimbare în organizarea politică a clasei muncitoare,

---

[63] G. Ionescu-Şişeşti, *Repartiţia proprietăţilor agricole şi a impozitelor pe aceste proprietăţi în perioada 1923—1926*, Bucureşti, 1927, p. 9.

[64] *Anuarul statistic al României 1926...*, p. 54; idem, 1929..., p. 86.

[65] Ideologii ţărănismului, neputînd ascunde procesul de pauperizare şi exploatare a ţărănimii de către moşieri, chiaburi, cămătari etc. au susţinut că procesul respectiv se manifesta cu precădere în sfera comerţului, nu în producţie. În fapt, toate compartimentele economiei naţionale au apăsat greu asupra situaţiei ţărănimii. Un rol de seamă l-a jucat statul burghez. Alţi teoreticieni au elaborat teoria existenţei unei „clase ţărăneşti unitare", străduindu-se să demonstreze că ea era omogenă ca şi proletariatul, iar deosebirile din cadrul ei erau doar de nuanţă (M. M. Matheescu, *Ţărănismul şi clasa mijlocie*, Bucureşti, 1937, p. 6). În acelaşi fel a apărut o literatură doctrinală despre „trăinicia micii gospodării ţărăneşti", „identitatea de interese în sînul ţărănimii", „capacitatea ei de acţiune politică de sine stătătoare", „stat totalitar", „primatul ţărănimii" etc. (Virgil Madgearu, *Doctrina ţărănistă*, în volumul *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti (1924), p. 79).

[66] Costin Murgescu, *op. cit.*, p. 36.

www.dacoromanica.ro

petrecută în perioada anterioară, a fost crearea în 1921 a Partidului Comunist. Între anii 1922—1928, ca urmare a dezbinării politice şi sindicale a clasei muncitoare, P.C.R., muncitorimea şi organizaţiile ei de clasă au avut de suferit ofensiva cercurilor conducătoare [67].

Dezbinarea politică a luat forme concrete prin înfiinţarea mai multor partide ale clasei muncitoare şi fărîmiţarea forţelor ei. Elementele de dreapta social-democrate din fostul partid socialist, care au rămas în minoritate la congresul de înfiinţare a P.C.R., întrucît s-au opus creării acestuia, s-au constituit în vara anului 1921 în Federaţia partidelor socialiste din România, iar în ianuarie 1922, alţi militanţi au constituit Partidul socialist din România, care în august acelaşi an a aderat la Federaţia partidelor socialiste, păstrînd în cadrul ei o anumită independenţă. În 1927 în cadrul unui congres comun, Federaţia partidelor socialiste şi Partidul socialist din România au fuzionat, luînd denumirea de Partidul Social-Democrat. În iunie 1928 un grup de militanţi socialişti din aripa stîngă a P.S.D., dezaprobînd politica reformistă a conducătorilor P.S.D. şi colaborarea acestuia cu P.N.Ţ., au părăsit partidul şi au creat Partidul socialist al muncitorilor din România [68].

Din 1923 şi mişcarea sindicală a fost dezbinată. După realizarea în timpul Congresului general al sindicatelor din România, ţinut la Sibiu între 4—7 iunie 1922, a unificării mişcării sindicale de pe întregul teritoriu al ţării, elementele social-democrate de dreapta, în faţa creşterii influenţei revoluţionare în sindicate, au propagat ideea afilierii la Internaţionala Sindicală de la Amsterdam. La Congresul de la Cluj din septembrie 1923, şefii social-democraţi de dreapta au exclus cu ajutorul autorităţilor burgheze 135 de delegaţi, care reprezentau 25 710 muncitori [69], fapt care a provocat sciziunea mişcării sindicale. În octombrie acelaşi an, din iniţiativa P.C.R., reprezentanţii sindicatelor excluse s-au întrunit la Bucureşti şi au hotărît crearea unei noi centrale sub denumirea de Consiliul General al Sindicatelor Unitare, avînd drept scop, între altele, organizarea acţiunilor în vederea refacerii unităţii mişcării sindicale pe baza principiilor revoluţionare, organizarea în sindicat a tuturor categoriilor de salariaţi ş.a. Afilierea la una din internaţionalele sindicale, Amsterdam sau Moscova, avea o adîncă semnificaţie; ea însemna stabilirea orientării mişcării sindicale spre reformism sau revoluţionarism.

Din punct de vedere numeric, mişcarea sindicală a înregistrat o creştere rapidă a membrilor ei, de la 45 000 în iunie 1922 la peste 80 000 în august 1923, iar în zilele congresului de la Cluj la peste 84 000 [70]. În urma sciziunii s-a ajuns la situaţia ca din cei 84 000 de membri, 31 000 să aparţină sindicatelor unitare, 28 500 sindicatelor reformiste afiliate la Internaţionala de la Amsterdam, 18 500 încadraţi în sindicatele neafiliate la nici o internaţională şi 6 000 care au părăsit organizaţiile sindicale după

[67] Arhiva Istorică Centrală, fond. M.A.I., dos. 553/1925, f. 2; dos. 556/1925, f. 21.

[68] Constantin Pîrvulescu, Gh. Ţuţui, I. Iacoş, *Activitatea Partidului Comunist Român pentru unitatea clasei muncitoare*, în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", an. XII (1966), nr. 2—3, p. 100—101.

[69] *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956*, Edit. C.C.S., 1958, p. 294.

[70] „Buletinul muncii", nr. 9/1924, p. 265, 266, 269, 271, 273.

www.dacoromanica.ro

sciziune [71]. După sciziune, sindicatele unitare şi-au sporit într-un ritm mai accelerat decît cele reformiste numărul membrilor. În plus, ele se bucurau de mai multă autoritate în masa muncitorilor şi aveau mulţi simpatizanţi chiar în rîndul muncitorilor neorganizaţi.

Aceste fapte au dus la scindarea unităţii clasei muncitoare pentru o lungă perioadă de timp, cu repercusiuni dintre cele mai grave asupra luptelor revoluţionare şi democratice din ţara noastră. Sciziunea a slăbit forţa ei de organizare şi luptă, de influenţă asupra evoluţiei politice a ţării. Consecinţele lipsei unităţii politice şi de acţiune a clasei muncitoare [72] s-au vădit puternic şi în timpul adunării de la Alba-Iulia, la 6 mai 1928, în perioada unor drepturi cîştigate de ea în anii 1918—1921.

Ca urmare a acestor condiţii, încă de la începutul existenţei sale, P.C.R. i-a revenit — ca una din cele mai importante sarcini — de a milita pentru unitatea politică şi de acţiune a clasei muncitoare, condiţie indispensabilă pentru a conduce victorios lupta poporului român, ca şi închegarea în acelaşi scop a tuturor forţelor democratice, patriotice într-un larg front. Chiar din primele zile ale existenţei sale, P.C.R., apreciind că unitatea clasei muncitoare era o necesitate istorică izvorîtă din cerinţele luptei sale revoluţionare, că ea reprezenta o condiţie inseparabilă a procesului obiectiv de dezvoltare şi acţiune a ei, n-a precupeţit nici un efort pentru a o realiza.

Lupta pentru îndeplinirea acestei sarcini se oglindeşte înainte de toate în strădania depusă la nivelul mişcării sindicale, care pentru epoca ce o cercetăm a constituit unul din obiectivele cele mai importante ale programului partidului. Sesizînd pericolul sciziunii mişcării sindicale în 1923, P.C.R., deşi militase pentru afilierea la Internaţionala sindicală roşie (Moscova), a renunţat la această lozincă din interesul de a păstra unitatea acestei mişcări. El a declarat public că merge la Cluj, la Congresul sindical din septembrie 1923, cu scopul de a întări unitatea, nu de a o sparge.

P.C.R. a luptat direct sau prin organizaţiile sale legale pentru a mobiliza într-un front unic lupta clasei muncitoare. Semnificative din acest punct de vedere au fost şi acţiunile greviste din anii 1925—1928 desfăşurate pe bază de front unic. Cu acel prilej, sindicatele unitare şi C.G.M., create în 1926, au găsit puncte comune orientate în sensul apărării intereselor celor ce muncesc. Pentru realizarea unităţii au avut loc în 1926—1927, între reprezentanţii celor două sindicate numeroase discuţii, în cadrul cărora comuniştii au dus ideea realizării unităţii sindicale la un pas de înfăptuire [73]. Rămînerea pe poziţiile reformismului a unor lideri ai sindicatelor social-democrate, precum şi unele concepţii şi practici sectariste, stîngiste din rîndul sindicatelor unitare au împiedicat ca unitatea mişcării sindicale să devină fapt şi totodată au generat polemici care au dăunat mult luptei pentru unitate [74].

---

[71] Ibidem, p. 265—271.

[72] Tocmai în aceste condiţii, partidele burgheze, îndeosebi naţional-ţărănesc, s-au servit de o parte a muncitorilor şi de marea majoritate a ţăranilor ca masă de manevră, fapt care se oglindeşte cu prisosinţă în rezultatul campaniilor electorale.

[73] În august 1926, ca de altfel şi mai înainte, P.C.R. s-a adresat Consiliului General al Uniunii Sindicatelor cu propuneri concrete pentru închegarea frontului unic muncitoresc.

[74] Constantin Pîrvulescu, [illegible] p. 102—103.

www.dacoromanica.ro

În vederea atingerii aceluiaşi ţel, comuniştii au desfăşurat o largă campanie prin presă, organizaţiile sale legale şi ilegale, la congrese. „Izbînda socialistă", alături de alte ziare muncitoreşti [75], a făcut o largă difuzare a acestei idei. El a adresat tuturor muncitorilor un apel la unire, amintind că „atunci cînd a fost solidar unită în sindicat şi partid politic a putut cuceri îmbunătăţiri în viaţa din fabrici şi ateliere, libertăţi şi reprezentanţi în parlament"[76]. Comuniştii au subliniat totodată că activitatea sindicatelor nu trebuia să fie ruptă de politica clasei muncitoare şi de partidele muncitoreşti. Congresul al III-lea al P.C.R. subliniase că o justă politică sindicală era una din condiţiile întăririi partidului, că pentru P.C.R. sindicatele erau cu atît mai importante cu cît el era ilegalizat şi legăturile sale cu masele îngreuiate.

În vederea asigurării unităţii mişcării muncitoreşti, P.C.R. a creat, alături de sindicatele unitare, alte organizaţii, unele din acestea activînd în ilegalitate. Aceasta era cu atît mai necesar cu cît ilegalizarea P.C.R. în 1924 îngusta mult, în mod obiectiv, posibilităţile de dezvoltare a legăturilor cu masele. Prin crearea, conducerea, influenţarea sau îndrumarea organizaţiilor de masă se urmărea atragerea în frontul luptei a numeroase categorii de cetăţeni [77]. Această acţiune s-a încadrat organic în concepţia marxist-leninistă cu privire la îmbinarea muncii legale cu cea ilegală. Prin aceste organizaţii comuniştii au lărgit activitatea în vederea întăririi alianţei cu celelalte pături sociale asuprite, în special cu ţărănimea muncitoare. Ţinînd seama de forţa revoluţionară a ţărănimii, de faptul că şi muncitorii şi ţăranii aveau aceleaşi interese de apărat, acelaşi duşman de învins, comuniştii au intensificat lupta pentru cîştigarea acesteia ca aliat de clasă al proletariatului. Ei au subliniat că prima condiţie necesară realizării acestei alianţe era de a scoate ţărănimea de sub conducerea burgheziei aşa-zise „opoziţioniste", care luptînd împotriva numai a monopolizării de către liberali a jefuirii ţării, era gata totdeauna la compromisuri cu liberalii de teama intrării decisive a maselor în luptă [78]. Cea mai importantă organizaţie care a adus efective servicii acestei lupte a fost Blocul Muncitoresc-Ţărănesc (1925—1933). Tratativele pentru înfiin-

[75] „Iaşul sindical", 20 decembrie 1925.

[76] „Izbînda socialistă", 1 august 1927.

[77] Amintim: Comitetul de ajutorare de pe lîngă C.C. al P.C.R. (1922—1924) prin preluarea de către P.C.R. a patrimoniului „Crucii roşii socialiste" din Bucureşti; Liga drepturilor omului (1923—1928). Caracterul progresist umanitar al acestei organizaţii a atras de la bun început un mare număr de elemente muncitoreşti din organizaţiile revoluţionare, membri ai P.S.D., personalităţi politice ce se situau în stînga partidelor burgheze, avocaţi, profesori, medici, oameni animaţi de sentimente patriotice, de demnitate naţională, de respectul libertăţii şi datoriei de a apăra drepturile omului; Ajutorul roşu, organizaţie creată în 1924, la acţiunile căreia au luat parte an de an un număr crescînd de oameni aparţinînd celor mai diferite stări sociale; Comitetele de ajutorare de pe lîngă Sindicatele unitare, iniţiate în noiembrie 1925, dar cu activitate efectivă din ianuarie 1926. Aceste comitete au reuşit să antreneze în munca de susţinere materială şi morală a celor închişi mase aparţinînd celor mai diverse categorii sociale; Comitetele de şomeri înfiinţate în 1925—1926, în componenţa cărora au intrat membri şi activişti ai sindicatelor unitare şi ai A.M.R.; Liga contra terorii (1926), cu participarea de muncitori, mici meseriaşi şi intelectuali; Ajutorul muncitoresc român (1927), din ea făcînd parte numeroşi muncitori, meseriaşi, intelectuali, funcţionari, mici comercianţi etc.; Comitetul pentru amnistie (1928—1929). Iniţial, au făcut parte din el o serie de avocaţi, cunoscuţi apărători ai proceselor muncitoreşti, apoi a fost completat cu un număr de intelectuali de vază şi cu reprezentanţi ai altor categorii sociale; Prietenii presei proletare (1927), cu participarea comuniştilor, uteciştilor şi simpatizanţilor mişcării revoluţionare.

[78] „Lupta de clasă", nr. 1/1926, p. 12—13.

www.dacoromanica.ro

ţarea acestuia au început la 12 martie 1924, deci în preajma ilegalizării P.C.R., cînd acesta a făcut propuneri partidului ţărănesc pentru formarea unui bloc muncitoresc-ţărănesc, care să aibă drept sarcină doborîrea oligarhiei şi instaurarea unui guvern al muncitorilor şi ţăranilor. Platforma revoluţionară a P.C.R. n-a fost însă acceptată de partidul ţărănesc [79]. Practic, partidul a trecut la organizarea B.M.Ţ. în toamna anului 1925, în preajma alegerilor comunale. Această organizaţie de masă legală a avut o mare importanţă în educarea revoluţionară a maselor muncitoare, prin mobilizarea largă, a muncitorilor şi ţăranilor muncitori, ale unor pături ale micii burghezii orăşeneşti, intelectuali, fără deosebire de naţionalitate, limbă, religie, la lupta pentru drepturi democratice. În cadrul B.M.Ţ., comuniştii au stabilit sarcinile muncitorimii pentru acea perioadă: întărirea stîngii ţărăniste, a aripilor stîngi din partidele naţionalităţilor conlocuitoare şi a tuturor organizaţiilor culturale şi economice ale acestora, intensificarea efortului pentru unificarea sindicală şi întărirea sindicatelor unitare, lărgirea bazei şi conducerii B.M.Ţ., prin atragerea a cît mai largi grupuri de muncitori, ţărani şi intelectuali progresişti din alte partide sau fără partid, coordonarea tuturor forţelor în front comun, orientarea spre stînga a mişcării sindicale [80].

Un nou pas spre unitate s-a făcut cu prilejul alegerilor. Acestea au oferit P.C.R. noi posibilităţi de a se apropia şi lega de mase, fie direct ca în 1922, fie prin organizaţiile de masă legale, după ilegalizarea sa. Alegerile din martie 1922 au prilejuit pentru prima dată P.C.R. de a participa la o acţiune politică pe scară naţională, afirmîndu-se prin programul expus (dreptul de organizare a clasei muncitoare, înfăptuirea imediată a reformei agrare, drepturi şi libertăţi democratice pentru masele populare) ca cel mai înaintat partid politic. De un real folos în această campanie electorală au fost organizaţiile de tineret şi femei, deşi acestea erau la începutul organizării lor [81]. Un nou prilej de a lupta, de data aceasta în ilegalitate, pentru înfăptuirea unităţii s-a ivit o dată cu alegerile comunale din 1926, la care P.C.R. a participat prin B.M.Ţ., împreună cu partidul socialist şi organizaţii social-democrate. Pe aceleaşi baze, în timpul alegerilor generale din mai 1926 s-a realizat frontul unic la Oradea, Timişoara, Tg. Mureş, Focşani, Tr. Severin ş.a.

Pentru a realiza deplasarea succesului electoral spre forţele democrate, B.M.Ţ., a încheiat între anii 1926—1928 înţelegeri electorale centrale sau locale cu partidul socialist, P.S.D. şi alte forţe ,P.C.R extinzînd prin aceasta legăturile şi influenţa clasei muncitoare asupra ţărănimii şi a altor categorii de oameni ai muncii. În urma acestor înţelegeri, candidaţi ai B.M.Ţ. au pătruns în parlament.

---

[79] „Socialismul", 14 martie 1924; Vezi Dragne Florea, *Activitatea Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, organizaţie revoluţionară de masă creată şi condusă de P.C.R.*, în „Analele I.I.P.", nr. 1/1962, Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, mapa 95/1924, f. 1—2.

[80] *Muncitorimea şi situaţia politică...*, p. 14—16.

[81] La 19—20 martie 1922, la Bucureşti, conferinţa generală a tineretului a pus bazele organizatorice ale mişcării revoluţionare de tineret, care în aprilie 1924 a adoptat denumirea U.T.C., o dată cu afilierea la Internaţionala comunistă a tineretului. U.T.C. a activat sub directa conducere a P.C.R. Mai tîrziu, în august 1925, s-a creat Uniunea studenţilor independenţi, sub îndrumarea U.T.C., ca organizaţie legală a studenţilor democraţi. De asemenea, comuniştii au imprimat şi mişcării feminine din ţara noastră un caracter revoluţionar, punînd la începutul anului 1922 bazele cercului femeilor comuniste.

www.dacoromanica.ro

Modificările în structura politică a proletariatului au asigurat deplasarea unor categorii din partidele ce se intitulau „democratice" spre frontul de luptă al muncitorimii, spre organizațiile ei și ale altor forțe democrate. Așa se face că spre sfîrșitul perioadei, România a cunoscut „ridicarea unui nou val de mișcări politice de masă"[82].

Perioada 1922—1928 a înregistrat modificări și în structura social-politică a păturilor mijlocii ale societății. După cum se știe, o poziție intermediară între proletariat și burghezie — clasele de bază ale societății capitaliste — ocupă păturile mijlocii care se găsesc în raporturi diferite față de mijloacele de producție, procesul muncii și repartiție. Se știe, de asemenea, că în lupta de clasă, categorii din păturile mijlocii sînt forțe anexe ale uneia din clasele fundamentale ale societății. În cadrul păturilor mijlocii intră înainte de toate micii producători de mărfuri, micii comercianți și liber profesioniști. În interiorul acestora s-au produs procese, pe cît de complexe, pe atît de contradictorii. În procesul dezvoltării economice a avut loc o diferențiere a lor; unele pături s-au ruinat îngroșînd rîndurile proletariatului, altele restrînse numeric, au intrat în rîndurile burgheziei.

În cadrul păturilor mijlocii, a crescut numărul funcționarilor, crearea unor industrii și activizarea celor existente, avînd nevoie de funcționari, cadre tehnice etc. Necesitatea sporirii bazei economice a înlesnit posibilitatea ca numărul funcționarilor și cadrelor tehnice să cîștige o poziție mai bună în interiorul păturilor mijlocii și în structura socială de ansamblu. Acest salt a fost dictat de faptul că orînduirea capitalistă „determină o creștere foarte rapidă a numărului *funcționarilor* în toate domeniile muncii naționale, o sporire neîncetată a cererii de intelectuali"[83]. Ca urmare, numărul funcționarilor plătiți din bugetul statului (inclusiv C.F.R. și P.T.T.) a crescut între anii 1922/1923 — 1928 de la 252 354 la 345 507, adică cu 30%[84], iar al personalului administrativ și tehnic de la 17 219 în 1922 la 26 232 în 1928[85].

Cele două categorii de salariați, administrativ și tehnic, fiind cuprinse în aceleași cifre, nu ne permit să stabilim un raport precis în modificarea structurii sociale a acestor două categorii. Procesele economice din acea perioadă au determinat ca și asupra funcționarilor să se extindă fenomenul șomajului. Consiliul de miniștri în ședințele din 15 aprilie și 17 iunie 1926, examinînd chestiunea salariaților și pensionarilor publici, a hotărît reducerea numărului funcționarilor statului cu 25%[86]. Între anii 1926—1928 numai în Valea Jiului au fost concediați 5 657 funcționari[87].

Marxism-leninismul concepe intelectualitatea ca o categorie socială aparte, complexă, în structura socială a țării, care își recrutează membrii din diferite clase. În capitalism — arată V. I. Lenin — intelectualii „ocupă o situație specifică printre celelalte clase, apropiindu-se în parte de burghezie prin relațiile, prin concepțiile lor etc., iar în parte de muncitorii salariați, pe măsură ce capitalismul răpește tot mai mult intelectua-

[82] „Lupta de clasă", nr. 1/1926, p. 7.
[83] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. IV, Edit. politică, București, 1961, p. 203.
[84] M. Maievschi, *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României între cele două războaie mondiale*, Edit. științifică, București, 1957, p. 154.
[85] *Anuarul statistic al României 1939 și 1940...*, p. 478—479.
[86] Arhiva Istorică Centrală, fond. Președ. Cons. de Min., dos. 24/1926, f. 4.
[87] George Făcăoaru, *op. cit.*, p. 35.

www.dacoromanica.ro

lului situaţia lui de sine stătătoare, transformîndu-l într-un salariat dependent şi ameninţînd să coboare nivelului lui de trai" [88]. Compoziţia sa socială neomogenă se modifică potrivit realităţilor social-istorice. Ca urmare a remunerării slabe o parte a ei s-a îndreptat spre alte îndeletniciri, schimbîndu-şi prin aceasta poziţia în structura socială.

Ponderea păturilor mijlocii în structura socială a înregistrat o uşoară scădere. Mica burghezie de la oraşe şi sate, cu tot monopolul marii burghezii, cu toată creşterea numărului falimentelor în rîndul întreprinderilor mici şi mijlocii şi-a păstrat o însemnată poziţie în economie şi în interiorul păturilor mijlocii. În provinciile mai puţin dezvoltate din punct de vedere economic (Moldova, Dobrogea ş.a.) ponderea acesteia în cadrul păturilor mijlocii este mai mare decît în regiunile mai avansate sub raport industrial. Procesul de promovare a micii burghezii în rîndul marii burghezii sau de proletarizare a ei s-a manifestat relativ intens, îndeosebi în regiunile cu o viaţă economică mai activă.

Mai evidente sînt modificările în structura politică a păturilor mijlocii. Efortul marii burghezii de a-şi întări poziţiile a dus la selectarea şi asimilarea numai a vîrfurilor păturilor mijlocii. Faptul că P.N.L., prin politica sa a lovit o parte a burgheziei, îndeosebi mică şi mijlocie, a stimulat atitudinea antiliberală a unor pături mijlocii, care au intrat în componenţa partidelor „democratice". Atitudinea antiliberală a acestora a determinat o parte a maselor populare să vadă în unele din aceste partide un exponent al năzuinţelor lor. De frica maselor însă, aceste partide, care încorporau şi categorii ale păturilor mijlocii, au evitat să ducă o luptă consecventă împotriva dictaturii marelui capital şi a rămăşiţelor feudalismului, pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice.

P.C.R. a luptat pentru atragerea de partea proletariatului a intelectualilor şi funcţionarilor, a celor mai înaintate şi progresiste elemente din păturile mijlocii ale societăţii. Poziţia proletariatului faţă de intelectualitate se deosebea calitativ de cea a burgheziei şi aceasta pentru că, fiind o clasă consecvent progresistă, era în cea mai mare măsură interesat în cunoaşterea legilor sociale şi ale naturii, în progresul forţelor de producţie şi deci al ştiinţei şi culturii în genere. Proletarizarea unor categorii de intelectuali şi îndeosebi politica de clasă a burgheziei, a determinat orientarea acestora spre clasa muncitoare şi organizaţiile ei revoluţionare. Unele din categoriile de intelectuali pauperizaţi s-au grupat în organizaţii profesionale sau politice, ducînd lupta pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi salarizare, pentru drepturi democratice. În acele condiţii, P.C.R. a subliniat că numai strîngerea cît mai grabnică a rîndurilor „într-un front unic al tuturor celor ce muncesc, numai prin mobilizarea, organizarea şi lupta comună a tuturor celor ce sufăr exploatarea şi asuprirea ne vom putea apăra libertatea şi viaţa" [89], subliniind totodată necesitatea ca şi păturile mijlocii să meargă alături de lupta muncitorilor şi ţăranilor împotriva exploatării, a foamei, a salariului mizer, pentru libertăţi şi drepturi democratice [90]. Ca urmare, în perioada respectivă, dar mai cu seamă spre sfîrşitul ei a avut loc o deplasare a unor categorii

[88] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. IV..., p. 203.
[89] „Înainte", 12 iunie 1926.
[90] „Socialismul", 5 iulie şi 5 august 1923. Arh. C.C. al P.C.R, fond 4, mapa 115/1923.

www.dacoromanica.ro

din păturile mijlocii spre ţelurile luptei clasei muncitoare condusă de comunişti.

★

Modificările în structura social-politică a României în perioada 1922—1928 au arătat că în timp ce baza socială a burgheziei se îngusta, se dezvolta aceea a proletariatului, care s-a dovedit singura forţă socială capabilă să stea în fruntea luptelor pentru apărarea libertăţilor şi desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice. Un rol de seamă, în afară de factorul economic, l-a jucat elementul politic, interesul de a lupta împotriva supremaţiei P.N.L. şi dorinţa de a ajunge la guvern a partidelor burgheze. Combinaţiile dintre partide şi grupări, subordonate acestui ţel, inclusiv cartelurile electorale, au constituit surse de modificare a structurii politice a claselor dominante. Modificările la acest nivel s-au datorat şi renunţării pe parcurs de către partidele burgheze la unele din prevederile democratice aflate în programele lor, renunţare care a deplasat unele forţe spre stînga. Partidul conservator a ieşit de pe arena vieţii politice. În structura politică a claselor dominante din anii 1922—1928 s-a înregistrat o concentrare a forţelor lor într-un număr mai mic de partide. P.N.L. s-a dovedit cel mai puternic partid de guvernămînt, iar P.N.Ţ. cel mai puternic partid al opoziţiei burgheze. Organizarea, politică a burgheziei a înregistrat, în sfîrşit, ieşirea „partidului poporului" din rîndul partidelor de guvernămînt şi intrarea pentru prima dată din cariera sa politică a P.N.Ţ. în rîndul acestora.

Cu toate condiţiile grele, determinate de ilegalizarea sa, P.C.R. şi-a continuat activitatea, îmbinîndu-şi acţiunile ilegale cu cele legale. Mişcarea muncitorească, deşi scizionată, şi-a îmbunătăţit experienţa de luptă pentru apărarea drepturilor sale şi ale întregului popor, pentru realizarea frontului unic al muncitorilor, act deosebit de necesar în schimbarea revoluţionară a structurii social-politice şi economice a ţării. Linia strategică în această etapă a avut, între altele, în vedere scoaterea maselor ţărăneşti din sfera de influenţă a partidelor burgheze şi atragerea lor, ca şi a unor categorii ale păturilor mijlocii spre ţelurile luptei clasei muncitoare. Referindu-se la efectul deplasării forţelor politice dintre-un partid în altul, organul teoretic al P.C.R. preciza că această mişcare se caracteriza, pe de o parte, prin concentrarea elementelor marii burghezii şi ale vîrfurilor burgheziei opoziţioniste, iar pe de altă parte, prin sporirea activităţii nu numai a muncitorimii de la oraşe, ci şi a păturilor largi ţărăneşti. Această regrupare a forţelor însemna — sublinia revista „Lupta de clasă" — „începutul unei cotituri noi în viaţa politică a ţării" [91].

[91] „Lupta de clasă", nr. 1/1926, p. 18.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

O SURSĂ PRIVITOARE LA CRIZA REGIMULUI POLITIC ANTONESCIAN (1942—1943)

DE

C. CĂZĂNIȘTEANU

În tratarea problemelor de istorie contemporană a României, utilizarea surselor memorialistice a fost cu totul sporadică. Pînă în prezent nu s-a întreprins o activitate sistematică de detectare a acestei categorii de izvoare, deși este de la sine înțeles că însemnările zilnice și memoriile, dar mai ales cele dintîi, constituie un izvor prețios pentru cercetători. În rîndurile de față, ne propunem să prezentăm un izvor inedit, rămas pînă acum nefolosit de cercetătorii istoriei contemporane, și care oferă știri de conținut variat și de cel mai mare interes pentru cunoașterea vieții politice românești între cele două războaie mondiale și în prima fază a războiului antisovietic [1]. În prezentarea de față ne vom mărgini la însemnările din anii de război care relevă începuturile crizei politice a regimului Antonescu, care, agravată în anii următori, avea să se numere printre factorii care au asigurat succesul insurecției armate antifasciste de la 23 August 1944.

★

Generalul Radu R. Rosetti, autorul jurnalului care face obiectul prezentării de față, s-a născut în anul 1877, fiind fiul istoricului Radu Rosetti, cunoscut prin contribuțiile sale la istoria relațiilor agrare în Moldova și mai ales prin lucrarea consacrată cauzelor răscoalei din 1907 [2]. Îmbrățișînd cariera armelor, Radu R. Rosetti a lucrat în cadrul Statului-major al armatei în timpul primului război mondial ca șef al biroului operațiilor, activitatea și competența sa făcînd însă obiectul unor critici severe din partea generalului Alexandru Averescu [3]. După demisia sa din

[1] Însemnările zilnice ale generalului Radu Rosetti se păstrează la Arhivele statului din Rm. Vîlcea, înscrise pe niște mici carnete numerotate, dar nepaginate.

[2] Pentru o apreciere de ansamblu a operei lui Radu Rosetti vezi Șt. Ștefănescu, *Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul Țării Românești în istoriografia românească*, în „Studii", X (1957), nr. 1, p. 210—214.

[3] Al. Averescu, *Notițe zilnice din război (1916—1918)*, București, 1937, p. 27.

www.dacoromanica.ro

armată (1924), s-a dedicat studiilor de istorie militară și a publicat un șir de contribuții valoroase la istoria organizării armatei și a artei militare românești în evul mediu și în epoca modernă. Lucrarea sa de sinteză *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea* (București, 1947) oferă și astăzi o informație pe cît de bogată, pe atît de valoroasă, iar o bună parte a concluziilor formulate de autor și-au găsit confirmarea în cercetările mai noi. Devenit ministru al instrucțiunii publice în anul 1941, a condus acest departament pentru scurt timp; a ocupat vreme îndelungată funcția de director al Bibliotecii Academiei Române al cărei membru fusese ales din anul 1934. Om cu opinii de dreapta, generalul Rosetti a sprijinit regimul dictaturii lui Antonescu, căreia i-a oferit întregul său concurs.

Relațiile de familie, cariera militară și activitatea științifică i-au dat posibilitatea lui Radu R. Rosetti să întrețină legături în cercurile politice și militare ale „înaltei societăți". Notele zilnice ale lui Radu R. Rosetti reflectă în primul rînd îngrijorarea autorului față de situația dificilă la început, critică mai tîrziu a regimului antonescian. Fostul ministru era un adversar hotărît al oricărei soluționări revoluționare a crizei declanșate de aventura militară a regimului de dictatură. Rezolvarea optimă el o vedea într-o simplă schimbare a echipei guvernamentale, care, beneficiind de sprijinul puterilor occidentale, să garanteze structurile fundamentale ale societății românești existente, în acel moment istoric. Jurnalul său înregistrează convorbiri cu miniștri, fruntași ai partidelor politice, diplomați, generali, profesori universitari etc. Personalitățile care se succed în paginile acestui jurnal încredințează interlocutorului lor știri și impresii în legătură cu relațiile dintre factorii de conducere ai țării, desfășurarea operațiunilor militare, raporturile dintre România și alte state, mai ales Reichul nazist etc. Firește că în aceste convorbiri se strecoară un număr important de zvonuri sau erori, și din acest punct de vedere necesitatea unei critici de autenticitate, de sinceritate și de exactitate trebuie subliniată cu toată vigoarea. O confruntare atentă cu alte surse va dezvălui, desigur, numeroase date eronate, dar, ceea ce se cuvine subliniat este că o examinare minuțioasă poate restitui cercetării istorice chiar date care la prima vedere ar fi de eliminat. Ne gîndim mai ales la dialogurile autorului cu mareșalul Ion Antonescu; amplele expuneri privind situația de pe front ale dictatorului înfățișează denaturat realitatea cîmpurilor de luptă; totuși dincolo de ceea ce este fals, voit sau involuntar, pot fi deslușite intențiile lui Antonescu, care caută să difuzeze prin intermediul interlocutorului său o anumită imagine despre situația politică și militară. Nu este rostul acestei prezentări de a intra în detaliile unei atare confruntări, dar sîntem siguri că cercetătorii înșiși vor trage un însemnat folos din analiza informațiilor generalului Radu R. Rosetti.

★

Perioada cuprinsă în caietul înfățișat de noi marchează cotitura în desfășurarea celui de-al doilea război mondial. Însemnările generalului Rosetti cuprinse aici se întind de la 20 iulie 1942 pînă la 7 mai 1943[7], interval

[7] Arhivele statului Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnetele nr. LVI și LVII, nenumerotate.

www.dacoromanica.ro

de însemnătate decisivă pentru deznodămîntul final al războiului. Ofensivei germane din vara anului 1942, care a adus Wehrmachtul pînă la Volga, i-a succedat contraofensiva sovietică din luna noiembrie a aceluiaşi an, urmată de încercuirea grupului Paulus la Stalingrad. Operaţiunea „Donnerschlag", întreprinsă de feldmareşalul E. von Manstein pentru a debloca trupele încercuite, a eşuat la începutul lui decembrie, forţele împresurate fiind lichidate de către trupele sovietice în luna ianuarie a anului următor. Între timp, la 8 noiembrie 1942, forţele anglo-americane debarcaseră în Africa de Nord, iar generalul Montgomery trecuse la ofensivă în El Alamein şi înaintase de-a lungul litoralului. Forţele germane erau prinse în Tunisia din două flancuri, aflîndu-se într-o situaţie dificilă[5]. Apărea tot mai vădită catastrofa care ameninţa Reich-ul nazist.

Evenimentele de pe fronturile de luptă au avut repercusiuni asupra situaţiei din România. Loviturile zdrobitoare date de armatele sovietice trupelor fasciste pe front, victoriile de la Stalingrad şi cotul Donului au avut un puternic ecou în România, contribuind la adîncirea crizei regimului antonescian, însufleţind lupta poporului român pentru ieşirea României din războiul antisovietic; în acelaşi timp, ele au provocat şi agravat divergenţele din cadrul guvernului, cele dintre guvernul fascist şi Partidele Naţional-Ţărănesc şi Naţional-Liberal[6]. Jurnalul generalului Rosetti se plasează, aşa cum am arătat, în perioada de debut a crizei politice. Aşa cum reiese din însemnările sale, catastrofa trupelor fasciste la Stalingrad nu era încă înţeleasă în toate sferele politice în adevărata ei semnificaţie. Se credea că comandamentul german va fi în măsură să restabilească situaţia pe frontul de est şi să apere ceea ce propaganda nazistă va numi „Festung Europa". Abia eşecul de la Kursk-Orel, din vara anului 1943, urmat de trecerea definitivă a iniţiativei strategice de partea armatei sovietice avea să pună în evidenţă falimentul militar al Germaniei.

Jurnalul generalului Rosetti surprinde faza incipientă a înţelegerii acestei realităţi. Difuz şi confuz, în rîndurile oficialităţilor şi ale cercurilor apropiate de guvern începe să prindă tot mai mult teren ideea că România, pentru a se salva, trebuie să-şi separe soarta de aceea a Reichului nazist. Cei care se pronunţau pentru o fidelitate necondiţionată faţă de Berlin au început să-şi rărească rîndurile, iar posibilitatea găsirii unei soluţii în afara alianţei cu Axa a devenit obiectul unei examinări atente chiar în unele cercuri guvernamentale. Pe alt plan fruntaşii partidelor istorice înţelegeau că ieşirea României din război avea să atragă după sine profunde prefaceri sociale, de care ei se temeau şi pe care încercau deci să le evite. Pentru aceste partide, ruperea colaborării cu Germania trebuia să însemne doar o schimbare pe planul politicii externe, fără consecinţe pe planul structurilor sociale interne.

[5] Pentru desfăşurarea războiului în această perioadă vezi Eddy Bauer, *Histoire controversée de la deuxième guerre mondiale*, vol. IV (1942) — V (1943), Monaco, 1967 : pentru situaţia de pe frontul de est, *История Великой отечественной войны*, vol. III, Moscova, 1961.

[6] Vezi Ion Popescu-Puţuri, Gh. Zaharia, Ilie Rădulescu, *Insurecţia armată antifascistă din august 1944 şi participarea României la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Însemnătatea lor în istoria poporului român*, în *Contribuţia României la victoria asupra fascismului*, Bucureşti, 1965, p. 9—35; Ion Popescu-Puţuri, Gh. Zaharia, N. Goldberger, N.N. Constantinescu, N. Copoiu, *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale*, Etudes-Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, „Bibliotheca Historica Romaniae, 2", 1964; *România în războiul antihitlerist*, Bucureşti, 1966, p. 7—49. Vezi şi N. I. Lebedev, *Падение диктатуры Антонеску*, Moscova, 1966, p. 196 şi urm.

www.dacoromanica.ro

La 15 decembrie 1942, după încercuirea trupelor germane la Stalingrad, Antonescu credea încă în posibilitatea unei restabiliri a situației militare. Deși propunerea sa de retragere pe Donеț fusese respinsă de comandamentul german, mareșalul considera că situația putea fi îndreptată în primăvară, cînd și noul armament german avea să fie pus în funcțiune. În ceea ce privește relațiile cu germanii, declarațiile lui Antonescu, cu toate că reflectă solidaritatea aliatului fidel, sînt străbătute totuși de nemulțumirea față de șantajul Berlinului privind înlocuirea lui cu un guvern legionar, șantaj înlesnit, după părerea sa, de manevrele partidelor istorice (Maniu, Brătianu, Barbu Știrbey), ajunse la cunoștința germanilor. Dorința păstrării bunelor relații cu Anglia și Franța este prezentă din nou („Am spus lui Hitler că nu trebuie a mi se cere să merg sau să bîrfesc contra Angliei și contra Franței...”[7]; indiciul atitudinii engleze față de România îl constituia recenta declarație a regelui Petru al Iugoslaviei, aflat în exil la Londra, care într-un text radiodifuzat, comparînd atitudinea vecinilor Iugoslaviei în 1941, în momentul ocupării țării de către germani, arătase că România singură nu anexase teritorii aparținînd statului sîrb : „Nu putem trece cu vederea — spunea regele Petru — ... nici atitudinea României, națiune nobilă, care nu a voit să participe la această odioasă pomană”[8]. După părerea lui Antonescu, aprecierile suveranului iugoslav aveau aprobarea cabinetului britanic, care și-ar fi manifestat pe această cale indirectă atitudinea față de „conducătorul” României.

La sfîrșitul lunii ianuarie 1943, tonul dictatorului se schimbă : germanii, spunea el, au comis o gravă greșeală subapreciind forța Armatei Roșii ; afirmă însă că „nu vede că e pericol ca frontul german în Rusia să nu țină”[9]. În ceea ce privește refacerea armatei române este convins că pînă în toamnă diviziile pierdute vor fi refăcute. Demne de reținut sînt relatările asupra întîlnirii sale cu Hitler[10]. Afirmațiile sale trebuiau să-l convingă pe Antonescu că revizuirea dictatului de la Viena depindea de sporirea eforturilor militare și economice ale României. Față de șantajul exercitat de germani, care după cum se știe acordaseră azil lui Horia Sima și altor legionari rebeli, Antonescu, pentru a-și consolida poziția, ținea să declare în fața lui Hitler că „...germanii nu se pot aștepta la o colaborare a tuturor cercurilor românești atît timp cît se are impresia că ei susțin pe legionari”[11]. Același limbaj l-ar fi ținut — spunea Antonescu — și față de ministrul Germaniei la București, baronul Manfred von Killinger. Este de reținut afirmația lui Antonescu potrivit căreia comunicatul dat după întrevederea sa cu Hitler a provocat la Roma o vie nemulțumire, cercurile fasciste din capitala Italiei considerînd că situația țării lor de prim-partener al Reichului ar fi fost amenințată. În martie 1943 se pot surprinde indiciile unei schimbări de atitudine. Conversația dintre Rosetti și Antonescu s-a desfășurat într-o perioadă cînd armata germană trecuse la contraofensivă, iar căderea Harcovului era iminentă. Este lesne de înțeles, așadar,

[7] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVI.
[8] Ibidem.
[9] Ibidem.
[10] Ibidem. Relațiile Hitler-Antonescu au fost studiate pe baza materialelor păstrate în arhivele germane de A. Hillgrüber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, ed. a 2-a, Wiesbaden, 1965.
[11] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

de ce Antonescu credea că poate să-l convingă pe interlocutorul său că o apărare manevrieră — deci cu cedări de teren — , asociată cu acţiuni de contraofensivă, putea să dea rezultate excelente. Contrastul este însă evident între optimismul proclamat faţă de situaţia militară şi pesimismul care învăluia discuţia despre situaţia internă. Mai întîi presiunile germanilor care foloseau ca instrument pe Horia Sima : „Dacă ar pleca el (I. Antonescu. — *n.n.*) acum, peste cincisprezece zile am avea un guvern legionar. Spune scîrbit (I. Antonescu. — *n. n.*) că nu mai crede în moartea lui Horia Sima, ce i s-a comunicat oficial. Nemţii îl ţin ca pe o perpetuă ameninţare"[12]. Ultima întîlnire cu Antonescu consemnată în jurnal datează de la 5 mai 1943. Dictatorul era nemulţumit de desfăşurarea negocierilor purtate cu germanii cu prilejul ultimei vizite făcute lui Hitler. În cursul convorbirilor, Ribbentrop îi prezentase dosarul corespondenţei schimbate de Iuliu Maniu cu diverse personalităţi engleze, cerîndu-i să ia măsuri împotriva acestuia. Antonescu s-a declarat în dezacord cu ideea că Maniu să fie arestat. Insistenţa ministrului de externe nazist a fost curmată de intervenţia lui Hitler, care a spus : „Să lăsăm pe mareşal să facă cum crede el că e mai bine" [13].

Jurnalul cuprinde informaţii în legătură cu poziţia cadrelor de conducere a armatei faţă de mareşalul Antonescu. Sînt cunoscute divergenţele mareşalului cu generalul Iosif Iacobici şi apoi ci generalul Ilie Şteflea, care au ocupat succesiv funcţii de şefi ai statului-major în perioada 1941—1944 [14]. Cei doi generali protestaseră împotriva satisfacerii cererilor germane de a se trimite noi trupe româneşti pe frontul de răsărit, stăruiseră asupra nemulţumirii din rîndul armatei faţă de politica de obedienţă faţă de Berlin a dictaturii şi asupra dorinţei militarilor români de a pune eforturile lor în slujba redobîndirii Transilvaniei. Generalul Şteflea a trimis pe front o parte din diviziile solicitate de germani numai cu jumătate din efective, iar apoi, cînd germanii au împiedicat retragerea armatei române, a izbutit să scape un număr însemnat de militari trecîndu-i drept bolnavi. Întrevederile generalului Rosetti cu generalul Şteflea, destul de frecvente, permit cunoaşterea stării de spirit din rîndurile armatei şi evoluţia raporturilor dintre Şeful Marelui stat-major şi conducerea politică a ţării. Este semnificativ însuşi faptul că una din discuţiile dintre cei doi s-a desfăşurat într-un colţ al biroului, şeful statului-major temîndu-se ca nu cumva unul din telefoanele de pe biroul său să slujească drept microfon al vreunui agent de-al lui Mihai Antonescu[15]. Potrivit relatării lui Şteflea, confirmată şi de alte surse, la 5 ianuarie 1942, mareşalul Antonescu a trimis lui Hitler o scrisoare a cărei redactare îi aparţine lui M. Antonescu, prin care se angaja să pună la dispoziţia Reichului forţele necesare pentru încheierea campaniei din est. Şteflea a făcut tot posibilul însă pentru a sustrage un număr cît mai mare din soldaţii destinaţi a pleca pe frontul sovieto-german [16].

[12] Arh. st. Rm-Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVII.

[13] Ibidem.

[14] Memoriul de demisie al generalului I. Iacobici din anul 1942 (Arh. Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/Germania, vol. 129); memoriul generalului Ilie Şteflea din 15 martie 1945 privind poziţia sa în timpul războiului (Arh. Ministerului Forţelor Armate, Marele stat-major, dos. 309).

[15] Arh.st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVI.

[16] Generalul Şteflea îl încredinţa pe Radu Rosetti că diviziile trimise pe frontul de răsărit aveau efectivele reduse cu o treime faţă de cele prescrise ; în memoriul citat din 1945, el afirmă că diviziile din primul eşalon aveau un efectiv redus la jumătate.

www.dacoromanica.ro

În toamna anului 1942, cînd Ion Antonescu, grav bolnav, se părea că nu va mai supraviețui, Mihai Antonescu, preocupat să-i ia succesiunea, a încercat să arunce asupra statului-major răspunderea pentru imensele sacrificii impuse armatei române, pretextînd că el nu ar fi avut cunoștință de oferta făcută germanilor.

Raporturile dintre mareșal și șeful statului-major erau lipsite de cordialitate. Rezoluțiile jignitoare puse pe diverse documente înaintate de statul-major, neîncrederea arătată șefului acestuia creau o situație deosebit de precară lui Ștefleа, care în vara anului 1942 (convorbirea din 8 august) se arăta hotărît să demisioneze [17]. Nemulțumirea acestuia avea să fie sporită de dezastrul de la Stalingrad. Deși jurnalul generalului Rosetti nu aduce prea multe elemente noi în legătură cu divergențele dintre Antonescu și unii generali români, el dezvăluie totuși atmosfera încărcată care domnea la statul-major și lipsa de entuziasm a marii majorități a armatei față de continuarea războiului antisovietic. Însemnările lui Rosetti se plasează într-o perioadă cînd opoziția conducerii superioare a armatei față de politica mareșalului nu căpătase formele viguroase de mai tîrziu, dar ele nu sînt mai puțin concludente pentru înțelegerea acestui proces, care, ajuns la maturitate, avea să contribuie la succesul insurecției de la 23 August 1944. Adeziunea armatei la marea cotitură săvîrșită în această zi, promptitudinea cu care a executat ordinele noului guvern și devotamentul arătat în lupta împotriva forțelor fasciste dovedesc că între armata română și dictatura fascistă a fost o prăpastie adîncită cu fiecare zi și explică adeziunea unor ofițeri din ierarhia militară înaltă la lupta forțelor antifasciste conduse de P.C.R. pentru răsturnarea dictaturii antonesciene.

Informații noi cuprinde jurnalul în legătură cu conflictul dintre rege și dictator și dintre cei doi Antonești. Ca și în Italia, monarhia Hohenzollernilor se asociase dictaturii în momentul cînd criza din 1940 pusese coroana într-o situație dificilă; acum, cînd situația politică și militară puneau în primejdie dictatura, monarhia se grăbea să se disocieze de o alianță devenită primejdioasă. Disprețul arătat de Ion Antonescu prerogativelor regale a adîncit conflictul latent dintre monarhie și dictator, iar înfrîngerile militare l-au precipitat. Inițial conflictul s-a manifestat în chestiuni mărunte privind unele măsuri — grațieri, decorări — sau în respectarea etichetei (locul ocupat de mareșal în sala tronului). Ulterior însă, neînțelegerile s-au accentuat și Antonescu a amenințat cu un plebiscit, dar s-a referit la forța Germaniei care se afla în spatele său[18].

Generalul Radu R. Rosetti furnizează unele informații care întregesc cunoștințele privitoare la acest conflict. Astfel, în legătură cu ceremonia desfășurată la 21 iulie 1942 la Curtea de Argeș, Rosetti notează că ultimul pasaj din cuvîntarea mareșalului cuprindea de fapt un avertisment abia deghizat la adresa regelui. Pentru întreaga asistență plecarea suveranului și a „conducătorului statului" în trenuri separate fusese indiciul divergențelor dintre cei doi[19]. Rosetti se referă în repetate rînduri la con-

[17] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVI.

[18] Pentru amănunte în legătură cu acest conflict vezi A. Gould Lee, *The Crown aginst sikle*, Londra. Spiritul apologetic în care este redactată această biografie a fostului rege impune o deosebită prudență în utilizarea datelor furnizate.

[19] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVI.

www.dacoromanica.ro

flictul dintre Mihai şi Ion Antonescu în legătură cu cererea celui din urmă ca mareşalul palatului să fie înlocuit, sub motiv că sprijină opoziţia.

În vara lui 1942 Mihai şi Elena erau bănuiţi de către cei doi Antoneşti de a fi complotat împotriva lor cu fostul şef al Marelui stat-major, generalul Iacobici, şi cu fostul ministru carlist Mircea Cancicov. În luna februarie a anului următor, cînd poziţia lui Antonescu era slăbită de dezastrul de la Stalingrad, conflictul dintre coroană şi dictator s-a ascuţit. Antonescu a cerut regelui explicaţii în legătură cu informaţia că Mihai ar fi acordat o audienţă lui Maniu în timpul unei vînători [20] ; noi reproşuri erau adresate de conducător regelui în legătură cu unele graţieri făcute fără avizul mareşalului. În ambele cazuri regele răspunsese rece, iar la ameninţarea lui Antonescu că va „face apel la ţară", regele a răspuns că va proceda la fel. La palat a fost chemat primul preşedinte al Curţii de Casaţie, Lupu, regele voind să-l consulte asupra prerogativelor sale şi modalităţilor de organizare a plebiscitului [21].

Informaţii noi căpăta Rosetti în conversaţia cu diplomatul Raoul Bossy la 22 februarie 1943. Potrivit acestuia, regele ar fi luat legătura cu mitropolitul Bălan al Ardealului. După cum se ştie, prelatul fusese membru în toamna anului 1940 al asociaţiei „Protransilvania", în cadrul căreia îşi desfăşurase activitatea şi doctorul Petru Groza. Relaţiile mitropolitului Bălan cu elementele democrate dădeau o semnificaţie deosebită chemării sale la palat; ele demonstrau dorinţa regelui de a găsi o alternativă la regimul antonescian. Divergenţele dintre monarhie şi dictatură au provocat nelinişte în unele cercuri politice din ţară. Pentru R. Bossy conflictul era dăunător, deoarece „acum e absolut nevoie de ficţiunea care e regele şi de realitatea care e Antonescu"[22]. Atît timp—raţiona diplomatul român — cît Antonescu se bucură de încrederea germanilor el trebuie sprijinit, deoarece germanii, ostili unei formule de guvernămînt prin Mihai Antonescu sau generalul Iacobici, ar fi instaurat dictatura lui Horia Sima. Radu Rosetti însuşi ca şi alţii, printre care Eliza Brătianu, cumnata lui Dinu Brătianu, şeful partidului liberal, considerau că divergenţele trebuie aplanate, deoarece o ruptură între regele Mihai şi Antonescu ar fi fost dăunătoare ţării.

În paginile jurnalului lui Rosetti sînt cuprinse — aşa cum s-a arătat — şi date privind divergenţele dintre Ion şi Mihai Antonescu. De fapt aceste neînţelegeri, manifestate mai mult mocnit decît făţiş, erau izvorîte din dorinţa vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri de a succeda cît mai curînd mareşalului în situaţia de conducător al ţării şi de convingerea că Germania nu poate cîştiga războiul [23]. Apetitul de putere al „micului Antonescu" era stimulat de lipsa tot mai vădită de popularitate a mareşalului, de politica docilă a acestuia faţă de Berlin, care îl punea într-o

---

[20] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVII. Cf. şi lămuririle date de regina Elena ministrului Italiei la Bucureşti în legătură cu acest incident, în R. Bova Scoppa, *Colloqui con due dittatori*, Roma, 1949, p. 81.

[21] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVII.

[22] Ibidem.

[23] R. Bova Scoppa, *op. cit.*, p. 39—40.

www.dacoromanica.ro

situație dificilă pentru eventualele negocieri cu puterile aliate, și în sfîrșit de boala care îl măcina pe mareșal [24].

Din momentul din care a înțeles că Germania nu poate cîștiga războiul, convingere ce i-a fost confirmată și consolidată de eșecul „Blitzkriegului" în iarna anului 1941 în fața Moscovei și de intrarea Statelor Unite în război, Mihai Antonescu a căutat să se distanțeze de dictatorul omonim. La 12 februarie 1943, Rosetti-Solescu îi spunea generalului Radu Rosetti că fusese înlăturat din demnitatea de mareșal al palatului în urma intrigilor lui Mihai Antonescu [25] „pentru că nu a vrut să facă pe agentul spre a convinge pe rege să fie de acord ca Ică (Mihai Antonescu — n.n.) să fie urmașul mareșalului Antonescu"[26].

Preocuparea vicepremierului de a stabili relații cu fruntașii partidelor istorice este consemnată lapidar în jurnal la 9 ianuarie 1943 : „Ică ar fi făcut curte fostelor grupări politice"[27]. Rosetti dă informații destul de bogate despre încercarea lui Mihai Antonescu de a se folosi de boala mareșalului în toamna anului 1942. Atacul la care ne-am referit mai sus — împotriva generalului Șteflea — viza de fapt pe mareșal. Într-o scrisoare adresată generalului Pantazi, ministru de război, Mihai Antonescu îl făcea pe șeful statului-major răspunzător de catastrofa militară din răsărit. În ședințele Consiliului de miniștri de la care mareșalul era absent, Mihai Antonescu a îndreptat atacuri abia voalate la adresa „conducătorului statului". Denunțat de generalii Pantazi, Dobre și Șteflea mareșalului, Ion Antonescu a avut o ieșire violentă față de vicepremier, pe care l-ar fi amenințat cu destituirea. „Antonescu a aflat atunci — relata Ilie Șteflea lui Rosetti — tot ce spune Ică unuia sau altuia contra lui"[28].

Gesturile de umilință — față de mareșal, o adevărată canossă — ale vicepremierului, la care s-au adăugat stăruințele Mariei Antonescu și Veturiei Goga, au dus în cele din urmă la concilierea dintre cei doi Antonești. Împăcarea a devenit publică în cadrul unor conferințe organizate cu miniștrii și comandanții marilor unități la Școala superioară de război din București, unde amîndoi au făcut ample expuneri. Totuși — și după această conferință — nu toată lumea a fost convinsă de trăinicia împăcării dintre conducător și secondantul său principal. Generalul Șteflea îi comunica lui Rosetti că „mareșalul a luat lui Ică toate atribuțiile alte decît acele de ministru al afacerilor străine și al propagandei. El este ministru peședinte și duce totul"[29]. Acțiunea lui Mihai Antonescu avea să

---

[24] Ecoul divergențelor dintre cei doi Antonești apare, de pildă, în tonul iritat al adresei din 9 septembrie 1942, prin care Mihai Antonescu, care era și titularul Ministerului Propagandei, protestează împotriva a ceea ce el considera a fi o încălcare a atribuțiilor sale ministeriale de către Cabinetul militar al mareșalului (Arh. st. Buc., Președința Cons. de Miniștri, dos. 211/1942, f. 202 din 9 septembrie 1942). Într-o ședință a consiliului restrîns, pentru discutarea unor probleme economice, M. Antonescu declară : „Domnule mareșal, vă declar formal că cu cît trece vremea, cu atît mă simt obligat să iau anumite poziții ; dacă nu vreți să le luați, lăsați-mă să iau eu riscul lor" (ibidem, f. 435 din 6 noiembrie 1942).

[25] După Bova Scoppa, schimbarea demnitarului curții s-ar fi produs la inițiativa și cu stăruința mareșalului Antonescu, *ibidem*, p. 80.

[26] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVII.

[27] Ibidem.

[28] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVII.

[29] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

se dezvolte în lunile următoare[30]. După ce secondase pe mareşal, el credea că poate să-şi conserve postul separîndu-se de acesta atunci cînd căderea dictatorului se arăta a fi aproape[31].

Izvorul prezentat de noi conţine şi alte informaţii în legătură cu poziţia României. Astfel, Raoul Bossy întors curînd de la Berlin îşi exprima convingerea că „dacă germanii vor fi sută în sută învingători, nici noi şi nici unul din micile popoare ale Europei nu vom mai fi independenţi, vom avea un soi de autonomie locală, dar nici armată, nici reprezentanţă diplomatică"[32].

Alte ştiri pun în lumină unele manifestări de opoziţie ale partidelor istorice faţă de dictatura antonesciană, agitaţiile întreţinute de membrii Gărzii de Fier care nădăjduiau în sprijinul Germaniei (la 11 decembrie 1943, postul de radio clandestin al legionarilor ar fi anunţat că o nouă rebeliune este iminentă), speranţele opoziţiei burgheze într-o posibilă debarcare anglo-americană. Sursa analizată de noi dă la iveală şi aspecte ale disensiunilor dintre conducătorii nazişti şi Ion Antonescu. La 12 noiembrie 1942, Rosetti nota : „Neînţelegerea ce ţine de mai multe luni între mareşalul Antonescu şi nemţi se accentuează. Această neînţelegere este cunoscută în mare parte de marele public" [33]. Cîteva zile mai tîrziu, Antonescu arăta preşedintei Crucii roşii române că germanii nu-şi îndepliniseră angajamentele [34] în ceea ce priveşte repartizarea sectoarelor militare şi acordarea de ajutor militar.

Departe de lupta maselor populare, autorul recepţionează uneori manifestări ale spiritului de rezistenţă faţă de dictatura antonesciană. Astfel, la 16 decembrie 1942, el notează că la liceul internat din Iaşi un portret al mareşalului fusese ars de elevii clasei a V-a, al cărei diriginte, profesorul Lupu, a fost trimis drept pedeapsă într-un lagăr de concentrare. Cazul de la Iaşi fusese, de altminteri, evocat şi la conferinţa pe ţară a prefecţilor, unde subsecretarul de stat la interne, generalul Vasiliu, anunţase aspre sancţiuni[35]. În ceea ce priveşte cazul unui funcţionar de la legaţia germană, numit Müller, care, descoperit că întreţine relaţii cu naţional-ţărăniştii şi acuzat că ar fi tipărit un manifest lansat apoi dintr-un avion britanic (sau particular) s-ar fi sinucis ori a fost executat de germani [36], cercetarea altor surse e absolut necesară pentru elucidarea acestui episod. Merită a fi urmărită indicaţia privind existenţa unui „complot comunist" descoperit la Institutul medico-militar în martie 1943[37]. Alteori se înregistrează lapidar starea de spirit antiguvernamentală din ţară, ca la 11 ianuarie 1943, cînd Rosetti scria: „La ţară e nemulţumire din pricina hranei"[38].

---

[30] Vezi în această problemă, M. Mourin, *Les tentatives de paix dans la deuxième guerre mondiale 1939—1945*, Paris, 1945 ; idem, *Le drame des Etats satellites de l'Axe de 1939 à 1945*, Paris, 1949.

[31] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVII.

[32] Ibidem.

[33] Arh. st. Rm. Vîlcea, *Memoriile generalului Radu R. Rosetti*, carnet LVII.

[34] Ibidem.

[35] Ibidem.

[36] Ibidem.

[37] Ibidem.

[38] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Informațiile enumerate mai sus oferă o imagine succintă asupra jurnalului generalului Radu R. Rosetti și indică valoarea lui de izvor.

Politician de dreapta și demnitar antonescian, Radu R. Rosetti a rămas departe de lupta poporului român pentru răsturnarea dictaturii fasciste. Din jurnalul său lipsesc însemnările despre efortul eroic al forțelor patriotice pentru a scoate România din războiul antisovietic. Atitudinile critice—cu totul moderate de altfel—față de regimul fascist al lui Antonescu nu au trecut dincolo de conversația de birou sau de salon. Retrogradat în concepțiile sale politice, autorul jurnalului era ostil luptei poporului român pentru a da țării o orientare conformă cu interesele naționale. Jurnalul lui Rosetti devine din acest punct de vedere, un act de acuzare pentru autorul său. El îl demască drept un reacționar străin de aspirațiile poporului român. Autorul prin multiplele și variatele sale relații a putut să culeagă informații despre război, politică, armată, diplomație. Jurnalul nu cuprinde revelații senzaționale, dar el reflectă atmosfera care domnea în cercurile politice ale României. Jurnalul înregistrează trecerea de la convingerea că victoria germană în răsărit este inevitabilă la aceea că Germania nu poate cîștiga războiul. Din acel moment cercurile conducătoare au căutat să găsească o ieșire care să le permită să-și păstreze rolul conducător. Poporul român, sub conducerea P.C.R., avea să dea însă altă soluție crizei și prin actul de la 23 August 1944 să deschidă țării un drum nou și să înscrie una dintre cele mai eroice și glorioase pagini ale istoriei sale.

www.dacoromanica.ro

D O C U M E N T A R

DIN ISTORICUL „SOCIETĂȚII GENERALE DE GAZ ȘI ELECTRICITATE" BUCUREȘTI

DE

MIHAI N. POPESCU

Încă din primăvara anului 1868 [1] se atestă existența în București a unei societăți care primise în concesiune iluminatul orașului cu gaz. Această societate a trecut într-un timp relativ scurt în mîinile mai multor concesionari. De la întreprinderea „Gottereau" [2] din Paris trece în concesiunea grupului Negroponte, Mehedințeanu și Zarafi în 1870 pentru suma de 300 000 lei [3]. După cumpărare, noii concesionari îi vor da denumirea de „Societatea generală de luminat și încălzire prin gaze", construind la Filaret o uzină de producere a gazului de cărbuni și primele rețele de distribuție a gazului.

În 1873 instalațiile uzinei Filaret sînt vîndute pentru suma de 3 750 000 de lei societății engleze „The British and Foreign Watter and Gaz Workes Company Limited" din Londra, care o va menține în concesiune timp de 7 ani (1873—1880) [4]. După această dată societatea va fi concensionată unei companii franceze din Paris, care îi va da numele de „Compagne de Gaz de Bucarest " [5].

La început iluminatul public cu gaz s-a introdus numai în partea centrală a Bucureștiului, la periferii fiind folosit pentru iluminat petrolul sau lămpile cu uleiul dens, sistem „Croizot". Mai tîrziu, în 1895, în iluminatul public s-a introdus becul de gaz aerian „Auer", mai avantajos din punct de vedere economic.

Paralel cu dezvoltarea rețelei de iluminat cu gaz sînt cunoscute și unele încercări de a introduce în București primele linii aeriene electrice. Așa, de exemplu, sînt cunoscute între 1880 și 1882 primele încercări

[1] Arhiva Întreprinderii de distribuire a energiei electrice (în continuare: Arh. I.D.E.B.), Stația electrică Fundeni, dos. 1885, act de concesionare f.f.

[2] Cabinetul Dir. Uzinei electrice Grozăvești, *Uzinele electrice București, 1908—1933. 25 de ani de funcționare a Soc. de gaz și electricitate din București*, p. 9.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

de iluminat electric cu ajutorul unor centrale electrice izolate la fostul palat regal, actualmente Palatul Republicii Socialiste România, Palatul Cotroceni, azi Palatul Pionierilor, piața din fața Teatrului Național, Gara de Nord și clădirile ocupate de Direcția C.F.R. [6].

Iluminatul public electric a avut un caracter temporar, extinderea lui fiind frînată de concesionarii Societății de gaz din București, pentru care introducerea electricității însemna noi investiții pentru utilarea modernă a uzinei Filaret, deci reducerea vizibilă a profiturilor, subminarea planurilor lor de cîștiguri. Așa, de pildă, extinderea liniei aeriene electrice pe străzile Știrbei-Vodă, Plevnei, Cotroceni și șoseaua Panduri a întîmpinat opoziția fermă a concesionarilor Societății de gaz din București. Ei s-au adresat instanțelor judecătorești, motivînd că intenția de a prelungi liniile aeriene electrice ar fi ilegală, iar acestea au ordonat oprirea lucrărilor. După cum reiese dintr-un raport oficial al timpului, hotărîrea instanțelor judecătorești a sosit în momentul cînd lucrările se terminaseră. Anul 1885 marchează montarea primei instalații definitive din București pentru producerea energiei electrice, care alimenta cu energie electrică Teatrul Național din București și Palatul din Calea Victoriei.

Datorită continuei opoziții a Societății de gaz din București, extinderea instalațiilor de iluminat public cu electricitate s-a putut realiza de-abia după anul 1888.

Concomitent cu acțiunea de introducere a iluminatului public electric în București, se făceau încercări și în celelalte orașe din țară. Astfel, la Timișoara, primele instalații au fost puse în funcțiune la 1 noiembrie 1884; la Caransebeș în 1887, la Craiova și la Sibiu în 1896, la Brăila și la Arad în 1897 [7]; la Sinaia în 1898 se pune în funcțiune o microhidrocentrală, care furniza curent electric necesar iluminării orașului și Castelului Peleș, iar la Iași în anul următor (1899) se dă în exploatare o centrală cu trei grupuri generatoare de cîte 285 kW fiecare.

Între 1889 și 1899 iluminatul public cu electricitate al orașului București a fost început de Primăria Municipiului București, mai întîi pe străzile de azi B-dul Gh. Gheorghiu-Dej, B-dul Republicii și Șoseaua Kiseleff. Luminatul se făcea cu ajutorul a 130 de lămpi cu arc voltaic de 10 amperi, legate în serie de cîte 10 bucăți [8]. De asemenea la acea dată este semnalată și iluminarea electrică a Grădinii Cișmigiu [9] cu ajutorul a 20 de lămpi cu arc. Aceste lămpi erau alimentate cu electricitate de către prima uzină mai mare la acea dată, Uzina Grozăvești, care poseda o turbină acționată de rîul Dîmbovița, pe axul căreia erau cuplați doi generatori, care produceau fiecare cîte 600 de volți [10]. În 1890 [11] este montat lîngă restaurantul „Monte-Carlo" din grădina Cișmigiu un motor cu explozie

[6] Arh. I.D.E.B. (Stația electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată și cum funcționează «Societatea generală de gaz și electricitate» din București, 1938*, p. 5; vezi și *Istoria industriei*, „Baza energetică și electrificarea țării", Edit. Academiei, p. 222; ing. N. Gheorghiu, *Electrificarea țării, obiectiv de seamă al politicii partidului*, în „Lupta de clasă", nr. 9, seria a V-a, sept. 1964, p. 17.

[7] Ing. N. Gheorghiu, *op. cit.*; *Istoria industriei*, p. 222.

[8] Arh. I.D.E.B. (Stația electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată și cum funcționează S.G.G.E. din București, 1938*, p. 5-6.

[9] Ibidem, p. 7; vezi și *Istoria industriei*.

[10] *Ibidem*, nota 13, p. 6.

[11] Cabinetul Dir. Uzin. Grozăvești, *Uzinele electrice București, 1908-1933. 25 de ani de funcționare S.G.G.E. din Bucu*

www.dacoromanica.ro

care funcţiona cu gaz, producînd cu ajutorul unui dinam curent electric continuu necesar alimentării unor lămpi subacvatice colorate. În afară de aceste unităţi patronate de Primăria Municipiului Bucureşti, mai existau încă 53 de mici uzine electrice de bloc particulare [12], care alimentau o clădire sau un grup de clădiri.

Analizînd situaţia introducerii iluminatului electric în România, se poate trage concluzia că acest lucru s-a înfăptuit destul de greu din cauza concesiunilor iluminatului cu gaz unor societăţi străine. Iată-ne deci în pragul anului 1904, cînd iluminatul electric al străzilor din capitală şi din celelalte oraşe ale ţării se făceau cu ajutorul curentului electric furnizat de mici uzine electrice izolate. Această situaţie este caracteristică de altfel şi ţărilor din Europa occidentală.

Tratativele pentru înfiinţarea unei centrale electrice în Bucureşti încep abia după 1904, tratative duse între Primăria Municipiului Bucureşti şi reprezentanţii Companiei de gaz, a cărei concesiune se apropia de sfîrşit.

Tratativele au continuat pînă în 1905—1906, cînd în urma unui act de concesionare s-a acordat aceleiaşi Companii de gaz, pentru un interval de 40 de ani (1906—1946) [13], iluminatul Bucureştiului cu gaz şi electricitate. În urma acestui act, societatea îşi schimbă numele în „Societatea generală de gaz şi electricitate S.A.R. din Bucureşti", cu un capital de 10 000 000 de franci francezi [14].

În baza stipulaţiilor noii convenţii, Compania de gaz renunţă la o sumă de 1 200 000 de lei, care, după prevederile vechii concesiuni, se cuvenea să-i fie plătiţi de către primărie la finele concesiunii în schimbul instalaţiilor de gaz rămase oraşului. Noii concesionari, dîndu-şi seama de profiturile fabuloase pe care le puteau scoate, au mai plătit în plus primăriei o sumă de 5 800 000 de lei spre a le fi încredinţate pe mai departe instalaţiile de gaz pentru exploatare. Acest act de concesionare a fost dat publicităţii în „Monitorul oficial" din februarie 1906 (10 martie) şi a fost semnat de primarul oraşului Bucureşti şi de conducerea „Societăţii generale de gaz şi electricitate".

Noul concesionar a întocmit proiectul şi în scurt timp a început construirea unei uzini electrice centrale şi a unei reţele generale de distribuţie pentru întreg oraşul. Uzina electrică a fost amplasată pe vechiul teren al Uzinei de gaz de la Filaret [15]. Uzina electrică şi reţeaua de distribuţie au fost puse în funcţiune în septembrie 1908, o dată cu deschiderea stagiunii anuale a Teatrului Naţional [16]. Uzina electrică Filaret a început să funcţioneze cu trei grupuri de generatori acţionaţi de motoare cu 675 CP, producînd fiecare grup în parte 420 kW, adică în total 1 260 kW [17] (motoarele erau fabricate în Belgia, iar generatoarele în Germania, la firma „Siemens-Schucker").

Uzina trebuia să absoarbă toate instalaţiile de producere a energiei electrice particulare din oraş. Consumul de energie electrică înregistrat

[12] *Ibidem*, p. 11.

[13] „Buletinul Monitorului oficial" din 25 februarie (10 martie) 1906.

[14] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), S.G.G.E., dare de seamă, pachet 1.

[15] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1913*, p. 43-44.

[16] Ibidem, p. 6.

[17] Cabinetul tehnic al Dir. Uz. Grozăveşti, *„Uzinele electrice Bucureşti, 1908—1933*. 25 de ani de funcţionare a S.G.G.E.

www.dacoromanica.ro

între 1908 şi 1909 [18] a fost atît de mic, încît concesionarii s-au văzut nevoiţi ca în locul grupului de rezervă de 420 kW să introducă două grupuri mai mici de cîte 180 kW.

Consumul mic de energie electrică se explică prin aceea că preţul de vînzare a unui kWh, fiind de 0,65 lei, era destul de mare în raport cu puterea de cumpărare a maselor. Cu toate acestea, beneficiile încasate de concesionari se ridicau în 1908 la suma de 12 000 000 de lei [19].

Anul 1912 este marcat în tehnică prin o nouă invenţie: folosirea în iluminatul electric al lămpilor cu filament de wolfram. Acestea, pe de o parte, consumau o cantitate de energie electrică de 5—6 ori mai mică decît lămpile cu arc voltaic folosite pînă atunci şi, pe de altă parte, se vindeau cu un preţ mult mai scăzut faţă de cele anterioare. Ca urmare imediată se constată o mărire a numărului de consumatori faţă de anii precedenţi, deci o cerere de energie electrică mai mare. În acest an, dezvoltarea industriei electrice din ţara noastră face un pas înainte prin mărirea puterii Uzinei electrice Filaret, instalîndu-se două noi unităţi de 420 kW fiecare. Pentru alimentarea cu energie electrică a oraşului s-a ales sistemul de distribuţie cu cabluri de 5 000 de volţi, prevăzute cu posturi de transformare de $5\,000\ \frac{3 \times 208}{3 \times 120}$ V, adică cu 120 de volţi pentru iluminat şi 208 volţi pentru pornirea motoarelor electrice din industria existentă. Dezvoltarea uzinelor producătoare de energie electrică era legată direct de tarifele de vînzare a acestei energii. Cu cît profiturile erau mai mari, cu atît capitaliştii căutau să-şi dezvolte aceste uzine, investind o parte din profit pentru mărirea lor.

Între timp Primăria Municipiului Bucureşti a înfiinţat în 1909 o nouă Societate comunală, cointeresată direct în exploatarea tramvaielor electrice (S.T.B.). Prin actul de concesionare, noua societate înfiinţată avea drept sarcină imediată construirea a 10 km de linii, care trebuiau să fie neconcurente cu cele ale vechilor societăţi de tramvaie, iar în 1918 să electrifice şi vechile linii ce aparţineau altor concesionari. Primăria Municipiului Bucureşti, prin actul de concesionare pe care l-a încheiat cu „Societatea generală de gaz şi electricitate" îşi rezervase dreptul de a deservi cu electricitate viitoarele tramvaie electrice. Astfel că la Grozăveşti, unde existau cei doi generatori de 600 de volţi, li s-au adăugat în 1912 două turbine cu abur de cîte 1 000 kW[20], cu aceeaşi tensiune şi frecvenţă ca şi la cele de la Filaret. Mai mult, primăria, în afară de alimentarea tramvaielor şi luminatul unor bulevarde, avea dreptul ca prin noua sa uzină să alimenteze şi un sector rezervat în apropierea Abatorului, unde pe vremuri era proiectată construirea unei uzine electrice ce urma să folosească energia degajată prin arderea gunoiului după modelul unor uzine din Paris. Această uzină nu a fost construită. Pentru asigurarea energiei electrice necesare funcţionării tramvaielor electrice, primăria a construit o substaţie în care se transforma curentul alternativ trifazic

[18] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 6—7.

[19] Cabinetul tehnic al Dir. Uz. Grozăveşti *25 de ani de funcţionare a S.G.G.E. din Bucureşti*, p. 37—38.

[20] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 31—32.

www.dacoromanica.ro

de 5 000 de volţi în curent continuu [21] de 800 de volţi. O dată cu dezvoltarea „Societăţii generale de gaz şi electricitate", cîştigurile concesionarilor creşteau, ajungîndu-se în 1912 la un capital de 15 000 000 de lei [22].

Analiza sporirii capitalului „Societăţii de gaz şi electricitate" din Bucureşti de la 10 000 000 de lei în 1906 la 15 000 000 de lei în 1912 [23], deci într-un timp scurt, duce la concluzia că în această perioadă dezvoltarea acestei industrii înregistrase un oarecare progres, impus de cererea mereu crescîndă de energie electrică. Tot mai multe erau întreprinderile în care s-au introdus maşini noi, alimentate şi puse în funcţiune de forţa energiei electrice.

În domeniul producţiei de gaz şi electricitate, concentrarea capitalului înregistrează în 1913 o cifră modestă.

Cele nouă societăţi de gaz şi electricitate din ţară posedau un capital în valoare de 21 500 000, care reprezenta 2,9% din întregul capital industrial. Din cele 21 500 000 de lei, 15 000 000 — deci mai mult de jumătate — reveneau „Societăţii de gaz şi electricitate" din Bucureşti şi numai 6 500 000 reveneau celorlalte opt societăţi [24].

În lupta pentru întărirea dominaţiei economice, vîrfurile burgheziei din ţară se sprijineau pe diferite grupări financiare internaţionale, franceze, germane, americane, engleze etc., pe care le atrăgeau în exploatarea bogăţiilor ţării. Astfel din datele oficiale este cunoscut faptul că 95,5% din capitalurile investite în industria de gaz şi electricitate erau capitaluri străine, restul de cîteva procente revenind capitalului autohton.

Acesta este tabloul situaţiei pînă în 1914, anul declanşării primului război mondial. Intrarea României în acest război va avea urmările cunoscute asupra economiei ţării.

În 1914, la Uzina electrică Filaret, pe lîngă vechile instalaţii, se montase o unitate de 2 000 CP [25], urmînd instalarea unei unităţi noi ale cărei utilaje erau comandate în Belgia.

În condiţiile izbucnirii războiului dintre statele Antantei şi puterile centrale, prevăzîndu-se imposibilitatea procurării utilajelor comandate în străinătate, Primăria Municipiului Bucureşti şi S.G.G.E. realizează, printr-un acord, unificarea reţelelor de distribuţie a celor două uzine electrice existente, în scopul alimentării în comun a oraşului cu energie electrică. Această convenţie prevedea ca energia electrică furnizată de Uzina electrică Grozăveşti să fie plătită la un preţ de angro de S.G.G.E.

În momentul unificării, Uzina Grozăveşti dispunea de două maşini a cîte 1 000 kW fiecare şi o maşină de 2 000 kW, însumînd o instalaţie de 4 000 kW; o parte din aceasta (800 kW) era produsă în scopul alimentării cu energie electrică a S.T.B., a staţiilor de pompare a apei potabile în oraş şi a sectorului rezervat iluminării bulevardelor.

---

[21] *Ibidem.*

[22] Arh. I.D.E.B., *Adunarea generală ordinară a acţionarilor din 22 mai — 4 iunie 1912*, pachet 1912.

[23] Menţionăm că această creştere a dus la emisiunea de încă 10 000 de acţiuni în valoare de 500 de lei fiecare.

[24] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), *Adunarea generală ordinară a acţionarilor din 22 mai — 4 iunie 1912*, pachet 1912.

[25] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E.*

www.dacoromanica.ro

În ziua de 6 decembrie 1916, trupele germane intră în București, ocupînd, printre alte întreprinderi, și uzinele electrice. Ocupanții au hotărît ca Uzina Grozăvești să nu mai folosească pentru producerea curentului electric combustibilul lichid superior, cazanele urmînd să fie adaptate pentru arderea de combustibil solid-lignit. Datorită acestui fapt, pentru o mai mare economie de combustibil, în această perioadă Uzina electrică Grozăvești a fost solicitată mai puțin; în schimb, Uzina Filaret, care funcționa pe alt principiu (cu motoare diesel), avînd un consum de combustibil mai redus, a funcționat în permanență.

În timpul ocupației s-a adus la Uzina Filaret motorul diesel de 2 000 CP comandat în Belgia.

Din darea de seamă a Consiliului de administrație [26] care a avut loc la 28 iunie 1919 reiese că în timpul războiului, din cauza restricțiilor impuse de ocupanți, producția de energie electrică a societății a scăzut. De asemenea reiese că în timpul ocupației din 1917—1918 „societatea a funcționat sub administrația-sechestru [27], așa că numai în momentul încheierii armistițiului, adică în noiembrie 1918, ea și-a putut relua libertatea" de a acționa pe cont propriu [28].

În 1919, cînd uzinele electrice își vor relua activitatea normală, s-a constatat că vînzarea totală de gaz și electricitate s-a ridicat în cursul celor trei ani la un total de 24 263 316 m^3 și, respectiv, 13 395 776 kWh.

După armistițiu, S.G.G.E. și-a reluat activitatea, ridicînd prețurile de vînzare a energiei electrice. După multe cereri adresate Primăriei Municipiului București, ea obține aprobarea ridicării prețului de vînzare al energiei electrice atît pentru luminat, cît și pentru forță motrică în instituțiile particulare.

Iată cum motivează conducerea S.G.G.E. cererea adresată Primăriei Municipiului București: „...Scumpetea materiilor prime și aprovizionarea insuficientă cu cărbuni au împiedicat dezvoltarea afacerilor noastre. Din această pricină ne-am văzut siliți să limităm distribuția gazului, ceea ce a redus în mod simțitor vînzarea acestui produs în raport cu anii normali" [29].

Realitatea era că, pe temeiul unui „cont de compensație" autorizat de către guvern, acționarii „Societății de gaz și electricitate", profitînd de starea economică dezastruoasă creată de urmările războiului, ca insuficiența mijloacelor de producție și a bunurilor de consum, printr-o cerere de produse mai mare decît oferta, prin afaceri și speculații pe seama maselor realizau profituri enorme.

Realizarea unității statului național a avut o importanță deosebită în dezvoltarea industriei și a altor ramuri economice din România.

Opera de refacere economică a țării în urma distrugerilor provocate de război a fost începută de Partidul Liberal, care, grupînd în special

[26] Arh. I.D.E.B. (Stația electrică Fundeni), *Raportul Consiliului de administrație și raportul cenzorilor către aadunarea generală ordinară a acționarilor din 28 iunie 1919*, pachet „Dări de seamă 1916-1917-1918 din anul 1937", p. 5—6, 7.

[27] Ibidem.

[28] Ibidem.

[29] Arh. I.D.E.B. (Stația electrică Fundeni), *Raportul Consiliului de administrație și raportul cenzorilor către adunarea generală ordinară a acționarilor S.G.G.E. din București, 1920*, pachet în suspensie, p. 3.

www.dacoromanica.ro

burghezia din vechea Românie, a lansat lozinca refacerii economice a ţării „prin noi înşine". Această lozincă însemna, în esenţă, import de capital „bani gheaţă", cu condiţia ca acesta să fie fructificat „prin forţe proprii", adică prin băncile care aparţineau burgheziei liberale. Astfel, pentru construirea de noi întreprinderi, capitaliştii au primit terenuri de la stat, maşinile importate pentru dotarea acestor întreprinderi au fost scutite de vamă, iar în primii zece ani de la intrarea în funcţiune a noilor întreprinderi li s-a creat proprietarilor lor privilegiul de a plăti un impozit derizoriu de numai 3—4% din venit.

Politica energetică în România începe să se contureze mai precis abia după realizarea unităţii statului naţional, cînd ţara trece printr-o perioadă de dezvoltare mai accentuată. În această perioadă apar pentru prima dată legi pentru reglementarea problemelor energetice.

Prima lege a energiei [30] a fost aceea de la 1 iulie 1924, elaborată de guvernul liberal. Deşi legalmente concesiunile erau acordate unor societăţi româneşti, unele ajungeau pînă la urmă tot în mîna unor capitalişti străini cu ajutorul cărora societăţile autohtone încheiau contracte de locaţie. În acest fel, consumatorul de energie electrică era exploatat dublu: el trebuia să suporte atît profiturile concesionarului „naţional", cît şi pe cele ale întreprinzătorilor străini. Iată ce spunea în 1937 directorul energiei din cadrul Ministerului Industriei şi Comerţului despre această lege: „Dispoziţiile legii din anul 1924 erau în general lipsite de precizie şi din această cauză neaplicabile. Ele nici nu erau întocmite în funcţiune de posibilităţile şi împrejurările locale. Astfel articolul doi prevedea alcătuirea unui program detaliat pentru producerea şi distribuirea energiei electrice cu stabilirea de rezerve de energie pentru sat, judeţe şi comune...

Au fost acordate şapte concesiuni de centrale termoelectrice care trebuiau să consume combustibili inferiori sau gazele care se pierd în atmosferă, reprezentînd o putere concesionată totală de 250 000 kW, din care pînă azi (1937) s-au instalat 71 000 kW" [31].

Astfel, în 1937, în sectorul energetic prevederile legii erau calificate drept inaplicabile şi se susţinea imposibilitatea realizării unui plan de perspectivă pentru dezvoltarea energeticii în România.

Ca urmare a legii privind reglementarea problemelor energetice, promulgată în 1924 [32], în acelaşi an Primăria Municipiului Bucureşti cumpără toate acţiunile S.G.G.E printr-o operaţiune de ordin bancar, plata făcîndu-se prin obligaţiuni în valoare totală nominală de 36 720 000 de franci francezi, cu o dobîndă fixă de 7% [33]. Amortizările urmau să fie făcute în termen de 30 de ani (1954), iar cupoanele şi cota de amortizare urmau să fie asigurate de S.G.G.E. Această societate mai avea în acelaşi timp pe piaţa străinătăţii obligaţiuni de 5% în valoare de 7 600 000 franci

[30] „Monitorul oficial", nr. 135 din 15 iunie, 1924; vezi şi ing. N. Gheorghiu *op. cit.*, în *loc. cit.*

[31] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 9, dos. 14, publicaţii din presa vremii f.f.

[32] Ibidem, *Raportul Consiliului de administraţie şi raportul cenzorilor către adunarea generală a acţionarilor din 9 aprilie 1925*, pachetul cu dări de seamă 1937 anul 1924, p. 2—4—5.

[33] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 1, dos. 3, Presă propagandă, 1933; vezi şi ziarul „Adevărul" din 24 [illegible]

www.dacoromanica.ro

francezi, care urmau să fie amortizaţi pînă în 1964 corespunzător planului de emisiune.

În acest mod, vechi acţionari francezi şi-au văzut asigurată remunerarea capitalului lor investit, iar Primăria Municipiului Bucureşti şi-a realizat pe această cale unul dintre dezideratele ei, acela de a concentra uzinele electrice şi reţeaua de distribuţie a energiei într-o singură mînă, devenind astfel proprietara unică a tuturor uzinelor şi a întregii reţele electrice a oraşului.

În 1924, cînd primăria a devenit unica proprietară a uzinelor electrice, vînzarea curentului electric s-a ridicat la cifra de 14 213 667 kWh faţă de 11 405 167 kWh cît se realizase în 1923. Numărul abonaţilor se ridică în ziua de 31 decembrie 1924 la cifra de 12 466, cu o putere instalată de 28 872 kWh, faţă, de 11 466, care aveau o putere instalată de 24 162 kWh în 1923. În acest timp s-a trecut la electrificarea unor cartiere ca Tei şi Grand pe arterele principale pînă la Cimitirul Sf. Vineri, care erau în întregime electrificate, în timp ce întregi cartiere muncitoreşti, foarte populate, erau scufundate în beznă. Numărul becurilor electrice de pe străzi la 31 decembrie 1924 era de 527 faţă de 425 din 1923.

Vînzarea de gaz a început să scadă, întrucît luminatul pe această cale nu mai era practic. În 1924 volumul total al vînzării a fost mai mic decît al celui din 1923 cu circa 1 000 000 m^3. Numărul abonaţilor de asemenea a scăzut de la 13 260 din 1923 la 12 544 în 1924 [34].

Redevenţele către primărie, conform articolului 29 din concesiune, s-au ridicat la suma de 3 251 574, 44 de lei faţă de 2 426 131,67 de lei din 1923. Analiza datelor de mai sus scoate în evidenţă scăderea producţiei de gaz, locul acestuia fiind luat din ce în ce mai mult, de producţia de energie electrică ca urmare directă, pe de o parte, a dezvoltării unor noi industrii, iar pe de altă parte a înlocuirii vechilor instalaţii cu utilaje noi, moderne, care foloseau pentru punerea lor în funcţiune forţa curentului electric.

O dată cu încheierea operaţiilor făcute în baza Legii energiei din 1924, S.G.G.E. şi-a intensificat acţiunea de mărire a capacităţii de producţie a uzinelor electrice Filaret şi Grozăveşti [35]. Astfel la Uzina Grozăveşti s-a introdus o nouă turbină cu generator, care producea 10 400 kW, puterea instalată ridicîndu-se la 18 400 kW [36].

Paralel cu electrificarea străzilor capitalei, Societatea comunală a tramvaielor îşi intensifică acţiunea de înlocuire a tramvaielor cu cai [37]. Această intensificare a acţiunii de extindere contiună a reţelei electrice din oraş a făcut ca în alimentarea cu energie electrică să se înregistreze unele deficienţe. Astfel, datorită insuficienţei mijloacelor de producere a energiei electrice necesare capitalei, s-a asigurat consumul de energie electrică prin legarea Uzinei Grozăveşti cu Uzina electrică Floreşti, care era în proprietatea Societăţii „Electrica" [38]. Legătura a fost asigurată prin

[34] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet. Dări de seamă, 1924, p. 4—5.

[35] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 7.

[36] *Ibidem.*

[37] *Ibidem*, p. 8.

[38] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

construcţia unei linii aeriene de 60 000 de volţi şi lungă de circa 80 km, cu o capacitate de transportare de 5 000 kVA. Această linie de alimentare a capitalei era în proprietatea Primăriei Municipiului Bucureşti şi a servit acestui scop între 1924 şi 1930.

În acelaşi timp, pentru asigurarea liniilor electrice de tramvai s-a construit în B-dul Dinicu Golescu o substaţie, mărindu-se în acelaşi timp şi substaţia de curent alternativ.

Începînd cu anul 1924, „Societatea de gaz şi electricitate" îşi sporeşte reţeaua de distribuţie a energiei electrice în toate cartierele periferice şi în cele 12 comune rurale subordonate, care au concesionat S.G.G.E. din Bucureşti dreptul exclusiv de a instala şi a exploata reţelele electrice de distribuţie, precum şi de a distribui şi vinde energia electrică pe tot cuprinsul comunei (astfel cum este delimitat la art. 3) pe termen de 30 de ani [39].

Prin legea administrativă din 1926, toate comunele rurale din imediata vecinătate a oraşului Bucureşti erau persoane juridice şi aveau autonomie administrativă, fiind însă tutelate de primăriile sectoarelor de care aparţineau. Astfel:

a) comuna Băneasa aparţinea Sectorului I Galben;

b) comunele Colentina, Pantelimon, Popeşti-Leordeni şi Dudeşti-Cioplea etc. aparţineau Sectorului II Negru;

c) comunele Chiajna, Militari şi Roşu aparţineau Sectorului III Albastru;

d) comunele Griviţa, Bucureşti Noi etc. aparţineau Sectorului IV Verde.

Dispunînd de autonomie administrativă, aceste comune au început să-şi întocmească unele programe edilitare separate [40], programe oarecum impuse şi de contactul lor cu capitala. Lucrările de electrificare s-au făcut numai în 11 comune, Popeşti-Leordeni urmînd a fi electrificată ulterior (1938). Electrificarea acestor comune a fost impusă de faptul că în această parte a Bucureştilor au luat naştere unele întreprinderi industriale alimentare şi comerciale în număr de circa 1 346 în 1924 [41].

Din cauza cerinţelor foarte mari de energie electrică, după ce la Uzina electrică Grozăveşti se montase în 1926 o turbină cu aburi cu o putere instalată de 10 400 kW, s-a simţit nevoia de a se face studii suplimentare în ceea ce priveşte noile surse de energie electrică şi adaptarea reţelei oraşului conform cerinţelor de viitor pentru o perioadă mai îndelungată.

Încă din timpul primului război mondial în multe ţări din Europa simţindu-se lipsa combustibilului, care nu mai putea fi procurat ca mai înainte, pentru termocentralele existente, au început să se caute noi forme de producere a energiei electrice, folosind cursurile de apă. Astfel, în Occident apar hidrocentralele a căror producţie este foarte ieftină. Descoperirea de noi surse energetice cerea investiţii mari de capital. Repre-

[39] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 1937, dosar şi contracte — comune subordonate pentru electrificare — 12 contr.

[40] *Electrificarea suburbanelor şi continuarea asanării lacurilor*, în „Curentul", Bucureşti, 21 martie 1938; vezi şi Ion G. Rarincescu, *Legea administrativă şi regimul energiei*, „Excelsior" din 9 aprilie 1938.

[41] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 10.

www.dacoromanica.ro

zentanţii regimului burghezo-moşieresc, nefiind interesaţi în investirea unor fonduri mari care n-ar fi adus imediat profit, lasă liberă cercetarea de noi surse energetice specialiştilor străini.

Astfel în 1925 mai mulţi specialişti, elveţieni, francezi şi italieni, care au făcut parte dintr-o comisie specială pentru descoperirea acestor noi resurse naturale, prezintă un *raport-program* Primăriei Municipiului Bucureşti. În acest raport-program comisia căuta să arate că în România nu se pot construi hidrocentrale. Cauza acestei demonstraţii trebuie căutată nu într-o situaţie existentă obiectiv şi verificată ştiinţific, ci în faptul că dobînda de 5% cît li se oferea în ţara noastră pentru capitalul pe care l-ar fi investit nu constituia o ispită prea mare. Această comisie, în schimb, recomanda primăriei să construiască cît mai multe termocentrale a căror construcţie este mai ieftină, fiind siguri că sumele ce vor fi investite şi pe care ei le-ar fi avansat se vor recupera foarte repede, asigurîndule în acelaşi timp lor, în calitate de creditori, profituri importante. Specialiştii străini recomandau de asemenea Primăriei Municipiului Bucureşti să construiască mici hidrocentrale în apropierea oraşului Bucureşti, pe Ialomiţa, şi pe cursul superior al Argeşului. În 1925 primăria obţine în acest sens de la stat dreptul de a folosi căderile de apă de pe cursul superior al Ialomiţei pe un termen de 90 de ani [42].

Pentru construirea unor hidrocentrale pe aceste locuri, primăria încheie cu două societăţi, „Brown-Boveri" şi „C-ie d'Entreprises Electro-Mécaniques", care au înfiinţat la rîndul lor în acest scop Societatea „Ialomiţa", un contract [43] pentru construirea a două centrale la Dobreşti şi Gîlma. Finanţarea construirii acestor hidrocentrale a fost făcută de consorţiul bancar belgo-francez „Hidrofina". Lucrările de amenajare ale uzinei Dobreşti s-au executat între 1928 şi 1930, construindu-se o şosea de acces şi linia electrică de 110 000 de volţi Dobreşti-Bucureşti.

Paralel cu construcţia hidrocentralei de la Dobreşti şi în conformitate cu adaptarea uzinelor electrice pentru sporirea puterii instalate a acestora, între 1927 şi 1928 s-a întocmit un program general de dezvoltare a alimentării de electricitate a capitalei, bazat pe experienţa cîştigată de exploatările electrice din marile oraşe occidentale, program care a fost aprobat de „Consiliul superior al energiei" [44].

În baza acestui plan s-a căutat să se dezvolte mai întîi sursele de energie din interiorul capitalei, adică Uzinele Filaret şi Grozăveşti, stabilindu-se în acelaşi timp posibilitatea de a ajunge la o dezvoltare maximă. Astfel, la Uzina electrică Grozăveşti, în conformitate cu acest plan, între 1928 şi 1929 s-a pus în funcţiune încă un grup generator cu o putere instalată de 16 000 kW; în acelaşi timp s-a rezervat loc pentru instalarea unui nou grup, care trebuia să fie montat mai tîrziu, avînd aceeaşi putere ca şi primul (16 000 kW).

Prin montarea noilor grupuri generatoare de curent electric, Uzinei Grozăveşti i-a crescut puterea instalată la circa 50 000 kW. Această

[42] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 48-şi 49.

[43] *Ibidem*, p. 48.

[44] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), program purtînd aprobarea cu nr. 49 din 26 martie 1928, pachet 2, dos. de decizii f.f.

www.dacoromanica.ro

cifră constituia pentru vremea aceea limita maximă de dezvoltare a uzinei, fiind determinată de imposibilitatea de a-şi procura apă pentru răcire în cantitate mai mare şi de faptul că aprovizionarea cu combustibil era grea.

La Uzina electrică Filaret, ca şi la uzina Grozăveşti, s-a montat între 1928 şi 1929 un nou grup de 5 000 CP cu motor „Sulzer" fiind cea mai mare unitate care s-a putut introduce în clădirea veche şi prevăzîndu-se ca în locul vechilor motoare de 300 şi 675 CP, care fuseseră montate între 1906 şi 1908, să se poată monta mai tîrziu încă două unităţi de 5 000 CP [45]. Prin aceste noi unităţi instalate, şi Uzina Filaret era la limita maximă de dezvoltare, întrucît şi ea, ca şi Uzina Grozăveşti, nu dispunea de posibilităţi de sporire a rezervelor de apă pentru răcire, avînd şi o situaţie grea în aprovizionarea cu combustibil.

Primăria Municipiului Bucureşti, fiind preocupată de a asigura surse de producere a energiei electrice în conformitate cu directivele generale ale statului, încheie în 1928 un contract [46] cu societatea „Lignitul", prin care asigura pe societarul respectiv de un consum anual de 12 000 000 kW. Interesant este faptul că această societate, la data cînd se încheiaseră aceste contracte, nu exista ca uzină, ci abia în 1930 intră în funcţie cu trei grupuri de generatori de cîte 5 000 kW.

În acelaşi an, în noiembrie, construcţia primei hidrocentrale din România—Dobreşti — este terminată şi, prin linia de înaltă tensiune de 110 000 de volţi Dobreşti — Bucureşti, energia electrică produsă de această uzină este transportată pentru alimentarea în comun cu S.G.G.E. a oraşului Bucureşti. Executarea lucrărilor şi a proiectelor de detaliu a fost făcută, după cum se menţionează în presa vremii, cu concursul caselor constructoare „C-ie d'Entreprises Electro-Mecaniques" şi „Brown-Boveri" [47]. Personalul întrebuinţat a fost român, în afară de specialiştii grupurilor întreprinzătoare.

Deoarece primăria nu ar fi putut suporta plata imediată a cheltuielilor foarte mari, 12 000 000 de franci elveţieni, a convenit cu executorii acestei lucrări să exploateze această unitate timp de 19 ani, adică pînă în 1949. Primăria era obligată să le plătească energia electrică produsă şi consumată cu un preţ în care să fie cuprinsă şi amortizarea capitalului investit, convenindu-se în acest sens ca uzina să furnizeze obligatoriu oraşului 25 000 000 kW anual. La Grozăveşti s-a construit o staţie de transformare de la 110 000 la 30 000 de volţi, asigurîndu-se în acelaşi timp legăturile interioare între staţiile de alimentare ale oraşului Bucureşti.

Datorită creşterii consumului de energie electrică, în Bucureşti s-a făcut simţită rămînerea în urmă a mijloacelor de distribuţie, astfel că se cereau completarea şi adaptarea vechilor instalaţii la noile condiţii. Încă din 1928 începuse construcţia unei reţele de 30 000 de volţi [48], suprapusă cu o reţea de 5 000 de volţi şi apoi de patru centre de distribuţie situate

[45] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 43.
[46] Ibidem, p. 8.
[47] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 48.
[48] Ibidem, p. 9.

www.dacoromanica.ro

în patru puncte ale oraşului, în aşa fel încît cablurile să fie cît mai scurte. Aceste patru puncte de distribuţie — Grozăveşti, Filaret, Obor, Griviţa — erau legate direct la reţeaua de 30 000 de volţi a uzinelor producătoare Grozăveşti-Filaret.

Dezvoltarea generală a industriei electrice preocupă cercurile conducătoare din ţara noastră, care elaborează în anul 1930-1931 o nouă lege privitoare, după părerea specialiştilor din acea vreme, la dezvoltarea acestei ramuri industriale. Această lege însă nu a avut la bază o politică energetică, ci a fost elaborată în scopul asigurării plasării noului aflux de capital străin.

Iată care sînt principalele obiecţii aduse legii energetice, elaborată în 1930, în felul în care au fost exprimate în parlament în 1937 de I. S. Gheorghiu [49]. Legea împingea prea departe regimul de concesionare, nu se ocupa de protecţia muncii şi a capitalului autohton, subestima interesele comunelor şi micşora drepturile prin prea multe îngrădiri şi excepţii, care, în unele privinţe, creau şi situaţii neclare. Taxele impuse de legea energiei nu aveau o bază logică şi raţională.

Potrivit noii legi, în 1931 s-a stabilit un plan de electrificare [50] a exteriorului Municipiului Bucureşti, adică electrificarea de-a lungul celor două linii de 110 000 şi 60 000 de volţi, respectiv Dobreşti-Bucureşti şi Bucureşti-Ploieşti.

Acest plan nu prevedea decît alimentarea cu energie electrică a sectoarelor industriale pe care le întîlnea în cale. El nu prevedea nicidecum lucrări suplimentare care să depăşească raza sectoarelor pe unde treceau aceste două linii. Singura linie construită în acea perioadă, forţaţi fiind de împrejurări, a fost cea de la Ulmi — Arcuda — Bucureşti [51], care alimenta filtrele de apă potabilă necesară alimentării oraşului Bucureşti.

Anul 1933 marchează împlinirea a 25 de ani de funcţionare a primei uzine elcctrice din Bucureşti [52]. În cei 25 de ani de existenţă, Uzinele electrice din Bucureşti s-au dezvoltat treptat, o dată cu extinderea oraşului. Sporirea consumului de energie electrică a atras după sine mărirea capacităţii uzinelor existente şi adaptarea lor la cerinţele mereu crescînde; s-au extins instalaţiile electrice, unele dintre ele cunoscînd un spor de cîteva zeci de ori faţă de capacitatea din 1908.

În 1908, partea oraşului electrificată se întindea pînă la şoselele mai mari care înconjurau oraşul Bucureşti, însumînd 69 km de străzi electrificate, cu o singură uzină de posturi de transformare [53].

În 1933, suprafaţa Municipiului Bucureşti electrificată se întindea pînă la limitele propriu-zise ale oraşului, însumînd 350 km străzi electrificate, cu două uzine interioare (Grozăveşti şi Filaret), 2 uzine exterioare (Dobreşti—Societatea „Lignitul", patru substaţii de 30 000/5 000 V (Grozăveşti—Filaret—Obor—Griviţa), şase cabluri de 30 000 V, 33 de cabluri

[49] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 9, dos. 14, publicaţii f.f.

[50] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum funcţionează şi cum este organizată S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 8.

[51] Ibidem.

[52] Cabinet Dir. Uzinei electr. Grozăveşti, *Uzinele electrice Bucureşti, 1908-1933, 25 de ani de funcţionare a S.G.G.E. din Bucureşti*, p. 7.

[53] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

de 5 000 V şi 349 de posturi de transformare, fiind electrificate şi cîteva comune suburbane [54].

Producţia de energie electrică a oraşului Bucureşti între 1908—1912 a fost asigurată de o singură uzină [55], Filaret, care era echipată cu motoare diesel. Din anul 1912, cînd s-a construit Uzina electrică Grozăveşti [56], dotată cu turbine cu abur, s-au mai alimentat cu electricitate unele bulevarde şi unele linii ale tramvaielor electrice.

În decursul celor 25 de ani de existenţă a uzinei electrice, iluminatul electric a luat treptat locul celui cu gaz pe străzile principale din centrul capitalei, extinzîndu-se în cartierele care nu aveau instalaţii pentru gaz aerian, aşa că în 1933, din totalul numărului de străzi ale oraşului, circa 40% [57] erau luminate cu electricitate, restul cu gaz aerian şi gaz lampant.

Beneficiul obţinut de acţionarii „Societăţii de gaz şi electricitate" din Bucureşti se ridica în 1933 la suma de 30 000 000 de lei.

Datorită măririi numărului consumatorilor de curent electric, în această perioadă se montează noi maşini la Uzina Filaret, iar la Grozăveşti o turbină cu un generator de 20 000 kW.

★

Perioada imediat următoare crizei generale a capitalismului (1934-1939) a fost urmată în majoritatea ţărilor capitaliste de o depresiune economică, a cărei caracteristică principală o constituie faptul că producţia industrială nu a mai cunoscut avîntul dinaintea crizei, totuşi în economia României burghezo-moşiereşti se constată o creştere a producţiei industriale, şi anume se dezvoltă în primul rînd industria metalurgică şi altele legate de industria de armament.

Intensificarea activităţii industriale în perioada acestor ani a necesitat extinderea instalaţiilor de energie a tuturor întreprinderilor din ţară. În România, după statistica oficială a Asociaţiei generale a producătorilor şi distribuitorilor de energie electrică, încă din 1935 au funcţionat circa 478 uzine electrice [58]. Dintre acestea, 273 aparţineau unor întreprinderi industriale particulare cu uzine proprii, producînd anual energie electrică spre folosinţa lor de circa 452 000 000 kWh. Acest lucru făcea ca celelalte uzine electrice, în număr de 205, să funcţioneze numai pentru interesul public cu o productivitate de circa 415 000 000 kWh. Aceste uzine de interes public alimentau 439 de localităţi cu 4 150 000 de locuitori, iar consumul de energie electrică [59] pe locuitor era la acea dată de circa 103 kWh, în timp ce în ţările din vestul Europei consumul de energie electrică pe locuitor era între 400 şi 1 350 kWh.

Alimentarea cu energie electrică a Bucureştiului în cursul anului 1935 s-a făcut în cea mai mare parte de Uzina electrică Grozăveşti, care funcţiona ca uzină de bază.

---

[54] Ibidem.

[55] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Cum este organizată şi cum funcţionează S.G.G.E. din Bucureşti, 1938*, p. 42-43.

[56] Ibidem, p. 31 şi 32.

[57] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 1, dos. 3, 1933—1935, f.f.

[58] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), „Gazeta municipală" din 29 mai 1938, *Situaţia iluminatului cu electricitate în Statele Unite şi unele ţări din Europa.*

[59] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

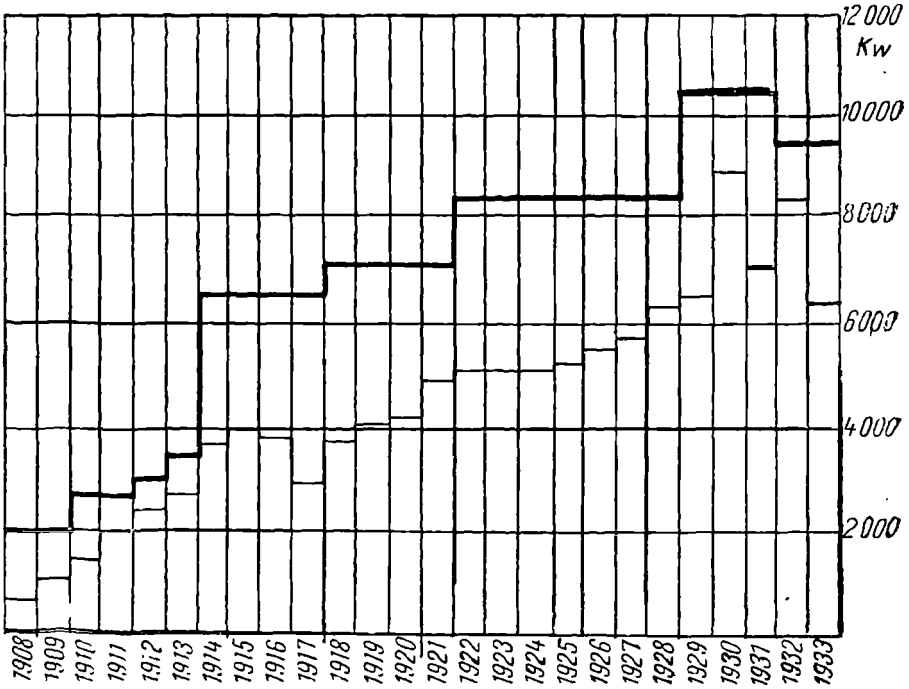

Fig. 1. — Producţia de energie electrică a Uzinei Filaret între 1908 şi 1933 [60].

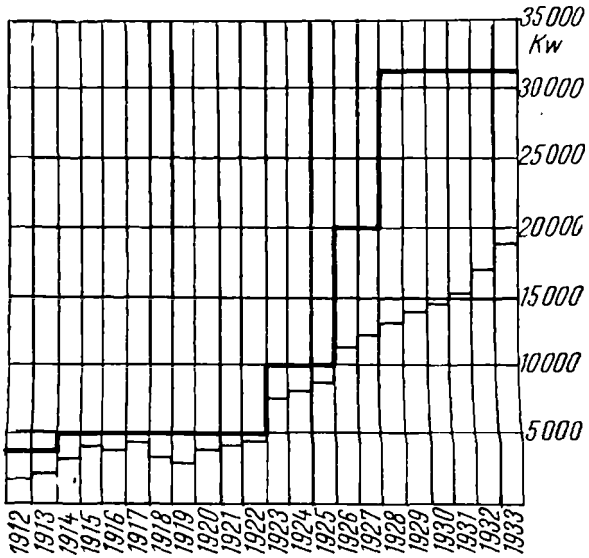

Fig. 2. — Producţia de energie electrică a Uzinei Grozăveşti între 1912 şi 1933 [61].

[60] Cabinet Dir. Uz. electrice Grozăveşti (grafice privind producţia de energie electrică de la înfiinţare şi pînă în 1933) şi Uzinele electrice Bucureşti, 1908-1933, *25 ani de funcţionare a S.G.G.E. din Bucureşti*, p. 35.

[61] Ibidem, p. 36.

www.dacoromanica.ro

Tabelul de mai jos va arăta concludent felul cum au funcţionat celelalte uzine în alimentarea Bucureştiului cu energie electrică [62].

Cu toate acestea, din numărul total de 700 000 de locuitori ai capitalei, numai un număr restrîns (69 446) foloseau energia electrică pentru luminatul locuinţelor, restul folosind pentru luminat lămpile cu gaz.

Uzinele care alimentau Bucureştii cu energie electrică

	Uzina electrică Grozăveşti		Uzina electrică Filaret		Uzina Dobreşti		Uzina Schitu-Goleşti	
	1934	1935	1934	1935	1934	1935	1934	1935
Puterea instalată în kW	3 400	3 400	3 600	6 900	16 000	16 000	500	500
kWh produşi	66 299 784	82 042 860	8 797 250	11 027 335	33 426 382	26 145 684		12 099 996
Puterea maximă produsă în kW/zi		19 300		5 400		14 500		5 600

Creşterea rolului capitalismului monopolist de stat în viaţa economică a României a stimulat în continuare tendinţele aşa-zise de reglementare a producţiei. De fapt, măsurile luate de stat pentru monopolizarea pieţei interne au constituit tot atîtea portiţe care permiteau capitalului financiar subordonarea statului burghezo-moşieresc.

În acest scop, departe de a duce economia naţională „pe calea unei economii dirijate" [63], se întocmeşte în 1938 un anteproiect de plan pe 5 ani. În legătură cu industria, anteproiectul arată că statul trebuie să încurajeze industria naţională în următoarea ordine: industria necesară apărării, generarea şi distribuirea energiei electrice, industria legată de construirea şi întreţinerea căilor de comunicaţie, industria de accesorii necesare valorificării solului şi subsolului.

În 1938 [64], prin convenţia semnată între S.G.G.E., Primăria Municipiului Bucureşti şi societatea „Ialomiţa", Uzina Dobreşti şi instalaţiile anexe au trecut cu 12 ani mai devreme în deplina proprietate a societăţii prin răscumpărarea drepturilor societăţii „Ialomiţa" şi a grupului străin pe care îl reprezenta pentru suma de 855 072 719 lei.

Pentru consumul sporit, de seară, societatea mai cumpără în acel an energie electrică de la Centrala termică Schitu-Goleşti care era în proprietatea societăţii „Lignitul-Concordia".

Din acest an, societatea furniza energia electrică nu numai abonaţilor şi iluminatului public, ci şi căilor ferate, poştei, telefoanelor, tramvaielor, industriei de război, captărilor şi distribuţiei de apă potabilă etc.

---

[62] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), dos. 12, pachet 5, 1935, f. 7.

[63] Gh. M. Dobrovici, *Evoluţia economică şi financiară a României în perioada 1934—1943*, Bucureşti, 1944, p. 429.

[64] Capitalul investit în această societate creşte în acest an de la 35 000 000 la 500 000 000 (pachet 1, 1940, dos. Şcoala de ucenici); vezi şi „Societatea generală de gaz şi electricitate" îşi măreşte capitalul la 500 milioane, „Argus" din 5 mai 1938.

www.dacoromanica.ro

În cursul anului 1939 au început lucrările la Uzina Grozăveşti, de către firma „Witkowitz", pentru a-i spori puterea instalată de la 54 500 la 82 500 kW, în aşa fel încît la sfîrşitul anului 1939 puterea instalată a uzinelor societăţii exprimată în CP, era de 112 000 CP pentru Grozăveşti şi 23 000 CP pentru Filaret.

Producţia energetică în diverse oraşe din ţară — 1939

Nr. crt.	Oraşe	Puterea instalată în kW
1	Bucureşti	96 750
2	Sibiu	6 548
3	Timişoara	9 675
4	Braşov	5 800
5	Galaţi	4 460
6	Brăila	7 630
7	Cluj	11 700
8	Iaşi	4 930
9	Constanţa	2 800
10	Craiova	3 020
11	Ploieşti	—
12	Arad	7 840
13	Oradea	5 080

Puterea totală de care dispunea oraşul Bucureşti în uzinele proprii şi puterea contractată de la alte societăţi erau de circa 97 000 kW, faţă de 300 000 kW putere totală instalată în uzinele de distribuire din ţară, astfel că proporţia acestei societăţi era de circa 32%.

La fel şi în privinţa proporţiei în producţia de energie electrică, societăţii îi revenea un procent de 32 [65].

Cu toate că în cursul anului 1939, aşa cum reiese şi din tabelul de mai sus, S.G.G.E. din Bucureşti era cea mai mare din ţară, totuşi la acea dată în Bucureşti mai existau un număr de 81 km de străzi fără reţele de electricitate sau de gaz aerian.

În procente, aşa cum ilustrează graficul de mai jos, 86% din lungimea tuturor străzilor capitalei au reţea electrică, iar un procent de 92% din locuitorii capitalei puteau folosi electricitatea sau gazul [66].

Aşa cum reiese din diagramă, numărul străzilor cu reţele de electricitate sau gaz în 1939 în comparaţie cu 1928 este cu mult mai mare.

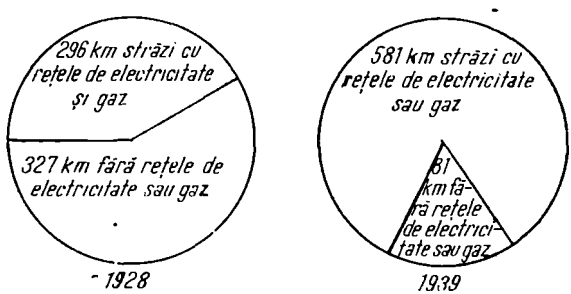
296 km străzi cu reţele de electricitate şi gaz
327 km fără reţele de electricitate sau gaz
1928
581 km străzi cu reţele de electricitate sau gaz
81 km fără reţele de electricitate sau gaz
1939

Fig. 3. — Situaţia comparativă între 1928 şi 1939 în kilometri de stradă cu reţele de electricitate sau gaz.

Numai 81 km de străzi din totalul lungimii străzilor capitalei fără suburbane (623 km) sînt fără reţele de electricitate sau de gaz, restul de 581 km dispunînd de reţele [67].

[65] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet, 3,.1947, dos. Dări de seamă, *Darea de seamă pe anul 1939. Adunarea generală ordinară din 28 februarie 1940*, p. 15.

[66] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Condiţiile în care funcţionează o întreprindere de folos public, 1928-1938, S.G.G.E. din Bucureşti*, p. 12.

[67] Ibidem, p. 8.

www.dacoromanica.ro

Dacă analizăm situaţia folosirii energiei electrice din acest an pe întreg cuprinsul ţării în comparaţie cu situaţia folosirii aceleiaşi forme de energie de locuitorii altor ţări europene, constatăm că procentul producţiei specifice de energie electrică în kWh pe locuitor şi an este încă foarte scăzut [68].

Nr. crt.	Ţara	Producţia milioane kWh	Locuitori milioane	Producţia specifică kWh pe locuitor şi an
1	Norvegia	9 907	2 906	3 410
2	Elveţia	7 043	4 183	1 684
3	Germania	55 238	74 826	738
4	Franţa	19 300	41 970	459
5	Italia	15 108	43 029	351
6	Ungaria	1 061	9 035	117
7	Iugoslavia	913	15 400	59,30
8	Bulgaria	236	6 319	37,7
9	România	1 135	19 646	57,7
10	Grecia	243	7 319	34,65

Desigur că cifra de 57,7 kWh se subliniază în publicaţiile oficiale din acea vreme „este impresionant de scăzută, dar ea este mult superioară producţiei specifice de 29,9 kWh din 1928. Această cifră — se menţionează mai departe — marchează ... gradul încă redus de dezvoltare economică şi socială" [69].

Dacă luăm în consideraţie procentul de 92 de locuitori ai capitalei care puteau folosi pentru luminat electricitatea sau gazul, în realitate însă numai un număr de locuitori destul de restrîns erau abonaţii uzinelor electrice din Bucureşti.

Tabelul ilustrează convingător această situaţie.

Paris	Praga	Zürich	Bucureşti	Comune suburbane Bucureşti
901 abonaţi pe km de stradă electrificată	426 de abonaţi pe km de stradă electrificată	410 abonaţi pe km de stradă electrificată	166 de abonaţi pe km de stradă electrificată	13 abonaţi pe km de stradă electrificată

Din tabelul de mai sus reiese că Bucureştiul avea faţă de alte oraşe din Europa numărul cel mai mic de abonaţi pe km de stradă electrificată. Cu alte cuvinte, unui abonat din Bucureşti îi revine să suporte mai mult din cheltuielile instalaţiilor ce se fac pentru alimentarea cu electricitate decît unui abonat la Paris, Praga, Zürich etc. [70].

[68] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, 1947. Dări de seamă, 1939, *Adunarea generală ordinară din 28 februarie 1940*, p. 11; vezi şi *Situaţia iluminatului cu electricitate în Statele Unite şi unele ţări din Europa*, în *loc. cit.*

[69] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, 1947, Dări de seamă, 1939, *Adunarea generală ordinară din 28 februarie 1940*, p 12.

[70] Arhiva I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, dos. Dări de seamă, *Condiţiunile în care funcţionează o întreprindere de folos public. S.G.G.E. din Bucureşti, 1928-1938*, p.64-65.

www.dacoromanica.ro

Această situaţie în privinţa folosirii energiei electrice de către un număr restrîns de locuitori ai capitalei îşi găseşte explicaţia în nivelul de trai scăzut al majorităţii populaţiei ţării, oglindită de fapt şi de statistica burgheză a consumului mediu pe locuitor. În perioada la care ne-am referit (1934-1939), situaţia materială a maselor largi ale populaţiei era generată de creşterea decalajului dintre indicele de preţuri şi salarii în defavoarea acestuia din urmă.

În industria energiei electrice însă, curba preţurilor pentru vînzarea curentului electric scade în comparaţie cu alţi ani, pentru ca la sfîrşitul acestei perioade (1939) să înregistreze o nouă creştere.

S-ar părea că politica de reducere a preţurilor la energia electrică nu este decît o consecinţă firească a extinderii reţelei electrice şi deci a dobîndirii de noi abonaţi; dimpotrivă, analiza atentă a acestei curbe a preţurilor la curentul electric, remarcată în perioadele de criză (1929-1933)

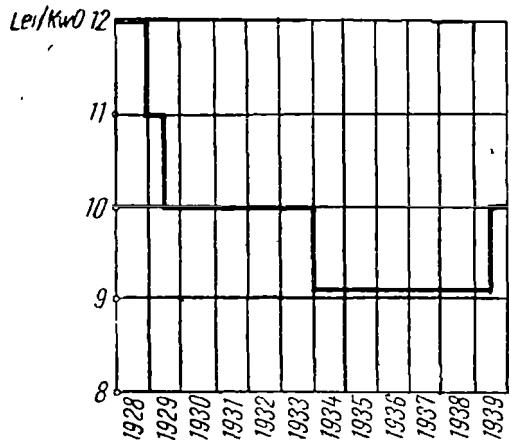

Fig. 4. — Curba preţurilor energiei electrice între 1928 şi 1939 [71].

şi în perioada următoare (1933-1939), nu este decît o reducere, dictată de înseşi interesele producătorului de energie electrică, *deoarece curentul electric, fiind o marfă, dar cu caracter deosebit, prin aceea că ea nu poate fi depozitată, trebuie consumată chiar în momentul în care este produsă.* Deci în perioadele de criză economică, cînd puterea de cumpărare a maselor era mai scăzută, preţul curentului electric scade.

În 1939 preţul de vînzare a energiei electrice creşte pînă la 10 lei; creşterea motivată de conducerile uzinelor electrice prin dublarea preţului păcurei. Această situaţie este remarcată în publicaţiile vremii: „Preţul acestui combustibil în ţară a crescut incomparabil mai mult faţă de cotaţiunile de pe pieţele mondiale ... Împrejurări locale fac ca, deşi

[71] *Ibidem*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

sîntem o ţară producătoare de păcură, să plătim acest combustibil mai scump decît ţările importatoare. Această anomalie se repercutează asupra activităţii industriale cu consecinţe destul de serioase" [72]. În continuare, în aceeaşi publicaţie se motivează că „ această mică creştere a preţului de vînzare a energiei electrice compensează abia sporul de cheltuieli făcute de societate pentru procurarea de articole care interesează distribuţiile electrice şi care în ultima vreme au înregistrat sporuri nebănuit de serioase" [73], ilustrate în tabelul de mai jos [74].

Preţurile a diferite materiale necesare industriei energiei electrice

Felul materialului	Preţul în ianuarie 1939	Preţul în decembrie 1939	Spor %
Conductă de cupru 10 mm secţ. izolată	10 lei/m	22 lei/m	120
Conductă de cupru neizolată	106 lei/m	204 lei/m	92,5
Cositor	290 lei/m	1 000 lei/m	244,9
Fier profilat	14 lei/m	20 lei/m	43
Tablă de fier	17 lei/m	23 lei/m	35,3
Material lemnos	1 600 lei/m^3	2 480 lei/m^3	55

În aceeaşi dare de seamă a S.G.G.E. pe anul 1939 se analizează unele probleme esenţiale care domină producerea şi distribuţia electrică la noi în ţară, probleme care, aşa cum se subliniază în articol, au un caracter de permanenţă.

Aceste „probleme esenţiale" sînt în afară de producţia curentului electric, foarte costisitoare din cauza combustibilului şi a unor materiale foarte scumpe, următoarele : „Condiţiile sociale economice defavorabile (un mare procent de populaţie cu mijloace materiale foarte restrînse). Lipsa unui regim de încurajare a uzinelor electrice. Lipsa unei politice energetice, care a dus la o încurajare a producţiei de energie electrică în multiple uzine mici, care prin randamentul lor redus risipesc combustibilul cel mai preţios, păcura, şi ocazionează un export important de devize pentru procurarea motoarelor" [75].

Aceste probleme esenţiale care domină producţia curentului electric vor căpăta o deosebită importanţă în perioada anilor ce vor urma.

Mergînd pe calea concesiunilor faţă de Germania hitleristă încă din 1939 [76], dictatura regală încheie un tratat economic cu Germania, potrivit căruia România era inclusă în „spaţiul economic dominat de Germania". Prin aceasta România se obliga ca întreaga economie a ţării

[72] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, 1947, Dări de seamă, 1939, *Adunarea generală ordinară din 28 februarie 1940*, p. 18.

[73] *Ibidem* p. 14.

[74] *Ibidem.*

[75] Arh. I.D.E.B. (Staţia electrică Fundeni), pachet 3, 1947.

[76] Sub redacţia acad. A. Otetea, *Istoria poporului român*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1970, p 276.

www.dacoromanica.ro

să fie adaptată la cerințele „noii ordini europene", adică în interesul Germaniei, iar pe de altă parte să accepte în industrie controlul așa-zișilor „specialiști" germani și să exporte produsele ei în Germania la prețuri mult mai mici decît cele mondiale.

În vederea exportării în Germania a unor mari cantități de petrol și la un preț cît mai mic au fost intensificate exploatările zăcămintelor de petrol. Cu toată această situație dezastruoasă pentru producția de petrol a țării, „puterile axei" cereau cantități tot mai sporite de petrol pentru front. Pentru satisfacerea acestor cerințe s-au impus populației civile cele mai severe restricții în privința utilizării chiar și a gazului lampant, care a fost raționalizat. Livrarea petrolului în Germania se făcea la prețuri mult inferioare prețurilor mondiale, în schimb pe piața internă prețurile la acest produs creșteau vertiginos.

Ne-am oprit mai mult asupra situației industriei petroliere deoarece între evoluția ei și aceea a producerii de energie electrică este o strînsă corelație. Subjugarea economică a țării de către Germania hitleristă a avut repercusiuni grave asupra dezvoltării producției industriale în general. Este cunoscut faptul că producția de energie electrică a României a mers într-un ritm progresiv continuu pînă în 1940, cînd curba producției de energie electrică scade brusc. Astfel la uzinele electrice aparținînd S.G.G.E. din București puterea totală instalată în Uzinele societății împreună cu puterea contractată pentru alimentarea rețelelor sale a rămas în 1940 de 97 000 kW. Puterea maximă produsă în cursul anului 1940 a fost de 47 800 kW față de 48 300 kW în 1939, deci cu o scădere de 1,04% [77].

În 1941, Germania hitleristă, după ce ocupă o mare parte din Europa (Polonia, Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia și Luxemburg), după înfrîngerea trupelor franceze și engleze și ocuparea Franței, cotropirea Greciei și Iugoslaviei, și-a îndreptat armatele spre Uniunea Sovietică [78]. Cercuri reacționare împing țara noastră în război împotriva intereselor și voinței poporului. Intrarea României în război (22 iunie 1941) alături de Germania hitleristă înrăutățește la maximum situația economică a României. Monopolurile germane, prin intermediul unor „societăți", controlau producția și exportul bunurilor românești, obiectivul principal fiind exportul petrolului și al produselor lui.

Ca urmare a restricțiilor impuse de controlul german, acest produs este găsit din ce în ce mai greu pe piața internă și la prețuri considerabil de ridicate. De aici și greutățile în aprovizionarea industriilor care foloseau acest produs drept materie primă. Așa este cazul uzinelor termoelectrice. În legătură cu măsurile impuse de situația din timpul războiului, în anul la care ne referim (1941) conducerea S.G.G.E. din București a trebuit să facă față greutăților ivite în aprovizionarea cu combustibil lichid pentru nevoile uzinei.

---

[77] Arh. I.D.E.B. (Stația electrică Fundeni) pachet 3, 1947 dos. Dări de seamă, *Darea de seamă pe anul 1940, adunarea generală din 27 martie 1941*, p. 10.

[78] Sub redacția Acad. [illegible]

www.dacoromanica.ro

Insurecţia antifascistă de la 23 August 1944, Conferinţa Naţională a P.C.R. din 1945, proclamarea Republicii şi naţionalizarea constituie etapele premergătoare plasării problemei electrificării în ansamblul transformărilor revoluţionare pe care le-a cunoscut şi le cunoaşte ţara noastră în anii de după cel de-al doilea război mondial. Elaborarea planului de electrificare şi îndeplinirea lui, ca de altfel întreaga dezvoltare industrială a României Socialiste, strîns legată de problema electrificării ţării, cunosc în prezent un avînt fără precedent, pe care perspectiva deschisă de Congresele al IX-lea şi al X-lea ale P.C.R. o înscrie în contextul ridicării ţării pe culmile civilizaţiei şi progresului contemporan.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOTE DE ISTORIE AGRARĂ (SECOLUL AL XVIII-LEA)

DE

FL. CONSTANTINIU

I

Rumânia după reforma lui Constantin Mavrocordat din 1746. Punctele de vedere divergente emise în cele mai noi lucrări asupra rumâniei în ultimele ei decenii de existenţă au relevat necesitatea reluării studiului — pe baza documentării lărgite oferite de investigaţia documentară recentă — a acestei instituţii fundamentale a societăţii noastre medievale. În aşteptarea unei cercetări monografice consacrate şerbiei în Ţara Românească sau măcar a unei dezbateri în jurul sfîrşitului ei, încercăm în rîndurile de faţă să adăugăm o nouă filă la „dosarul rumâniei" prin lămurirea unui aspect ignorat cu desăvîrşire — după ştiinţa noastră — de cercetările mai vechi : rumânia după reforma lui Constantin Mavrocordat din 5 august 1746.

Actul de abolire a şerbiei prevedea, după cum se ştie, două modalităţi de ieşire din starea de servitute corporală : iertarea acordată de stăpîn şi răscumpărarea, cu sau fără îngăduinţa acestuia, pe un preţ de 10 taleri [1]. În starea actuală a documentaţiei, nu se poate şti care a fost calea cea mai răspîndită de dobîndire a libertăţii. Dispunem totuşi de cîteva mărturii documentare [2] care arată că prevederile aşezămîntului referitoare la eliberarea prin răscumpărare au avut o aplicare relativ întinsă în timp :

[1] Textul hotărîrii din 5 august 1746 în *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, *Ţara Românească* (citat mai departe *D.R.A.*), Buc., 1961, p. 463-467.

[2] La 23 noiembrie 1746, Necula Burluş din satul Ciofrîngeni împreună cu cinci fii ai săi se răscumpără de la Neculai Argetoianu, dînd fiecare cîte zece taleri (*D.R.A.*, p. 469) ; Ion şi Stănilă, feciorii lui Vasile Liţ din satul Bădeşti se răscumpără de la m-rea Cîmpulung, cu zece taleri fiecare, la 20 februarie 1747 (*ibidem*, p. 471—472). Alte cazuri de răscumpărare sînt menţionate în cuprinsul acestui studiu. Documentele citate elimină definitiv din discuţia privind rumânia în secolul al XVIII-lea argumentul lui C. Giurescu, după care „dovadă că rumânia atunci (în 1746 — *n.ns.*) aproape nu mai exista, este faptul că ea dispare imediat fără ca să cunoaştem pînă acum măcar un singur caz de răscumpărare". C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 205.

„STUDII", tomul 23, nr. 6, p. 1213—1219, 1970.

www.dacoromanica.ro

ultimul document cu acest conținut pe care îl cunoaștem este din 25 aprilie 1747; la această dată, un rumân din satul Cricov se răscumpără cu zece taleri de la Pîrvu Cantacuzino „numai el, capu lui ..." [3]. Documentul nu cuprinde nici un fel de referire la așezămîntul din 5 august 1746 și numai prețul răscumpărării — de zece taleri — ar putea constitui un indiciu că ne aflăm în fața unei aplicări a menționatei hotărîri. O afirmație sigură în această privință se întîlnește însă în actul de răscumpărare amintit din 20 februarie 1747, a celor doi rumâni din satul Bădești ai m-rii Cîmpulung; egumenul Nicodim precizează, cu acest prilej, că hotărîrea soborului mănăstirii de a satisface cererea de răscumpărare a celor doi rumâni urma „luminata poruncă domnească". Și aici, firește, condițiile sînt tot cele stabilite în hrisovul din 5 august 1746: eliberarea individuală, fără pămînt, și prețul de zece taleri.

Vechimea multiseculară a rumâniei a asigurat practicilor legate de existența condiției servile o durată care sfida abolirea imediată proclamată de actul din 5 august 1746.

Pentru unii stăpîni de moșie, hotărîrea din 5 august 1746 nu însemna abolirea definitivă și necondiționată a rumâniei. De altminteri așezămîntul însuși, în ciuda declarației inițiale privind desființarea șerbiei, lăsa posibilitatea menținerii condiției servile într-o singură situație, mai mult implicit decît explicit. După cum s-a văzut, în cazul cînd rumânilor li se refuza de către stăpînii lor eliberarea gratuită, ei urmau să-și răscumpere libertatea dîndu-le acestora 10 taleri. Așezămîntul nu stabilește însă nimic privitor la rumînii care, nefiind eliberați benevol, nu dispuneau de suma necesară răscumpărării. Este de admis că, în ciuda condamnărilor rostite împotriva rumâniei, stăpînii de moșie au continuat să-i mențină în situația de șerbi pe acei dintre rumâni care nu putuseră plăti cei zece taleri. Credem că această situație stă la originea statutului de libertate deosebit pe care îl dezvăluie o jalbă din 15 iulie 1752 a egumenului m-rii Arnota referitoare la refuzul satelor Dobriceni și Bogdănești de a presta îndatoririle lor. Reamintind că unii dintre locuitorii ce se făceau vinovați de nesupunere fuseseră răscumpărați de către C. Mavrocordat — evidentă referire la satul Bogdănești [4] — egumenul pune în evidență existența a două categorii de țărani în cuprinsul domeniului mănăstiresc: unii liberi, alții șerbi. El se plînge că cei răscumpărați „nici zilele céle rînduite de clacă nu vor să le lucréze" și continuă: „iar alții din dînșii *au rămas tot rumâni* (*subl. ns.*) și sfînta mănăstire nu cunoaște ajutoriu de

[3] *D.R.A.*, p. 474. Documentul, prost conservat, prezintă numeroase omisiuni. Credem că textul trebuie întregit astfel: „s-au răscumpărat numai el, capu lui că co⟨pii⟩ cînd s-au răscumpărat ⟨n-⟩au avut, însă s-au răscumpărat și cu mo⟨ște⟩nirea lui toată, însă taleri 10". Prin „moștenire" sînt de înțeles copiii pe care cel eliberat i-ar fi avut în viitor. Precizarea că e vorba numai de „capul" rumânului și suma plătită — zece taleri — indică limpede că nu poate fi vorba de un bun funciar.

Pentru aplicarea hotărîrii de eliberare, amintim și scrisoarea din 12 ianuarie 1747 a ispravnicului moșiei Ciofrîngeni către domnița Bălașa: „ Și iar fac știre mării tale, că cer să se răscumpere patru rumâni, anume ... Cu aceștia vei ști măriia ta că mi-amŭ loatŭ și bani. Ci să fie luminată porunca mării tale, ca să li să facă cărți și banii ți voi trimite eu la mării⟨a⟩ ta. Nu e nici o pricină". Emil și Ion Vîrtosu, *O sută de ani de la înființarea așezămintelor brîncovenești*, Buc., 1938, p. 81. E semnificativ că ispravnicul nu a mai așteptat îngăduința Bălașei pentru a accepta cererea de răscumpărare, ci, potrivit așezămîntului, a luat banii și a cerut să li se facă acte de eliberare.

[4] *D.R.A.*, p. 450.

www.dacoromanica.ro

un ceas de la dînşii şi nici zilele cele rînduite ... nu vor să-şi dea" [5]. Distincţia stabilită de egumen între cei emancipaţi din servitute şi cei rămaşi în condiţia servilă este prea categoric afirmată pentru a lăsa vreo îndoială asupra existenţei unor rumâni pe domeniul m-rii Arnota la şase ani de la reforma lui C. Mavrocordat. Ceea ce se cuvine a fi subliniat în cazul de faţă e deosebirea regimului de obligaţii corespunzătoare statutului de liber sau şerb al ţăranului. Cei care fuseseră răscumpăraţi prestau mănăstirii claca fixată de aşezămîntul din 1745 — „zilele céle rînduite de clacă" —; de la cei rămaşi rumâni, egumenul cerea un cuantum de muncă superior: cele 12 zile ale aşezămîntului şi „ajutoare" suplimentare atunci cînd mănăstirea avea nevoie. Caracterul nereglementat al unor astfel de servicii era, după cum se ştie, definitoriu pentru condiţia servilă, astfel că şi din acest punct de vedere o parte din locuitorii satelor Arnotei rămăseseră în servitute. Regimul de obligaţii al rumânilor dat la iveală în 1752 — muncă nereglementată şi claca fixată de aşezămînt — aminteşte pînă la identitate situaţia întîlnită în ajunul reformei mavrocordăteşti.

Ipoteza noastră că rumânii care nu au dat stăpînilor lor cei zece taleri nu au fost eliberaţi se sprijină însă şi pe un alt document, care înfăţişează o situaţie similară tot pe un domeniu eclesiastic. La 5 noiembrie 1750, un anume Vlad, arătat a fi rumân al mănăstirii Cîmpulung, aflat în mare strîmtoare pecuniară, se învoieşte cu egumenul m-rii să-i dea acestuia partea sa din pomii din siliştea Izvoranilor în schimbul unei sume de bani. În zapisul încheiat cu acest prilej, partea finală, menită că consolideze tranzacţia prin înlăturarea eventualelor revendicări, menţionează pe vînzător şi pe fiul său: „şi de către fii-meu, pentru că fii-meu s-a răscumpărat" [6]. Distincţia dintre condiţia personală a tatălui şi aceea a fiului confirmă şi explică situaţia lui Vlad: spre deosebire de feciorul său, el nu se răscumpărase şi nici nu fusese eliberat. Neputinţa de a se emancipa prin răscumpărare se va fi datorat aceleiaşi situaţii financiare grele pe care o evocă actul citat: „rămîind ... la mare sărăcie şi voind eu să fug".

Mai surprinzătoare însă este dezbaterea în divan a unui litigiu de rumânie la mai mult de un deceniu de la abolirea instituţiei. În primăvara anului 1757, Dionisie, egumenul m-rii Hurez, reclama domnului pe locuitorii din Baia de Fier care luaseră în stăpînire moşia şi refuzau să execute îndatoririle faţă de mănăstire. El se plînge că în anul precedent ţăranii din satul amintit au înaintat domnului o jalbă în care îl acuză „că-i găsesc în hrisoavele cele vechi şi caut să-i iau rumâni mănăstirii" [7]. În urma judecăţii s-a hotărît ca sătenii „să aibă pace de rumânie pînă cînd să va îndrepta cu pravilă", dar aceştia, nemulţumiţi, au refuzat să-şi mai îndeplinească obligaţiile faţă de mănăstire şi au oprit pentru ei întregul venit al moşiei. Egumenul subliniază că temerea ţăranilor de a fi reduşi la starea de şerbie este neîntemeiată: „şi eu de rumânie nu i-am supărat, numai ei să tem ştiind pă moşii lor la acei boiari". De fapt fondul conflictului care opunea pe sătenii din Baia de Fier m-rii

[5] *D.R.A.*, p. 513.
[6] *Ibidem*, p. 500.
[7] Arh. Stat. Buc., M-rea Hurez, XIX/40.

www.dacoromanica.ro

Hurez era revendicarea de către cei dintîi a moşiei cu acelaşi nume, revendicare sprijinită pe un act de răscumpărare de la Mihnea al III-lea, privind atît moşia cît şi persoana ţăranilor şerbi [8]. Valabilitatea acestei răscumpărări nu a fost recunoscută de domnii următori şi, în cele din urmă, satul, ajuns în stăpînirea lui Constantin Brîncoveanu, fusese dat danie ctitoriei sale de la Hurez.

Pentru aceşti săteni, libertatea individuală nu putea fi disociată de stăpînirea pămîntului; în ochii lor, regimul obligaţiilor clăcăşeşti, impus de aşezămintele domneşti tuturor locuitorilor aflaţi pe moşii „străine", dobîndea caracterul unei trăsături definitorii a condiţiei servile. Stăpînirea mănăstirii asupra moşiei era considerată de sătenii din Baia de Fier drept o primejdie pentru libertatea lor personală. Acestei preocupări îi răspunde hotărîrea divanului pe care nu o cunoaştem decît dintr-o scrisoare a marelui ban către egumen : „Lor (locuitorilor din Baia de Fier — *n. ns.*) le-au făcut carte — scria amintitul boier — ca să fie apărat numai de rumânie, iar cu moşia mănăstirii să nu aibă treabă, ci să lucréze după vechiul obicéi de om cîte zile 12 într-un an şi să-şi dea dejma din toate". În finalul scrisorii, marele ban îl sfătuia pe egumen : „iar pentru rumânie sfinţiia-ta să nu-i superi de acum înainte, ci să le dai bună pace" [9]. Hotărîrea divanului confirma, prin urmare, situaţia de ţărani clăcaşi a locuitorilor din Baia de Fier şi sublinia că ei nu sînt oameni de condiţie servilă, apărîndu-i de eventualele încercări de rumânire. O carte cu un astfel de conţinut, emisă de domnul care cu un deceniu în urmă proclama eliberarea rumânilor, este într-adevăr surprinzătoare : în principiu rumânia o dată abolită nu mai putea constitui o ameninţare pentru sătenii din Baia de Fier.

Nici unul din documentele privitoare la conflictul dintre m-rea Hurez şi satul Baia de Fier nu face aluzie la modalitatea prin care în 1746, sătenii de acolo, rumâni ai m-rii, ar fi devenit liberi : fuseseră iertaţi de mănăstire sau plătiseră cei zece taleri ai răscumpărării. Ceea ce se cuvine subliniat e că în 1757, divanul şi domnul însuşi considerau necesar să dea o carte de apărare de rumânie, pe care, cel puţin în principiu, abolirea şerbiei din 5 august 1746 o făcea superfluă. În ce ne priveşte, credem că sensul acestei cărţi era de a-i apăra pe locuitorii din Baia de Fier de ceea ce constituie trăsătura caracteristică a rumâniei : obligaţia de muncă nelimitată. Domnul stăruia să facă recunoscut şi la Baia de Fier un principiu fundamental al politicii sale de reformă : reglementarea raporturilor dintre stăpînii de moşii şi ţărani era o prerogativă a domniei, preocupată să asigure un regim uniform de obligaţii, care să pună capăt deplasării ţăranilor contribuabili.

---

[8] Pentru istoricul pricinii, vezi Eugenia Florescu, *Aspecte ale luptei ţăranilor din satul Baia de Fier împotriva exploatării feudale din secolul al XVI-lea şi pînă la secularizarea averilor mănăstireşti*, în „Studii şi articole de istorie", VII (1965), p. 97.

[9] *D.R.A.*, p. 542. În litigiul dintre m-rea Găiseni şi satele Urlueşti şi Buneşti judecat la 4 decembrie 1747, egumenul prezintă un hrisov din 1604 (5) din care reiese că locuitorii celor două sate sînt rumâni : „el nu-i cere rumâni — se arată în textul hotărîrii — ci numai dijma şi claca". Vezi N. Iorga, *Documente mai ales argeşene ...*, în *Bul. Com. Ist. a Rom.*, III (1924) p. 96; acelaşi document publicat cu data greşită de 4 decembrie 1719, *ibidem*, p. 92—93; cf. şi I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele române pînă la 1864*, Buc. (1935), p. 216.

www.dacoromanica.ro

Cazurile prezentate mai sus ne îndreptăţesc, credem, să afirmăm că rumânia a supravieţuit actului din 5 august 1746, fie în persoana acelor ţărani şerbi care nu beneficiaseră de iertarea gratuită a stăpînului şi nici nu dispuseseră de cei zece taleri de răscumpărare, fie în încercarea stăpînilor de moşie de a păstra munca la comandă, caracteristică şerbiei. Absenţa unor situaţii asemănătoare în deceniul următor dovedeşte că şi aceste supravieţuiri ale şerbiei dispăruseră în masa ţărănimii clăcaşe.

II

Ziua de arătură. Pravilniceasca Condică statornicea îndatorirea celor 12 zile de clacă pe an, fără a stabili vreo obligaţie în ceea ce priveşte modalitatea de prestare[10]. Repartizarea zilelor clăcii pe anotimpuri a fost singura precizare ce s-a adaos legiuirii din 1780; în ceea ce priveşte destinaţia sau obiectul clăcii, textul păstra deplină tăcere, astfel că necesităţile gospodăriei domeniale aveau să înfrunte, pentru a se impune, forţa rezistenţei ţărănimii clăcaşe şi vechilor obiceiuri. Domnii înşişi s-au ferit să introducă „obiceiuri noi" în cadrul obligaţiilor faţă de stăpînii de moşii, iar redevenţele şi prestaţiile stabilite prin urbarii îşi „dobîndiseră" locul în aşezămintele domneşti în urma unei practici îndelungate pe domeniu. Perioada de aplicare a *Pravilniceştii Condici* oferă un interesant exemplu de geneză a unei obligaţii — e vorba de ziua de arătură sau de plug — care după o existenţă îndelungată ca obicei este legiferată — în acest caz prin *Legiuirea Caragea* (după cum se ştie, codul lui Ioan Caragea adaugă celor 12 zile stabilite anterior îndatorirea pentru ţăranii clăcaşi de a face o zi de arătură stăpînilor, primăvara sau toamna).

Ca atîtea altele din îndatoririle ţărănimii medievale, ziua de arătură a fost la obîrşia ei un serviciu benevol de caracter ocazional. Firesţe că ea răspundea unei necesităţi a gospodăriei domeniale, dar prestarea ei avea — cum se va vedea din cazul citat mai jos — caracterul unui act voluntar în care solicitării stăpînului de pămînt îi răspundea iniţiativa sătească. Caracteristică pentru această fază a evoluţiei este învoiala dintre m-rea Cozia şi judecii din Jiblea, încheiată la 19 iunie 1746; alături de cele 6 zile de clacă hotărîte, zapisul cuprindea şi următoarea clauză: „iar pentru pluguri, cine va vrea din bunăvoinţa lor să facă cîte vro zi cu plugu de clacă, să fie cu pomelnic" [11]. E limpede că aici executarea zilei de plug e la latitudinea ţăranului, iar prestarea ei atrage o recompensă de ordin spiritual. Trei ani mai tîrziu, ziua de arătură figurează între clauzele principale ale învoielilor încheiate de locuitorii din Romani cu m-rea Hurez (14 martie 1749) şi cei din Perişor cu m-rea Bucovăţ (18 mai 1749); primii se îndatorează ca, pe lîngă o clacă de trei zile, la sapă şi coasă „cîte pluguri vor eşi din satul nostru să arăm la mănăstire o zi' [12]; ceilalţi se învoiesc ca „într-o zi toate plugurile să-i facem arătură la mălai" [13]. Prezenţa îndatoririi de o zi de arătură între condiţiile învoielilor dezvăluie o nouă etapă în evoluţia viitoarei obligaţii: ea a încetat de a mai avea caracterul benevol pentru a

[10] *D.R.A.*, p. 669.
[11] *Ibidem*, p. 462.
[12] *Ibidem*, p. 487.
[13] *Ibidem.*, p. 488.

www.dacoromanica.ro

deveni o prestaţie solicitată însă în împrejurări speciale. Locuitorii din Romani nu sînt clăcaşi ai m-rii Hurez, ci prestează claca menţionată pentru dreptul de a-şi paşte vitele.

Într-o nouă fază, ziua de arătură se alătură, prin învoiala între stăpînul moşiei şi clăcaşi, obligaţiilor fixate de *Pravilniceasca Condică*. Ţăranii şezători pe moşia Iablaniţa a clucerului Iordache Păianu cad la înţelegere cu el la 21 iunie 1781 ca pe lîngă zlotul de vatră — rezultat din convertirea clăcii — să lucreze încă două zile şi „să-i arăm într-o zi cu plugurile satului"[14]. În condiţii asemănătoare, locuitorii satului Ioneşti se îndatorau faţă de m-rea Motru la 18 aprilie 1783 să achite zlotul de vatră „şi să-i facem şi două zile de clacă, *osebit de pluguri* (*subl. ns.*) şi de culesul porumbilor"[15]. De menţionat că uneori îndatorirea de arătură cu plugul nu este fixată în timp — adică o zi — ci pe unitatea de suprafaţă; imigranţii transilvăneni aşezaţi în satul Bădeşti al m-rii Cîmpulung urmau, potrivit acordului încheiat la 9 octombrie 1785, să are m-rii cîte un pogon de plug[16]. Variaţii se întîlnesc şi în ceea ce priveşte durata arăturii; alături de larg răspîndita obligaţie de o zi, se întîlnesc cazuri cînd învoiala e numai pentru jumătate de zi — ca în învoiala invocată de ţăranii din Prosiceni (Vlaşca) în judecata cu postelnicul Bănică Puriceanu[17] — sau cum se spune în zapisul dat de sătenii din Novaci (Vlaşca) „primăvara cînd se pun plugurile să are... să aibă a clăcui cu plugu pînă namezi"[18]. Îndatorirea se generalizase, astfel că egumenul m-rii Hurez, într-o jalbă privind refuzul locuitorilor din Baia de Fier de a-şi îndeplini obligaţiile, putea să scrie la 26 martie 1781: „iaste obiceiul în moşiile boereşti şi ale altor mănăstiri a face clacă cu plugu o zi la stăpînul moşii"[19]. Obiceiul evocat de egumen nu-şi căpătase încă sancţiunea oficială, astfel că la 3 martie 1793, anaforaua boierilor în pricină reamintea deosebirea dintre îndatoririle statornicite de *Pravilniceasca Condică* şi noua îndatorire căreia practica nu-i conferise încă un loc de drept în ansamblul obligaţiilor recunoscute ale ţăranilor clăcaşi: „Pentru clacă, după condică, sînt datori a clăcui cîte 12 zile într-un an, iar pentru o zi ce cere egumenu ca să-i clăcuiască cu plugu peste cele douăsprezece, n-am găsit-o cu cale, căci nu-i după condică. Obicinuiesc însă de clăcuesc lăcuitorii această zi, dar din *bunu proeresis al lor* (*subl. ns.*), iar nu siliţi"[20]. Pînă la „Legiuirea Caragea" mai este încă un sfert de secol!

Apariţia zilei de arătură constituie indiciul unei orientări noi în economia domenială. Ea dă la iveală interesul stăpînilor de moşii de a-şi asigura tehnica şi atelajele necesare pentru activitatea cea mai importantă

[14] *Ibidem*, p. 676.
[15] *Ibidem*, p. 693.
[16] *Ibidem*, p. 724.
[17] V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. V, p. 105. Judecata are loc la 4 august 1793.
[18] *Ibidem*, p. 121. Învoiala încheiată la 23 martie 1792 este rezumată într-o anafora din 20 noiembrie 1793. O zi de arătură primăvara se îndatorau să lucreze m-rii Jitia şi locuitorii din Ciuturiţa şi Drosăşti, pe lîngă alte trei zile de clacă şi achitarea zlotului de vatră, *D.R.A.*, p. 745. Anaforaua din 29 septembrie 1792 privind pricina dintre sătenii din Cislău şi schitul cu acelaşi nume informează numai că cei dintîi aveau obiceiul să facă 6 zile clacă, iar „de plugurile ce ară pă moşie, scotea dă făcea clacă şi schitului", *ibidem*, p. 793.
[19] *Ibidem*, p. 791.
[20] *Ibidem*, p. 805.

www.dacoromanica.ro

din cadrul muncilor agricole, arătura [21]. Răspîndirea amintitei obligaţii reflectă preocuparea stăpînilor de moşii de a întreprinde exploatarea directă a unei părţi a stăpînirii lor funciare şi de a realiza un cuantum sporit al producţiei rezervei cerealiere. Se cuvine relevată, din acest punct de vedere, înmulţirea simultană a informaţiilor privind extinderea suprafeţelor cultivate cu cereale şi generalizarea noii îndatoriri, ceea e indică corelaţia dintre cele două fenomene. Constatarea nu trebuie însă absolutizată şi nici exagerate proporţiile acestei utilizări a atelajelor ţărăneşti în cultivarea rezervei. Plugurile ţăranilor clăcaşi se puteau dovedi adesea prea numeroase pentru întinderea rezervei, astfel că stăpînul de moşie îşi lua măsurile de precauţie necesare prevăzînd în clauzele acordului modalităţile de convertire a zilei de arătură. Imigranţii transilvăneni aşezaţi pe moşia Bădeşti a m-rii Cîmpulung adăugau, în continuarea obligaţiei amintite de a ara un pogon de plug, precizarea „iar neavîndu mănăstirea trebuinţă de toate plugurile cîte vor fi în sat, pentru care va rămînea să aibă a da ori trei zile de clacă, ori un zlot" [22]. Clauza este interesantă nu numai din punctul de vedere enunţat mai sus, dar ea relevă însemnătatea acordării muncii ţăranilor clăcaşi cu plugurile şi vitele lor pe ogoarele senioriale. Echivalentul pecuniar, stabilit de învoială, al pogonului de plug este un zlot, adică suma care potrivit dispoziţiilor *Pravilniceştii Condici* reprezenta rezultatul convertirii în bani a celor 12 zile de clacă fixate de aceeaşi legiuire [23]. Este imposibil de stabilit, din pricina lacunelor documentare, măsura în care obligaţia zilei de arătură a cunoscut o convertire bănească pe moşiile boierilor şi mănăstirilor. Condicile de venituri şi cheltuieli ale mitropoliei, spre pildă, menţionează frecvent sumele rezultate din convertirea zilei de plug. Rămîne însă incontestabil că frecvenţa sporită a acestei îndatoriri între clauzele acordurilor de obligaţii ne oferă, cel puţin pentru perioada cînd ea a fost prestată, iar nu convertită în bani, dovada unor preocupări, mai stăruitoare de astă dată, ale stăpînilor de moşii pentru randamentul rezervei domeniilor lor. Deşi neinformaţi în ceea ce priveşte suprafaţa acestor rezerve spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea, neinformaţi asupra numărului atelajelor săteşti întrebuinţate, obligaţia zilei de arătură oferă totuşi o indicaţie indirectă, dar nu mai puţin valoroasă, că în economia domenială rezerva cerealieră începea să solicite într-o măsură mai însemnată atenţia stăpînilor de moşii şi că ideea unei exploatări directe sistematice cîştiga aderenţi tot mai numeroşi. Împrejurări asupra cărora ne oprim în altă parte [24] au făcut ca această tendinţă să avorteze, prestaţiile în muncă să fie tot mai mult convertite în bani, iar renta în produse să rămînă principala formă de exploatare a marelui domeniu.

[21] Cf. şi Georges Duby, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval*, vol. II, Paris, 1962, p. 426 şi 435.

[22] *D. R. A.*, p. 724.

[23] De reţinut că alături de arătura cu plugul, ţăranii „ungureni" mai erau îndatoraţi la şase zile de clacă.

[24] Textul de faţă reprezintă un fragment din lucrarea noastră *Relaţiile agrare din Ţara Românească în secolul al XVIII-lea* (în ms.).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

DESPRE REPARTIȚIA PROPRIETĂȚII FUNCIARE ÎN TRANSILVANIA ÎN AJUNUL UNIRII CU ROMÂNIA

Revederea datelor asupra problemei ridicate în titlu este necesară pentru că în lucrările publicate se găsesc datele cele mai diferite și chiar contradictorii. Chiar unul și același autor, cînd se referă la repartiția proprietății funciare transilvane, se întîmplă să citeze, în *aceeași* lucrare, de altfel bine informată, date diferite. Într-un studiu despre *Reforma agrară în Transilvania* [1], E. Petrini citează într-un loc date după care proprietățile de peste 100 de iugăre ar fi avut în 1915 în Transilvania 8 590 520 iugăre sau 4 943 500 ha, din care păduri 3 008 224 ha. În alt loc citează însă date după care „înainte de reforma agrară" din 1921 proprietățile de peste 100 de iugăre ar fi avut numai 4 980 985 iugăre [2]. Primele date sînt citate după „Magyarorszag gazdaczimtar" din anul 1915, lucrare pe care nu am putut-o consulta. Dar după „Magyarorszag gazdaczimtar" din anul 1900 suprafața proprietăților de peste 100 de iugăre din comunele transilvane era în 1895 de 4 800 376 iugăre [3]. De altfel datele reproduse de E. Petrini după „Magyarorszag gazdaczimtar" din 1915 privesc 25 de comitate [4], însumînd 125 777 km², în timp ce suprafața Transilvaniei este de numai 102 282 km². Cifra de 8 590 520 iugăre supraevaluează deci cu mult întinderea marii proprietăți. Cealaltă cifră indicată de E. Petrini pentru proprietățile de peste 100 de iugăre — 4 980 985 iugăre — este reprodusă după cifre oficiale a căror valoare o vom discuta mai jos.

E. Keiss citează în una și aceeași carte cu privire al repartiția proprietății funciare în Transilvania înainte de reforma agrară nu mai puțin de trei serii de date diferite [5]. D. Mitrany,

---

[1] E. Petrini, *Reforma agrară în Transilvania*, studiu inclus în lucrarea consacrată aniversării a 10 ani de la unire *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, București, 1929, volumul I, pag. 292.

[2] *Ibidem*, p. 314.

[3] Cf. V. Liveanu, *La répartition de la propriété foncière en Transylvanie fin du XXIe siècle—debut du XXe*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2/1970, p. 283.

[4] Cf. datele privitoare la suprafețele comitatelor la V. P(opa) și N. I(strati), *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, București, 1915, p. 17—18.

[5] *Die Agrarreform in Grossrumänien, insbesondere in ihrer Auswierkung an die Siebenbürgische Landwirtschaft*, Hermannstadt, 1935, p. 12 și tabelele 3, 6, 7, 8.

STUDII", tomul 23, nr. 6, p. 1221—1227, 1970.

www.dacoromanica.ro

preluînd *tale quale* diverse surse oficiale, indică într-un loc al lucrării sale, pentru situația dinaintea reformei agrare din 1921 o suprafață totală a proprietății funciare transilvane de 14 875 625 iugăre (8 590 673 ha), din care 47,66 % aparținea proprietăților cu peste 100 iugăre, adică cu peste 57,5 ha [6]; în alt loc, Mitrany indică o suprafață totală de 7 441 321 ha, din care proprietățile de peste 100 ha dețineau 37 % [7].

Cu atît mai mult diferă datele publicate de autori diferiți. În timp ce unele lucrări, referindu-se la Transilvania în întregul ei, au preluat în fapt date referitoare la un teritoriu *mai mic* și anume date privitoare numai la „Ardealul istoric", fără Banat, Crișana, Maramureș[8], altele au preluat date privitoare la un teritoriu mai *mare*. De pildă, în 1915 [9], V. Popa și Ion Istrati, referindu-se la Transilvania, au publicat date privitoare la repartiția proprietății funciare în 1895 pe un teritoriu cu o suprafață [10] totală de 137 427 km². În același an, într-o altă lucrare referitoare la Transilvania, frații Ion și Iuliu Enescu au publicat date privitoare la același an 1895, dar la un teritoriu cu o suprafață [11] totală de 122 278 km². Datele publicate de frații Enescu au fost preluate în fapt și de Mitiță Constantinescu în 1925 [12]. Datele publicate în 1930 de I. L. Ciomac ca redînd situația din 1895 din Transilvania [13] se refereau în fapt la același teritoriu de 122 278 km² luat în considerație de Ion și Iuliu Enescu. Or, Transilvania avea, după cum s-a arătat, cu 20 000 km² mai puțin decît teritoriul luat în considerație de lucrarea fraților Enescu. Atît Mitiță Constantinescu cît și I. L. Ciomac au omis să încerce prelucrarea datelor recensămîntului din 1895 pentru a stabili fie și aroximativ repartiția proprietății funciare în teritoriul intracarpatic unit cu România după publicarea amintitei lucrări a fraților Enescu.

În anul 1919 Consiliul Dirigent a ordonat efectuarea unei anchete asupra repartiției proprietății funciare transilvane. Raportorul legii de reformă agrară pentru Transilvania a prezentat în Parlament în 1921 un tabel care pretindea să arate repartiția proprietății funciare în Transilvania potrivit anchetei din 1919 [14]. Acest tabel a fost preluat de numeroase lucrări [15]. O verificare recentă ne-a relevat însă un lucru cu totul neașteptat. Să punem față în față tabelul stabilit de Ion și Iuliu Enescu cu cel prezentat de raportorul legii de reformă agrară pentru Transilvania.

---

[6] D. Mitrany, *The Land and the Peasant in Rumania*, London, 1930, p. 209, 214.

[7] *Ibidem*, p. 110.

[8] P.P. Suciu, *Proprietatea agrară în Ardeal*, Cluj, 1931; V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluționare din România*, București, 1960. Cf. *The hungarian peace negotiations*, Budapest, 1920, vol. III A; E. Jakabffy, *Erdély Sztatisztikája*, Lugoj, 1923; G. I. Oberding, *Az Erdély Agrárreform*, Cluj, 1930.

[9] În acel an, delimitarea suprafeței Transilvaniei era dificilă.

[10] V. P(opa) și N. I(strati), *op. cit.*, p. 7—8, 100—112.

[11] Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul*, București, 1915, p. 11, 31—36.

[12] M. Constantinescu, *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*, București, 1925, p. 275—276, 282, 283, 285.

[13] I.L. Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania*, București, 1930, p. 31.

[14] Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară prelungită, 1920—1921, p. 3 905.

[15] L. Lazar, *La mise en oeuvre de la réforme agraire en Roumanie*, Paris, 1924, p. 54—55; D. Mitrany, *op. cit.*, p. 209, 214; I.L. Ciomac, *op. cit.*, p. 4, 31; P. Poruțiu, *Principiile exproprierii în reforma agrară legiferată de Marele Sfat Național al Transilvaniei și părților ungurene prin decretul-lege nr. 3 911 din anul 1919*, Sibiu, 1944; V. Liveanu, redactor responsabil, M. Rusenescu, secretar științific, T. Lungu, M. Iosa, *Relațiile agrare și mișcările țărănești în România, 1908—1921*, București, 1967, p. 93.

www.dacoromanica.ro

Tabelul repartiției proprietății funciare stabilit de Ion și Iuliu Enescu (122 278 km² în 1895)[16]

Categoria gospodăriilor	Numărul gospodăriilor	Suprafața deținută în iugăre
Sub 1 iug. fără teren arabil	132 084	40 847
Sub 1 iug. cu teren arabil	99 553	51 354
1—5 iug.	304 638	853 231
5—10 iug.	223 874	1 622 320
10—20 iug.	182 852	2 577 078
20—50 iug.	95 091	2 786 474
50—100 iug.	14 958	995 793
100—200 iug.	3 839	523 967
200—500 iug.	2 368	742 997
500—1 000 iug.	1 031	732 829
Peste 1 000 iug.	1 198	4 026 951

Tabelul repartiției proprietății funciare prezentat de raportorul legii de reformă agrară (102 282 km² în 1919)[17]

Categoria gospodăriilor	Numărul gospodăriilor	Suprafața deținută în iugăre
Sub 1 iugăr	132 084	40 847
1—5 iug.	304 638	853 231
5—10 iug.	223 874	1 622 320
10—20 iug.	182 852	2 577 078
20—100 iug.	110 049	3 782 267
100—200 iug.	3 838	523 967
200—500 iug.	2 368	742 997
500—1 000 iug.	1 031	732 967
Peste 1 000 iug.	1 198	4 026 951

Este evident că cifrele referitoare la situația proprietății funciare din Transilvania în 1919, prezentate de raportorul legii din 1921, reproduc în realitate, cu unele deosebiri datele înfățișate de Ion și Iuliu Enescu cu privire la repartiția pămîntului în anul 1895. Raportorul a reprodus greșit tabelul alcătuit de Ion și Iuliu Enescu, printre altele a omis gospodăriile cu o suprafață totală mai mică de un iugăr, dar care dețineau un mic lot de pămînt arabil. De altfel, chiar tabelele statistice publicate de Ion și Iuliu Enescu au reprodus cu *greșeli de copiere* cifrele statisticii oficiale din 1895[18].

În lucrările publicate în ultimele două decenii, s-au folosit pe larg statisticile agrare din 1895 și din 1915. Problema prelucrării acestor statistici pentru a extrage datele privitoare numai la teritoriile propriu-zise ale Transilvaniei nu a fost rezolvată. Constatînd inexactitățile și contradicțiile existente în datele privitoare la repartiția proprietății funciare din Transilania înainte

[16] Ion și Iuliu Enescu, *op. cit.*, p. 26.

[17] Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară prelungită, 1920—1921, p. 3 905.

[18] Vom da exemple referitoare numai la trei comitate. Verificarea după *A Magyarkorona Országainak Mezögazdasági Statisztikája-negyvedik kötet — Landwirtschaftliche Statistik der Länder der ungarischen Krone* — vierter Band, Budapest, 1900, ne-a arătat că pentru comitatul Alba de Jos, în loc de a reproduce suprafața *totală* a exploatărilor, Ion și Iuliu Enescu (*op. cit.*, p. 32—33) au reprodus datele privind suprafața exploatărilor *în regie*; pentru comitatul Arad, în loc de suprafața totală a exploatărilor de 794 542 iugăre, au indicat o suprafață totală de 788 542 iugăre; pentru comitatul Timiș au reprodus greșit cifrele privind suprafața totală a exploatărilor de 1—5 iugăre și a celor de 20—50 iugăre, indicînd respectiv, 49 939 iugăre și 222—839 iugăre, în loc de 46 936 iugăre, respectiv 218 839 iugăre, cum ar fi fost corect. Datele recensămîntului din 1895 au fost reproduse cu exactitate în lucrarea citată a lui V. Popa și N. Istrati, p. 101—107.

www.dacoromanica.ro

de legea de reformă agrară din 1921, am încercat să reconstituim repartiția proprietății funciare în Transilvania mai întîi în anul 1895, pornind de la datele înregistrate cu prilejul recensămîntului funciar din acel an[19]. Pentru perioada ulterioară de pînă la 1918, nu am mai găsit date similare cu cele ale recensămîntului din 1895 care să se refere la întreaga Transilvanie. Singurele date utilizabile sînt cele privitoare la repartiția proprietății funciare în 1915 în *Ardealul istoric* — reprezentînd 56% din suprafața Transilvaniei. Considerăm că utilizarea acestor date se impune pentru a permite formularea unor concluzii cu *simplu caracter orientativ* cu privire la evoluția regimului agrar din Transilvania după 1895 și pînă la primul război mondial Datele existente ne-au permis să schițăm următorul tabel privitor la :

Repartiția proprietății funciare în Ardealul istoric în anul 1915

Categoria gospodăriilor	Numărul proprietarilor particulari		Suprafața gospodăriilor particulare		Suprafața totală a proprietăților legate (fără proprietăți legate particulare)	
	Absolut	%	Iugăre	%	Iugăre	%
Pînă la 10 iugăre (5,75 ha)	268 761	64,0	2 772 919	48,1	157 587	5,0
10—50 iugăre (5,75—28,75 ha)	143 144	34,2	1 384 860	23,8		
50—100 iugăre (28,75—57,5 ha)	5 425	1,3	52 487	0,9		
Peste 100 iugăre (peste 57,5 ha)	2 354 fără fideicomise	0,5	1 580 577	27,2	3 674 192 din care : stat 544 375 biserici și instituții circa 236 000 iugăre	95 16,5 6,0
Din care peste 1 000 iugăre (575,5 ha)	293	0,06	961 956	16,7	3 043 211 din care : stat 544 375 biserici și instituții 196 500	79 14,1 5,0
TOTAL	419 684 fără fideicomise și societăți anonime	100	5 790 843	100	3 831 779	100

[19] V. Livcanu, *op. cit.*, p. 288. Tot acolo (p. 281) am arătat că datele oficiale din anii 1925—1928 cu privire la marea proprietate din Transilvania înainte de reforma agrară sînt în fond acelea ale fraților E

www.dacoromanica.ro

Observaţii la tabel

După cum se ştie prin „proprietăţi legate" se înţelegeau proprietăţile a căror vînzare-cumpărare era îngrădită de legi şi reglementări speciale. „Proprietăţi legate" erau cele ale statului, bisericilor, instituţiilor, şcolilor, fundaţiilor etc., precum şi proprietăţile anonime şi fideicomisele (fideicomisul era o mare proprietate care se putea transmite numai prin moştenire şi numai între membrii aceleiaşi familii).

Cifrele privind proprietăţile particulare sînt luate din statisticile oficiale care deşi indică suprafeţele din 1915, par a relua în ce priveşte numărul proprietăţilor, datele unui recensămînt din 1910 [20].

La cifrele oficiale privind proprietăţile particulare de peste 1 000 iugăre am adăugat 71 361 iugăre ale societăţilor anonime incluse de statistica oficială la rubrica proprietăţilor îngrădite. În suprafaţa proprietăţilor de peste 100 iugăre am inclus de asemenea 40 140 iugăre ale fideicomiselor din 1895 [21]. Reiese că în suprafaţa particulară nu au fost incluse proprietăţile de 100—1 000 iugăre ale societăţilor anonime şi fideicomisele constituite după 1895, care nu depăşeau probabil 100 000 iugăre şi care au rămas în tabelul nostru la rubrica proprietăţilor legate.

În ce priveşte proprietăţile legate de peste 1 000 iugăre, am reprodus datele oficiale din 1916, din care am scăzut proprietăţile societăţilor anonime [24]. Deoarece nu avem alte date — am dedus suprafaţa proprietăţilor legate de 100—1 000 iugăre prin scăderea suprafeţei proprietăţilor *particulare* de 100—1 000 iugăre în *1916* din suprafaţa *totală* a proprietăţilor de 100—1 000 iugăre în 1914 [23]. Considerăm deci că timp de doi ani (1914—1916) proprietatea legată de 100—1 000 iugăre a fost staţionară [24].

În stabilirea suprafeţei proprietăţilor legate de peste 100 iugăre am ţinut seama de societăţile anonime şi fideicomisele trecute la proprietăţi particulare. Am socotit că toate proprietăţile statului aveau peste 1 000 iugăre (suprafaţa proprietăţilor de stat de peste 1 000 iugăre înregistrate în 1916 era de 544 735 iugăre faţă de 485 546 iugăre înregistrate în 1895 la rubrica proprietăţilor de stat [25].

Cea mai mare parte a proprietăţii legate consta în păduri şi păşuni ale composesoratelor şi comunelor—folosite de ţărani.

Cifra pe care am stabilit-o cu privire la suprafaţa proprietăţilor de 100—1 000 iugăre ale bisericilor şi instituţiilor are un caracter strict orientativ. Am socotit această suprafaţă ca fiind egală cu 20% din proprietăţile de aceeaşi categorie de peste 1 000 iugăre; aşa cum reiese din datele pentru 1915—20% este procentul general al proprietăţilor legate de 100—1 000 iugăre faţă de proprietăţile legate de peste 1 000 iugăre [26].

Marea proprietate particulară deţinea în Ardealul istoric 27,2% din totalul suprafeţei proprietăţilor particulare. Moşiile de peste 100 iugăre ale statului, bisericilor şi altor instituţii

---

[20] *The hungarian peace negotiations*, vol. III, A, p. 326. G.I. Oberding *Az erdély agrárreform*, Cluj, 1930, p. 6.

[21] Datele privitoare la proprietăţile societăţilor anonime şi fideicomise în 1895 după V. Liveanu, *op. cit.*, p. 276.

[22] *The hungarian peace negotiations* vol. III A, p. 348.

[23] Magyar Statistikai Evkönyv, 1914, új folyám, XXII, Budapest, 1916, p. 70.

[24] Într-adevăr, între 1 mai 1913 şi 30 aprilie 1914 şi-au schimbat proprietarul numai 12 400 iugăre aparţinînd proprietăţilor legate dintre care numai 5 170 iugăre şi-au schimbat proprietarul prin vînzare (*op. cit.*, 1914, p. 74). Într-un an, 1913—1914, suprafaţa totală a proprietăţilor de 100—1 000 iugăre a variat de la 1 236 622 iugăre la 1 249 902 iugăre, iar în 1913—1914—1916 suprafaţa totală a proprietăţilor de peste 1 000 iugăre din Transilvania a fost de respectiv 4 073 615 iugăre, 4 023 957 iugăre, 4 005 227 iugăre (*op. cit.*, 1913, p. 75; 1914, p. 71; *Hungarian peace negotiations*, vol. III A, p. 348).

[25] Aşa cum reiese din comparările surselor indicate la nota 21 cu sursa indicată la nota 22.

[26] Vezi sursele indicate la notele 21 şi 24.

www.dacoromanica.ro

culturale reprezentau circa 22,5% din totalul suprafeței proprietăților legate. Moșiile de peste 1 000 iugăre ale statului bisericilor și altor instituții culturale reprezentau 19,1% din totalul proprietăților legate. Moșiile dețineau deci, în total, în Ardealul istoric circa 2 361 000 iugăre sau aproape un sfert (24,5%) din totalul proprietăților funciare [27]. Încă în 1895, marea proprietate avea în Ardealul istoric o pondere mult mai mică decît în restul Transilvaniei.

Potrivit specificului regiunii, pămînturile arabile reprezentau doar 1/6 din totalul proprietăților din Ardealul istoric.

În 1895, proprietatea moșierească reprezenta în Ardealul istoric 25,8% din totalul suprafeței solului [28], iar în întreaga Transilvanie 36,9% din totalul suprafeței solului [29].

Presupunem că raportul dintre ponderea marii proprietăți în Ardealul istoric și ponderea marii proprietăți în întreaga Transilvanie a rămas aceeași în cele două decenii următoare. Ar reieși că în anul 1915, cînd proprietatea moșierească reprezenta doar 23,5% din totalul suprafeței Ardealului istoric [30], în întreaga Transilvanie proprietatea moșiercască *reprezenta 33,6% din suprafața totală a provinciei sau 3 336 000 ha.* Firește, această cifră are doar un caracter orientativ, dar este, credem, cea mai întemeiată aproximare permisă de izvoarele cunoscute.

În ce privește repartizarea proprietății asupra pămîntului *arabil* din întreaga Transilvanie, după cum reicse din datele referitoare la aplicarea reformei agrare din 1921, moșiile au deținut înainte de această reformă 30,1% din suprafața arabilă a provinciei [31]. Se întărește astfel concluzia că *înainte de primul război mondial proprietatea moșierească deținea circa 1/3 din suprafața Transilvaniei.*

Din datele de mai sus ar reieși că în două decenii, între 1895—1915, proprietatea moșierească și-a redus cu circa 10% ponderea ei în ansamblul proprietății scăzînd de la 36,9% la 33,6%. Scăderea se explică în cea mai mare parte prin vînzările de moșii către țărănimea mai înstărită — care în cele două decenii s-a întărit. În mai mică măsură se explică prin fărîmițarea marii proprietăți prin moșteniri. Reducerea ponderii marii proprietăți era însă un proces foarte lent. Esențial era că proprietatea moșierească continua să dețină o mare parte a provinciei — o treime din suprafața totală. Pentru a se reduce cu o treime mare proprietate presupunînd că ritmul reducerii ar fi fost cel din 1895—1915, țărănimea ar mai fi trebuit să aștepte două generații (60 de ani) — iar această reducere ar fi folosit numai țăranilor care aveau destui bani să cumpere pămînt.

Repartiția proprietății funciare constituia, în aceste condiții, un puternic ferment al dezvoltării mișcărilor țărănești, antimoșierești din Transilvania.

---

[27] Suprafața totală a proprietăților incluse în tabel este de 9 622 622 iugăre, fiind mai mică decît suprafața totală a provinciei cu 421 401 iugăre, care ar reprezenta terenurile cu destinații neagricole, căi de comunicație, construcții etc.

[28] Folosind criteriile indicate în studiul amintit pe care l-am publicat în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2/1970, ajungem la concluzia că în 1895, în cele 15 comitate în care era împărțit Ardealul istoric, proprietatea moșierească avea (a) 2 598 129 iugăre ale particularilor, bisericilor, clericilor și școlilor, incluse în „Gazdaczimtár" (particularii aveau 1 705 612 iugăre), (b) 85 913 iugăre arendate de particulari de la composesorate și comune și incluse în Gazdaczimtár (c) 528 311 iugăre reprezentînd totalul proprietăților statului, instituțiilor și fundațiilor incluse în recensămîntul proprietăților legate, (d) 84 258 iugăre reprezentînd 18% din pămîntul arabil al exploatărilor de peste 100 iugăre (18% era proporția aproximativă a terenurilor arabile date de moșieri în arendă țăranilor, neincluse în Gazdaczimtár). Suprafața acelor 15 comitate era în 1895 de 55 894 km².

[29] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 288.

[30] Am văzut că în 1915 proprietatea moșierească avea în Ardealul istoric 2 361 000 iugăre; limitele celor 15 comitate ale Ardealului, fuscseră modificate întrucîtva față de 1895, suprafața comitatelor ajungînd la 57 804 km². Totalul suprafeței proprietăților funciare din tabelul 1 nu trebuie confundat cu totalul suprafeței provincici (vezi și nota 27).

[31] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 288.

www.dacoromanica.ro

Mai trebuie ţinut seama de faptul esenţial că în Transilvania de atunci oprimarea socială se îmbina strîns cu oprimarea naţională. Am arătat într-alt articol[32] că, potrivit datelor oficiale din 1916 în Ardealul istoric, dintre ţăranii cu mai puţin de 5 iugăre 70,5% erau români, dintre cei cu 5—10 iugăre 69,3% erau români, dintre cei cu 10—15 iugăre, 57,7% erau români; or, în 1916, în Ardealul istoric, din suprafaţa moşiilor particulare — 88,7% era în mîinile moşierilor maghiari, 3% în mîinile moşierilor germani şi numai 8,3% în mîinile moşierilor români [33]. Dintre proprietăţile moşiereşti neparticulare, suprafaţa cea mai mare o deţinea statul maghiar, urmat de biserica romano-catolică maghiară.

Povara exploatării moşiereşti apăsa nu numai asupra ţărănimii româneşti din Transilvania, ci şi asupra ţăranilor de alte naţionalităţi. Din suprafaţa proprietăţilor deţinute de unguri, de exemplu, 56,5% aparţinea în 1915, în Ardealul istoric, proprietăţilor de peste 100 iugăre [34].

Contribuţiile la precizarea repartiţiei proprietăţii funciare în Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea ajută, credem, la conturarea mai precisă a imaginii de ansamblu asupra situaţiei din această parte a ţării, asupra condiţiilor în care s-a desfăşurat mişcarea naţională încununată de succes pentru unirea Transilvaniei cu România, şi mişcarea de eliberare socială a maselor.

V. Liveanu

[32] V. Liveanu, *Origines des clauses agraires de la déclaration d'Alba Iulia et leurs conséquences pour l'évolution de la grande propriété foncière*, în „Revue roumaine d'histoire", t. VII, 1968, nr. 6, p. 1 152—1 153.

[33] *Ibidem*, p. 1 151.

[34] *Origines des clauses agraires*, p. 1 152—1 153.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CEL DE-AL XIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI CONTRIBUȚIA DELEGAȚIEI ROMÂNE LA LUCRĂRILE SALE

Între 16 și 23 august 1970 s-au desfășurat la Moscova lucrările celui de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, reuniune a istoricilor de deosebită însemnătate. De la 1900, cînd a avut loc la Paris cel dintîi Congres, importanța acestor întîlniri a crescut neîncetat, datorită atît numărului mereu sporit al participanților, cît și nivelului problematic mai elevat. Faptul că pentru prima oară această reuniune internațională a avut loc în capitala unui stat socialist și că ea a confirmat poziția puternică pe care o are astăzi istoriografia marxistă pe plan mondial constituie un alt element demn de întreaga atenție referitor la cel de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice.

Cei aproape 4 000 de participanți din 60 de țări — numai din U.R.S.S. luînd parte la lucrări 1 400 de specialiști —, numărul mai ridicat ca la congresele precedente al istoricilor din țările Americii Latine, Asiei și Africei, nivelul superior al referatelor și al intervențiilor a 600 de istorici, care au luat parte directă la dezbateri, au fost caracteristice ale celui de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice care-l impun atenției generale ca un eveniment științific de primordială însemnătate.

Lucrările congresului, desfășurate în cursul a opt zile, au reflectat tendințele noi ale istoriografiei mondiale, ca și efortul constant spre generalizare și teoretizare. În cursul dezbaterilor, istoricii marxiști au avut prilejul de a evidenția și de a susține cu puternice argumente superioritatea concepției și metodei materialist istorice, iar discuțiile au relevat prețuirea de care știința istorică marxistă se bucură în cercurile istorice din întreaga lume. Mai este de subliniat faptul că atît tematica congresului, cît și lucrările sale au scos în evidență însemnătatea crescîndă ce este dată de istorici problemelor de interpretare și de gîndire istorică și tendința evidentă de a se evita, în măsura posibilului, tratarea factologică.

Rezolvarea unor probleme prin eforturi unite ale specialiștilor din diferite domenii a apărut ca o altă trăsătură a sensului de evoluție a activității istoricilor, ceea ce și explică atenția deosebită ce a fost dată analizei raportului dintre istorie și celelalte științe sociale. Discuții vii și fructuoase prin intermediul confruntării părerilor referenților și ale experților sau prin acela al dezbaterii libere, atît în cadrul ședințelor plenare, cît și în acela al secțiilor și comisiilor, au caracterizat lucrările congresului în tot cursul desfășurării sale.

Întrunit în anul sărbătoririi centenarului nașterii lui V. I. Lenin și în capitala Uniunii Sovietice, Congresul al XIII-lea Internațional de Științe Istorice a fost inaugurat prin raportul academicianului E. M. Jukov consacrat temei *Lenin și istoria*, raport prezentat în fața miilor de congresiști cu prilejul ședinței festive inaugurale. Cu aceeași ocazie, au mai fost

www.dacoromanica.ro

rostite discursuri de istoricul belgian Paul Harsin și de academicianul sovietic A. A. Guber, fostul și noul președinte al Comitetului Internațional de Științe Istorice.

Începînd cu ziua de 17 august s-a trecut la activitatea de lucru propriu-zisă. *Metodologiei* istorice i s-a dat o deosebită însemnătate, o atenție marcată fiind acordată situării istoriei în cadrul științelor sociale. Șapte rapoarte au analizat o problematică complexă creînd un larg cadru de dezbatere, în care au fost discutate metodele utilizate de istorie și de celelalte științe sociale, poziția istoriei la „răspîntia" științelor umane, rolul cunoștințelor istorice în formarea conștiinței sociale, relația dintre evenimente și structuri etc. De asemenea, în cadrul temei *Numărul ca element de informare a istoricului*, au fost dezbătute probleme ca utilizarea metodei cantitative ori folosirea mașinilor în cercetarea istorică. O discuție amplă a mai avut loc în jurul temei *Rolul și locul biografiei în științele istorice*, dezbaterea fiind orientată în direcția fixării locului biografiei, a analizei metodelor folosite de biografi, a stabilirii raportului dintre biografie și autobiografie.

Dacă prima mare temă a fost consacrată problemelor de metodologie, cea de-a doua mare temă a avut ca obiectiv *istoria continentelor*, supunîndu-se dezbaterii procesul de eliberare și de modernizare din Asia, Africa și America Latină. Formarea „elitelor" africane începînd din secolul al XVIII-lea, eliberarea sclavilor, corelarea luptei de eliberare socială cu lupta de eliberare națională, căile de formare a noilor state din Africa, statele asiatice după cel de-al doilea război mondial, mișcări de partizani în America Latină în secolul al XIX-lea, America latină și procesul istoric mondial în secolele XIX—XX au fost problemele dezbătute în cadrul celei de-a doua mari teme.

În fiecare secție — ale căror teme au cuprins aproape întreaga istorie a umanității — au fost discutate, în afara unui număr de rapoarte, cîte o problemă majoră. *Problema echilibrului politic în lumea mediteraneană* a fost marele raport al Secției de Antichitate, echilibrul politic, colonizarea greacă în Occident și problema cetățeniei romane reprezentînd în această privință direcțiile de dezbatere.

Stratificarea socială în societățile antice, problema progresului social în Antichitate, lumea antică și Orientul, civilizațiile italice, romanitatea orientală, structura politică a Mongoliei, lumea „barbară" la sfîrșitul perioadei vechi au reprezentat, de asemenea, obiectul discuției specialiștilor în istoria veche.

Medieviștii au dezbătut pe larg tema marelui raport *Feudalismul ca moment istoric, ca mișcare socială, ca mod de producție*. Geneza feudalismului, problemele trecerii de la sclavagism la feudalism, dinamica și variantele societății medievale, dezvoltarea social-economică a Europei centrale și răsăritene în evul mediu timpuriu au fost problemele supuse analizei în legătură cu marele raport al Secției de ev mediu. Tot în cadrul aceleiași secții au mai fost discutate probleme ca structuri familiare în evul mediu occidental, sărăcimea și societatea medievală, relațiile multilaterale ale Bizanțului cu Rusia în secolele XI—XV, comerțul în Marea Neagră de la începutul epocii bizantine pînă după cucerirea Egiptului de către otomani (1517) și altele.

În Secția de istorie modernă marele raport a fost consacrat *Problemelor Europei în secolul al XVII-lea*. Criza economică și politică, problemele nobilimii, revoluția socială și științifică, secularizarea societății, Europa centrală și principalele sale tendințe politice au reprezentat problemele dezvoltate în rapoarte parțiale și discutate în cadrul unor ample dezbateri. De asemenea tot în cadrul secției de istorie modernă o serie de rapoarte au creat un larg cadru de discuție pentru probleme ca dezvoltarea spiritului de organizare și a gîndirii metodice în epoca Renașterii, formarea birocrației moderne, structuri agrare în zona Occidentului mediteranean în secolele XVI—XIX, unitatea creștinătății și unitatea Europei în perioada modernă, conservatorismul rus în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Secția de istorie contemporană a dezbătut ca problemă majoră: *Lumea între cele două războaie mondiale*. Mișcarea socialistă după 1914, problema securității colective, fascismul în

www.dacoromanica.ro

Europa centrală și orientală, democrația parlamentară au reprezentat principalele aspecte, amplu discutate, în cadrul acestui mare raport. Dar dezbaterile Secției de istorie contemporană nu s-au limitat la această problematică. Un raport consacrat consecințelor pe plan universal ale evenimentelor desfășurate în Franța în 1870—1871 și altul în care s-a făcut bilanțul lumii în 1917—1918 au deschis lucrările secției, cel de-al doilea raport, îndeosebi, stîrnind un viu schimb de opinii. Mișcările ideologice din Europa de sud-est, puterile și problemele balcanice la începutul secolului al XX-lea, evoluția statului modern, revoluția culturală în U.R.S.S., transformări sociale în U.R.S.S., statul și viața economică a Statelor Unite au oferit temele altor rapoarte amplu discutate în forul internațional al istoricilor.

Dar dezbaterile Congresului al XIII-lea de Științe Istorice nu s-au limitat la atît, întrucît un larg și constructiv schimb de opinii a mai avut loc în cadrul comisiilor și organismelor internaționale afiliate Comitetului Internațional de Științe Istorice. Unele comisii au supus discuției anumite teme: Comisia de istorie militară comparată — *Viața și psihologia ostașilor, probleme de metodă și de documentare*; Comisia de istorie maritimă — *Istoria navigației arctice*; Comisia de studii slave — *Orașul și rolul său în formarea conștiinței naționale*; Asociația de istoria dreptului și a instituțiilor — *Raporturile dintre guvernul central și guvernele locale*; Comisia de istoria orașelor — *Dezvoltarea autonomiilor orășenești în Europa medievală*; Comisia istoriei Adunărilor — *Adunări în Europa slavă și răsăriteană*; Grupul de istorie a pădurilor — *Importanța istoriei forestiere în istoria generală a structurilor sociale*; Asociația internațională de istorie economică — *Formele de proprietate în sistemul feudal și originile capitalismului*; Asociația de studii bizantine — *Bizanțul și Rusia în secolele XI—XV*; Comisia internațională pentru istoria Universităților — *Aspecte sociale ale istoriei Universităților*; Federația societăților și institutelor pentru studiul Renașterii — *Universul umanismului erasmian*; Asociația de studii sud-est europene — *Stadiul actual al studiilor balcanice în țările sud-est europene*. În alte comisii — Comisia de științe onomastice, Comisia de demografie istorică, Comisia de istoria presei, Comisia de bibliografie, Comisia de numismatică — dezbaterile au fost libere.

Merită o specială subliniere simpozionul special consacrat lui V. I. Lenin în cadrul căruia a fost dezbătută, cu o largă participare la discuții, tema: *V. I. Lenin și știința istorică*, prilej de adîncire a tezaurului de idei al gîndirii leniniste. Importante au fost dezbaterile Comisiei de istorie a mișcărilor și structurilor sociale în cadrul căreia a fost discutat raportul colectiv *Mișcări țărănești și probleme agrare de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă în zilele noastre*, precum și cele ale Comitetului de istorie a celui de-al doilea război mondial, ale cărui dezbateri au fost centrate pe tema *Masele de oameni ai muncii și efortul de război în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale*.

★

Delegația română a fost activ prezentă la larga dezbatere de opinii desfășurată în cadrul lucrărilor celui de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice. Numărul mare de intervenții constituie expresia concretă a acestei prezențe românești, care s-a vădit, atît în dezbaterea marilor teme, cît și în discuțiile din cadrul secțiilor de istorie veche, medie, modernă și contemporană și a organismelor și comisiilor internaționale specializate. În marea lor majoritate, intervențiile delegaților români s-au încadrat tendinței generale a Congresului de a depăși o tratare factologică, limitată, a problematicii și de a da discuției un caracter de generalizare și teoretizare. Totodată, prin rapoartele și prin intervențiile lor, membrii delegației române au adus în dezbatere probleme majore ale istoriei României, încadrate în largul context al istoriei universale. Din prima și pînă în ultima zi de lucru a Congresului, prin intermediul delegaților români, problematica majoră a istoriei României a fost transmisă reprezentanților istoriografiei moderne prezenți la congres. Problemele fundamentale ale istoriei vechi au fost comunicate prin rapoartele acad. Em. Condurachi și Gh. Ștefan — *Romanitatea orientală* — și

www.dacoromanica.ro

I. Nestor — *Sfîrșitul lumii antice și „barbarii"* — și prin intervenții ale celorlalți delegați români. Problema prezenței romanilor în spațiul carpato-dunărean a constituit obiectul unei intervenții a lui N. Gostar, iar discuțiile în jurul problemei formării poporului român au antrenat pe Em. Condurachi, D. Berciu, B. Mitrea și K. Horedt; în timp ce I. Nestor a dezbătut problematica raporturilor dintre populația băștinașă din Dacia și „barbari".

În secția de ev mediu Șt. Ștefănescu și Șt. Pascu au pus în dezbatere problema genezei feudalismului la nordul Dunării și a formării statelor feudale românești în cadrul discuției ample ce s-a purtat privind studierea feudalismului „ca moment istoric, ca mișcare socială, ca mod de producție", în timp ce raportul istoricului polon Gierowski — *Europa centrală în secolul al XVII-lea și principalele sale tendințe politice* — a prilejuit intervențiile lui Eugen Stănescu și Paul Cernovodeanu legate de momentul unirii vremelnice a țărilor române sub Mihai Viteazul. În cadrul comisiei internaționale de studii slave și a discuțiilor consacrate orașului și rolului său în formarea conștiinței naționale, Șt. Ștefănescu a prezentat problema formării conștiinței naționale la români. Intervenția sa la raportul istoricului bulgar Hr. Hristov — *Mișcări ideologice în Europa de sud-est în cursul secolelor XIX—XX* — a permis lui Dan Berindei să dezbată problema formării statului național unitar și a Unirii Principatelor din 1859, pentru ca în cadrul amplelor discuții din jurul raportului istoricului german E. Diehl — *Bilanțul lumii. 1917—1918* — prof. univ. Miron Constantinescu și Augustin Deac să prezinte problematica desăvîrșirii statului național unitar român; prin intervenția sa la raportul istoricului italian Valiani, Al. Porțeanu a adus precizări referitoare la poziția muncitorimii și socialiștilor români față de problema desăvîrșirii unității statale. Participînd la dezbaterile din cadrul Comisiei internaționale de istorie a mișcărilor sociale și a structurilor sociale, Damian Hurezeanu a introdus în discuție problemele marii răscoale din 1907. Istoria contemporană a oferit, de asemenea, un cadru prielnic pentru marcarea unor momente și probleme esențiale ale istoriei României. Gh. Zaharia a făcut o intervenție referitoare la lupta antihitleristă în România în cadrul discuțiilor prilejuite de raportul dr. I. Oprea și Eliza Campus, iar C. Antip a intervenit în cadrul dezbaterii consacrate istoriei continentelor privind problema natiunii socialiste și a rolului ei. Profesorul Miron Constantinescu a reliefat importanța evenimentelor desfășurate în România la 23 August 1944 în contextul evenimențial al celui de-al doilea război mondial. De asemenea, tot în cadrul dezbaterilor de istorie contemporană, delegația română a fost prezentă și prin raportul cercetătorilor I. Oprea și Eliza Campus — *Problema securității colective între cele două războaie mondiale*, raport la care a intervenit în discuții — cum s-a menționat — și Gh. Zaharia.

Dar membrii delegației române au fost prezenți nu numai prin cele trei rapoarte și prin intervențiile consacrate problemelor fundamentale ale istoriei României, ci și prin participarea lor la intervenții la aproape toate lucrările congresului. În prima zi — 17 august 1970 — V. Liveanu a luat cuvîntul la dezbaterea primei mari teme *Istoricul și științele sociale*, la care au mai fost înscriși pe lista oficială: Vasile Curticăpeanu (*Rolul istoriografiei în dezvoltarea conștiinței sociale a poporului român*); Damian Hurezeanu (*Diferența dintre metoda istorică și cea a științelor sociale*); Constantin Mocanu (*Cu privire la folosirea metodelor științelor sociale în cercetarea istorică*). Intervențiile au fost depuse la Secretariatul congresului. C. Antip și-a dezvoltat intervenția ceva mai sus-amintită în cadrul discuțiilor în jurul celei de-a doua mari teme: *Naționalismul și lupta claselor în procesul de modernizare în Asia și Africa*. Traian Lungu și-a depus o intervenție în cadrul aceleiași teme privind relațiile economice româno-egiptene la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ziua a II-a — 18 august 1970 — a cunoscut o participare mai intensă la dezbateri a istoricilor români. În cadrul secției de metodologie, V. Liveanu a luat cuvîntul la rapoartele consacrate temei *Numărul, ca element de informație al istoricului*, iar Dan Berindei la rapoartele referitoare la *Rolul și locul biografiei în științele istorice*. Dacă în secția de *Istorie a continentelor* delegații români n-au participat, în schimb dezbaterea temei *Problema echilibrului politic al lumii mediteraneene*, pre-

www.dacoromanica.ro

zidată de Emil Condurachi, a prilejuit intervențiile în discuție ale acestuia și ale lui D. Berciu în calitate de expert. A. Oțetea, C. Göllner și Dan Lăzărescu au participat la discuțiile din cadrul secției de istorie modernă, la raportul istoricului francez Delumeau și ale istoricului finlandez Renvall. În secția de *Istorie contemporană*, N. Fotino și Dan Berindei au luat cuvîntul la raportul istoricului polon Borejsza referitor la consecințele universale ale evenimentelor petrecute în Franța în anii 1870—1871, iar în cadrul aceleiași secții a avut loc ampla dezbatere menționată mai înainte în jurul temei *Bilanțul lumii în anii 1917—1918* la care au participat dintre delegații români: Miron Constantinescu, Augustin Deac și N. Petreanu.

Ziua a III-a a marcat din nou ampla participare la discuții a istoricilor români. La dezbaterea consacrată problemelor feudalismului au participat Șt. Ștefănescu, Șt. Pascu — prin intervențiile amintite ceva mai înainte — și Eugen Stănescu, ei referindu-se îndeosebi la rapoartele istoricilor Udalțova, Anghelov, Szekely și Lowmianski. În secția de *Istorie veche* — unde I. Nestor și-a susținut raportul — au vorbit M. Petrescu-Dîmbovița și K. Horedt, dezvoltînd tezele raportorului, iar cel dintîi a mai depus și în scris observații la raportul istoricului sovietic Blavatski. Dan Berindei (intervenție menționată și mai înainte), Tr. Lungu și N. Ivanciu au dezbătut la secția de *Istorie contemporană* raportul istoricului bulgar Hristov, iar N. Fotino și Șerban Rădulescu-Zoner raportul istoricului iugoslav Zografski. În aceeași zi au început și ședințele comisiilor și organismelor internaționale, afiliate Comitetului Internațional de Științe Istorice. La simpozionul consacrat temei *V. I. Lenin și știința istorică*, au participat prof. Miron Constantinescu, Damian Hurezeanu și C. Mocanu. La Comisia Revoluției Franceze din 1789 au luat cuvîntul Dan Lăzărescu și Camil Mureșan, iar la Comisia de drept forestier Al. Herlea.

Joi 20 august 1970, cea de-a patra zi de lucrări a celui de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, a înregistrat aceeași susținută participare la dezbateri a istoricilor români. La marele raport consacrat *Problemelor Europei în secolul al XVII-lea* au participat prin intervențiile menționate referitoare la unirea țărilor române sub Mihai Viteazul, Eugen Stănescu și Paul Cernovodeanu, precum și Carol Göllner și Ludovic Demény prin discutarea problematicii crizei economice și sociale din secolul al XVII-lea, precum și aceea a secularizării societății în același veac. La secția de *Istorie a evului mediu*, R. Manolescu a făcut o intervenție la raportul istoricului francez M. Mollat, iar la secția de *Istorie contemporană* N. Corivan și D. Berindei au vorbit la raportul istoricului polon Lesnodorski referitor la evoluția statului în secolele XVIII—XX. În Comisia Internațională de istorie militară a făcut o intervenție Eugen Bantea, iar în Comisia internațională de studii slave, Șt. Ștefănescu intervenția amintită mai înainte privind formarea conștiinței naționale. În cadrul Asociației Internaționale de istoria dreptului și a instituțiilor au vorbit Al. Herlea și Dan Lăzărescu, în acela al Comisiei Internaționale pentru istoria orașelor S. Goldenberg, iar în acela al Comisiei Internaționale de demografie istorică Șt. Pascu.

Vineri 21 august a fost dezbătut, în cadrul marilor rapoarte și a temei *Lumea între cele două războaie mondiale*, raportul lui I. Oprea și al Elizei Campus privind *Securitatea colectivă*, la dezbatere participînd — cum s-a amintit — Gh. Zaharia, iar Al. Porțeanu luînd cuvîntul — cum, de asemenea, a fost menționat — la raportul lui Leo Valiani, *Mișcarea socialistă în Europa după 1914*. Intervențiile prof. L. Bányai și Aron Petric la raportul istoricului maghiar Lasko referitor la fascism din pricina numărului mare al vorbitorilor au rămas să se publice în actele congresului. În aceeași zi, a fost supus discuției raportul istoricilor români Em. Condurachi și Gh. Ștefan referitor la *Romanitatea orientală*. La dezbatere au participat, cum parțial s-a menționat, I. Nestor, K. Horedt, D. Berciu, B. Mitrea și N. Gostar; intervențiile delegaților români au sprijinit și au dezvoltat tezele raportului dezbătut. La secția de istoria evului mediu — prezidată de A. Oțetea — au vorbit la rapoartele Obolensky și Verlinden, Eugen Stănescu, S. Goldenberg și R. Manolescu; pentru raportul Verlinden, P. Diaconu și

www.dacoromanica.ro

Eug. Stănescu întocmiseră anterior un coraport și de asemenea un coraport a fost realizat de R. Manolescu. În aceeași zi, 21 august, la raportul istoricului francez A. Dupront a luat cuvîntul M. Berza, în cadrul Secției de istorie modernă. La Asociația Internațională de istorie a dreptului și a instituțiilor a vorbit din nou Dan Lăzărescu, iar Dan Berindei a participat la discuțiile din cadrul Comisiei Internaționale de istoria presei, prezidînd apoi partea a doua a lucrărilor acesteia. N. N. Constantinescu a făcut o intervenție în cadrul Asociației Internaționale de istorie economică, iar N. Fotino a participat la discuțiile din cadrul Asociației europene de istorie contemporană.

În ultima zi a congresului, Damian Hurezeanu a făcut intervenția amintită mai înainte privind răscoala din 1907 în cadrul Comisiei Internaționale de istorie a mișcărilor sociale și a structurilor sociale, în prezidiul căreia a făcut parte prof. Miron Constantinescu; L. Bányai n-a putut expune intervenția sa în această comisie din lipsă de timp, dar ea urmează să intre în actele congresului. Gh. Zaharia a intrat în prezidiul Comisiei Internaționale de istorie a celui de-al doilea război mondial și a luat și cuvîntul la dezbaterile acestei comisii, la care a participat și N. N. Constantinescu. În cadrul Comisiei Internaționale pentru istoria Adunărilor, a prezentat un coreferat Șt. Pascu și a luat cuvîntul A. Oțetea, iar Al. Porțeanu a depus o intervenție în scris la Comisia Internațională pentru istoria Universităților. M. Berza și Em. Conduraclii au prezentat dări de seamă la Asociația Internațională de studii bizantine și la Asociația Internațională de studii sud-est europene. La Comisia Internațională de numismatică a făcut o intervenție B. Mitrea, iar Maria Holban a luat cuvîntul în cadrul Federației Internaționale a societăților și institutelor pentru studiul Renașterii.

În total, *contribuția românească la Congres s-a concretizat în 3 rapoarte, 2 coreferate, 2 dări de seamă și 67 de intervenții.* Delegația română s-a evidențiat prin punerea în dezbatere a unei problematici interesante, printr-un nivel elevat al intervențiilor și prin spiritul său de cooperare științifică. Ea s-a făcut neîndoielnic remarcată printre delegațiile cu o rodnică activitate în cadrul acestei însemnate reuniuni internaționale a istoricilor.

Lucrările congresului au fost precedate de o adunare generală a Comitetului Internațional de Științe Istorice, în care, printre altele, a fost prezentat raportul Secretarului general Michel François, a fost discutată și aprobată admiterea în cadrul Asociației Internaționale a Istoricilor a Comitetelor naționale de istorici din R.D. Germană, din Republica Populară Democrată Coreeană și din Coreea de Sud; a fost reînnoit parțial biroul Comitetului internațional de științe istorice, în care a intrat ca membru asesor profesorul M. Berza.

În cadrul aceleiași ședințe a fost prezentat un raport cu privire la pregătirea Congresului de la Moscova și la modalitatea de ținere a ședințelor.

Pe baza unei mai vechi propuneri, adoptate de biroul Comitetului, s-a stabilit ca viitorul Congres al istoricilor din 1975, să se țină în S.U.A.

În numele Comitetului Național al istoricilor români, s-a propus ca lucrările Congresului din 1980 să aibă loc în România. Adunarea Generală a luat act de această propunere, președintele Comitetului internațional al istoricilor, Paul Harsin, mulțumind călduros.

După încheierea lucrărilor congresului a avut loc o ședință a noului birou la care a participat prof. M. Berza, urmată de a doua ședință a Adunării generale a Comitetului Internațional de științe istorice în care s-a făcut bilanțul congresului cu părțile lui pozitive și negative. Conducătorul delegației României, în cuvîntul său, a apreciat lucrările congresului și a subliniat strădaniile organizatorilor pentru buna lui desfășurare, a făcut, totodată o serie de observații critice la care au subscris și alți membri ai comitetului.

S-a votat o moțiune prin care s-a cerut să se acorde mai multă atenție studiului istoriei, ca disciplină fundamentală în științele sociale cu rol important în formarea cultural-științifică a oamenilor și o altă moțiune prin care s-a cerut promovarea studiului limbilor străine în învățămîntul universitar; s-a hotărît ca următoarea ședință a Adunării generale să aibă loc în anul 1972 la Belgrad, unde se va stabili programul viitorului congres din 1975.

www.dacoromanica.ro

În timpul lucrărilor congresului s-au organizat întîlniri colegiale de informare reciprocă : la Institutul de istorie a U.R.S.S. între directorul acestui institut și directorul Institutului de istorie „N. Iorga", la Institutul de slavistică și balcanistică cu directorii institutelor din țările a căror istorie intră în raza preocupărilor acestui institut, inclusiv România și Ungaria, la Institutul de științe juridice și la cel de arheologie cu specialiștii din țările socialiste participante la congres, la Academia Frunze și la Casa Centrală a Armatei cu specialiștii în istorie militară, delegați la congres. De asemenea, a avut loc o întîlnire a reprezentanților institutelor de marxism-leninism.

Pe durata congresului a fost organizată o foarte bogată expoziție de carte științifică în care a fost prezentată producția editorială între 1965 și 1970. Standul „România" s-a bucurat de un deosebit succes, prin varietatea tematică a lucrărilor, prin frumoasa lor prezentare grafică și prin interesul stîrnit de lucrările din cadrul colecției de prestigiu „Bibliotheca Romaniae Historica", publicate în limbi de circulație internațională. O dată mai mult s-a evidențiat importanța pe care o are această colecție pentru pătrunderea în circuitul științific internațional a rezultatelor istoriografiei românești. Cărțile românești prezentate la expoziție au fost donate, prin Biblioteca Fundamentală a Academiei de Științe a U.R.S.S., Institutului de slavistică și balcanistică.

Ca unul din rezultatele Congresului de la Moscova — ca și al celui de-al V-lea Congres Internațional de istorie economică de la Leningrad — s-a stabilit ca România să fie în anii viitori gazda unor importante reuniuni științifice. În afara Congresului Internațional de studii bizantine din 1971, țara noastră urmează să găzduiască un colocviu de demografie istorică în 1972 la Cluj și un colocviu de istorie economică în 1972 sau 1973. De asemenea, au fost reținute candidaturile României pentru cel de-al VI-lea Congres Internațional de Istorie Economică din 1978 și pentru cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice din 1980.

Lucrările celui de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice au scos în evidență necesitatea de a se lărgi preocupările în domeniul teoriei și metodologiei istorice, ca și în acela al utilizării metodelor și tehnicilor moderne în cercetarea istorică. Apare, de asemenea, necesară dezvoltarea cercetărilor în direcția studierii istoriei Americii, Africei și Asiei și se impune o intensificare a apariției publicațiilor de specialitate românești în limbi străine, în cadrul colecției „Bibliotheca Romaniae Historica", pentru ca problematica istorică românească să poată fi transmisă într-un mod cît mai complet cercurilor științifice de peste hotare.

De asemenea, dezbaterile din cadrul celui de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice au reliefat sectoarele istoriei României cărora trebuie să li se dea o atenție precumpănitoare. Problema romanizării, cea a continuității îndeosebi, cea a formării statelor feudale românești, poziția singulară în complexul sud-est european a statelor românești, formarea și dezvoltarea națiunii moderne române, procesul de constituire a României moderne, stat unitar și independent, problematica vastă a deceniilor de existență ale României socialiste, iată direcțiile în care frontul istoric românesc trebuie să-și adîncească cercetările, să descopere și să pună în circulație noi izvoare, să realizeze monografii vaste în care să fie elucidate toate aceste aspecte esențiale ale istoriei românești.

Importantă reuniune științifică, prilej de contact și de bilanț pentru istoricii din întreaga lume și moment de ilustrare a prestigiului marxismului pe plan mondial, cel de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice a oferit totodată un cadru adecvat delegației istoricilor români pentru a cunoaște mai profund preocupările istoriografiei universale și pentru a putea prezenta — în fața istoricilor din străinătate — rezultatele efortului lor creator și aspecte de interes major ale istoriei României.

Dan Berindei și *Traian Lungu*

www.dacoromanica.ro

AL VI-LEA CENTENAR DE LA NAȘTEREA LUI ERASMO DA NARNI ZIS GATTAMELATA (NARNI — ITALIA, 31 MAI — 2 IUNIE 1970)

Aniversarea împlinirii celor 600 ani de la nașterea lui Erasmo da Narni zis Gattamelata (1370—1970) a trezit un puternic ecou în rîndurile istoricilor italieni care au organizat o interesantă reuniune internațională cu tema: „Le Compagnie di Ventura nella storia d'Italia e d'Europa". Desfășurată sub înaltul patronaj al președintelui Republicii italiene și în colaborare cu mai multe instituții de stat de importanță locală, regională și națională (Ministerul Instrucțiunii Publice, Ministerul de Interne, Ministerul Turismului și Spectacolelor, Ministerul Poștelor și Telecomunicațiilor, Primăria Comunei Narni, Administrația provincială din Terni, Oficiul de turism din Narni și Terni, Primăria orașului Terni etc.) această manifestare științifică s-a bucurat de larga participare a unui număr de peste 150 de istorici din Italia și din mai multe țări europene (Franța, Anglia, Elveția, R. F. a Germaniei etc.) printre care și România.

Lucrările reuniunii de o deosebită valoare au fost deschise în dimineața zilei de 31 mai în sala Teatrului Comunal, în mod special împodobită cu acest prilej. Astfel pe fundul scenei unde se afla masa Prezidiului de onoare fusese expus un monumental tablou pe pînză operă a pictorului Altobelli, reprezentîndu-l pe condotierul Gattamelata în fruntea trupelor venețiene luptînd împotriva armatei ducelui Milanului. Tot pe scena flancată de ambele părți de cele 10 drapele naționale ale țărilor participante s-a aflat în permanență și drapelul cu stema orașului Narni, încadrat de o gardă de onoare.

În acest cadru solemn și în prezența autorităților locale și regionale, Mario Bigotti, președintele Comitetului de organizare a ținut cuvîntul său inaugural în care a schițat aspectele cele mai caracteristice din viața și activitatea celebrului condotier umbriot aflat aproape un deceniu în slujba Republicii venețiene. S-au succedat — în continuare — la tribună numeroși delegați ai diferitelor universități și institute de cercetare din Roma, Milano, Napoli, Veneția, Bologna, Perugia, Padova, Palermo, Catania etc. pentru a aduce cuvîntul lor de salut și adeziunea unui mare număr de istorici la lucrările acestei reuniuni istorice internaționale.

A urmat apoi expunerea și discutarea următoarelor rapoarte și comunicări: I. Rapoarte, prof. Eugenia Dupré Theseider, *Fra condottieri e Compagnie di Ventura, note critiche*; prof. Philippe Contamine, *Les compagnies d'aventure en France pendant la guerre de Centans*; prof. Erich Meuthen, *La Compagnie di Ventura tedesche*; prof. Carlo Guido Mor, *Rapporti Corporativi e contrattuali delle Compagnie di Ventura*; prof. Roger Sablonier, *Mercenaires et compagnies d'aventure suisses 1350—1500*; prof. Mario Del Treppo, *Organizzazione e vita di una Compagnia di Ventura italiana nei primi del quattrocento*;

II. *Comunicări*; prof. Daniel Waley. *Le origini della condotta nel Duecento e le prime Compagnie di Ventura*; prof. Michael Mallet, *Gattamelata e Venezia;* prof. Kenneth Flower, *L' organizzazione militare e la struttura sociale delle Compagnie di Ventura inglesi in Francia nel sec. XIV*; prof. G. Schiro, *Sconosciuti Capitani di Ventura in Epiro e nelle isole Ioniche*; *dott.* Francesca Bocchi, *Una fonte di reddito dei Bentivoglio*; *le condotte militari* (*sec.* XV); dott. Giulia Brunetti, *A proposito del voto offerto dal Gattamelata alla Cappella della Annunziata di Firenze*; prof. Gino Franceschini, *Considerazioni sulla storia della Compagnie di Ventura nel sec. XII e XIV*; prof. Gino Nigro, *Le Compagnie di Ventura in Sicilia*, dr. Constantin Șerban, *La strategia e la tattica di alcuni condottieri italiani nella Romania del Quattrocento*; prof. Antonio Gambacorta, *Nicolaus de Gambacurtis de Pisis Armorum Conductorius*; prof. Dante Cecchi, *Rettori, Signori, Comuni e Compagnie di Ventura nella Marca ed una pax del 1417*; prof. Antony Luttrell, *Le Compagnie Navarresi in Grecia 1376—1404*; prof. Mario Buongiorno, *Un prestito di Fra' Moriale alla Republica di Genova*; prof. Ermanno Ciocca, *Gentile de Leonessa in un sag-*

www.dacoromanica.ro

gio di Antonio de Nino; prof. Giuseppe Mira, *Fonti per un indagine sugli aspetti economico-finanziari del la presenza delle Compagnie di Ventura in Umbria nel XIV secolo*; *dott. Gaetano Contini*; *Il Comune perugino e la Compagnie di Ventura nel 1379*; dott. Clara Zazzerini Cutini. *Spunti sulla violenza nella vita sociale in relazione alla presenza di soldati di ventura a Perugia.*

Discuțiile purtate pe marginea lor s-au dovedit a fi tot atît de valoroase ca și lucrările. În primul rînd a fost trecută în revistă și profund analizată istoriografia cu privire la viața și activitatea condotierilor europeni în general și italieni în special, cu privire la acea epocă importantă din istoria Italiei (secolele XII-XV) care cunoaște un șir neîntrerupt de războaie civile menite mai mult să mențină fărîmițarea statală decît centralizarea ei. Mai mult chiar aceste discuții au dezvăluit elemente noi privind viața și activitatea lui Erasmo da Narni zis Gattamelata pe baza cărora s-au putut cunoaște amănunte inedite de natură biografică cum ar fi de exemplu data nașterii sale, starea sa materială, rudele sale apropiate, ultimii ani ai vieții sale, semnificația ultimelor sale dorințe consemnate în testamentul său din 30 iunie 1441 etc.

De un interes deosebit au fost acele probleme privind locul și importanța acțiunilor militare ale condotierilor în istoria Italiei. Astfel unii istorici au văzut în activitatea acestora intențiile nemărturisite ale oamenilor de arme din evul mediu pentru realizarea centralizării statului italian, care în ciuda condițiilor aspre ale războiului și ale violenței s-au străduit prin curajul lor de netăgăduit să completeze acțiunile lor militare cu unele de natură politică și diplomatică menite să ducă la limitarea și chiar la lichidarea fărîmițării statale. Alți istorici, studiind în special modul de organizare și funcționare a armatelor conduse de condotieri au ajuns la constatarea că acestea erau organisme militare cu profil asemănător breslelor profesionale meșteșugărești sau negustorești. Astfel pe baza contractului de angajare se stipulau nu numai condiții de natură economică, dar și politică și diplomatică, se stabilea un tarif de angajare a soldaților, se prevedeau măsuri pentru aprovizionarea cu arme, muniție, alimente, mijloace de transport, realizate prin intermediul unor meșteșugari și negustori specializați. Toate acestea, ca și multiplele legături ale condotierilor cu bancherii din acea epocă, făceau ca astfel de trupe să dispună și de un statut juridic, recunoscut și respectat întocmai de contemporani.

O problemă viu discutată a fost aceea a aprecierii și încadrării activității condotierilor în viața socială din Italia și din Europa în evul mediu. Pentru aceasta s-a considerat că printr-un studiu critic al istoriografiei problemei se pot trasa principiile de natură metodologică care să ușureze înțelegerea termenilor militari, arhaici azi, utilizați în acea vreme, a mentalității păturilor și claselor sociale din orașele italiene, a cronicarilor și scriitorilor de documente care au relatat pe larg faptele de arme ale condotierilor.

S-a insistat apoi asupra întocmirii unor lucrări speciale (ca de exemplu, o bibliografie completă a problemei, un glosar de termeni militari, o hartă a dezvoltării economice a Italiei și a ariei acțiunilor militare ale condotierilor) menite să permită în primul rînd realizarea unei periodizări științifice a problemei și a cunoașterii profunde a scopului politic urmărit de condotieri în acțiunile lor militare, strategiei și tacticii lor similare în multe privințe cu acelea din alte țări europene în aceeași epocă.

De asemenea s-a considerat a fi un interes deosebit explicarea conținutului istoric al unor termeni ca mercenari și condotieri, precizarea și deosebirea care trebuie făcută între condotierii străini și cei autohtoni care au luptat în Italia, întotdeauna însă ținînd seamă de existența în peninsulă în acea vreme a celor două partide guelfi și ghibelinii — care au divizat viața politică internă timp de mai multe secole.

În fine s-a arătat cum campaniile militare ale condotierilor au antrenat și acțiunile antifeudale ale păturilor sărace din mediul rural și urban, drept urmare a faptului că în menta-

www.dacoromanica.ro

ilitatea acestora a stăruit mult timp confuzia pe care o făceau între feudal și condotier, ceea ce ulterior s-a dovedit prin cercetări speciale — a fi o eroare.

Ceremonia închiderii lucrărilor reuniunii istorice de la Narni — din ziua de 2 iunie — s-a desfășurat într-un cadru deosebit. Mai întîi Mario Bigotti, președintele Comitetului de organizare a expus concluziile sale cu privire la lucrările prezentate și discutate. Astfel, s-a arătat că rapoartele și comunicările au stabilit o largă arie geografică de manifestare a acțiunilor militare ale condotierilor — de la Oceanul Atlantic pînă la Dunărea inferioară. S-a subliniat apoi necesitatea reluării studierii în general a problemei, a cercetării etimologiei multora din termenii militari utilizați în astfel de cercetări, pentru a cunoaște aspectele cele mai variate ale problemei (social, economic, politic, militar, administrativ, cultural) bineînțeles încadrînd problema în ansamblul celorlalte instituții medievale ale epocii respective, toate aceste cercetări urmînd a ține seama de problemele discutate și de concluziile stabilite la această reuniune istorică. Totodată s-a atras atenția asupra necesității studierii în mod critic a istoriografiei problemei, a concepțiilor politice a autorilor care au elaborat astfel de lucrări monografice mai ales în epoca Renașterii, și ale luptei pentru unificarea Italiei în secolul al XIX-lea.

Și pentru a se dovedi importanța crescîndă a studierii acestor probleme s-a subliniat hotărîrea elaborării unui proiect privind înființarea la Narni a unui Centru de studii asupra condotierilor, care va avea un comitet de conducere, un comitet științific, o bibliotecă și o arhivă proprie cu mijloace tehnice moderne de cercetare, care va organiza periodic reuniuni științifice și va avea chiar o publicație proprie.

A urmat apoi ceremonia distribuirii mai multor medalii de argint — purtînd chipul lui Gattamelata — unor personalități de seamă științifice politice și culturale care prin activitatea lor deosebită au contribuit la succesul acestei reuniuni istorice internaționale.

Dar lucrările Reuniunii istorice de la Narni au fost completate și cu alte manifestări științifice și culturale. În primul rînd trebuie menționată expoziția filatelică națională pe tema „Castele, bătălii și condotieri în filatelie" organizată de Institutul de arte populare și meșteșuguri tradiționale din regiune, în sala lui Ghirlandaio din Palatul Comunal al orașului. Exponatele provenind din colecții particulare și de stat din Italia și din alte țări (Franța, Spania, Lichtenstein, Portugalia, Statele Unite) cuprindeau valoroase colecții filatelice reprezentînd evoluția costumului militar din antichitate pînă în epoca modernă, în diferite părți ale lumii, scene de bătălie, figuri de comandanți militari de renume (printre care și Ștefan cel Mare și Iancu de Hunedoara) castele, palate, fortificații mai ales din țări europene, evoluția armamentului, individual, a mașinilor de luptă etc.

În al doilea rînd a trezit un interes deosebit expoziția documentară organizată în localul fostei biserici a Sf. Domenic (secolul al XII-lea) azi monument istoric avînd drept temă: „Condotierii și armatele lor". Exponatele cuprinzînd zeci de documente, manuscrise, miniaturi, stampe, picturi și sculpturi, arme, echipament, monede etc. provenite din depozitele arhivelor de stat și particulare din Umbria în general și din Perugia în special, din Toscana, Lombardia, și din diferite muzee, colecții și biblioteci de stat și particulare italiene ilustrau viața și activitatea unor binecunoscuți condotieri ca E. Gattamelata, B. Colleoni, Fr. Sforza, Muzio Attendolo Carlo și Nicolo Fortebraccio etc., organizarea trupelor de condotieri, faptele lor de arme, mijloacele lor de luptă tactice și strategia lor etc. Dintre acestea merită să fie menționate scrisorile autografe ale lui Gattamelata, Coluccio Salutati, arhiva armatei lui Micheletto Attendolo, sigiliile diferiților condotieri, testamentele lui Colleoni și Gattamelata, contractele încheiate de diferiți condotieri cu reprezentanții orașelor italiene etc.

În sfîrșit spectacolul de gală oferit în sala Teatrului municipal de corul polifonic Vallicelliano din Roma care a interpretat cîntece de luptă și piese corale folclorice din secolele XIV-XV.

Participanții la această reuniune istorică internațională au avut de asemenea prilejul să cunoască un mare număr de monumente și locuri istorice la Narni și în regiune. Astfel la

www.dacoromanica.ro

Narni au fost vizitate : Duomul, construcție în stil roman din sec. XI, cu picturi interioare din secolele XV-XVI; Casa natală a lui Gattamelata din sec. XIV; Loggia dei Priori (sec. XIV) atribuită lui Gattopone; biserica Sf. Maria în Pensole (sec. XII), Palozzo del Podesta (sec. XII) cu un valoros lapidariu, podul lui August, Cetatea Rocco (1370); la *Carsulae* vestigii romane ca arcul de triumf al lui Traian și amfiteatrul; la *Terni* amfiteatrul roman, Palozzo Carrari (sec. XVII) azi bibliotecă și muzeu istoric, Palozzo Manassei (1422) azi sediul Pinacotecii, Palazzo Mazzancolli (sec. XIV-XV), Palazzo Spada (sec. XVI).

Constantin Șerban

TEZE DE DOCTORAT

În ziua de 9 iulie 1970, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie a Universității București, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Dictatul de la Viena — rezultat al politicii agresive a puterilor fasciste*, elaborată de Aurică Simion.

Lucrarea cuprinde 5 capitole : Cap. I, Politica Germaniei față de estul și sud-estul Europei în anii premergători celui de-al doilea război mondial; Cap. II, Poziția Germaniei hitleriste față de Ungaria și România în perioada „războiului ciudat"; Cap. III, Intensificarea presiunilor externe asupra României în vara anului 1940; Cap. IV, Tratativele de la Turnu Severin; Cap. V, „Arbitrajul" de la Viena. Încheiere.

Comisia de doctorat a fost formată din : prof. univ. dr. Dumitru Berciu, președinte; prof. univ. dr. docent Ladislau Bányai, conducător științific; prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei, conf. univ. dr. Aron Petric, conf. univ. dr. Vasile Hurmuz, membri.

Comisia de doctorat a hotărît să acorde lui *Aurică Simion* titlul de doctor în istorie.

★

În ziua de 14 iulie 1970, în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga", a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Viața politică din România între anii 1899-1907* elaborată de Mircea Iosa.

Lucrarea cuprinde o introducere (Literatura și izvoarele problemei, precum și realitățile social-economice din România în anii 1899—1907) și șase capitole : cap.— I, Guvernarea conservatoare (11 aprilie 1899—12 februarie 1901); cap.—II. Opoziția politică din timpul guvernării conservatoare din anii 1899—1901 (A. Partidul Național-Liberal în anii 1899 — 1901; B. Mișcarea muncitorească); cap.—III, Guvernarea liberală; cap.—IV, Opoziția politică din timpul guvernării liberale (A. Partidul Conservator în anii 1901—1904; B. Mișcarea muncitorească în timpul guvernării liberale); cap.—V, Guvernarea conservatoare (decembrie 1904—martie 1907; cap — VI, Opoziția politică în timpul guvernării conservatoare (A. Activitatea Partidului Național-Liberal în anii 1904—1907; B. Mișcarea muncitorească în timpul guvernării conservatoare). Încheiere.

Comisia de doctorat a fost formată din : prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președinte; prof. univ. V. Maciu membru corespondent al Academiei, conducător științific, conf. univ. dr. Ioan Gheorghiu, conf. univ. dr. Constantin Corbu, dr. Traian Lungu, membri.

Comisia de doctorat a hotărît să acorde lui *Mircea Iosa*, titlul științific de doctor în istorie.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

ILIE CORFUS, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*,

Edit. Academiei, București, 1969, 403 p. și 1 hartă

Lucrarea caută să rezolve una din problemele cele mai importante ale istoriei social-economice a poporului român și anume modul destrămării relațiilor feudale și al apariției relațiilor capitaliste în agricultura Țării Românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Începînd cu *Question économique des Principautés danubiennes*, una din principalele opere ale lui N. Bălcescu, la care în mod regretabil nu se face referire, istoriografia românească a dezbătut timp de mai mult de un secol problema fără să fi reușit s-o prezinte, pînă la apariția acestei lucrări, în conformitate cu datele concrete din izvoarele păstrate de arhive, care reflectă, de cele mai multe ori, situația *reală* a agriculturii Țării Românești în special în timpul regimului regulamentar. Eroarea provine din faptul că s-a dat un conținut *concret* tezei lui N. Bălcescu, întemeiată pe *texte juridice* și pe impresii de contemporan, conform căreia Regulamentul organic a agravat exploatarea în muncă de boieri a țăranilor, impunîndu-le acestora să presteze, prin stabilirea abuzivă a nartului, cîte 56 de zile de lucru pe an[1], în locul celor 12 zile de muncă, o zi de plug și un transport de lemne cu carul de la pădure la locuința boierului. N. Bălcescu a atras totuși atenția că Regulamentul organic „accorde au boyard la faculté de convertir la corvée en redévance pécuniaire", „par un arrengement de gré à gré avec le paysan", exceptîndu-se cazul cînd, țăranul neputîndu-și achita datoria în bani, „le boyard transforme de nouveau l'argent en travail avec un intérêt extra-légal" [2]. Urmînd să lovească mai tare în regimul regulamentar, dar bazîndu-se numai pe textul Regulamentului organic, marele democrat-revoluționar afirmase cu cîteva pagini înainte că Regulamentul organic a transformat renta „*en servage* en faisant du propriétaire réel le serf du propriétaire nominal"[3]. De la această afirmație, acceptată necritic, s-a ajuns la alcătuirea tezei iobăgiei a doua, a aservirii țăranului dependent (care înainte de 1831 ar fi fost liber!) pe rezerva boierească, teză infirmată de lucrarea recenzată pe baza unei bogate informații necunoscute istoricilor anteriori, inclusiv lui N. Bălcescu.

★

Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea se compune dintr-o scurtă introducere, douăsprezece capitole,

[1] N. Bălcescu, *Question économique des Principautés danubiennes*, Paris, 1850, în *Opere*, tomul I, partea a II-a, *Scrieri istorice, politice și economice*. Ediție critică adnotată cu o introducere de G. Zane, București, 1940, p. 33.

[2] *Ibidem*, p. 35.

[3] *Ibidem*, p. 28.

www.dacoromanica.ro

o încheiere, 39 tabele statistice anexate, un indice și o hartă.

În introducere se trec în revistă tezele istoricilor anteriori — de ce nu și pe a lui N. Bălcescu? — privind relațiile agrare din prima jumătate a secolului al XIX-lea în Țara Românească, conchizîndu-se că rezolvarea problemei stă în găsirea de răspunsuri, întemeiate pe cercetarea aprofundată a arhivelor, la următoarele întrebări: „cum au evoluat practic raporturile dintre clăcași și stăpînii moșiilor pe care locuiau, cum au luptat clăcașii împotriva exploatării, ce venituri realizau stăpînii sau locțiitorii lor, arendașii, din obligațiile clăcășești în pragul introducerii Regulamentului organic, ce pămînt cultivau stăpînii sau arendașii de moșii pentru ei cu forța de muncă clăcașă, ce pămînt lucrau clăcașii pentru ei, cum se făcea atunci agricultura, pe ce zone geografice și cu ce unelte, cine creștea vitele și cine producea cerealele, pe ce pămînt, pe ce întinderi, în ce condiții și pentru ce scop, cum s-au extins an de an suprafețele cultivate și cum s-a mărit volumul producției de grîne, de către cine și cum se desfăceau produsele agricole și, în sfîrșit, cum se prezenta în această epocă de adînci transformări economice și sociale satul românesc".

Răspunzînd la aceste întrebări în capitole aparte sau numai în lungi paragrafe, autorul a prezentat evoluția agriculturii Țării Românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la 1851, aducînd un număr impresionant de date scoase din materiale de arhivă neutilizate pînă la el. Relațiile dintre țăranii dependenți și stăpînii de moșii se întemeiază la începutul secolului al XIX-lea pe prevederile *Pravilniceștii condici* din 1780 a lui Alexandru Ipsilanti, care menținea claca de 12 zile și dijma din produse. Stăpînul putea încheia învoieli și „pentru mai puține zile", iar clăcașul putea „plăti cele 12 zile" cu un zlot „în cazul cînd stăpînul n-avea nevoie de lucru și consimțea să ia claca în bani". Rezistența țăranilor a impus, în puține cazuri, învoieli pentru mai puține zile și a împiedicat, în genere, sporirea prețului în bani a zilei de clacă. Ilegal, țăranii au fost siliți să dea cîte o zi de arat pe rezerva boierească și să taie și să transporte un car cu lemne din pădure la casa boierului.

Amănunțit, se analizează modul de percepere, la începutul secolului al XIX-lea, a dijmei din cereale, fîn și vin. Moșnenii înșiși „au făcut clacă sau au plătit bani pentru vitele ce le păsteau pe moșie străină; la fel și pentru lemnele de foc, dacă le luau din pădure străină". Nu se trage însă de aici concluzia logică, urmînd căreia claca avea rolul de plată a dreptului de folosință a unui pămînt străin. Se subliniază totuși că *Pravilniceasca condică* permitea, pe baza dreptului de protimisis, ca clăcașii să arendeze ei înșiși moșiile pe care locuiau „fie prin bună înțelegere, prin „strigare" împotriva stăpînului, fie prin judecată". Se conchide, cu dreptate, că prin „luarea moșiei în arendă, fapt ce nu era altceva decît răscumpărarea cu bani a obligațiilor feudale ale clăcașilor, aceștia scăpau de clacă, de dijmă și de celelalte îndatoriri pe timpul cît o țineau în arendă". Legiuirea lui Caragea (1818) a desființat dreptul de protimisis al țăranilor la arendarea moșiei. Regimul clăcii instituit de legiuirea lui Caragea este amănunțit analizat. S-a interzis și „încheierea pe viitor de învoieli între stăpîni și clăcași pentru mai puțin de 12 zile de clacă", dar s-a permis convertirea clăcii în bani, la cererea stăpînilor, ridicîndu-se totodată prețul zilei de clacă la un leu, adică de 16 ori față de prețul prevăzut de *Pravilniceasca condică*. „Aceasta constituie — se atrage atenția — principala cauză a agravării exploatării clăcașilor sub regimul legiuirii lui Caragea; aceasta constituie principala cauză a extinderii la o scară din ce în ce mai mare a practicii achitării clăcii în bani, în detrimentul prestării ei în muncă, deci în defavoarea formării și dezvoltării rezervei feudale". Se insistă atrăgîndu-se atenția că prețul legal al zilei de clacă „era însă mai mare decît prețul zilei de lucru cu mîinile la liber în diferite regiuni ale țării, fapt ce a constituit principalul imbold al stăpînilor și arendașilor de a lua claca în bani". Caragea a legiferat și obligația, pînă atunci ilegală, abuzivă, de a i se ara o zi și de a i se tăia și aduce din pădure stăpînului un car cu lemne. A desființat totodată și dreptul țăranului de a face *curături* fără autorizația stăpînului moșiei. Claca a fost definită ca „prețul permisiei acordate „săditorului" (cultivatorului, clăcașului) de a ședea pe moșie". Generalizată

www.dacoromanica.ro

pe moşiile exploatate de arendaşi, convertirea clăcii în bani a fost determinată „de folosirea pe scară mai largă a mîinii de lucru salariate în domeniul rural, factor hotărîtor al pătrunderii relaţiilor capitaliste în agricultură". Şi sub regimul legiuirii lui Caragea dijma din produse a continuat să rămînă principalul venit al moşiei. Rezerva boierească era foarte redusă, iar „moşiile stăteau, în genere, întregi la dispoziţia clăcaşilor".

Lupta clăcaşilor împotriva exploatării, manifestată şi prin „abuzuri, jafuri, înşelăciuni şi violenţe din partea proprietarilor şi arendaşilor, cu ajutorul, pe alocuri, al aparatului administrativ local", s-a dus în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea prin cererea ţăranilor de a se muta pe alte moşii sau prin fuga în alte locuri, dar cererile n-au fost admise, iar fugarii au fost aduşi cu forţa înapoi. Nu se poate spune ,adăugăm noi, cum au făcut N. Bălcescu şi cei ce l-au urmat, că în ajunul regimului regulamentar ţăranii clăcaşi ar fi fost liberi şi numai Regulamentul organic le-ar fi răpit libertatea. Ţăranii s-au împotrivit exploatării boiereşti, rezistenţa lor crescînd după răscoala din 1821, atingînd nivelul cel mai ridicat în satele de lîngă Dunăre.

O analiză sprijinită pe date concrete numeroase se face îndatoririlor de clacă şi de dijmă ale ţăranilor dependenţi în 1831. În concepţia boierilor, claca era preţul dreptului de a locui pe moşie străină, „iar dijma era socotită un drept al stăpînului pentru pămîntul dat în folosinţă clăcaşului şi o datorie a acestuia cu totul deosebită de obligaţia clăcii".

Pînă în 1831, legiuirea lui Caragea nu s-a aplicat în toată ţara din cauza rezistenţei ţăranilor. Cercetîndu-se aplicarea ei pe sate, se ajunge la concluzia că ea era aplicată numai în circa 2144 din cele 3556 de sate existente în 1831, deci în 60% din teritoriul ţării. În majoritatea cazurilor, claca se convertea în bani, în unele cazuri chiar şi dijma, forma predominantă a rentei. Rezerva boierească era de mici proporţii, adeseori fiind compusă numai din vii. Unii clăcaşi cultivau suprafeţe întinse de pămînt, ceea ce „presupune însă şi muncă salariată în gospodăria lor" şi indică şi gradul diferenţierii în pături a ţărănimii dependente.

Pentru a se da o imagine concretă a situaţiei agriculturii înainte de 1831 se prezintă repartizarea suprafeţelor cultivate pe judeţe, uneltele şi tehnica utilizate în agricultură, ocupaţiile ţărăneşti în afara sferei producţiei de cereale, politica agrară şi producţia de cereale în anii 1828—1830.

Un amplu capitol (V) cuprinde analiza relaţiilor agrare prevăzute în 1831 de Regulamentul organic, arătîndu-se prevederile acestuia privind claca, măsurile luate pentru aplicarea clăcii regulamentare, împotrivirea ţăranilor dependenţi faţă de prestarea în muncă a clăcii, ceea ce a făcut ca claca să fie mai departe convertită în bani, deşi la preţuri mai mari. Se cercetează prevederile Regulamentului organic referitoare la slugi, unul din cele mai importante venituri create pentru proprietari, arătîndu-se că obligaţia de a da slugi a fost de cele mai multe ori şi ea achitată în bani pe bază de învoieli. Dijma a fost în genere percepută în natură, arareori în bani. Ilegalităţile şi teroarea au adîncit lupta ţărănimii dependente contra exploatării.

Problema strămutării ţăranilor dependenţi, una din cele mai importante în timpul regimului regulamentar, ocupă un loc special în lucrarea recenzată. Clăcaşii care nu puteau primi, din cauza strîmtimii moşici, întreaga suprafaţă de pămînt la care aveau dreptul, conform Regulamentului organic, erau lăsaţi să se mute pe altă moşie, însă numai în ultimul an al perioadei catagrafice, cu prilejul aşezării birului. Ei puteau să se mute şi în cursul perioadei de şapte ani ai catagrafiei dacă depuneau la cutia satului de unde plecau „birul pentru restul anilor perioadei amintite, iar proprietarului să-i plătească toate îndatoririle pe anul în care se muta". Kiselev a încercat să impună condiţii mai uşoare strămutării ţăranilor dependenţi, dar opunîndu-se boierii, noul text din 1833 al legii clăcii n-a făcut decît să recunoască, „teoretic, libertatea personală a săteanului care locuia pe moşie străină, precum şi libertatea lui de strămutare", legiferînd însă, practic, „măsurile pentru îngrădirea acestor libertăţi". Se acorda ţăranilor dependenţi drept de strămutare „numai în trei cazuri: 1) cînd, locuind pe o moşie străină, n-ar

www.dacoromanica.ro

primi pogoanele legale, 2) cînd s-ar căsători cu o femee de pe o altă moşie şi 3) cînd ar moşteni o avere imobilă în altă parte". Condiţii grele de strămutare s-au impus mai ales ţăranului care primea toată suprafaţa de pămînt legală. Se dau bogate informaţii pe judeţe privind mişcarea de strămutare a clăcaşilor din cauza lipsei de pămînt, pe cea de strămutare la oraşe şi restrîngerea dreptului de strămutare a lor. Deşi Regulamentul a urmărit să îngrădească „la maximum" (!) dreptul de strămutare al clăcaşilor, obligaţiile acestora „au fost împlinite, de regulă, în bani, iar moşiile au rămas în cea mai mare parte nemăsurate, adică la dispoziţia clăcaşilor", aşa încît rezerva feudală nu s-a putut dezvolta sub regimul regulamentar.

„Curăturile" sînt considerate o latură importantă în raporturile dintre stăpînul moşiei şi ţăranul clăcaş. Ele sînt cercetate sub aspectul dreptului „de stăpînire al ţărănimii dependente asupra pămîntului defrişat" şi sub cel al conţinutului „acestei stăpîniri în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui următor". *Curătura* era un teren defrişat — „curat" — de ţăran sau moştenit de la înaintaşii săi, defrişarea fiind făcută cu autorizaţia stăpînului moşiei, însă numai în cazul cînd acesta revendica dreptul său de proprietate asupra terenului care trebuia defrişat. Deşi ţăranii considerau curăturile proprietăţi depline ale lor, instanţele judecătoreşti nu le acordau acest drept. Se dă, în continuare, o analiză a situaţiei curăturilor sub *Pravilniceasca condică* (în anii 1780-1818), sub legiuirea lui Caragea (1818—1831) şi sub Regulamentul organic (1831—1848). În concluzia cercetării problemei curăturilor, se arată că ţăranii dependenţi au avut „un drept de stăpînire asupra curăturilor, dar nu ca pămînt, ci ca ameliorare a lui" şi subordonat obligaţiei de a da dijma din produsele obţinute pe ele.

Cercetarea rezervei boiereşti dă şi cheia rezolvării problemei întregii lucrări recenzate. În capitolul al VIII-lea, intitulat *Pămîntul lucrat de clăcaşi pentru boieri*, se constată „existenţa infimă şi sporadică a rezervei, înainte de Regulament", dar se arată că acesta a prevăzut prin măsurile [illegible] voltarea rezervei (ceea ce, adăugăm noi, l-a determinat pe N. Bălcescu să afirme că a introdus servagiul la sate). Ţăranii însă (fapt neobservat de N. Bălcescu) s-au opus prestării clăcii ca muncă pe rezervă, împiedicînd extinderea acesteia, afirmaţie demonstrată cu lux de amănunte prin cercetarea situaţiei rezervei pe judeţe, atît pentru perioada 1831-1843, cînd rezerva are o existenţă precară, cît şi pentru perioada 1843—1848, în care rezerva începe să crească. Inexistenţa sau slaba dezvoltare a rezervei se datorează împotrivirii clăcaşilor la prestarea clăcii în muncă şi convertirii clăcii în bani, „manifestare evidentă a înaltului grad de descompunere a feudalismului şi un pas important în trecerea spre relaţiile capitaliste", principalul venit al moşiei continuînd să fie dijma.

După ce s-a demonstrat că ţăranii clăcaşi lucrau puţin sau de loc pe pămîntul rămas proprietarului, se cercetează ce pămînt lucrau clăcaşii pentru ei. Regulamentul organic a desfiinţat dreptul ţăranilor de a utiliza cît voiau şi puteau din pămîntul moşiei, dîndu-le suprafeţe insuficiente, măsurate, spre a-i sili, prin învoieli speciale, să ia prisoase de pămînt de la proprietar în schimbul unor prestaţii suplimentare. Ţăranii s-au împotrivit acestor prevederi şi au reuşit, în majoritatea cazurilor, prin învoieli, să folosească mai departe întregul hotar al moşiei, împiedicînd astfel apariţia sau dezvoltarea slabei rezerve existente. Solul cultivabil al ţării se găsea astfel „în cea mai mare parte a lui la mijlocul veacului trecut la dispoziţia clăcaşilor, iar nu a proprietarilor şi a arendaşilor ca rezervă". Extinderea deci a suprafeţei arabile „a fost rezultatul nu atît al extinderii rezervei în dauna gospodăriei ţărăneşti, cît al extinderii suprafeţei cultivate de clăcaşi pentru ei în detrimentul înfiinţării, respectiv dezvoltării rezervei". În consecinţă, şi în această perioadă producţia ţărănească, obţinută pe pămîntul luat ca prisoase, nu aceea a rezervei, a constituit baza producţiei de cereale a ţării. Se trage concluzia corectă că o bună parte „din producţia obţinută de clăcaşi de pe întinsele suprafeţe [illegible] de ei era destinată comerţului".

www.dacoromanica.ro

Producția de cereale în perioada regulamentară (1831—1851) este arătată în dezvoltarea ei cantitativă pe ani și pe județe, după ce au fost indicate constituirea statisticii agrare, inițiativele oficiale în vederea extinderii și îmbunătățirii producției de cereale pentru piață, creșterea suprafețelor cultivate, în special a celor cu grîu, introducerea unor culturi și tehnici noi, cum sînt inițierea culturii meiului de toamnă și a secarei de toamnă.

Un aspect interesant al problemei agrare sub regimul regulamentar este desfacerea produselor agricole, care constă în schimb de produse între săteni, scutit de taxe, și în schimb în tîrguri săptămînale din orașe și în bîlciuri, unde se plătea chiria locului. Vînzarea produselor țărănești în tîrgurile săptămînale și în bîlciuri la negustori era supusă vămii interne, plătită de țărani. Vînzarea de grîu și orz peste Dunăre, de porci și de lînă în Austria impunea plata vămii. Un mod de comerț păgubitor pentru țărani era, în primii zece ani ai regimului regulamentar, vînzarea cu anticipație la negustori (în special arendași) a recoltelor de cereale la prețuri mici. Întrucît ruinarea unei bune părți a țărănimii nu convenea guvernului, acesta a luat în anii 1841—1842 măsuri severe pent u desființarea unui asemenea comerț jefuitor.

Un aspect al problemei agrare l-a constituit, din 1831, și sistematizarea sau alinierea așezărilor țărănești, înscrisă în Regulamentul organic. Acțiunea începe din 1832 și se continuă într-o primă etapă pînă în 1837, întîmpinînd rezistența țăranilor, ale căror locuințe se aflau, pînă atunci, de cele mai adese ori, pe curăturile lor. Administrația a declanșat în 1838 o acțiune mai viguroasă pentru alinierea satelor, dar s-a întîmpinat și de data aceasta rezistența țăranilor. Alinierea a făcut totuși progrese în anii 1839—1843 și în anii 1844—1854.

În *Încheiere* se declară, pe bună dreptate, că lucrarea pe care o cercetăm este prima încercare de a se prezenta, exclusiv pe baza datelor scoase din materiale de arhivă, istoria agriculturii Țării Românești în „perioada de descompunere a feudalismului și de trecere la relațiile capitaliste". Se contestă apoi teza existenței așa-zisei a doua iobăgii prin argumentul decisiv al inexistenței sau slabei dezvoltări a rezervei feudale. Se subliniază ineficacitatea prevederilor Regulamentului organic de a-i sili pe țărani să nu mai folosească întreaga moșie și se consemnează victoria obținută de ei în sensul că „și partea de moșie rămasă proprietarului după distribuirea pogoanelor legale la clăcași să fie folosită tot de ei și pentru ei sub formă de prisoase, iar nu de proprietari sau arendași sub formă de rezervă". Se constată și de data aceasta că clăcașii — unii din ei ! — foloseau și muncă salariată, atestîndu-se astfel gradul înalt al diferențierii țărănimii și caracterul predominant comercial al micii gospodării țărănești.

În anexe se dau 18 tabele statistice de suprafețele cultivate și de recoltele obținute din județe, parțial, pe anii 1831—1851, și 21 de tabele statistice privind situația pe fiecare an a județelor luate la un loc. Un indice de lucrări și toponimistic și o hartă a Țării Românești, din timpul regimului regulamentar, cu județele și localitățile mai importante ale timpului, completează lucrarea.

★

Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea constituie o realizare de înaltă ținută științifică a istoriografiei românești de după 1948. Prin noutatea și abundența informației, prin curajul de a trata problema agrară în lumina acestei informații și nu a unor teze cu mai veche sau mai nouă autoritate, prin pătrunderea în adîncimea complexului proces istoric studiat, ca și prin metoda materialist-dialectică utilizată, lucrarea lui Ilie Corfus este un rezultat remarcabil al unor îndelungate și pricepute eforturi.

Sînt de făcut și unele observații, care vor contribui poate la înlăturarea unor deficiențe greu de înlăturat pînă în prezent, dată fiind susținerea lor ca adevăruri de majoritatea istoricilor, și a altora de mai mică importanță, dar a căror prezență este păgubitoare.

Datele oficiale privind populația Țării Românești (p. 11-12) trebuie acceptate cu rezervă, căci de cele mai multe ori ele reprezentau un număr mai mic de locuitori decît cel

www.dacoromanica.ro

real, atît pentru a nu expune ţara la îndatoriri şi mai mari faţă de Poartă sau faţă de armatele de ocupaţie străine, cît şi pentru a se asigura autorităţilor locale venituri suplimentare prin reţinerea impozitelor plătite de locuitorii nedeclaraţi în recensămintele mai mult sau mai puţin rudimentare ce se făceau. Nu se poate altfel explica cum catagrafia din 1815 a găsit doar 915 325 de locuitori, iar cea din 1831, la numai 16 ani mai tîrziu, a constatat 1 976 809 locuitori. Însuşi autorul lucrării arată (p. 195) că statistica din iulie 1831 a găsit 260 789 de familii de ţărani birnici, adică 1 303 945 de locuitori, aşezaţi în 3 556 de sate, dar că peste două luni, la terminarea lucrărilor, au fost constatate 272 974 de familii de ţărani birnici, din totalul de 2 032 362 de locuitori ai ţării, aflaţi în 3 562 de sate. Această situaţie ar necesita o intervenţie mai adîncă a autorului, care nu îndrăzneşte însă să se depărteze de datele izvoarelor, folosind confruntarea, necesară şi în istorie, nu numai în justiţie.

Tot în legătură cu statistica e nevoie de făcut consideraţiuni asupra cifrelor oficiale privind suprafeţele cultivate, pe care autorul pare a le accepta ca reale. Pentru 1831 se arată (p. 195—196) că au fost cultivate 397 560 de pogoane cu porumb, 58 044 de pogoane cu grîu, 57 895 de pogoane cu mei şi 51 969 de pogoane cu orz şi ovăz, în total 565 462 de pogoane, adică aproximativ numai cîte două pogoane de fiecare familie de ţărani (în rîndurile cărora ar trebui puse şi familiile de moşneni, ceea ce ar reduce numărul de pogoane de fiecare familie la 1,50 în loc de 2 pogoane!), deşi Regulamentul organic da 3 pogoane de arătură şi majoritatea ţăranilor luau în plus prisoase, nu numai ca păşune şi fîneţe, ci şi pentru arat. Acest fals grosolan comis de autorităţi nu e observat de autorul lucrării recenzate, căruia se pare că-i convine să se fi constatat cît mai puţine suprafeţe arate şi cultivate.

O nedumerire provoacă şi cifrele privind producţia de cereale din 1831, considerată (p. 197) bogată, care dau *501 713 900* de ocale de cereale. Autorul însuşi scrie că statistica producţiei de cereale din 1831 oferă date aproximative, considerate chiar de organele oficiale ale timpului „greşite şi lipsite de valoare" (p. 197), dar nu trage concluzia ce se impune, că ele erau mult sub datele reale. Dacă socotim că fiecare din cei circa 2 000 000 de locuitori ai ţării consuma 300 de ocale de cereale (excluzîndu-se orzul şi ovăzul), ar rezulta că cerealele produse în 1831 n-ajungeau nici pentru hrana populaţiei, necum să mai rămînă cantităţi (porumb şi mei) pentru animale (vite, porci, păsări), pentru export şi pentru sămînţă.

În 1838, după datele oficiale, ar fi fost arate şi cultivate 1 033 564 de pogoane, revenind în mijlociu (p. 222) cîte 3 pogoane de fiecare familie ţărănească, 504 593 de pogoane (deci jumătate din cele arate) rămînînd pentru fineaţă, păşunile nefiind socotite. Autorul nu-şi pune însă *direct* întrebarea dacă numărul privind pogoanele arate era cel real, deşi relatase mai înainte (p. 58) că „ţăranii cultivau în judeţele de cîmp suprafeţe întinse de pămînt, ajungînd, în medie, pînă la 34 şi jumătate de pogoane de cap".

Acceptarea, cu unele excepţii, a datelor privind numărul relativ mic de pogoane cultivate cu cereale e determinată, se pare, de teza, susţinută şi de alţi istorici, că în gospodăria ţărănească dinainte de 1848 creşterea vitelor constituia ramura principală, nu cultivarea cerealelor. „Producţia animală, scrie autorul la p. 59, avea deci o netă preponderenţă asupra producţiei vegetale a ţării", iar în *Încheiere* (p. 297) declară că „nu trebuie uitat însă că ramura care a continuat şi în această perioadă să deţină întîietatea în gospodăria ţărănească asupra producţiei de cereale a fost creşterea vitelor, îndeletnicire neglijată în general de proprietari şi arendaşi". Lucrurile nu stau însă tocmai aşa. În primul rînd, din această socoteală trebuie scoase vitele care făceau parte din şeptelul necesar plugăriei, ţinînd seama că în perioada la care ne referim un plug nu putea fi utilizat decît cu două-trei perechi de boi, şi nu toţi ţăranii, cum se recunoaşte (p. 66), aveau numărul suficient de vite pentru a-şi înjgheba singuri cîte un plug. În al doilea rînd, ţăranii săraci, pălmaşi (cam o treime din totalul ţăranilor), n-aveau vite de loc, cel mult o vacă sau cîteva oi

www.dacoromanica.ro

sau capre. În al treilea rînd, cum însuşi autorul lucrării arată (p. 66), „în unele judeţe de munte, de pildă în Vîlcea, în cele mai multe sate nu toţi ţăranii aveau vite de muncă", Creşterea vitelor pentru comerţ — singura care trebuie avută în vedere — o făcea numai o parte a ţărănimii şi anume cea înstărită, pe cînd arături făceau toţi ţăranii, chiar cei săraci. Dacă adăugăm faptul recunoscut şi de autorul lucrării recenzate (p. 297), că producţia de cereale din această perioadă a fost „în imensa ei majoritate producţia micii gospodării ţărăneşti" şi că ea avea un caracter „predominant comercial" (p. 297—298), trebuie să recunoaştem că plugăria era baza gospodăriei ţărăneşti, nu creşterea vitelor, că ţăranii români erau plugari, nu crescători de vite.

Încheind aceste observaţii, ţin să atrag atenţia că ele nu scad din valoarea lucrării şi că au scopul de a da posibilitatea înlăturării deficienţelor constatate la o nouă ediţie.

Vasile Maciu

APOSTOL STAN, CONSTANTIN VLĂDUŢ, *Gheorghe Magheru*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1969, 265 p.

Deşi revoluţia de la 1848-1849 în ţările române a fost obiectul de căpetenie al istoricilor români din ultimii douăzeci şi cinci de ani, totuşi marile personalităţi, care prin concepţia lor avansată, atitudinea lor fermă şi spiritul de sacrificiu pe care l-au manifestat au contribuit într-o măsură hotărîtoare la îmbogăţirea tradiţiilor revoluţionare ale poporului nostru, au fost prea puţin studiate. În afară de cărţile recente despre Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu şi Eftimie Murgu, s-a făcut prea puţin pentru cunoaşterea aportului adus şi de alţi revoluţionari la triumful marilor idei de progres şi democraţie pe pămîntul patriei noastre.

Gheorghe Magheru a fost o personalitate de mîna întîi atît în timpul revoluţiei de la 1848-1849, cît şi în timpul activităţii emigraţiei şi totuşi nu s-a bucurat pînă acum de o urmărire şi stabilire a contribuţiei sale în complexul dezvoltării evenimentelor. Trebuie să avem în vedere că Magheru în lunga lui viaţă a fost martor şi participant direct la cele mai de seamă evenimente care au dus la făurirea statului modern român: Revoluţia de la 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, Revoluţia de la 1848 - 1849, Unirea din 1859 şi cucerirea independenţei în 1877.

Iată pentru ce, Apostol Stan şi Constantin Vlăduţ au adus un real serviciu istoriografiei române cînd şi-au propus să refacă viaţa şi activitatea lui Gheorghe Magheru, stabilind cu precizie aportul şi rolul lui în complexul evenimentelor prin care a trecut. La refacerea vieţii lui Magheru, autorii folosesc în mod exhaustiv materialele edite, dintre care multe uitate în diferite periodice de provincie, dar meritul principal al lucrării constă în faptul că completează materialul cunoscut cu un vast material documentar inedit, intrat în patrimoniul public în ultimii ani. Dintre fondurile de manuscrise consultate trebuie să menţionăm pe cele din Arhivele statului Craiova, de la secţia manuscrise a Bibliotecii Academiei şi secţia manuscrise a Bibliotecii de stat. Dovedindu-se abili cunoscători ai epocii lui Magheru, autorii au reuşit să încadreze viaţa generalului în complexul evenimentelor, dîndu-ne ample

www.dacoromanica.ro

și valoroase explicații asupra împrejurărilor în care s-a desfășurat activitatea lui.

Originea familiei Magheru este în Transilvania, de unde un membru al familiei s-a stabilit în veacul al XVII-lea în Oltenia (p. 14-15). Bazați pe asemănarea de nume (Magheru-Mager) autorii iau în considerare argumentele aduse de I. Lupaș că ar exista o legătură de rudenie între familia Mager din ținutul Hălmagiului și Magherii stabiliți în Oltenia. Pînă la probe concludente avem însă toată rezerva asupra acestei ipoteze (p. 16). Credem că dacă familia ar fi fost originară de acolo, cînd generalul Magheru a vizitat Aradul și Cuvinul s-ar fi simțit ispitit să viziteze și locurile strămoșilor săi. Or nu se constată acest lucru.

În veacul al XVIII-lea membrii familiei apar în documentele Țării Românești ca moșneni, iar ramura protopopului Ioan Magheru ajunge și la ranguri boierești (p. 17). Tatăl generalului era preot în Bîrzeul de Gilort, unde se naște viitorul revoluționar, la anul 1804 (p. 18).

În ceea ce privește mediul în care s-a format tînărul Magheru, autorii ne redau în mod documentat atmosfera apăsătoare a epocii, care desigur a avut o mare influență asupra viitoarei lui orientări. Erau vremurile triste ale regimului fanariot, caracterizate printr-o fiscalitate excesivă ce determina populația la emigrări masive. La acestea trebuie adăugate invaziile faimoaselor bande turcești rebele, conduse de diferiți militari turci care atacau, jefuiau și prădau populația Olteniei. Era cumplita vreme a lui Pasvan Oglu și altor pașale care tratau pe fanarioți ca pe niște zapcii (p. 23). Și Tîrgu-Jiu, orașul copilărici lui Magheru care atunci era slab dezvoltat avînd doar cîteva case din piatră, o școală și sediul ispravnicului și al polcovnicului, nu a fost cruțat de atacul bandelor turcești (p. 31-32). Spre a preveni numeroasele atacuri, populația se organizează militărește prin înființarea cetelor de panduri, recrutați cu predilecție din rîndurile țărănimii libere, adică a moșnenilor. Și membrii familiei Magheru făceau parte din cetele de panduri care în 1821 se răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Gheorghe Magheru, deși avea doar 17 ani, după unele mărturii documentare se pare că s-a înrolat împreună cu fratele său mai mare, Ioan, între luptătorii lui Tudor (p. 36). Un lucru este cert: revoluția de la 1821 va influența profund viața și cariera lui Magheru (p. 36) și de aceea, după înăbușirea ei, Magheru își va alege cariera militară ajungînd căpitan de panduri. În această calitate, pe lîngă stăvilirea invaziilor cetelor de jefuitori, el participă și la războiul ruso-turc din anii 1828-1829. Deși era încă foarte tînăr se distinge ca strateg în bătălia de la Sișești din toamna anului 1828, cînd învinge o armată turcească de 3000 de oameni doar cu 450 de panduri. În bătălia de la Băilești dă dovadă și de vitejie personală reușind să scape de o încercuire a turcilor, pentru care e decorat de comandantul trupelor rusești (p. 40). Înființîndu-se armata națională, se grăbește și el la înrolare, dar primind doar gradul de căpitan se va retrage ocupîndu-se de treburile gospodărești ale orașului Tîrgu-Jiu și de afacerile personale (p. 42-44). Dar la 1840, remarcîndu-se prin cinstea și priceperea lui este numit președinte al consiliului orășenesc al orașului Tîrgu-Jiu, adică primar, calitate ce o deține pînă în 1842, cînd va fi numit președinte al tribunalului Romanați (p. 45-46). În acest oraș va sta pînă la declanșarea evenimentelor revoluționare din 1848-1849, cînd Magheru ocupa funcția de prefect al județului, numit încă din 1846 (p. 46). Nu este întîmplător faptul că revoluționarii vor da semnalul insurecției tocmai din județul condus de el. Autorii ne dovedesc că încă dinainte de stabilirea în acest oraș, Magheru s-a încadrat în curentul înnoitor al epocii. Era pasionat de lecturile istorice, se abonase la principalele publicații ce apăreau în Transilvania. Era prieten cu Ion Cîmpineanu și este printre întemeietorii societății „Filarmonica" (p. 47-49). Avea legături cu Nicolae Bălcescu, Ion Maiorescu, A.T. Laurian, A. G. Golescu și Cristian Tell (p. 48, 55-56). Cu două luni și ceva înainte de declanșarea evenimentelor, stabilește un program de acțiune cu I. Heliade Rădulescu, Chr. Tell și N. Pleșoianu (p. 56). Cunoscînd aceste amănunte, sîntem de acord cu autorii care afirmă că Magheru nu s-a

www.dacoromanica.ro

atașat revoluției din „considerente conjuncturale, ci din motive profunde" (p. 57). El considera revoluția ca o „necesitate impusă de dezvoltarea social-economică și politică a Țării Românești "(p. 57). Cu alte cuvinte, considera că emanciparea poporului și a țării de sub dubla oprimare, socială și națională, nu se va putea realiza decît pe cale revoluționară. Iată de ce, deși cu o stare materială înfloritoare, Magheru a avut „un rol decisiv" în declanșarea revoluției (p. 59).

Deși n-a participat la adunarea de la Izlaz, a doua zi se vede lîngă Caracal cu membrii guvernului provizoriu, pregătind desfășurarea revoluției în Oltenia (p. 61). Intrînd în Caracal membrii guvernului provizoriu, fiica lui Alexandrina îi primește cu eșarfe tricolore și o scurtă cuvîntare (p. 62). Împreună cu guvernul provizoriu pornește spre Craiova, unde are o intervenție hotărîtoare prin împrăștierea bandelor boierilor contrarevoluționari (p. 63).

Între timp, reușind acțiunea insurecțională de la București la care au participat și membrii familiei lui, Magheru este numit în fruntea departamentului finanțelor (p. 63-64). Dar, după abdicarea lui Bibescu, guvernul revoluționar îl numește comandant al trupelor și al tuturor gărzilor naționale din Țara Românească (p. 65). În această calitate îl apucă prima lovitură contrarevoluționară a coloneilor Solomon și Odobescu, cînd Magheru datorită vitejiei personale scapă de arestare pînă la salvarea guvernului de masele populare (p. 66). Acum începe rolul mare, rolul istoric al lui Magheru, pe care autorii îl scot în mod strălucit în evidență: acela de consolidare și apărare armată a revoluției din Țara Românească. La Craiova forțele reacționare reușesc să-și recucerească pozițiile pierdute. Dar asta înseamnă căderea întregii Olteni. De aceea Magheru primește misiunea de a restabili ordinea revoluționară în Oltenia. În drum, se oprește întîi la Slatina, unde își constituie un efectiv de dorobanți care să-l însoțească în acțiunea de stabilire a ordinii revoluționare (p. 70). De aici pornește la Caracal, unde-și completează efectivul de dorobanți, apoi se îndreaptă spre Craiova. După ce înlătură elementele reacționare, Magheru se îndreaptă spre Tîrgu-Jiu, unde deși elementele contrarevoluționare erau destul de puternice sînt înlăturate. De aici trece la Rîmnicu-Vîlcea, unde e bine primit, apoi la Turnu-Severin (p. 75).

Turneul în capitalele județelor Olteniei a avut consecințe pozitive întrucît Magheru a creat o bază politică revoluționară necesară apărării revoluției și a instaurat un aparat administrativ devotat revoluției (p. 77-78). Pentru menținerea cuceririlor revoluționare, Magheru rămîne în continuare ca delegat al guvernului în Oltenia. În această calitate propune schimbarea administratorului de Dolj și de Severin (p. 79-80), precum și înlocuirea funcționarilor mai mărunți ostili revoluției (p. 81). Este impresionantă activitatea ce o depune în reorganizarea gărzilor revoluționare, supravegherea boierilor reacționari ce s-au întors din Transilvania și organizarea de adunări populare (p. 83-91). După ce încep tratativele dintre guvern și delegatul Porții, trimite reprezentanți ai țăranilor și micilor intelectuali la București spre a susține acțiunea guvernului. În timpul tratativelor el proclama — ca și Bălcescu — dreptul de autonomie al Țării Românești (p. 96-98). Dar principala misiune a lui Magheru a fost aceea de a organiza apărarea armată a revoluției (p. 99). Spre a preveni intervenția militară a celor două mari puteri, protectoare și suzerană, guvernul delegă pe Magheru să organizeze o tabără de concentrare a trupelor. Magheru fixează sediul taberei la Rîureni lîngă Rîmnicu-Vîlcea, care, conform dorinței lui Bălcescu, era aproape de Transilvania și Banat de unde se putea eventual obține și ajutorul regimentelor de graniță române (p. 101-104). După ce administratorii și comisarii de propagandă pornesc acțiunea de recrutare a voluntarilor, chemarea lor are un mare ecou în rîndul maselor din Oltenia (p. 106-110). În semn de recunoștință pentru felul în care masele au răspuns la apel, Magheru cere lui C.A. Rosetti să înfăptuiască emanciparea completă a clăcașilor (p. 119).

În curînd efectivul taberei de la Rîureni ajunge la impresionanta cifră de 30 000 de oameni și a fost vizitată și de ofițeri francezi

www.dacoromanica.ro

și polonezi (p. 121-122). Dar în menținerea taberei, Magheru se izbea de două lucruri esențiale : lipsa de subzistență și de arme. De aceea va suporta o vreme subzistența trupelor din proprii bani, iar mai tîrziu va fi nevoit să demobilizeze o parte a efectivului. Pentru procurarea armelor pornește Al. G. Golescu spre Franța și în drum are discuția de la Pesta cu Murgu prin care-i cere arme și ofițeri pricepuți (p. 195). Dar pentru că armele nu veneau, iar pericolul intervenției trupelor țariste și otomane era tot mai iminent, Magheru hotărește să strîngă și să repare armele vechi ce se aflau pe la reședințele administrațiilor de județe (p. 126). Avînd puteri depline din partea guvernului, față de intervenția trupelor străine adoptă politica de rezistență armată. După ce oștile turcești instalează pe caimacamul C. Cantacuzino, Magheru refuză să-l recunoască. A doua zi, lansează apelul de apărare a revoluției adresîndu-se gărzilor naționale de intelectuali și țărani din întreaga țară, se îndreaptă spre Rîureni unde încă la 26 septembrie Magheru fixa punctele de rezistență peste Olt. Dar, în urma consultării cu consulii francez și englez, Magheru văzînd că nu mai are nici un sprijin hotărește să desființeze lagărul și la 28 septembrie se îndreaptă spre Transilvania (p. 140-146). Astfel se încheie prima perioadă a vieții lui, cea mai frumoasă și mai glorioasă, care-i va păstra amintirea neștearsă în rîndul poporului român.

Primul popas îl face la Sibiu unde ia contact cu Comitetul român. În timpul ședерii în Transilvania, Magheru își dă seama de necesitatea alianței forțelor revoluționare și de aceea începe tratative cu generalul Bem (p. 151).

Fiind expulzat de autoritățile habsburgice din Transilvania, se îndreaptă spre Frankfurt pe Main unde întîlnește pe Ion Maiorescu, iar la sfîrșitul lunii decembrie 1848 era la Triest împreună cu Bălcescu (p. 152-153). Spre a urmări mai îndeaproape evenimentele din imperiu și Principate, Magheru se stabilește la Viena. Și de aici încearcă o apropiere față de revoluționarii maghiari, dar o condiționa de recunoașterea națiunii române din Ungaria (p. 157).

În timpul cît bărbații de încredere ai națiunii române militau la Viena pentru arondarea tuturor românilor într-un corp național, Magheru se apropie de ei. Acțiunea e continuată și în 1850, cînd vizitează pe episcopul Gherasim Raț, la Cuvin și apoi pleacă în Transilvania (p. 160). Una din sarcinile viitorilor istorici va fi să clarifice care a fost scopul vizitei lui Magheru în 1850 atît la Arad cît și în Transilvania, asupra căreia autorii trec în fugă.

Paralel cu această activitate, Magheru participă la acțiunea de organizare a emigrației române pledînd pentru înființarea unui comitet mixt, alcătuit din moldoveni și munteni, care să trimită plenipotențiari pe lîngă cabinetele marilor puteri europene (p. 166-167). El era împotriva alegerii unui șef suprem al emigrației, susținînd înființarea unui comitet direct (p. 174).

Și în rîndul emigranților români, ca de altfel și al celorlalte emigrații, maghiară, polonă, italiană, s-au constituit grupări care împiedicau realizarea unității de acțiune. Între români erau una la Paris, alta în Turcia și a treia în Germania. Magheru aderă la „Asociația română pentru conducerea emigrației" care se înființează la Paris la 2 decembrie 1850 și se va grupa în jurul revistei „România viitoare" (p. 179). Aderă și la „Comitetul central democratic european" creat la Londra în iunie 1850 din inițiativa lui Giuseppe Mazzini și Ledru Rollin (p. 180). Izbucnirea războiului Crimeii din 1853 deschide noi perspective pentru lupta de emancipare socială și națională a emigranților. În prima parte a războiului, turcii neavînd asigurat sprijinul marilor puteri erau dispuși să apeleze la ajutorul revoluționarilor români. Magheru este invitat la Constantinopol. El urmărea să organizeze o armată națională de 80 000 de oameni din Moldova și Țara Românească care în schimbul ajutorului să obțină recunoașterea unirii sub un singur domn. Spre realizarea acestui scop intră în legături cu maiorul Burileanu, comandantul dorobanților din Oltenia, iar prin negustătorul Constantin Săvoiu-Surcel menținea contactul cu adepții lui din țară. În prima fază a războiului, țăranii și grăni-

www.dacoromanica.ro

cerii olteni se răscoală, dar sînt reprimați crunt de colonelul Ion Solomon (p. 186-200). După încheierea convenției cu Austria, turcii nu mai sînt dispuși să se folosească de concursul revoluționarilor (p. 201).

Din Constantinopol, Magheru desfășoară o activitate unionistă intensă. Intră în legături cu Barbu Știrbei și-i dă sugestii pentru atitudinea la conferința de la Viena din 1855 (p. 204). Stabilește contacte cu personalități ale diplomației mondiale spre a le convinge de necesitatea unirii celor două Principate. Strînge legăturile cu reprezentanții ambasadei franceze la Constantinopol, înaintează ambasadorului Sardiniei un memoriu despre năzuințele Principatelor și informează pe consulul Statelor Unite despre starea celor două țări române (p. 207-208). În toamna anului 1856 adresează un memoriu ambasadorilor marilor puteri din Constantinopol, în care combate circulara Imperiului otoman din 23 iulie 1856 și propune măsuri care să ducă la realizarea Unirii (p. 212-216). În aceeași perioadă înaintează și alte memorii către contele Walewski, împăratul Napoleon al III-lea și lordul Clarendon, ministrul de externe al Marii Britanii, în favorul Unirii (p. 216-218).

Între timp menține legăturile cu cei de acasă în vederea convocării Divanurilor ad-hoc (p. 219-223).

După nenumărate intervenții, Magheru obține permisiunea, împreună cu ceilalți exilați, de a se întoarce în patrie și la 17 august 1857 este în București, îndreptîndu-se spre Tîrgu-Jiu (p. 223-227). Ca deputat de Tîrgu-Jiu, reprezentînd pe marii proprietari, participă la Adunarea ad-hoc unde militează pentru o poziție unitară (p. 228). Dar nu reușește să intre în adunarea electivă datorită obstrucției marii boierimi (p. 231).

În ultima perioadă a vieții, rolul lui devine mai modest. Este ales în cîteva legislații ca deputat în aripa radicală a Partidului liberal, susține reforma agrară a lui Cuza, dar în calitate de comisar al reformei pentru Oltenia nu dă dovadă de principialitate. Un merit deosebit al autorilor, Apostol Stan și Constantin Vlăduțiu, constă tocmai în poziția critică pe care o adoptă față de atitudinea lui Magheru în problemele agrară și a răscoalelor țărănești în această perioadă a vieții lui (p. 237—239).

Are fericirea să facă parte din parlamentul ce a proclamat Independența și se remarcă prin sprijinirea războiului (p. 242—243). Bătrîn, după ce a avut satisfacția de a participa în mod direct la toate actele mari din istoria neamului său, moare la 23 martie 1880 în București.

De încheiere ținem să facem unele precizări care au scăpat autorilor în tratarea — remarcabilă de altfel — a epocii și vieții lui Magheru. Nicolae Bălcescu nu a „inițiat" mișcarea revoluționară din 1840. Inițiatorii au fost Dumitru Filipescu, Eftimie Murgu și I.A. Vaillant. El a aderat, a fost cooptat în mișcare de către Eftimie Murgu, după cum rezultă din actele procesului publicate de I.C. Filitti și Gh. Zane (p. 50).

La 1848 în Craiova nu exista episcopie. Deci era bine dacă autorii aduceau o precizare cînd afirmă că Petrache Romanescu cheamă poporul în „curtea episcopiei" (p. 73). În legătură cu activitatea boierilor refugiați la Orșova și Mehadia recomandăm și consultarea materialului arhivistic de la Arhivele statului Lugoj, în care între altele guvernul revoluționar maghiar ordona dispersarea refugiaților din Oltenia în comitatele din interiorul Ungariei. Credem că acest ordin a fost dat în urma intervenției lui Magheru prin guvernul revoluționar al Țării Românești (p. 69, 79).

Ar fi fost indicat să se dea și numele de azi al localității Diiu (p. 94, 137). Este orașul Vidin!

Imediat după înăbușirea revoluției, bărbații de încredere ai națiunii române nu militau pentru un „Principat românesc autonom" al Transilvaniei (p. 159, 160). Principatul Transilvaniei fusese recunoscut prin Constituția Octroată care a repartizat așazisele „țări de coroană" pe baza vechilor drepturi istorice. Atît prin „Petiția generală" din februarie 1849, cît și prin celelalte, românii cereau arondarea lor într-un corp politic național, care să cuprindă pe toți românii supuși de Habsburgi, adică pe cei din Transilvania istorică, Banat și cei din Crișana și

www.dacoromanica.ro

Maramureș care erau anexați la Ungaria. În acest fel, ei urmăreau realizarea unității tuturor românilor din Monarhie, ceea ce constituia o etapă în drumul unirii cu frații lor de peste Carpați și în acest fel încă de atunci se milita pentru unitatea statală a pământului locuit de români.

Este desigur o greșeală de tipar la p. 234: e vorba de legăturile lui Magheru cu omul politic burghez Vincențiu *Babeș* nu *Bobeș*.

Era bine dacă cartea ar fi avut și o listă a portretelor; s-ar fi adus un real folos portretisticii revoluționare, dacă pe lîngă figurile cunoscute ca: Avram Iancu, N. Bălcescu, Tudor Vladimirescu, Heliade Rădulescu, s-ar fi reprodus mai multe portrete de revoluționari olteni ca: Pleșoianu, Florian Aaron, Burileanu etc., precum și altele mai puțin cunoscute.

Tot în legătură cu portretistica cărții, autorii ridică o problemă: la p. 64 (planșa 3) publică portretul lui Ion Cîmpineanu. Întrucît în cîteva cărți publicate cu puțin înainte (Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională*, București, 1967, p, 19; George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, București 1969, p. 386, planșa verso și Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 80, planșa II, verso) apare drept Ion Cîmpineanu o figură care nu seamănă cu cea reprodusă de A. Stan și C. Vlăduțiu am făcut verificarea la Cabinetul de Stampe a Bibliotecii Academiei.

În urma verificării, am constatat că portretul reprodus de Stan și Vlăduțiu e cel autentic al lui Ion Cîmpineanu (1798—1863), înregistrat la cota. F. III 54416. Cel reprodus de Cornelia Bodea reprezintă pe fiul lui Ion Cîmpineanu, pe omul politic Ion I. Cîmpineanu (1841—1888) înregistrat la cotele F.I 17745 și F.I. 46 958[1]. Am ținut să facem această rectificare deoarece confuzia făcută de Cornelia Bodea s-a strecurat și în alte cărți, citate mai sus.

Aceste observații însă nu diminuează valoarea cărții lui A. Stan și C. Vlăduțiu, care rămîne o contribuție de seamă, scrisă cu mult discernămînt critic, cu vibrație patriotică și într-un stil atrăgător.

I. D. Suciu

* * * *Situația internațională din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui V. I. Lenin*, Culegere de studii, Edit. Academiei, București, 1970, 177 p.

În cadrul manifestărilor care au avut loc în țara noastră cu prilejul sărbătoririi centenarului nașterii lui V. I. Lenin (22 aprilie (1970) se înscrie, alături de diferite sesiuni științifice, apariția a numeroase lucrări ce relevă activitatea teoretică și practică a acestui mare tribun și revoluționar al proletariatului rus și internațional, continuator al teoriei fondatorilor comunismului științific, Marx și Engels.

Prin întreaga sa operă, Lenin a dat o strălucită pildă de dezvoltare creatoare a marxismului, în concordanță cu realitățile epocii în care a trăit. Analiza realității sociale în întreaga sa complexitate, cunoașterea profundă a teoriei marxiste, permanenta confruntare cu viața sînt constante ale modului de gîndire leninist, evidențiate și de autori în

[1] În ediția engleză] la *Lupta românilor pentru unitatea națională*, Cornelia Bodea a făcut rectificarea publicînd portretul autentic al revoluționarului Ion Cîmpineanu, după originalul de la Muzeul Teatrului Național, nu de la B.A.R. cum afirmă.

www.dacoromanica.ro

cuprinsul studiilor ce alcătuiesc volumul. Străduința de a degaja viabilitatea și actualitatea tezelor leniniste despre imperialism, despre legile fundamentale ale capitalismului în ultimul său stadiu (îmbogățite de experiența vie a sistemului mondial socialist) conferă totodată volumului o anumită unitate de concepție.

Delimitînd problematica celor trei studii înserate în volum — dintre care două se referă la situația internațională dintre 1898 și 1918, iar al treilea abordează politica externă sovietică, influența și ecoul ei internațional — responsabila volumului, Eliza Campus, precizează că „autorii și-au propus să prezinte probleme majore ale situației internaționale din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui V. I. Lenin". În consecință, în cuprinsul studiilor, dispuse în ordine cronologică, s-a urmărit evoluția problemelor capitale ale politicii internaționale.

V. I. Lenin avertizase însă că „întregul spirit al marxismului, întregul lui sistem cere ca fiecare teză să fie examinată α numai din punct de vedere istoric; β numai în legătură cu altele; γ numai în legătură cu experiența concretă a istoriei" [1]. Aceasta înseamnă, deci, a avea în vedere perspectiva istorică a etapei analizate, a nu absolutiza însemnătatea anumitor teze, a le respinge dacă ele sînt depășite și infirmate de istorie.

Lenin sublinia că istoria, aducînd mereu fapte noi, impune sarcina dezvoltării continue a teoriei. El privea marxismul ca o călăuză în acțiune, ca o știință vie, care se îmbogățește necontenit cu noi concluzii, rezultate din noua experiență istorică. Realismul soluțiilor propuse de Lenin, așa cum just se subliniază în prefața volumului, a putut fi verificat în însăși desfășurarea istorică a evenimentelor de la sfîrșitul primului război mondial, îndeosebi în anii 1917—1918, anii apariției primului stat socialist din lume și a o serie de alte state naționale pe harta Europei, anul desăvîrșirii unității statale a unor națiuni printre care și cea română.

Prin optica marxist-leninistă a autorilor, istoria acestor două frămîntate și dramatice decade apare astfel, în liniile sale esențiale, dezgolită de valurile pe care abilitatea diplomaților nu ostenea să le așeze mereu pentru a ascunde realele interese de clasă ale imperialismului, generator de războaie.

În cadrul marii crize din anii 1914—1918 forțele revoluționare progresiste, națiunile asuprite, ca și alți factori care contribuiseră la mersul înainte al societății, au cucerit un loc important pe arena politică mondială săvîrșind fapte istorice de o incalculabilă însemnătate.

Primul studiu dispus în volum prezintă *Politica internațională la începutul secolului al XX-lea în lumina teoriei leniniste despre imperialism* și este semnat de Șerban Rădulescu-Zoner. Autorul, deși analizează problema cristalizării trăsăturilor imperialismului în America și Europa — marcată de războiul dintre două state pentru împărțirea coloniilor (războiul hispano-american din 1898) și declanșarea primului război mondial — are în vedere întreaga bibliografie a studiilor și articolelor leniniste care au pregătit cea mai importantă lucrare, cu concluzii teoretice de o importanță capitală, lucrarea *Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului* (p. 17—18).

Se trec în revistă episoadele cele mai importante ce au urmat evenimentelor din 1898; războiul anglo-bur, lupta pentru împărțirea Extremului Orient, războiul ruso-japonez, crizele internaționale din 1905—1911 (crizele marocane și criza bosniacă). Aceste evenimente sînt legate de creșterea continuă a bugetelor militare, de caracterul agresiv și cotropitor al imperialismului. Studiul semnat de Șerban Rădulescu-Zoner se încheie cu războiul din Tripolitania, Conflictul italo-

[1] Lenin, *Opere*, vol. 35, E.S.P.L.P., 1958, p. 227.

www.dacoromanica.ro

turc — caracterizat de Lenin ca „război colonial tipic, dus de un «stat civilizat» din sec. XX" — reprezintă ultima cucerire colonială posibilă, fără antrenarea în conflict a celorlalte mari puteri care urmăreau, la rîndul lor, reîmpărțirea lumii, devenită o inevitabilitate în condițiile istorice existente la începutul secolului al XX-lea.

Descrierea și interpretarea evenimentelor istorice pe baza unei bogate bibliografii istoriografice, raportarea lor la realitate confirmă pe deplin justețea tezelor leniniste asupra imperialismului, constituind un îndreptar și în zilele noastre de care se călăuzește istoriografia marxistă în cercetarea relațiilor internaționale, în confruntarea de poziții cu istoriografia burgheză.

Cel de al doilea studiu ce urmează în volum, semnat de Eliza Campus, este destinat analizei situației internaționale între anii 1912 și 1918 în lumina tezelor leniniste în problema națională (*Dreptul națiunilor la autodeterminare și la deplină egalitate în drepturi*).

Rezolvarea justă a problemei naționale, arăta Lenin, impune analiza ei multilaterală în legătură cu fiecare epocă, luarea în considerație în mod dialectic a condițiilor economice, politice și culturale ale mediului în care trăiește fiecare națiune, examinarea acestor condiții în schimbarea și dezvoltarea lor.

Ocupîndu-se, de pildă, de criza balcanică, de preliminariile și epilogul său, Lenin sublinia că ea este o parte — și nu una lipsită de importanță — a crizei antebelice, una dintre verigele lanțului de evenimente ale începutului secolului al XX-lea „care duce pretutindeni la ascuțirea contradicțiilor dintre state, la războaie și revoluții" (p. 68 în volum).

Stabilind cadrul social-politic în care evolua criza antebelică (și deci și războiul balcanic), Lenin a precizat deosebirile fundamentale dintre Apusul și Răsăritul Europei. „În Occident — scria el — epoca mișcărilor naționale și a formării de state naționale a luat sfîrșit în 1871; în Răsăritul Europei și în Asia, epoca revoluțiilor burghezo-democratice de abia a început în 1905...

Revoluțiile din Rusia, Persia, Turcia și China, războaiele balcanice, iată care este în epoca noastră lanțul evenimentelor mondiale din «orientul» nostru și numai un orb nu poate să vadă în acest lanț de evenimente trezirea unei serii întregi de mișcări naționale burghezo-democratice, a unor tendințe de a forma state naționale, independente și unitare" (p. 71).

Conchizînd, autoarea a subliniat în mod deosebit contribuția adusă de Lenin la definirea stadiului în care se afla mișcarea de eliberare a popoarelor balcanice (care devenise matură) și ținînd seama de acest stadiu și de rezonanța ei în întreaga Europă, inevitabila victorie asupra imperiului otoman nu mai putea surprinde pe nimeni. Referindu-se, în continuare, la noua conflagrație mondială care a izbucnit în august 1914, autoarea a evidențiat profunda analiză făcută de Lenin acestei „uriașe crize istorice" (elaborînd cuprinzătoarea deviză „să transformăm războiul imperialist în război civil"). De asemenea evidențiază faptul că în anii 1915—1916 s-a produs scindarea în mișcarea muncitorească internațională, ca o consecință logică a atitudinii față de război.

Situația națiunilor, mișcarea de eliberare a popoarelor asuprite în lunile din ajunul primului război mondial s-a dezvoltat în forme variate și complexe imprimînd nuanțe noi situației internaționale. Noile soluții propuse de Lenin, ca și considerentele sale teoretice în legătură cu dreptul națiunilor la autodeterminare, s-au precizat în funcție de aceste condiții și au luat în timpul războiului forme ample, generalizatoare în raport direct cu practica vieții. În lupta cu oportuniștii, ca și în polemicile sale cu ceilalți conducători din mișcarea muncitorească internațională, Lenin aprecia că recunoașterea de către social-democrație a dreptului națiunilor la auto-

www.dacoromanica.ro

determinare obligă la o categorică ostilitate față de folosirea „violenței" sub orice formă de către națiunea dominantă (sau majoritară) față de națiunea care dorește să se despartă sub raportul vieții de stat. Această concluzie, arată el, decurge din faptul că paragraful din programul nostru cu privire la autodeterminarea națiunilor „nu poate fi interpretat decît în sensul unei autodeterminări politice, adică al dreptului la despărțire și la formarea de state independente" (p. 98).

Autoarea își încheie substanțialul său studiu printr-o analiză a primului război mondial la sfîrșitul căruia biruința ideilor leniniste privind dreptul la autodeterminare se concretizează în apariția unor state : Polonia și Cehoslovacia, precum și în desăvîrșirea unității de stat a Iugoslaviei și României.

Cel de al treilea studiu este consacrat analizei tezelor leniniste despre coexistența pașnică. Autoarea, Alvina Lazea, respinge interpretările tendențioase ale ideologilor burghezi privind principiul coexistenței pașnice (formulat de Lenin în condițiile cînd raportul de forțe pe arena mondială era net în favoarea imperialismului), subliniind că unii dintre acești autori, siliți de evenimente, și-au modificat punctele de vedere, în timp ce alții, puțini la număr, recunosc că „Republica Sovietică (se înțelege de la apariția ei — *n.n.*) a promovat ferm și consecvent o politică de pace și că tocmai țările capitaliste, recurgînd la intervenția militară armată, au împiedicat realizarea acestei politici" (p. 125).

În contrast cu aceste puncte de vedere, autoarea subliniază caracterul științific marxist-leninist al numeroaselor lucrări și studii sovietice consacrate politicii externe leniniste în primii ani după instaurarea puterii sovietice (inclusiv al unor studii polemice, de combatere a punctelor de vedere eronate ale istoriografiei burgheze contemporane).

Pentru a evidenția marea forță a ideilor leniniste, autoarea își marchează prin două capitole distincte studiul (1. *Lupta [illegible] tru ieșirea Rusiei Sovietice din războiul imperialist* și 2. *Cristalizarea și aplicarea principiului coexistenței pașnice în politica externă leninistă*).

Coexistența pașnică, subliniază autoarea, în concepția lui Lenin presupune renunțare la război ca mijloc al politicii internaționale, rezolvarea conflictelor pe calea tratativelor, neamestecul în treburile interne ale altor state, respectul reciproc al suveranității și integrității teritoriale, egalitatea deplină în drepturi, dezvoltarea colaborării în domeniul economiei și culturii pe baza egalității și avantajului reciproc (p. 174).

Cu ascuțitul său spirit de observație, Lenin a prevăzut succedarea a două trepte în relațiile internaționale după victoria revoluției socialiste într-o singură țară : prima etapă cînd singurul stat socialist care va ființa în încercuirea capitalistă nu va putea încă determina politica internațională pe arena mondială și a doua etapă cînd formarea sistemului mondial socialist va avea ca rezultat o influență hotărîtoare asupra politicii mondiale (prevederi confirmate de întreaga desfășurare a evenimentelor, și îndeosebi după cel de al doilea război mondial).

Aplicînd principiile politicii externe leniniste, Partidul Comunist Român promovează, la rîndul său, neabătut, linia coexistenței pașnice în relațiile internaționale, considerînd că aceasta corespunde atît intereselor naționale ale poporului român, cît și cauzei păcii și progresului în lume.

Regretăm totuși absența din acest volum a unor referințe mai largi la lucrările românești ce au popularizat, de-a lungul anilor, tezele leniniste dezbătute de autori.

Apreciind cum se cuvine eforturile încununate de succes ale autorilor, vizibile în acest volum, ne exprimăm totodată convingerea că el se va impune nu numai atenției specialiștilor, ci și unui cerc cît mai larg de cititori.

Beatrice Marinescu

www.dacoromanica.ro

* * * *Извори за историју Првог српског устанка. Грађа из Земунских архива. Књига III. 1810—1813. (Izvoare pentru istoria Primei răscoale sîrbeşti. Material din arhivele din Zemun (Semlin), volumul III, 1810—1813),* Arhiva istorică din Belgrad, Belgrad, 1969, 701 p.

Cu apariţia acestui volum se încheie colecţia de documente inedite privind prima răscoală antiotomană sîrbă (1804 — 1813) culese din arhivele de la Zenun (Semlin)[1].

Volumul de faţă cuprinde în total 281 de documente din anii 1810 — 1813, adică ultimii patru ani de durată a răscoalei, acestea fiind repartizate pe ani după cum urmează: 63 de documente din anul 1810, 42 din 1811, 38 din 1812 şi 28 din 1813. Registrul Comandamentului militar din Zemun (Register des Semliner Militairkommando, No. 13), copiat din arhivele de la Zagreb, constituie un document aparte, cuprinzînd informaţii scurte, expuse aici pe zilele şi lunile anului 1813 (p. 369 — 430). O serie de date semnalate în acest registru, constituind notări scurte din diferite informaţii şi ordine secrete, se regăsesc mai ample în documentele din volum, altele reprezentînd însă singurele urme ale unor documente dispărute.

În numărul indicat mai sus se includ şi cele 99 de documente datate între anii 1805 şi 1823, deci depăşind limitele cronologice ale acestui volum şi publicate aici ca anexe (p. 431—609). Atît acestea, cît şi alte 31 de documente, anexe ale unora dintre primele, cuprind informaţii suplimentare asupra evenimentelor din anii precedenţi, oglindite în materialele volumelor anterioare, iar cele dintre anii 1814 şi 1824 de asemenea se referă la evenimente şi oameni din vremea răscoalei. Din punct de vedere metodologic, procedeul folosit aici de a include în colecţie şi documente „necontemporane", deşi nu este totdeauna uzitat, aduce un real folos elucidării problemelor în cauză, întrucît asemenea documente, datate cu mult mai tîrziu, de obicei ne transpun în evenimentele anterioare care ne interesează şi, ceea ce e şi mai important, adesea ele conţin informaţii preţioase care lipsesc chiar şi din materialele contemporane evenimentelor studiate[2].

Materialele publicate în acest volum constituie în cea mai mare parte procese-verbale de interogare, declaraţii, pricini din trecut şi pretenţii, litigii şi popriri, mai puţin ordine şi dispoziţii.

Ca şi în volumele precedente, materialul se publică în limba originalului (cea germană), cu traducere în limba sîrbo-croată.

Firește că, înafară de diferite aspecte ale răscoalei sîrbe, pe care le oglindeşte, acest material furnizează şi o serie de informaţii despre ţara noastră sau despre relaţiile româno-sîrbe ce merită atenţia cercetătorului. Sub acest raport sînt interesante, de pildă, considerentele pe care Comandamentul general al Slavoniei le exprimă în 1810 despre provinciile româneşti, cînd spune în legătură cu măsurile luate contra ciumei, că „ţări turceşti" sînt cele populate de turci, „nu şi Vlahia, Moldova, Serbia şi Bosnia" (p. 148); iar puţin mai jos (p. 149) se precizează: „nu şi Valahia şi Moldova, unde acum nu se observă o asemenea bîntuire şi unde transportul zilnic folositor pentru ambele state este foarte necesar şi pentru Ardeal şi Bucovina". Expresia „Vala-

[1] Colecţia a fost întocmită de către un colectiv de cercetători sub conducerea lui Tanasije J. Ilić. La alcătuirea volumului al treilea au lucrat: Bosiljka Mihajlović, Vasilija Kolaković, Bogdan Lekić şi Veljko Kuprešanin. Vol. I a apărut în anul 1955, iar vol. II a fost publicat în 1961. Vezi recenziile asupra lor apărute în „Studii", revistă de istorie", nr. 2/1963, p. 22-23 şi nr. 1/1965, p. 24-26.

[2] Menţionăm că şi în *Colecţia de documente privind istoria României. Răscoala din 1821* (apărută în Editura Academiei), în care este vorba de fapte similare celor oglindite în colecţia de la Belgrad şi în care întîlnim şi unele dintre persoanele vremii, menţionate în materialele volumului de faţă, lotul de documente posterioare răscoalei au dat cel mai mare procent de informaţii noi privind evenimentele acesteia şi persoanele participante.

www.dacoromanica.ro

hia turcească" pe care o întîlnim într-un act din 1813 (p. 360) contrazice doar în aparenţă afirmaţia de mai sus, potrivit căreia Valahia nu se enumeră printre ţările turceşti, întrucît expresia este folosită aici în sensul de a se preciza că este vorba de o provincie românească ce nu ţine de stăpînirea Austriei, iar acum, în 1813 (după încheierea războiului din 1806—1812), nu se mai află nici sub stăpînirea rusească.

Reţinem de asemenea ştirea importantă, pentru această perioadă cînd la noi încă nu există registre vamale [3], că atunci se făcea export de vite din Ţara Românească. După cum se menţionează în documente (p. 228), în 1811 s-au adus de aici la Zemun 171 capete de vite.

Alte menţiuni generale despre Ţara Românească se fac în legătură cu prezenţa oştirilor ruseşti. Astfel, în ianuarie-februarie se auzea în părţile Austriei că ruşii au intrat în Ţara Românească în număr de 60 000 (p. 401, 407); un curier rus a mers îndată de aici la Belgrad (p. 408). În legătură cu zvonul privind apariţia ciumei, sînt menţionate oraşele Bucureşti şi Iaşi, precum şi localitatea Ciovîrnoşani din Oltenia (greşit notată: Čsvrînşani, p. 348). Mai reiese, printre altele, că agentului austriac la Bucureşti i se transmiteau ştiri despre luptele din Serbia desfăşurate în 1813 (p. 417).

Oraşul Timişoara este menţionat adesea în legătură cu afaceri negustoreşti, iar Ceacova (Banat) este amintită în chestiunea unor atestate emise foştilor voluntari din detaşamentul lui Mihaljević. Cerneţul se găseşte amintit cu ocazia prădării unor mărfuri de către turci.

Despre insula Ada Kaleh se vorbeşte în legătură cu bîntuirea ciumei, cu prezenţa unor corăbii cu muniţii şi cu deplasarea unui personaj de seamă dintre turci, anume Tosun turcul, pe care îl cunoaştem din alte materiale privind evenimetele de la Dunăre şi din Serbia.

Mai abundente sînt informaţiile referitoare la diferite personalităţi de seamă ale vremii, unele care interesează exclusiv istoria sîrbilor şi altele care interesează direct sau indirect istoriografia română. Enumerăm pe scurt personajele din prima categorie întîlnite în materialele acestui volum, cu datele lor mai caracteristice.

Stanoie Glavaş, fost haiduc, apoi participant la răscoală, se găsea, după cum vedem din acest material, printre creditorii unui negustor din Zemun (p. 330, 428). *Ianichie Dimitrievici*, fost secretar al lui Caragheorghe, a ajuns în Rusia, mergînd prin Sibiu (p. 427—428). *Petar Iciko*, cel dintîi diplomat al răsculaţilor sîrbi, numit în document „serdar aromân şi consul" (p. 435), era creditor al unor căpetenii sîrbe şi totodată datornic la un negustor din Zemun (p. 220, 435). *Stevan Ievtici*, un alt secretar al lui Caragheorghe şi apistat al averii imobile a acestuia în Belgrad, are la rîndul său pretenţii faţă de diverşi negustori. Despre *Ivan Iugovici*, secretar al sfatului suprem al răsculaţiilor, se notează cum că s-a întors în Austria de unde era originar. *Mihajlo Mihaljević*, cunoscut comandant al corpului de voluntari sîrbi (Freikorp) în 1790, organizează şi acum (1813) două batalioane de voluntari în care se înrolează, în anul următor, şi foşti răsculaţi sîrbi. Unora dintre aceştia li se eliberează atestate la Ceacova (p. 521). *Ţinţar Ianco Popovici*, un aromân, participant activ la răscoală, devenit voievod al unei regiuni, pe care îl vom vedea ulterior emigrat în Rusia, iar în 1831 îl vom găsi zăbovind scurtă vreme în ţara noastră, îl vedem în matrialele acestui volum avînd relaţii negustoreşti şi de împrumuturi. *Haiduc Velko Pertovići* este văzut în materialele acestui volum în momentele mai importante ale rezistenţei sale din ultimele luni, la Negotin. Menţiunea că el a rămas la Kladova împreună cu 1000 de combatanţi ne lămureşte de unde provine afirmaţia eronată a consulului austriac din Bucureşti, potrivit căreia Haiduc Velko ar fi trecut cu oştirea dincoace de Dunăre, pentru o zi [4].

[3] Registre vamale şi, deci, o evidenţă clară şi regulată a exportului de mărfuri din Principate apar abia din vremea Regulamentului Organic. În perioada anterioară, date despre export şi import se găsesc consemnate sporadic în condicile domneşti sau ale unor departamente. De aceea, orice menţiune de această natură inserată în alte acte, inclusiv în cele străine, din această perioadă, este demnă de reţinut.

[4] Vezi informaţii similare în *Documente privind istoria Romaniei. Colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki* (Serie nouă), vol. II, Bucureşti, 1966, p. 57, 68, 118.

www.dacoromanica.ro

La fel se întîlnesc date noi despre alți fruntași sîrbi, prceum căpitanul *Petre Ceardaklia, Miloje Petrović, Antonije Pljasić, Dositej Obradović, Stevan Živković — Telemah, Nikola Karamarković* (ginerele lui Caragheorghe), trimisul rus *Nedoba*, etc.

Datele despre alte personalități însemnate din vremea respectivă interesează direct istoriografia română, dat fiind faptul că acestea întruchipează într-un fel sau altul relațiile româno-sîrbe.

Polcovnicul Stevan Živković, bunăoară, figurează în documentele noastre inedite ca implicat în niște răzvrătiri din 1819 la București și Iași, avînd în țară și afaceri negustorești. În anii răscoalei, 1808—1813 [5], îl vedem în relații de negoț și împrumuturi cu negustorii din Zemun. În unele acte din 1813, pe cînd polcovnicul St. Živković se afla în Țara Românească, apare prezentă la Zemun soția sa Ljubica.

Mladen Milovanović a fost cîțiva ani președinte al Sfatului suprem al răsculaților sîrbi, iar din 1811 a fost ministru al forțelor armate ale răsculaților. În anul 1821 el va apare în calitate de comandant al unor detașamente eteriste din Moldova. Se va afla la Sculeni, în zilele luptelor purtate acolo [6]. Despre el și familia lui (soția Iovanka și fiul Gheorghe) găsim în volum numeroase informații, privind îndeosebi datoriile lui din vremea răscoalei, unele contractate în interesul mișcării răsculaților. O suită de acte se referă la niște cantități de grîu reținute în 1807 pe Dunăre, din ordinul lui M. Milovanović.

Date asemănătoare găsim în legătură și cu *Iakov Nenadović*, unul dintre fruntașii de seamă ai răscoalei, pe care noi îl cunoaștem ca împrumutător al lui Tudor Vladimirescu în anul 1816 și îl vedem ca atare în 1831 pretinzînd bani din averea lui Tudor [7].

Iovan Rašković (numit și Raiović sau Ravić), o figură curioasă a istoriei sîrbe în vremea răscoalei, autor al unui complot împotriva domnului Țării Românești, în februarie 1820, fapt despre care pînă în clipa de față nu s-a scris încă nimic, nici în istoriografia noastră și nici în cea sîrbă [8], figurează în 1810 ca supus otoman, avînd în slujba sa pe un anume Uroș Stoianovici (p. 119).

Dalmatinul *Spiridon Filipović de Sundecić*, ulterior arhimandrit al mănăstirii Noul Neamț din Basarabia și prieten cu Tadeu Hasdeu [9], apare în 1810 ca emisar în Țara Românească și-l vedem la Craiova și Timișoara (p. 119). În urma înfrîngerii definitive a răscoalei, el trece (1813) în Austria, împreună cu Caragheorghe și cu emisarul rus Nedoba (p. 421).

Iovan Kolarović, originar din Osiek, fost voluntar în 1790, s-a stabilit ulterior în Țara Românească făcînd negoț. La venirea oștirilor rusești în Principate (1806), el se angajează voluntar și devine comandant peste două escadroane de ostași cazaci, înființate de Alex. Ipsilanti, domnul ambelor Principate la data aceea. A slujit ca voluntar un an de zile, luînd parte la luptele din Ostrovul mare, de la Mălainița și Negotin (p. 296). Revenit la Zemun, se manifestă ca liber gînditor, criticînd cu vehemență rînduielile din împărăția austriacă, fapt care atrage asupra lui ancheta relatată în materialele volumului (p. 297).

[5] Este vorba de cunoscuta „zurba" de la Iași în iulie 1819 și de o revoltă a arnăuților domnești din Muntenia, sub conducerea lui Miljko Pterović, care s-au baricadat la Sinaia. Din acte românești și rusești inedite știm că St. Živković a avut legături cu ambele aceste acțiuni de protest.

[6] Vezi despre participarea lui Mladen Milovanović colecția de documente *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 266-267, 276 și vol. V, p. 325, 326, 329, 330, 442. Reiese că Mladen a comandat un detașament de cavalerie și că a fost pe poziții la Crucea. I.P. Liprandi menționează (vol. V, p. 331) că Mladen a plecat ulterior în Serbia și că și-a sfîrșit viața în chip tragic. Unele informații cuprinse în volumul de față oferă date despre el tocmai din perioada întoarcerii sale din Basarabia în Serbia.

[7] Vezi despre împrumutul din partea lui I. Nenadović și pretențiile lui în 1830-1832 în documente privind *Răscoala din 1821*, vol. III, p. 322, 381-382, 386, 390, 404.

[8] Istoriografia sîrbă menționează doar ipoteza că Iovan Rasković ar fi putut avea legături cu eteriștii. Istoriografiei românești i-a scăpat pînă în prezent faptul consemnat în unele condici că I. Rasković a organizat un complot în 1820, în care a antrenat diverse persoane originare din Balcani.

[9] Vezi și nota nr. 5 la recenzia din „Studii", nr, 1/1963, p. 25.

www.dacoromanica.ro

O altă categorie de personaje istorice a căror nume se întîlnesc în materialele volumului de față interesează indirect istoria noastră.

Unul dintre acestea este *Regep-aga* de la Ada Kaleh, pe care-l vedem încheind o înțelegere cu răsculații sîrbi, în ianuarie 1813 și mergînd, în octombrie același an la Zemun, spre a discuta cu niște familii de turci. Faptul că Regep-aga întreține corespondență cu Comandamentul de Slavonia lămurește pentru noi întrucîtva de ce Tudor Vladimirescu a trebuit să se adreseze tocmai acestui comandament în legătură cu niște pretenții ale sale față de Regep-aga [10].

Un alt personaj din această categorie este *Gușanaț Halil-aga*, comandant de cîrjalii, om al lui Pazvant-oglu. Împreună cu Soliman-pașa vizirul de Belgrad, Gușanaț Halil-aga a emis în 1804-1805 obligații pentru 45 000 de piaștri, pe care Caragheorghe, capul răscoalei sîrbe, a făgăduit să-i achite. În 1807, acești bani încă nu erau achitați. În 1805, cei doi turci menționați au luat o corabie cu grîu și făină aparținînd negustorilor Tabančić din Semlin, depunînd gaj obiecte de preț. Cu toate acestea, negustorul respectiv intervenea la Poartă în 1814, cerînd despăgubiri pentru această marfă. Pretențiile îi sînt respinse în 1818, ca neîntemeiate.

Datele suplimentare despre *Franz Fleischhackl*, ulterior consul austriac la București, ni l arată pe acesta în continuare în rolul de tîlmaci de limbi orientale la Petrovaradin [11].

O serie de personaje mai puțin cunoscute reținem totuși atenția noastră prin faptul că apar în localități de pe teritoriul României. Astfel, Teodor Chiriță [12] din Zemun a trecut la Belgrad cu intenția de a merge la București, spre a intra voluntar în oștirea rusă (p. 288, 291); un Antonie Simonović, fugit din Serbia în Rusia, a apărut la Timișoara; Percea Stanković din Negotin a urmat școala normală la Timișoara și la Becicherec, apoi a mers la Pореci (Serbia) unde a fost învățător pînă în 1813: Notthaft Georg din Timișoara vinde făină sîrbilor răsculați; Aron Arsenović de asemenea transportă vin și făină la Belgrad.

Apar în texte nume de români. De exemplu, Mihai Țerra livrează făină și porumb pentru Serbia (p. 248); Petruș Paul, fost pandur în 1812, este arestat la Zemun pentru că fugise în Serbia.

Românii: Toma Scrubete, Ion Lazaron, Dumitru Păun și Lazăr Mihai, după cum o arată clar materialele volumului, au participat la răscoala din Kruščița, în anul 1808 (p. 239) [13]. Alții însă, ca de exemplu Dumitrașcu Stoca, slujesc ca soldați în regimentul vlaho-iliric, care a contribuit la înăbușirea răscoalei amintite. Un alt român, Petru Nicolescu, face parte din corpul de voluntari sîrbi, în anul 1812 (p. 280).

Negustorii aromâni apar în continuare în număr considerabil. În afară de Vîlcu (Darvari) Ghinu, Anastas Diamandi, Demetar Sima Dimitrievici, întîlniți în materialele volumului II [14], mai apar acum: Kosta Mihailovici din Moscopole, Kosta Bukuvala, Spirta Peter, Guda Petar, Vreta Giosa, Gheorghe Țințarin, Mihai Nacu, Ioan Pauliu, Bombo Naco Demeter, precum și mai mulți negustori cu numele de asemenea aromânesc Caramata. Mai numeroase și mai interesante sînt informațiile despre Sterio Puliu (cunoscut din materialele volumului II [15]). Acesta a încheiat un contract cu Caragheorghe (ianuarie 1811) pentru a livra Serbiei 600 000 ocale de orz. Procurarea acestei cantități de orz Sterio și-o asigură însă de la Șandor Iștvan din Timișoara (p. 221–225).

În fine, în materialele volumului apar în continuare date despre cetele haiducilor: Kuz-

[10] Tudor Vladimirescu avusese o creanță de 163 087 piaștri, pentru acoperirea căreia se adresează în 1816 Comandamentului general al Slavoniei, întrucît frații Regep aveau unele afaceri în Banat. I s-a răspuns că poate trimite un vechil în Slavonia, în vederea judecării pricinei (*Răscoala din 1821*, I, p. 112-113).

[11] Vezi și vol. II al prezentei colecții, p. 186, 325, 450, 535.

[12] Deși numele sună românește, din actele referitoare la Teodor Chiriță reiese clar că totuși nu este vorba de un personaj de naționalitate română.

[13] Una dintre cauzele răscoalei locale de la Kruščița a constat în influența exercitată printre locuitorii din Banat de către mișcarea de eliberare a sîrbilor.

[14] Vezi vol. II, p. 140, 310, 326.

[15] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

man Ugodić, Ilia Šarač, Iovan Kosancic, şi Lazar Harambaşa [16].

Volumul are un indice onomastic şi unul toponimic, inclusiv numele naţionalităţilor, precum şi un indice al numelor de instituţii. Indicele de materii (p. 651—659) este lucrat selectiv şi se publică aici pentru toate cele trei volume ale colecţiei. Toţi aceşti indici, precum şi lista regestelor de la sfîrşitul volumului dau cercetătorului posibilitatea să se orienteze cu uşurinţă în depistarea datelor urmărite din texte. În puţine cazuri (la oraşul Cladova, la noţiunea „Şcolile sîrbo-române"), trimiterile la pagini sînt greşite. Trebuie reţinut că localitatea Boljevac, indicată ca sat în ţinutul Crna Reka, astăzi este oraş. De asemenea, în loc de „România", pentru perioada respectivă trebuie indicat: Principatele Române. Numele de persoană: Neşco N., dat la indice fără vreo altă explicaţie (p. 113), desemnează fără îndoială aceeaşi persoană cu Neşco Lisićko de la p. 109, indexat ca altă persoană (p. 635), deoarece acesta, ca şi Neşco N., este menţionat doar în legătură cu scrisoarea adusă de la Tosun turcul.

Menţionăm că volumul cuprinde, la sfîrşit, 14 ilustraţii, fotocopii, reprezentînd, printre altele, casa aromânilor Petar Iciko şi Karamata la Zemun.

Coroborate cu informaţiile privind istoria României, în primul rînd cu cele cuprinse în colecţia Hurmuzaki (mai cu seamă volumul II, serie nouă), datele din volumul de faţă ca şi din întreaga colecţie de documente din arhivele de la Zemun, privind răscoala sîrbilor, pot fi utile cercetătorilor din România în elucidarea unor aspecte ale istoriei relaţiilor româno-sîrbe.

Sava Iancovici

[16] Vezi despre aceştia şi în vol. II, p. 141, 145, 209, 217, 220, 316.

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

„Československý časopis historický" *(Revista cehoslovacă de istorie)* Edit. Academiei Cehoslovace de Ştiinţe, Praga, XVII (1969), nr. 1—6, 931 p.

Prezentînd, ca de obicei, „Revista cehoslovacă de istorie", de astă dată pe 1969, nu ne putem ascunde o remarcă iniţială. Nu există o proporţie echitabilă în tratarea problemelor pe diferite perioade istorice. Ponderea cade tot mai mult pe problematica istoriei moderne şi contemporane. Medievistica e vitregită, pentru simplul motiv că lipsesc medieviştii. Cu toate acestea, studiile şi articolele sînt interesante şi mai cu seamă însoţite de o bogată documentaţie de arhivă.

Începem cu studiul lui Otto Urban, *Concepţia lui Masaryk despre problema cehă* (nr. 4), în care urmăreşte formarea personalităţii acestui gînditor-sociolog în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Expunerea cuprinde următoarele puncte: 1, umanitate; 2, democraţie; 3, evoluţie şi revoluţie; 4, statul şi naţiunea; 5, problema cehă; 6, revoluţia mondială şi problema cehă. Autorul dezvoltă fiecare din aceste puncte, conturînd astfel personalitatea complexă a prof. Thomas G. Masaryk.

Cunoscutul medievist Fr. Graus tratează o problemă legată de cele mai vechi începuturi ale istoriei cehe: *Prinţesa Libuşe — de la legendă la simbol naţional* (nr. 6). Studiul e foarte clar şi constituie un model pentru cercetări similare. Graus urmăreşte, în spirit critic, evoluţia şi transformările prin care a trecut, timp de mai multe veacuri, legenda Libuşei, întemeietoarea, de fapt, a dinastiei Přemyslizilor. Legenda iniţială spune că dintre cele trei fiice ale lui Krok, Libuşe era cea mai isteaţă; avea darul vrăjitoriei şi al prevestirii. Luînd în căsătorie pe ţăranul Přemysl, Libuşe întemeiază dinastia Přemyslizilor (sec. X-XIII). Legenda e mult mai complicată. Pe lîngă fapte istorice, cuprinde şi o seamă de elemente mitice. Autorul îi urmăreşte configuraţia literară în istoriografia medievală, cehă şi germană, începînd cu secolul al XII-lea, şi nu lasă la o parte nici operele literare create pe această temă de legendă (Grillparzer, Josef Wenzig, Smetana). La 11. VI. 1881, Teatrul Naţional din Praga şi-a deschis pentru întîia oară porţile cu opera muzicală „Libuşe" de Smetana. După această dată personajul legendar a devenit simbol naţional.

Acelaşi autor se ocupă iarăşi de o problemă de medievistică, pentru a cărei soluţionare e nevoie de o profundă cunoaştere a realităţilor medievale; *Criza evului mediu şi husitismul* (nr. 4). Graus are observaţii interesante şi instructive, asupra cărora, din lipsă de spaţiu, nu putem stărui aici.

La începutul secolului al XV-lea, criza culminează cu apariţia husitismului, care devine catalizatorul unei întregi suite de fenoneme sociale. Analizînd această mişcare în contextul ideilor de circulaţie continen-

www.dacoromanica.ro

tală, autorul nu poate ocoli anumite probleme care îi apar în cale. De pildă, cum s-a putut — se întreabă Graus — ca învățătura religioasă husită să producă așa, deodată, în Cehia atîta avînt, atîta înflorire? De ce această mișcare devine pe neașteptate o mișcare cu caracter național? De ce Hus se bucură de o faimă mult mai mare decît dascălul său Wiclif? Husitismul însă n-a soluționat criza evului mediu tîrziu, dar prin intensitatea și specificul său ne-a redat cel mai sugestiv și mai cuprinzător tablou al crizei, din care n-a existat nici un fel de ieșire.

Herbert Laudat atacă problema alianței matrimoniale dintre dinastia cehă a Přemyslizilor și neamul havolanilor (*Brandenburg, dinastia havolană și Přemyslizii*, nr. 4). După ce delimitează geografic și istoric ținutul Brandenburgului, leagănul monarhiei prusiene, situat în bazinul Elbei și Oderului, autorul, bazat pe o știre din Widukind, admite că Vratislav, din dinastia Přemyslizilor, a luat în căsătorie pe Drahomira din neamul havolanilor. După cronicarii cehi Cosma și Cristian, căsătoria a avut loc foarte probabil prin anii 906-907 și avea un substrat politic, acela de a face față presiunii maghiarilor.

J. Spěváček tratează o problemă de diplomatică cehă medievală, și anume : *Documente false și puterea politică a margravului Karel* (nr. 3). Autorul analizează conținutul, stilul și limba a două acte de cancelarie false, emise de viitorul împărat Carol al IV-lea în perioada în care a funcționat ca margrav al Moraviei (1334-1346).

Transformările structurale din sînul colonizărilor medievale se intitulează un lung articol, semnat de Miroslav Štěpánek (nr. 4 și 5). Sprijinit pe o extrem de bogată bibliografie cehă și germană, autorul întreprinde o largă analiză a economiei agrare din cursul evului mediu timpuriu. Legînd fenomenul colonizării de dezvoltarea agriculturii, Štěpánek răstoarnă o seamă de concluzii la care au ajuns, în această privință, vechile cercetări. El afirmă că legătura indiscutabilă dintre așezările umane și stadiul economic al societății respective face să ne îndoim de justețea tendințelor de a caracteriza global agricultura medievală a unităților teritoriale mai mari. Agricultura feudală din secolele XI-XIII prezenta o dinamică specială, iar transformările din procesul muncii se produceau mult mai încet decît în secolele următoare. În sfîrșit, producția agricolă a evului mediu dezvoltat și tîrziu prezenta o serie de particularități, condiționate de amplasamentul regional al culturilor cerealiere.

Cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la nașterea lui Machiavelli, Josef Macek semnează un studiu intitulat: *Niccolo Machiavelli — mit și realitate* (nr. 3), în care își propune să confrunte îndeosebi realitatea cu mitul creat în jurul acestui gînditor politic. Urmărind modul cum au fost receptate ideile lui Machiavelli în gîndirea politică europeană, Macek afirmă că biserica papală și gînditorii protestanți au influențat profund formarea mitului machiavellian. Opera scriitorului florentin a fost interpretată de o manieră simplistă și adaptată arbitrar la necesitățile politice ale fiecărei epoci. În partea finală a expunerii sale, autorul se ocupă de pătrunderea operei lui Machiavelli în spațiul culturii cehe și de rolul ei în formarea științelor politice din Cehoslovacia.

Muntele Alb și cultura din țările cehe se intitulează un interesant articol semnat de prof. englez Robert Evans (nr. 6). În istoria poporului ceh, Muntele Alb repezintă un hotar despărțitor între două epoci bine distincte, unde, la 1620, revolta „stărilor" cehe a fost strivită de autoritățile habsburgice. Se știe că în 1618 s-a declanșat războiul de 30 de ani, care a provocat multe pustiiri în această parte a Europei. Ambele evenimente sînt situate în prima jumătate a epocii, denumită de istoriografia cehă „a întunericului". Odată încărcate cu acest atribut, problemele culturale din această epocă au fost foarte puțin cercetate. Subliniind această deficiență, autorul socoate că țările cehe prezintă, totuși, din acest punct de vedere, o importanță deosebită în contextul culturii europene din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Trei sînt problemele asupra cărora stăruie autorul : 1, relația dintre baroc și contrareformă și începuturile acestuia și recrudescența religioasă a catolicismului; 2, caracterele curentului artistic și cultural cunoscut sub numele de manierism și 3, con-

www.dacoromanica.ro

secințele pe plan cultural ale războiului de 30 de ani.

Josef Petráň și Jan Havránek se ocupă de *Mișcări țărănești în țările cehe între 1775 și 1918* (nr. 6). Expunerea se împarte în două părți: a, *Faza finală a mișcărilor țărănești spontane între 1775 și 1848*, redactată de primul autor și b, *De la spontaneitate la activitatea politică a țărănimii și muncitorilor agricoli între 1848 și 1918*, datorată lui J. Havránek. De altfel, materialul într-o formă mai dezvoltată a fost predat Comisiei internaționale pentru istoria mișcărilor sociale de pe lîngă Comitetul internațional al științelor istorice.

Deosebit de interesant mi se pare articolul lui Cezar Jaroslav despre *Începuturile ideologiei Imperiului britanic* (nr. 6).

Politica de expansiune a Marii Britanii a început să se cristalizeze la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului XIX-lea. Impulsul a fost dat de trei împrejurări: 1, dezvoltarea relațiilor comerciale cu Orientul, mai ales cu țările asiatice; 2, creșterea tendințelor de emancipare a coloniilor europene, îndeosebi din Canada, și 3, includerea Indiei, după marea revoltă din anii 50, sub protecția coroanei engleze. Imperialismul englez și-a găsit teoretizarea în operele și tratatele unor scriitori și teoreticieni englezi din secolul trecut. În primul rînd, Thomas Carlyle, ale cărui teorii politice au fost hotărîtoare pentru politica economică a Angliei. Autorul expune pe larg concepția lui Carlyle despre putere și drept și despre misiunea Marii Britanii în lume. Ideologia imperialismului englez își sporește conținutul cu tezele altor teoreticieni (John Ruskin, Charles Kingsley, A.Ch. Swinburn), oameni politici (W. Gladstone, B. Disraeli) și chiar poeți (Alfred Austin, G. Massey).

Sub titlul *Karl Kautsky și făurirea marxismului ca ideologie politică a unui partid socialist de masă la finele secolului al XIX-lea*, Otto Urban prezintă cîteva aspecte din istoria mișcării socialiste (nr. 1).

Autorul arată cum, prin anii 90, marxismul a fost cel mai de seamă factor care a contribuit la unificarea forțelor fărîmițate ale partidului socialist de masă. De altfel, deceniile VIII—X pot fi considerate drept prima perioadă în care învățătura lui Marx a pătruns în mediul Europei Centrale. Fenomenul s-a petrecut în două faze: în prima a avut loc procesul de închegare și unificare a gîndirii marxiste în domeniul teoriei științifice, iar în a doua noul sistem s-a impus și s-a popularizat, tocmai cînd au luat ființă partidele socialiste de masă.

Cu o problemă de istorie contemporană se ocupă și Marie Kuklikova în articolul său intitulat: *Rassemblement universel pour la paix* (*Probleme politice de pace în anii 30 și similitudinea lor cu cele din Republica socialistă cehă*) (nr. 2).

Unul din capitolele cele mai demne de luat în seamă din istoria luptei pentru pace s-a desfășurat în a doua jumătate a anilor 30. Mișcarea pentru pace din această perioadă avea un caracter larg, de masă, și era capabilă să exprime opinia întregii lumi democrate. Autoarea face un istoric al acestei mișcări, tratînd următoarele capitole: 1, „Formarea Asociației mondiale pentru pace"; 2, „Congresul de pace de la Bruxelles; 3, „R. U. P. în Cehoslovacia" și 4, „Probleme politice ale mișcării pentru pace din Cehoslovacia". Kuklikova arată cum *Rassemblement universel pour la paix* (R. U. P.) a ieșit în toamna anului 1939 din „Comitetul de inițiativă pentru convocarea unui congres internațional de pace".

Tomás Pasák, specializat în problemele ceho-germane de istorie contemporană, tratează despre *Intrarea trupelor germane pe teritoriul ceh în 1939* (nr. 2). Pe baza unui bogat material de arhivă, autorul aduce o seamă de precizări, care aruncă o nouă lumină asupra acestui eveniment militar, cu profunde urmări în viața politică a poporului ceh.

Despre *Activitatea autorităților cehe superioare din Protectorat în toamna anului 1939* scrie tot Tomás Pasák (nr. 4). La început, autorul se ocupă de ecoul și urmările pe care le-a avut războiul germano-polon, începînd de la 1.IX. 1939, atît în țările cehe, cît și în restul Europei. Imediat după această dată, dr. Eduard Beneș, care se afla la Londra, transmite rezistenței din Protectorat un mesaj, prin care îndemna oamenii din întreprinderi la greve și sabotaje. Urmează o perioadă

www.dacoromanica.ro

grea pentru populația cehă. Autoritățile de ocupație fac arestări în stil mare, iau măsuri de germanizare și caută să limiteze autonomia făgăduită de Hitler în momentul transformării țărilor cehe în Protectorat. Prin „activitatea autorităților cehe superioare" din această vreme, Pasák înțelege reacția sau mai bine zis comportarea echipei guvernamentale conduse de Hácha față de măsurile drastice luate de germani. De fapt, pînă la finele acestui an, între Praga și Berlin se desfășoară un dialog cu totul inegal din punct de vedere politic. Pe la mijlocul lunii octombrie, Hitler insistă ca guvernul ceh, în frunte cu Hácha, să depună jurămîntul de credință față de Germania. Hácha șovăie și se situează pe o poziție de rezistență, pentru motivul că Hitler nu respecta obligațiile luate prin decretul de înființare a Protectoratului. Toate evenimentele din cursul lunii octombrie se învîrtesc în jurul jurămîntului, care, pînă la urmă, a fost amînat *sine die*. Urmează demonstrații studențești și manifestații de stradă cu prilejul zilei de 28 octombrie, sărbătoarea națională a republicii. Situația e foarte încordată și Hitler amenință cu represalii nimicitoare. Se închid școlile superioare și e interzice cu desăvîrșire orice demonstrație. Între timp, primul ministru, generalul Eliáš, care reprezenta în guvern o orientare cu vădite înclinații spre rezistență, ținea legătura cu dr. Eduard Beneš din capitala Angliei. După fuga peste hotare a doi miniștri cehi, criza din sînul guvernului Eliáš se adîncește și mai mult. În cele din urmă, autorul conchide că o mare parte dintre autoritățile cehe s-a situat, în toamna anului 1939, pe o poziție de rezistență față de ocupanți.

Eva Vlčková scrie despre *Concepția frontului unic al socialiștilor de stînga din Germania și Austria, după apariția nazismului* (nr. 1). Prezența și ascensiunea fascismului în Italia și Germania au avut drept consecință radicalizarea social democrației din întreaga Europă. Pe măsură ce se adîncește acest proces în Germania și Austria, în aceeași măsură se complică și se diversifică poziția socialiștilor de stînga, atît față de partidul socialist, cît și față de alte realități politice europene. Iată cum formulează autoarea cadrul problemelor majore, în jurul cărora se desfășoară activitatea socialiștilor de stînga în perioada amintită; raporturile lor cu comuniștii din punct de vedere ideologic, necesitatea necondiționată a luptelor revoluționare, teza despre transformarea luptei antifasciste în lupta pentru răsturnarea capitalismului, raportul dintre dictatura proletariatului și democrație, poziția socialiștilor de stînga față de frontul unic. În toate aceste probleme, ei apar mai aproape de comuniști decît de social-democrația oficială.

Participarea guvernului Teleki la dezmembrarea Cehoslovaciei, martie 1939 este titlul unui articol datorat lui Jórg Hoensch (nr. 3).

Utilizînd un material documentar exclusiv de arhivă, autorul prezintă, la început, cu multe detalii, evenimentele care au precedat invazia germană în Cehoslovacia, la 15. III. 1939. În centrul expunerii se află situația din Slovacia și Rusia subcarpatică, față de care guvernul lui Teleki (preluase conducerea guvernului la 16.II. 1939) prezenta revendicări teritoriale. În competiție mai intrau însă Germania și Polonia, ale căror interese politice și economice au produs în această parte a Europei o încordare, care s-a soldat, după cum se știe, cu desființarea ca stat a Cehoslovaciei. Deja la jumătatea lunii martie, diplomația germană lansa o nouă justificare a situației de moment; acordurile de la Viena și München fuseseră depășite de noile evenimente. Deci lumea se putea aștepta la orice. Autorul caracterizează foarte bine tendințele acaparatoare ale guvernului Teleki care, la un moment dat, viza anexarea întregii Slovacii. Pînă la sfîrșitul lunii martie urmează o suită de conciliabule diplomatice și evenimente de pe urma cărora Ungaria și Polonia își rotunjesc frontierele cu adaosul unor noi teritorii. Toate acțiunile politice se desfășoară cu asentimentul lui Hitler, care, pînă la începutul lunii aprilie, devine deja arbitrul situației din Europa centrală și de sud-est.

Un articol legat de perioada rezistenței publică Jan Kulik: *Comitetul de petiții „Rămînem fideli" în perioada münchenezâ*

www.dacoromanica.ro

și în timpul celei de-a doua Republici (nr. 5). În prima parte a expunerii se face un istoric al acestui comitet, precum și al altor organizații ideologice cu orientare antifascistă, existente în Cehoslovacia în perioada dintre cele două războaie mondiale. „Comitetul de petiții" a fost inițial un fel de anexă pe lîngă „Gruparea universității muncitorești", care funcționa încă din anii 20. După ce definește structura și orientarea politică a acestui comitet, în contextul altor grupări similare din această perioadă, Kulik reliefează în partea a doua a articolului măsura în care organizația „Rămînem fideli" a participat la rezistența împotriva ocupanților naziști. În concluzie, autorul precizează că gruparea „Comitetul de petiții" s-a străduit să apere tradiția națională umanistă și democratică, să lupte împotriva marasmului moral și să impună valorile clasice ale culturii naționale.

Vladislav Lacina se ocupă cu *Atitudinea social-democrației și național-socialiștilor cehi față de problemele agrare în anii 1945—1948* (nr. 1). Autorul definește pozițiile acestor două organizații politice față de chestiunea agrară, socotită drept fundamentală în perioada imediat după cel de-al doilea război mondial.

★

Foarte importante sînt unele contribuții la rubrica *Materiale*, adevărate studii, dotate cu o bogată informație științifică. Amintim, de pildă, cele cîteva pagini publicate de Hubert Masařik, fost multă vreme în serviciul diplomatic la Republicii (*Iarăși despre München*, nr. 2). Masařik povestește cum a fost trimis de Beneș și Emil Krofta să participe la conferința celor patru de la München, din 28—29 septembrie 1938. Diplomatul ceh era însoțit de un redactor de la agenția de presă ČTK și un delegat de la Serviciul cifrului. Spre surprinderea lor, pe tot timpul conferinței, cehii au fost reținuți în hotelul în care era cazată și delegația engleză condusă de Neville Chamberlain.

Despre cu totul altă problemă scrie Bohumil Černý și anume: *Mișcarea „Socialismului popular" a emigrației germane în Cehoslovacia* (nr. 3). Emigrația germană în Cehoslovacia, între 1933 și 1938, era destul de eterogenă ca orientare politică. Deși puțin numeroasă, totuși existau acolo patru grupări: SOPAD și KPD, care încercau să formeze un front comun împotriva nazismului, urma apoi *Schwarze Front*, cu vădite înclinații spre dreapta, și în sfîrșit ultima grupare, care părăsise Germania mai degrabă din motive economice decît politice, *Volkssozialistische Bewegung Deutschlands*, condusă de gazetarul Fritz Max Cahen.

Foarte interesante ni se par *Considerațiile pe marginea pregătirii acordului de la München, din 1938*, publicate de cunoscutul ziarist ceh Leo Sychrava (nr. 4). Reluînd firul evenimentelor istorice din vara anului 1938 și bazat pe noi publicații, apărute între timp, autorul aduce o serie de precizări extrem de importante, merite să arunce multe lumini asupra căilor încîlcite ale diplomației occidentale din această perioadă. De pildă, unul din cele mai grele și mai apăsătoare momente din zilele care au precedat dictatul de la München, din 28—29 septembrie 1938, a fost desigur acela în care reprezentantul diplomatic al Franței la Praga a înmînat lui Beneș propunerea de a capitula în fața pretențiilor germane. Beneș a acceptat dezmembrarea Cehoslovaciei cu condiția unor garanții ulterioare din partea marilor puteri. Însă Chamberlain a anunțat în Camera Comunelor, cu o condamnabilă candoare, că Cehoslovacia acceptase propunerea franco-britanică fără condiții.

Specializat în problemele agrare din perioada feudală, Josef Koči se ocupă de *Patentul privitor la desființarea iobăgiei în țările cehe* (nr. 1), iar Pavla Horská scrie despre *Contribuția politicii cehe la relațiile austro-franceze, spre finele secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru* (nr. 5).

★

În rest, revista publică numeroase însemnări, grupate pe orînduiri, și recenzii.

Tr. Ionescu-Nișcov

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

STUDIA ET ACTA MUSEI NICOLAE BĂLCESCU, Bălcești pe Topolog, 1969, 423 p.

La 150 de ani de la nașterea lui Nicolae Bălcescu, apariția unui anuar al Muzeului Bălcescu se înscrie în literatura istorică a zilelor noastre ca un prestigios omagiu adus luptătorului revoluționar de la 1848, în același timp unul din marii istorici ai neamului românesc. Lucrarea, care apare sub îngrijirea directorului muzeului, H. Nestorescu-Bălcești, însumează un număr de 29 studii și comunicări, documente și evocări, multe dintre ele aruncînd o lumină nouă asupra lui Bălcescu însuși, a familiei sale sau a generației de la 1848. Subliniem ca utilă și interesantă publicarea în acest volum a 75 de documente și relatări, cele mai multe inedite, cuprinzînd în timp o perioadă de aproape trei veacuri (sec. XVII—începutul sec. XX), care extind astfel cunoștințele asupra familiilor lui N. Bălcescu, Gh. Magheru, D. Bolintineanu și pun totodată în lumină o seamă de fapte istorice, mai puțin cunoscute, din preajma și din perioada următoare revoluției de la 1848.

Sub aspectul tematic, materialele cuprinse în volumul pe care-l prezentăm se împart în mai multe categorii. O primă categorie se ocupă de aspecte generale și particulare ale vieții și activității lui N. Bălcescu. Dan Berindei prezintă pe *Nicolae Bălcescu — om de știință*, relevînd, pe fondul unei viziuni de ansamblu, trăsăturile caracteristice ale activității sale științifice și culturale, dominate de pasiunea pentru studiul istoriei, în care poate fi considerat un" deschizător de drumuri" (p. 22). Cornelia Bodea înfățișează aspecte ale activității lui N. Bălcescu în anii 1849 și 1851, aducînd o seamă de elemente noi, documente inedite, cum sînt pașaportul pentru distanța Belgrad-Constantinopol, din ianuarie 1849, o scrisoare adresată lui Bălcescu de Tinca Bălăceanu-Gauthier de la Belgrad, în sfîrșit, intervenția pe lîngă cancelarul imperial Felix von Schwarzemberg, pe care o face Elena Sturza, în numele lui Bălcescu, la 10 martie 1851, solicitînd pentru acesta permisiunea de a se stabili în Transilvania, și referințele despre activitatea politică a lui Bălcescu, datorate consulului austriac la București (*Bălcescu în 1849, 1851. Marginalii inedite*). Ion Cojocaru relevă influența ideilor furieriste, al căror principal exponent în țara noastră a fost Teodor Diamant, asupra formării concepției lui Bălcescu despre societatea viitoare (*Nicolae Bălcescu și furierismul. Cîteva indicii*). Adrian Corbu studiază *Iconografia lui Bălcescu*, stabilind existența a șapte portrete fotografice cunoscute, care datează din anii 1846—1852, dintre care numai unul singur este original, celelalte fiind fotocopii după originale necunoscute. Legăturile lui Bălcescu cu emigrația poloneză în 1849 și sprijinul care i-a fost acordat de către aceasta pentru realizarea unei înțelegeri între revoluționarii români

„STUDII". tomul 23, nr. 6, p. 1267—1282, 1970.
www.dacoromanica.ro

şi unguri din Transilvania şi Ungaria formează obiectul articolului semnat de Al. Csetri, *Bălcescu şi emigraţia poloneză. Noi contribuţii documentare.* Vasile Netea prezintă *Relaţiile lui N. Bălcescu cu cărturarii şi luptătorii români din Transilvania*, relaţii care se manifestă de timpuriu, încă de pe băncile colegiului Sfîntul Sava, cînd tînărul Bălcescu audiază cursurile ardelenilor Aaron Florian şi Iosif Genilie, iar mai tîrziu, împreună cu A. T. Laurian înfiinţează publicaţia cu titlu simbolic „Magazinul istoric pentru Dacia". Continuînd legăturile cu G. Bariţiu şi luptătorii revoluţionari de la 1848—1849 din Transilvania, scriind pagini minunate despre Ardeal, Bălcescu şi-a adus din plin aportul la „unitatea naţională" a poporului român. I. D. Suciu prezintă legăturile dintre N. Bălcescu şi Eftimie Murgu, insistînd asupra anilor 1840, 1848 şi 1849, cînd au loc evenimente revoluţionare, în mijlocul cărora se cimentează prietenia celor doi luptători din Ţara Românească şi Banat (*Nicolae Bălcescu şi Eftimie Murgu, O paralelă istorică*). În sfîrşit, tot în această categorie de articole menţionăm şi pe cel al Elenei G. Zane, privind *Tirajele „Magazinului istoric pentru Dacia" şi problema editării operelor lui Nicolae Bălcescu.*

Un alt grup de articole se referă la familia şi rudele lui N Bălcescu. Pe baza unui bogat material de arhivă, Paul Cernovodeanu şi Horia Nestorescu-Bălceşti reconstituie istoricul casei din mahalaua Boteanu din Bucureşti, ridicată în 1819 de pitarul Barbu, tatăl lui N. Bălcescu, casă care se afla pe traseul de azi al bulevardului ce poartă numele luptătorului revoluţionar şi în care acesta şi-a petrecut anii copilăriei. Datele catagrafiilor din 1831, 1833 şi 1838 completează informaţiile cunoscute asupra situaţiei materiale a Zincăi Bălcescu şi a familiei sale, iar cele 10 documente inedite din anii 1824—1840, precum şi cele 10 planşe care însoţesc articolul sporesc valoarea documentară a acestuia (*Casa Bălcescu din mahalaua Boteanu din Bucureşti*). Nicolae Voicu aduce *Cîteva precizări cu privire la biserica de lemn de la Gîlţofani*, aşezată pe moşia lui Costache şi Sevastiţei, fratele şi sora lui N. Bălcescu, care în 1865 adaugă un pridvor de zid vechii biserici. N. Crăsnaru publică *Cinci scrisori de la Zoe Bălcescu-Mandrea*, una din fiicele lui Barbu Bălcescu, fratele mai mic al lui N. Bălcescu, căsătorită cu N. Mandrea, care aduc amănunte noi asupra urmaşilor lui Bălcescu. La rubrica *Evocări*, Tea Crăsnaru-Mandrea, Gabriel şi Alexandru Culcer, I. Dumitrescu-Borşa, Zoe N. Mandrea, Cornelia Pilat şi N. Vătămanu prezintă date mai puţin cunoscute asupra lui Barbu Bălcescu, doctorul Dumitru D. Culcer (1850—1927), ginerele acestuia, Sevastiţa Bălcescu, popa Dima Zugravul, străbunicul lui N. Bălcescu, şi, în sfîrşit, asupra doctorului Apostol Arsache (1789—1874), căsătorit cu Ana Darvari, vară a Zincăi Bălcescu.

Altă categorie de articole cuprinse în acest volum se referă la o serie de personalităţi progresiste aparţinînd generaţiei de la 1848. Alexandru Culcer prezintă cîteva momente din activitatea lui Alexandru Buda, deputat român în dieta de la Debreţin, legate de încercarea de alianţă a românilor şi ungurilor, din 1849, la care participă şi N. Bălcescu (*Un revoluţionar transilvănean în relaţii cu Bălcescu — Alexandru Buda*). G. D. Florescu evocă figura lui Dimitrie G. Florescu, refugiat la Paris în 1851, în urma înfrîngerii revoluţiei de la 1848, autorul cunoscutei romanţe „Steluţa" — *cînt al dorului de patrie (1853)*, pe versuri de V. Alecsandri. Atenţia lui N. I. Simache se îndreaptă asupra lui *C. T. Grigorescu — un revoluţionar piteştean pe malurile Prahovei, 1824—1903*, autorul stăruind îndeosebi asupra activităţii acestuia, desfăşurată la Ploieşti, în legătură cu unirea ţărilor române şi evenimentele politice din 1869 şi 1870. Date biografice asupra fraţilor Alexandru şi George Creţescu, participanţi la revoluţia de la 1848 din Ţara Românească, prezintă M. G. Stephănescu, care înfăţişează în acelaşi timp un „pahar de frăţie", dăruit — după opinia autorului — de N. Bălcescu lui George Creţescu (*O familie de revoluţionari şi un pahar de frăţie*). Contribuţii documentare originale privind activitatea şi ascendenţa lui Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Ion (Niţă) Magheru, Gheorghe Magheru şi Cezar Bolliac publică,

www.dacoromanica.ro

în volumul pe care-l prezentăm, Petre Costinescu, George Potra și Mircea Stoia.

În același volum apare postum un fragment din lucrarea lui Dragoș Sterian, *Tabăra de la Rîureni*, denumită și „Cîmpul lui Traian", de lîngă Rîmnicul Vîlcea, loc în care, într-o atmosferă de însuflețit elan popular, generalul Gh. Magheru încearcă să organizeze o rezistență armată împotriva armatelor turcești ale lui Fuad Efendi și celor rusești, care se pregăteau să intre în țară pentru înăbușirea ultimului focar al revoluției de la 1848.

În sfîrșit, un ultim grup de articole are ca temă reflectarea ideilor de la 1848 în deceniile următoare ale veacului al XIX-lea. În această direcție Keith Hitchins publică un interesant manifest-document al românilor transilvăneni, care, protestînd împotriva încorporării Transilvaniei la regatul Ungariei, cheamă la o nouă adunare la Blaj, la fel ca în 1848 (*Rumanian opposition to the Austro-Hungarian compromise of 1867*). Analizînd acțiunile reformatoare inițiate de Al. I. Cuza și principalii săi colaboratori, participanți la revoluția de la 1848, Al. Smochină ajunge la concluzia „că reformele din timpul lui Cuza Vodă au oglindit ideile anului 1848, pe care au căutat să le împlinească în noile condiții" (p. 183). (*Ideile lui '48 în reformele lui Cuza*). Ocupîndu-se de *Cenzura în Țara Românească după revoluția din 1848*, Cocneliu Dima-Drăgan subliniază faptul că lucrările revoluționare au continuat să circule în țările române, în ciuda măsurilor opresive luate de autorități.

În același volum, Gh. Comănescu prezintă cinci documente inedite din secolul al XIX-lea, referitoare la moșnenii din Corbi-Argeș. Menționăm inițiativa de a se publica un indice general al întregului volum (întocmit de Constanța Nestorescu și Nicolae Voicu), precum și un *Indice de documente* la sfîrșitul lucrării, care facilitează astfel posibilitățile de informare asupra materialelor de arhivă reproduse separat sau în anexa studiilor de către diferiți autori. Totodată semnalăm faptul că cele trei documente din veacul al XVII-lea, publicate de Petre Costinescu (7115(1607), 7124 (1616) aprilie 3 și 7130 (1622) aprilie 26, p.271—273), au fost publicate după originale slave în colecția *Documente privind istoria României*, B, XVII—1, p. 274—275, vol. 3, p. 10—11, vol. 4, p. 109—111. Unele documente în limbi străine publicate în volum au fost traduse (cf. p. 29—30, 34—36), iar altele nu (cf. p. 109—110 etc.), În sfîrșit, observăm că titlurile din *Sumar* nu corespund întotdeauna cu cele ale articolelor (cf. pozițiile a IV-a și a IX-a) și totodată faptul că lipsește o listă a figurilor, ceea ce face ca unele portrete, care nu au explicații, să nu poată fi identificate de cititor (cf. p. 87).

În afara acestor mărunte observații, cel dintîi volum de studii și documente publicate de Muzeul Bălcescu se prezintă ca o lucrare de laborioasă creație, prin valoarea și diversitatea materialelor cuprinse constituind o contribuție prețioasă la cunoașterea multor aspecte, unele de-a dreptul inedite, ale vieții și activității marelui patriot și istoric român Nicolae Bălcescu.

C. Rezachevici

File din istoricul fabricii de celuloză și hîrtie „Letea" Bacău, de D. Berlescu, C. Botez, I. Saizu, Bacău, 1969, 285 p.

Lucrările de istorie locală, sporadice în trecut, au devenit tot mai numeroase în anii noștri. Istoricii, economiștii, sociologii manifestă interes pentru acest gen de lucrări, deoarece istoria unor mari întreprinderi, a unor complexe industriale reflectă în microtrăsături specifice caracteristici ale dezvoltării de ansamblu.

Întocmirea unor astfel de lucrări monografice nu este ușor de realizat, din cauza complexității problemelor ce trebuie cunoscute — istorie politică, economică, socială, istoria tehnicii, a științei, probleme de organizarea producției etc. Socotim, ținînd seama de cele menționate, că apariția lucrării monografice asupra întreprinderii de celuloză și hîrtie „Letea" din Bacău constituie o contribuție valoroasă în ansamblul preocu-

www.dacoromanica.ro

părilor istoricilor și economiștilor din ultimii ani.

În structura sa lucrarea cuprinde șase capitole, primele cinci tratînd, după o succintă prezentare a primelor începuturi ale fabricării hîrtiei în România, istoria fabricii „Letea" de la înființarea sa la 1881 și pînă în zilele noastre. Ultimul capitol tratează locul și importanța întreprinderii „Letea" în cadrul dezvoltării orașului Bacău, reflectîndu-se profundele transformări intervenite în anii construcției și edificării economiei socialiste.

Orientarea autorilor în acordarea unei importanțe mai mari dezvoltării fabricii în anii socialismului vine să confirme procesul complex care a avut loc în industria României, în transformarea unităților industriale din întreprinderi capitaliste în puternice unități socialiste. Urmărirea acestui proces pe exemplul fabricii „Letea", concluziile pe care le desprind autorii au valoare practică și reflectă în același timp modul interesant cum istoricii care se ocupă de trecut sînt ancorați puternic în contemporaneitate.

Merită subliniată în mod deosebit conlucrarea autorilor lucrării cu conducerea întreprinderii, care, realizată corespunzător, mai ales sub aspectele istoriei tehnicii sau a organizării producției, a problemelor de rentabilitate, preț de cost etc., dă lucrării caracterul de profunzime, de analiză sistematică, ceea ce va contribui la perfecționarea procesului producției industriale.

Data fondării întreprinderii „Letea", ianuarie 1881, este cuprinsă într-o perioadă semnificativă pentru începuturile dezvoltării industriei mașiniste în România. Cum se știe, obținerea independenței de stat a impulsionat dezvoltarea capitalismului în țara noastră, a amplificat preocupările în vederea punerii în valoare a bogățiilor solului și subsolului și crearea unei industrii naționale. Acestea cu atît mai mult cu cît — după încheierea convenției cu Austro-Ungaria la 1875 — se crease o primejdie pentru industria în dezvoltare a României, deoarece piața românească devenise deschisă produselor industriale austriece. Burghezia, promovînd politica protecționistă, milita pentru înființarea de întreprinderi industriale care să se bucure de avantajele puse la dispoziție de statul român.

Înfruntînd greutăți la început, „Letea" se va dezvolta vertiginos mai ales după 1887 cînd s-a bucurat de avantajele primei legi generale de încurajare a industriei naționale. La aceasta a contribuit și faptul că fabrica a fost dotată cu cele mai noi și mai perfecționate mașini ale timpului. Începînd cu anul 1902, „Letea" a fo t complet înzestrată cu utilaje pentru prepararea celulozei, a pastei mecanice și a hîrtiei. Dezvoltarea întreprinderii este ilustrată și de puternica creștere a numărului de muncitori, numai în trei decenii — pînă la primul război mondial — numărul muncitorilor crescînd de la 38 în 1884 la 719 în anul 1914.

Aproape de la începuturile sale, calitateia hîrtiei produsă la „Letea" a devenit apreciată nu numai în țară, dar și peste hotare. Astfel, la 1900, în cadrul produselor prezentate la Expoziția internațională de la Paris, a fost remarcată calitatea hîrtiei fabricate la „Letea".

În perioada interbelică, „Letea" cunoaște o însemnată dezvoltare. Acest lucru s-a datorat, mai ales pînă la criza economică dintre 1929 și 1933, sprijinului financiar primit din partea băncii Marmorosch-Blank et Co, precum și faptului că „Letea" a intrat în grupul industriilor finanțate de Societatea Națională de credit industrial, cu urmări favorabile asupra procesului de producție, îndeosebi asupra creșterii investițiilor în instalații. La ieșirea din criză, investițiile realizate din perioada anterioară au creat posibilitatea ridicării producției și păstrării întreprinderii pe prim plan în ramura industriei hîrtiei și celulozei. Protecționismul industrial din perioada 1934—1940 și creșterea consumului au determinat o perioadă de avînt pentru afacerile fabricii. Astfel, producția de hîrtie crește de la 13 194 tone în 1934 la 18 225 tone în 1938, cea de celuloză de la 8 371 tone la 10 320 tone în aceeași perioadă. Prosperitatea întreprinderii se explică și prin faptul că activitatea ei se baza pe capital românesc (după 1935 apar cîțiva capitaliști străini). Din listă principalilor acționari reținem, pentru anul 1938, în ordinea numărului de

www.dacoromanica.ro

acțiuni: Academia Română — 31 544 acțiuni, C. I. C. Brătianu — 10 831 acțiuni, Banca Românească.— 8 000 acțiuni, regele Carol al II-lea — 5 196 acțiuni și Banca de credit român — 1 152 acțiuni.

Atunci cînd a luat ființă fabrica „Letea", mișcarea muncitorească era încă la începuturile sale. Folosind materiale edite și inedite, autorii demonstrează că muncitorii de la „Letea" n-au rămas străini de mișcarea muncitorească. Revendicările lor economice s-au îmbinat treptat cu cele politice, lupta muncitorilor de la „Letea" s-a integrat organic în lupta muncitorilor din întreaga țară împotriva exploatării capitaliste. Așa cum rezultă din lucrare, acțiunile muncitorilor de la „Letea' s-au desfășurat mai organizat și cu mai bune rezultate după crearea Partidului Comunist Român. Elocvent, sub acest aspect, este capitolul al III-lea al lucrării, destinat luptei muncitorilor împotriva exploatării și pentru dreptate socială. Pe bună dreptate se subliniază că în focul luptelor purtate, muncitorii de la „Letea" s-au pregătit pentru marele act al eliberării de la 23 August 1944, la care au participat cu hotărire și elan.

Capitolul al IV-lea se ocupă de situația întreprinderii în perioada de refacere după război și pînă la înfăptuirea actului naționalizării din 11 iunie 1948. Înfruntînd greutăți deosebit de grele, s-a ajuns ca prin eforturi uriașe producția să se refacă, astfel încît la finele anului 1947 nivelul producției să ajungă la 94% din nivelul producției anului 1938.

După actul naționalizării și o dată cu trecerea la înfăptuirea vastului program de așezare a întregii economii pe baza producției moderne, în vechea fabrică „Letea", la fel ca în alte întreprinderi, au fost cunoscute mari transformări înnoitoare. De la început s-a impus o nouă organizare și gospodărire a utilajelor și fondurilor, ținerea unei evidențe clare în domeniul financiar, introducerea unei noi discipline în cheltuirea mijloacelor materiale și bănești, calcularea prețului de cost și a beneficiilor reale. Tuturor acestor probleme le răspunde interesantul capitol al V-lea care tratează evoluția întreprinderii în anii construirii socialismului și a dezvoltării multilaterale a economiei naționale.

După ilustrarea dezvoltării bazei tehnico-materiale a fabricii, a înzestrării ei cu utilaj modern, după prezentarea unor date asupra fluxului tehnologic, sînt prezentate pe larg probleme legate de forța de muncă, dinamica, calificarea și utilizarea ei.

Statisticile prezentate arată că analizînd dinamica numărului mediu scriptic pe total salariați și muncitori, observăm că în perioada 1947—1968 s-a realizat un salt cantitativ de 81,4% la salariați și respectiv 121% la muncitori. Datele arată că s-a dat prioritate creșterii numărului de muncitori și că s-au luat măsuri pentru sporirea numărului de ingineri și tehnicieni. Dacă în 1949 la un inginer și tehnician reveneau 24 de muncitori, în 1968 reveneau numai 18 muncitori.

Paragraful care se referă la retribuirea muncii contrapune . chimbările calitative survenite în situația materială a muncitorilor situației lor grele din perioada capitalismului.

Dezvoltarea vertiginoasă a întreprinderii „Letea" în anii socialismului a avut o influență deosebită asupra întregii ramuri a industriei de hîrtie din țara noastră, pentru acoperirea necesităților tot mai mari, aportul „Letei" fiind sub aspectul calității produselor furnizate deseori apreciat atît în țară, cît și peste hotare.

Ilie Puia

CONSTANTIN ȘERBAN, *Constantin Brîncoveanu*, București, Edit. tineretului, 1969, 205 p. + 16 pl.

Apariția în colecția „Oameni de seamă" a acestei monografii pune la dispoziția publicului cititor o carte folositoare, întocmită cu grijă și accesibilă maselor prin stilul clar, atrăgător, în care este scrisă. Deși lucrarea apare într-o editură preocupată să răspîndească știința în rîndurile tineretului, deci are un caracter de popularizare, autorul nu se abate nici o clipă de la rigoarea formelor de cercetare științifică, prezentînd o operă

www.dacoromanica.ro

bazată pe cunoașterea profundă și aproape exhaustivă a izvoarelor și pe cele mai de seamă lucrări de specialitate privind epoca și personalitatea lui Constantin Brîncoveanu. Constantin Șerban a știut să îmbine echilibrat cerințele unei lucrări de popularizare cu exigențele cercetării științifice, dîndu-ne astfel o carte care nu este utilă numai maselor largi de cititori, ci și cercetătorilor de specialitate.

Monografia *Constantin Brîncoveanu* cuprinde întreaga viață a marelui domn al Țării Românești, începînd cu o scurtă incursiune în trecutul familiei Brîncoveanu și terminînd cu reflectarea în eposul popular a sfîrșitului tragic al acestui adevărat martir al poporului român. Cartea este împărțită în șaptesprezece capitole, primele șaisprezece fiind destinate fie unor perioade din viața domnitorului, fie unor aspecte mari ale activității sale politice și diplomatice, iar cel de-al șaptesprezecelea, intitulat *Pildă peste veacuri*, conturării personalității și activității sale culturale. Deși titlurile date acestor capitole sînt de cele mai multe ori destul de sugestive, totuși ele corespund mai mult tendințelor de popularizare decît nevoilor de expunere științifică și prezența lor nu era neapărat necesară. În schimb, *Notița bibliografică* de la sfîrșit și *Glosarul* de cuvinte de mult ieșite din uz sînt de real folos cititorilor.

Autorul își axează studiul pe prezentarea lui Constantin Brîncoveanu mai ales ca om și ca diplomat, dînd astfel extindere mai mult aspectelor vieții sale de familie și în primul rînd politicii sale externe. Ni se pare insuficientă preocuparea de a reda mai bine conturată situația internă economică, socială și politică a epocii lui Brîncoveanu. E drept că elementele din aceste domenii nu lipsesc în lucrare, dar ele nu sînt prezentate sistematic, în cadrul unei economii a lucrării ce-și propune să-l prezinte pe domnitorul muntean în toată complexitatea personalității sale, ci risipite pe tot parcursul cărții, urmărind mai mult să dea culoare expunerii și să facă lectura mai atrăgătoare, decît să dea o imagine de ansamblu, puternic conturată, a acestei epoci. De aici rezultă și unele greutăți în explicarea și în înțelegerea unor aspecte de loc neglijabile : astfel, uriașele averi ale lui Brîncoveanu, în țară și peste hotare, nu au fost în totalitate moștenite, nici nu sînt rodul normal al sporirii a ceea ce el moștenise și nu pot fi explicate decît prin fiscalitatea excesivă ce nu a servit numai pentru a satisface cererile mereu crescînde în bani ale turcilor, ci și pentru mărirea continuă a averii sale. Desigur, dorința de a pune mîna pe aceste bogății i-a împins și mai mult pe turci să-l mazilească și să-l execute ca pe un trădător față de Poartă. Dar Brîncoveanu a plătit cu viața nu vina de a fi fost bogat, ci politica sa externă ce urmărea menținerea existenței statale a Țării Românești, într-o vreme de grea cumpănă. Martiriul și uciderea pentru acapararea averilor sale ar fi făcut din domnul muntean un personaj odios, pe cînd plata cu prețul vieții a unei politici de 25 de ani în slujba intereselor țării ni-l înfățișează pe Brîncoveanu în adevărata sa lumină.

Autorul reușește să prezinte cu claritate principalele episoade ale unei domnii situate într-o perioadă extrem de complexă și cu totul nouă în istoria politică și militară a sud-estului european, în care multiseculara dominație a imperiului sultanilor începe să se clatine, deschizînd seria îndelungatului șir de războaie cu bătrînul imperiu habsburgic și cu tînărul imperiu moscovit. Ca urmare, poziția internațională a țărilor române se schimbă brusc. Aflate la punctul de întîlnire al intereselor celor trei mari puteri vecine, țările române încep să preocupe cabinetele europene. Pentru domnii români aceasta însemna o nouă orientare în modul de a guverna și în politica externă. Autorul reușește să redea întregul efort depus de Constantin Brîncoveanu în încercarea sa de a menține întreagă existența politică și teritorială a țării sale în fața acțiunilor expansioniste ale marilor puteri vecine. Aceasta este unul din meritele deosebite ale monografiei lui Constantin Șerban. Nu sîntem însă de acord cu prezentarea politicii domnului muntean ca rezultat al manevrelor întreprinse de Cantacuzini. Brîncoveanu, înrudit cu Cantacuzinii, a fost ajutat și sprijinit de aceștia în ocuparea domniei, în lupta dusă de el contra agăi Cons-

www.dacoromanica.ro

tantin Bălăceanu, precum și în orientarea pe care domnul muntean a căutat s-o dea politicii externe a Țării Românești. Dar Constantin Brîncoveanu și-a urmărit tot timpul propriul program politic, care, către sfîrșitul domniei, ajunge în opoziție vădită cu cel al Cantacuzinilor și din acest punct de vedere autorul are dreptate arătînd contribuția pe care au avut-o aceștia la mazilirea și chiar la moartea domnului muntean.

Privită în ansamblu, din punct de vedere educativ, monografia *Constantin Brîncoveanu* este o carte bună, care trezește interesul cititorului pentru cunoașterea unei perioade zbuciumate și interesante a trecutului patriei noastre. Profesorii de istorie pot găsi aici numeroase pasaje pe care să le folosească drept material didactic la clase.

Epuizarea în scurt timp a întregului tiraj al ediției de față și intenția autorului de a scoate o nouă ediție pare să indice o oarecare predilecție a publicului cititor pentru acest gen de lucrări cu aspect de istorie romanțată.

Traian Ionescu

*** *Documente privind revoluția de la 1848 în Oltenia*, volum întocmit de Ileana Petrescu, Edit. Academiei, 1969, 314 p.

Eveniment crucial în istoria poporului nostru, revoluția de la 1848 a lăsat în izvoarele epocii o multitudine de urme. În ciuda faptului că printr-o activitate stăruitoare desfășurată într-un lung răstimp au fost depistate și editate numeroase informații care atestă ipostazele diferite ale fenomenului revoluționar, sursele documentare ce pot arunca noi lumini nu sînt încă pe deplin exploatate și epuizate. Acest lucru ne este dovedit de recentul volum de informații ce ilustrează aspecte ale desfășurării revoluției pașoptiste în una dintre cele mai importante părți ale Țării Românești, anume în Oltenia.

Inițiativa Ileanei Petrescu de a depista și insera într-o colecție specială noile documente descoperite în această parte a țării este demnă de toată lauda. Recentul volum publicat are meritul nu numai de a amplifica patrimoniul de informație edită, ci și de a stimula noi investigații de acest gen îndeosebi pe plan regional, căci numai detectarea și publicarea numeroaselor surse locale vor permite o mai largă aprofundare și o mai temeinică fundamentare a unor trăsături sociale și naționale ale revoluției române de la 1848.

Colecția cuprinde un număr de 284 de documente aflate pînă de curînd în stare inedită, expuse în ordine cronologică. Unele dintre acestea sînt însoțite de anexe extrem de prețioase, ce aruncă lumini mai cuprinzătoare asupra contextului în care se desfășoară episoade locale ale revoluției, mai puțin cunoscute. Confruntată cu întreaga documentație deja editată referitoare la anul revoluționar 1848—1849 în țările române, noua colecție aduce un notabil spor de informație.

Noul material contribuie la înțelegerea complexității fenomenelor revoluționare petrecute îndeosebi în Oltenia, provincie ce dobîndește o importanță deosebită în cadrul general al evenimentelor de la 1848.

Un prim grup de informații, care amplifică sursele existente și permite interpretarea într-o viziune mai clară a unor aspecte sociale ale revoluției, se referă la problema agrară.

Deși restrînse ca număr, cele cîteva documente din aceasta categorie facilitează o mai bună înțelegere a împrejurărilor social-politice în care s-a încercat aplicarea principiilor sociale ale programului revoluționar. Sub acest unghi de vedere este de menționat că noua documentație permite o mai precisă delimitare a poziției guvernului provizoriu față de țărănime, în funcție de unele evenimente interne și externe. Pline de interes și de un real folos pentru explicarea condițiilor complexe din timpul revoluției și, în funcție de acestea, a atitudinii oscilante a unor conducători sînt acele documente ce evocă încercarea de soluționare a celei mai importante

www.dacoromanica.ro

chestiuni a revoluției prin intermediul Comisiei proprietății.

Noi documente cuprinse în aceeași colecție sînt de asemenea de un mare folos pentru cunoașterea unor împrejurări concrete în care s-a desfășurat acțiunea de organizare a formațiunilor de apărare ale revoluției. Informațiile introduse de Ileana Petrescu în circuitul științific sînt de natură să contribuie la precizarea unor inițiative locale. întreprinse în Oltenia, în vederea recrutării unor efective cît mai numeroase de voluntari în formațiunile de apărare. În lumina noilor date și a celor deja publicate se relevă mai cuprinzător tenacitatea și insistența unor fruntași ai revoluției, trăsături sub semnul cărora s-a desfășurat campania de transformare a întregii Oltenii într-o puternică bază de apărare a noului regim împotriva uneltirilor reacționare interne și externe.

Ceea ce socotim a fi însă contribuția specială a acestei lucrări sînt documentele care oglindesc două laturi fundamentale ale revoluției, atestînd rădăcinile ei profunde în solul social-politic românesc. Ne referim, pe de o parte, la informațiile deosebit de semnificative care scot mai pregnant în evidență lupta țărănimii pentru apărarea revoluției și implicit a programului ei agrar, iar pe de alta la acele știri ce atestă rolul decisiv al factorului extern — invazia și ocupația militară — în înăbușirea revoluției române de la 1848.

În ce privește prima chestiune, informația din colecția Ileanei Petrescu permite conturarea unor concluzii mai ferme cu privire la lupta țărănimii pentru apărarea revoluției. Cum rezultă și din acest volum, țărănimea s-a opus cu hotărîre la restaurarea regimului regulamentar și pe alocuri a continuat pînă în vara anului 1849 să se călăuzească după principiile revoluționare.

Rolul decisiv al forțelor străine de intervenție în înăbușirea revoluției, desprins și din sursele existente și subliniat în ultimul timp în unele lucrări apărute, este atestat de noile informații publicate de Ileana Petrescu. Pe temeiul documentelor din arhivele Olteniei se demonstrează, astfel, că înăbușirea revoluției s-a efectuat în timp, în urma unor eforturi insistente depuse de forțele de ocupație ale Porții și Rusiei țariste. Numai ca urmare a unor acțiuni represive desfășurate de ocupanți în numeroase localități ale Olteniei s-a putut restaura ordinea regulamentară cu privilegiile ei feudale.

În această sumară expunere n-am menționat decît acele chestiuni esențiale ale revoluției care în această colecție își găsesc o întregire sau o revelare în contururi mai precise. Socotim însă că nu putem încheia fără a aminti că volumul prezentat mai luminează și alte aspecte particulare ale revoluției în Oltenia, importante și ele în determinarea amplitudinii desfășurărilor revoluționare din această parte a țării. Menționăm, de asemenea, că colecția este precedată de un amplu studiu introductiv, în care autoarea abordează și tratează în lumina acestei documentații o serie de chestiuni sociale și naționale ale revoluției, în contextul caracteristicilor lor provinciale. Privit în ansamblu, acest studiu se adaugă celor mai izbutite contribuții recente. Indicele analitic cu care se încheie volumul se dovedește și el un instrument util în orientarea cititorului și în detectarea rapidă a informației.

Socotim, în încheiere, că acest volum este o contribuție documentară de o mare utilitate. Printr-o activitate migăloasă de descifrare a unor texte greu accesibile, de transcriere și de colaționare, Ileana Petrescu aduce un real serviciu istoriografiei noastre. Colecția d-sale scutește pe mulți dintre noi de eforturile implicate de consultarea unor texte dificile, chiar și pentru reputați specialiști în materie de scriere chirilică.

Apostol Stan

www.dacoromanica.ro

ISTORIA UNIVERSALĂ

PAUL GOGEANU, *Dunărea în relaţiile internaţionale*, Edit. politică, Bucureşti, 1970, 336 p.

Lucrarea pe care o prezentăm a fost concepută de autor ca o sinteză a rolului pe care Dunărea l-a jucat în relaţiile internaţionale europene din cele mai vechi timpuri pînă în vremea noastră. Ea constituie rezultatul unei activităţi laborioase de cercetare a vastei literaturi care s-a scris pînă în prezent despre această problemă, ca şi a colecţiilor de documente respective. Trebuie menţionat de asemenea faptul că prezentarea rolului internaţional al Dunării este făcută de autor în strînsă legătură cu influenţa şi repercusiunile pe care acesta le-a avut asupra poporului şi ţării noastre, riverană pe cea mai însemnată porţiune navigabilă a acestui fluviu. În prima parte a lucrării autorul face o scurtă prezentare a rolului jucat de Dunăre în relaţiile politice dintre state în orînduirile sclavagistă şi feudală, precizînd că în acele vremuri Dunărea avea mai ales o însemnătate strategică, ceea ce explică tendinţa diferitelor state care s-au dezvoltat în decursul secolelor în această parte a Europei de a stăpîni ambele maluri ale sale.

O dată cu epoca modernă şi în special începînd cu deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea, ca urmare a apariţiei vaselor mari cu aburi şi a intrării principatelor în circuitul economic european după pacea de la Adrianopol din 1829, Dunărea capătă în primul rînd o importanţă economică, de unde tendinţa diferitelor puteri europene, riverane sau neriverane, de a obţine prin diverse tratate încheiate între ele avantaje economice şi de navigaţie pe fluviu. Cea mai mare parte a lucrării autorul o consacră tocmai prezentării rolului jucat de Dunăre în relaţiile politice dintre marile puteri europene în secolele XIX şi XX.

Urmărind schimbările intervenite în secolul trecut în regimul politic al Dunării în urma unor tratate internaţionale ca cele din 1856, 1878 sau 1883, autorul ţine să precizeze că în acea epocă „reglementarea problemelor legate de navigaţia pe Dunăre se făcea în funcţie de situaţia internaţională, conjuctura existentă şi raportul de forţe intervenit într-un moment dat între marile puteri" (p. 65).

În tratatele internaţionale încheiate în secolele XIX sau XX (ca cel de la Paris din 1921), deşi acestea priveau şi sectorul românesc al Dunării, marile puteri europene, deţinînd supremaţia, au ignorat şi încălcat deseori principiile de drept internaţional, ştirbind drepturile legitime ale poporului nostru, ca şi pe cele ale altor state riverane mai mici.

Faţă de aceste încălcări ale suveranităţii noastre naţionale, opinia publică românească, guvernul şi cei mai de seamă oameni politici ai vremii au protestat întotdeauna energic. Spre deosebire de marile puteri, guvernul român s-a situat întotdeauna, la tratativele internaţionale privind navigaţia pe Dunăre la care a participat, pe un punct de vedere rezonabil, constructiv, care ţinea seamă atît de interesele statelor riverane, cît şi de cele ale Europei, avînd la bază principiile care guvernează regimul fluviilor internaţionale.

În ultima parte a lucrării autorul tratează problema Dunării în dezbaterile conferinţelor internaţionale de după al doilea război mondial, cînd datorită situaţiei internaţionale cu totul schimbate, s-a reuşit, în urma conferinţei de la Belgrad din august 1948, să se adopte un statut de navigaţie, care ţinea seama atît de interesele generale ale navigaţiei pe fluviu, cît şi de interesele naţionale ale statelor riverane, punîndu-se totodată capăt amestecului marilor puteri neriverane în problema Dunării.

Lucrarea se încheie cu textul convenţiei despre regimul navigaţiei pe Dunăre încheiat la 18 august 1948 la Belgrad, în vigoare şi astăzi. Ea prezintă, de asemenea, o bibliografie a problemei şi un indice. Înscriindu-se pe linia preocupărilor autorului, care,

www.dacoromanica.ro

într-o carte apărută cu cîţiva ani în urmă, a urmărit rolul internaţional jucat de strîmtorile Mării Negre de-a lungul istoriei, lucrarea are în primul rînd meritul că priveşte rolul internaţional al Dunării din punctul de vedere românesc, relevînd importanţa acestuia pentru poporul şi ţara noastră.

Valeriu Stan

GEORGES DUBY, ROBERT MANDROU, *Histoire de la civilisation française*, tome I-II, Paris, Librairie Armand Colin, 1969, 349 < —351 > p. (I) ; 379 p. (II)

Cunoscuţii istorici francezi Georges Duby, profesor la facultatea de litere Aix-en-Provence, şi Robert Mandrou, director de studii la L'Ecole pratique des hautes études, prezintă în cele două volume ale cărţii lor o sinteză a istoriei civilizaţiei franceze, plasată din punct de vedere cronologic în al doilea mileniu al erei noastre, adică din secolul al X-lea pînă în zilele noastre. Cartea se întemeiază pe un foarte bogat material informativ, putînd fi considerată şi ca un vast inventar al realizărilor unui mileniu de istorie franceză. Găsim inserate în paginile cărţii toate sectoarele de activitate în care s-a exprimat, timp de aproximativ 1000 de ani, societatea de pe teritoriul Franţei de astăzi. Autorii întreprind în sinteza lor o extrem de interesantă şi instructivă călătorie în timp şi, alături de considerente şi puncte de vedere de ordin mai general, oferă lectorului unele analize de detaliu asupra unor obiecte sau fapte de civilizaţie caracterizate prin semnificaţii de o natură mai deosebită.

G. Duby şi R. Mandrou se ocupă pe larg de nivelul de viaţă al diferitelor clase şi categorii din societatea franceză de-a lungul vremii, oprindu-se adeseori, cu precădere, asupra a ceea ce numesc ei „clasele laborioase" : ţărănimea aservită din evul mediul, micii fermieri ai timpurilor moderne, sărăcimea oraşelor feudale, proletariatul industrial din marile aglomerări urbane ale epocii noastre. Ni se înfăţişează o serie de date asupra stării lor materiale, asupra nivelului cunoştinţelor şi gradului de instruire, asupra ambianţei sociale în care au trăit şi trăiesc aceste categorii formînd masa populaţiei franceze, asupra mentalităţii lor care reflectă anumite condiţii social-economice.

Considerente interesante sînt făcute şi asupra burgheziei franceze. Această clasă apare, nu numai în timpuri mai îndepărtate, ci şi în vremuri mai apropiate, ca depunînd eforturi stăruitoare pentru a-şi depăşi condiţia luînd ca model clasa nobiliară. Acest efort de a ieşi din propria condiţie socială este de altfel un fenomen caracteristic nu numai burgheziei franceze, ci şi altor burghezii din diferitele ţări europene. Autorii subliniază vocaţia administrativă pe care o manifestau pături importante ale burgheziei franceze, ce căutau în funcţiile publice soluţii atît de ordin material, cît şi de ordin social. O anumită prudenţă uneori chiar foarte pronunţată îndepărta elementele burgheziei de la activităţile comerciale şi industriale, activităţi care presupuneau asumarea unor riscuri considerabile.

Istoria tehnicii ocupă de asemenea un loc important în cartea celor doi istorici. Tehnicilor ţărăneşti rudimentare din evul mediu îndepărtat, tehnicilor meşteşugurilor urbane din oraşul feudal, apoi transformărilor aduse treptat acestor tehnici de către ştiinţa modernă şi revoluţia industrială de la finele secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale celui următor, mutaţiilor extraordinare impuse tehnicii secolului nostru ca urmare a revoluţiei tehnico-ştiinţifice la care sîntem martori cu toţii le-au fost afectate numeroase pagini. Autorii se opresc asupra realizărilor mai semnificative din domeniul matematicilor, fizicii, chimiei, medicinei etc., precum şi asupra aplicărilor acestora în diferitele sectoare ale activităţii umane. Ni se relevă de asemenea şi unele implicaţii mai semnificative care se vădesc pe plan social şi al modului de gîndire ca urmare a dezvoltării ştiinţelor pozitive şi a diferitelor discipline cu caracter

www.dacoromanica.ro

tehnic. Autorii caută să ne înfățișeze și un istoric al viziunii despre lume pe care și-o formează societatea în anumite etape ale evoluției sale, viziune care în fond reflectă gradul mai ridicat sau mai scăzut al cunoștințelor. De pildă, alta era viziunea despre lume înainte de expedițiile lui Columb și alta este viziunea de astăzi după expedițiile în cosmos.

Un loc aparte îl ocupă în carte marile curente de gîndire care au traversat și traversează societatea franceză de-a lungul secolelor, curente de gîndire răspîndite de altfel în toată societatea umană. Scolasticismul medieval, elanul eliberator al gînditorilor Renașterii, raționalismul cartesian, luminismul din secolul al XVIII-lea, pozitivismul de la mijlocul secolului trecut, curentele de gîndire din veacul nostru oglindind adînci contradicții, conceptele materialismului istoric sînt principalele domenii ale istoriei filozofiei asupra cărora s-au oprit autorii.

Semnalăm de asemenea locul acordat în carte istoriei culturii și artei. Liniile directoare de dezvoltare a literaturii franceze din evul mediu timpuriu pînă în zilele noastre, plasarea în contextul istoric a marilor curente literare cum au fost clasicismul, romantismul, realismul, materialismul, sînt tot atîtea elemente de istorie literară care reține atenția lectorului datorită pertinenței observațiilor. În această privință, notăm efortul autorilor de reabilitare a operelor literare ca izvoare istorice, care, în ce privește reconstituirea modului de a gîndi al oamenilor, reconstituirea viziunii lor despre lume, acel *Weltanschaung*, pot fi considerate ca izvoare de prim ordin. Astfel, este subliniată sagacitatea și în același timp plasticitatea observațiilor pe care le fac asupra societății vremii lor un Montaigne, un Rabelais sau un Balzac, ca să nu mai vorbim de Camus, cu extraordinarele sale analize asupra contorsiunilor unora din tipurile de oameni contemporani.

Artele plastice, care în multe din manifestările lor se împletesc cu marile curente literare, preocupă într-o largă măsură pe cei doi autori. Ei înfățișează liniile mari de dezvoltare a arhitecturii, picturii și sculpturii în Franța, subliniind mesajul pe care unele din operele de artă mai importante căutau să-l lase societății din vremea creării lor. Tot în legătură cu arta sau, mai precis vorbind, cu arhitectura, este de relevat atenția care se dă istoriei urbanismului în Franța, urbanism ce poate fi considerat ca unul din factorii importanți ai definirii gradului de civilizație al unei societăți.

Pentru a încheia, considerăm cartea *Istoria civilizației franceze* ca un bilanț al cercetărilor făcute în acest domeniu în acești din urmă ani aflați sub semnul conceptului de *istorie globală* și, în același timp, menționăm ampla problematică sugerată de autori pentru noi investigații și studii ale fenomenelor de civilizație din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat.

S. Columbeanu

MATTHEW ANDERSON, *L'Europe au XVIIIe siècle*, Paris. Sirey, 1968, 377 p.

În șirul destul de bogat de lucrări consacrate istoriei statelor europene în secolul al XVIII-lea, sinteza profesorului Matthew Anderson, de la London School of Economics, se înscrie cu autoritate datorită unei serii întregi de elemente pe care autorul le introduce în interpretarea unei importante epoci,

În primul rînd, datorită faptului că lucrarea de față se prezintă ca o istorie a Europei, întrevăzută ca o arie geografică în care popoarele s-au aflat în strînse legături economice, politice, culturale, însuși jocul alianțelor și al conflictelor marcînd cu evidență măsura în care viața fiecărui stat a depins de politica țărilor vecine sau a marilor puteri. De aceea, autorul nu a urmărit în cadrul unor capitole separate istoria fiecărui popor în parte, alipind în introducere sau în final considerații generale ; întregul plan al cărții evidențiază intenția profesorului Anderson de a prezenta, pe probleme, aspecte generale și trăsături parti-

www.dacoromanica.ro

culare ale vieții popoarelor de pe continent. Acest nou fel de a înțelege istoria continentului se lasă și mai ușor de surprins în cartea destinată studenților și apărută în Oxford University Press, în 1966: *18th Century Europe* (170 p.), unde autorul a trecut, pe rînd, în revistă, „conflictele dintre state", „viața economică și socială", „viața intelectuală și artistică", „monarhii și guvernele", „Europa și lumea". Reluat și amplificat în volumul din seria „Istoria Europei" (dirijată de prof. Denys Hay), tradus în franceză de Marthe Chaumié, planul a favorizat considerabil sinteza. În același timp, această grupare a elementelor furnizate de fiecare civilizație europeană în parte permite autorului să reliefeze vectorii principali ai vieții de pe continent, să stabilească paralelisme edificatoare prin trăsăturile de ansamblu pe care le pun acestea în lumină, să explice, prin comparație, particularitățile istoriei fiecărui stat în parte. Sinteza se întemeiază, totodată, pe mărturii dintre cele mai diverse, de la document la muzică și de la tratat internațional la broșură de propagandă, astfel că istoria se întregește pînă în punctul în care „viața" popoarelor capătă nota autenticității. Să adăugăm că acest efort de sinteză se însoțește cu un remarcabil simț al interpretării, care nu forțează mărturia trecutului, dar care o exploatează pînă în punctul în care își dezvăluie întreaga ei semnificație.

De altfel, lucrarea se deschide cu un amplu capitol consacrat *Surselor*, în care sînt înfățișate marile colecții de documente, memoriile și autobiografiile fundamentale, periodicele și pamfletele, literatura de imaginație, așa dar un tablou al tuturor mărturiilor scrise, indispensabile cercetătorului acestui secol. Secolul de care se ocupă M. Anderson începe cu pacea de la Utrecht, din 1713; între 1680 și 1713, constată autorul, viața politică a continentului e dominată de preponderența franceză și înregistrează ascensiunea Rusiei, peste tot absolutismul este în floare, viața economică are o stabilitate suficient de marcată, în timp ce în viața intelectuală nu apar conflicte decisive, perioada putînd fi însă caracterizată ca un răstimp în care „s-a constituit un capitol de idei fundamentale din care continuăm să trăim și astăzi".

După 1713 lucrurile se schimbă și aceste transformări, urmărite pînă în 1783, anul semnării tratatului de la Versailles, formează tema cărții.

Șase capitole ample sintetizează aspecte principale ale istoriei continentului, între 1713 și 1783. În privința *structurilor sociale*, autorul constată că ele nu s-au modificat radical, mai ales datorită rezistenței tenace a particularismelor și tradițiilor locale, care fărîmițau în unități separate organismul statal și întreținеau un spirit provincial în înseși marile puteri ale vremii. Dar aceste structuri au început să se desfacă în marile orașe care se dezvoltă acum, măcinate fiind și de noile inițiative economice luate pe plan statal și de asaltul teoriilor sociale și politice, pornite mai ales din cercurile „luminate". Țărănimea se află în stare de robie într-o bună parte a continentului, apăsată fiind de corvezi și în regiuni cu o economie mai avansată; în sînul aristocrației se operează aproape peste tot o separare între nobilii privilegiați, din preajma curții, și cei de provincie, ca și între nobilimea funcției și aristocrații săraciți. Burghezia se dezvoltă atît în marile centre comerciale, cît și de pe urma sistemului de percepere a impozitelor, mai lent în partea răsăriteană a continentului. De regulă generală, conchide autorul, în orașele occidentale puterea a aparținut unei oligarhii în mare parte ereditare. *Viața economică* nu se dezvoltă egal, datorită unei inegale creșteri a populației; într-un excelent subcapitol, M. Anderson se ocupă de aspectul demografic, marcînd aportul îmbunătățirii alimentației, a igienei, la creșterea populației continentului, de la 118 milioane în 1700, la 140 milioane în 1750 și la 187 milioane în 1800. Franța, cu cele 26 milioane în 1789, continua să fie unul dintre statele cele mai bine populate. Agricultura se bucură de mai multă atenție, dar mijloacele de cultivare variază considerabil de la o țară la alta, în timp ce industria se dezvoltă, dar fără să transforme economia vreunei țări; chiar în Anglia revoluția industrială nu-și are debutul decît după 1780. Interesant este aspec-

www.dacoromanica.ro

tul asupra căruia stăruie autorul, anume că întreprinderile foloseau cu precădere munca la domiciliu, făcînd apel pentru operaţiile efectuate în întreprinderi la munca forţată. Are loc o variaţie sensibilă în industrializare şi faţă de regiunile cu oarecare tradiţie, ca Provinciile Unite, Saxa, unele părţi din Franţa, se dezvoltă spectaculos, spre sfîrşitul perioadei, Anglia, Boemia, şi mai ales Rusia. În Anglia cunoaşte o clară dezvoltare sistemul bancar, mai mult ca în Franţa, cu o fiscalitate complicată. Amănunte sînt furnizate şi asupra teoriilor economice, ca mercantilismul considerat „un ansamblu de postulate şi o tehnologie administrativă, mai curînd decît o ştiinţă a faptelor economice", şi teoriilor fiziocraţilor. Tratat pe larg, comerţul internaţional apare a fi evoluat tot inegal, Anglia fiind în fruntea competiţiei.

Un caracter de amatorism, depinzînd de structurile societăţilor, care nu erau cel mai adesea decît un agregat de colectivităţi şi de instituţii tradiţionale, se desprinde din analiza *administraţiei şi guvernării* în secolul al XVIII-lea. Lipsa unei formaţii profesionale a aparatului birocratic, accentul pus aproape exclusiv pe perceperea impozitului, de la care se eschivau grupuri importante, au lipsit sistemele financiare de soliditate, cu excepţia Prusiei şi a Angliei, care a ajuns să aibă la dispoziţie sume destul de importante pentru a putea întreţine armate dincolo de hotarele sale. Justiţia a depins de organizarea administrativă; procedura era lentă şi greoaie. Prusia şi Rusia au consolidat în acest răstimp aparatul birocratic şi armata, în timp ce Anglia se menţinea într-un sistem parlamentar descentralizat, iar Franţa a făcut numeroase eforturi de a centraliza o administraţie pe care şi-o arogau parlamentele, corporaţiile, biserica. În privinţa sistemului politic, majoritatea statelor sînt *monarhii*, cu excepţia Provinciilor Unite, federaţie a şapte ţări, a Suediei, cu o constituţie din 1720, a Poloniei, cu sistemul său electiv care a măcinat forţele statului. În celelalte ţări, structurile administrative jucau rolul constituţiei, întreaga administraţie fiind în mîna nobilimii funcţiei. De un caracter aparte este monarhia din Anglia, unde regele este controlat de parlament, asupra căruia însă, remarcă autorul, el are numeroase mijloace de a influenţa; de aceea puterea regală nu a început să fie ţinută în şah decît din momentul în care s-au constituit partidele politice, pe care autorul le consideră că au îndeplinit o funcţie efectivă după 1760. Cît priveşte „despotismul luminat", M. Anderson consideră că „suveranii europeni nu şi-au putut oferi luxul de a guverna în conformitate cu principiile ideologice", ei fiind „prizonierii istoriei": problema unor transformări radicale nu şi-au pus-o decît Iosif al II-lea şi miniştrii Pombal şi Bernardo Tanucci, cel mai remarcabil „despot luminat" fiind însă Leopold al Toscanei. Cu toate acestea, consemnează autorul, sfîrşitul secolului aduce în prim plan îndatoririle suveranului, şi după 1770 nici un monarh nu a mai avut „liniştita încredere în sine însuşi, atît de caracteristică unui Ludovic al XIV-lea în veacul precedent". După ce trece în revistă *armatele*, constatînd creşterea militarismului şi evoluţia tacticii de luptă, şi *diplomaţia* statelor, consemnînd organizarea serviciilor diplomatice, precum şi rolul serviciilor secrete, profesorul Anderson se ocupă de marile puteri ale epocii.

În primul rînd este prezentată ascensiunea Rusiei, care după ce rezolvă conflictul cu Suedia intră în conflictul de durată cu Imperiul otoman, căruia, la sfîrşitul perioadei studiate, îi impune condiţiile păcii de la Kuciuk-Kainargi. Este urmărită, apoi, ascensiunea Prusiei, care deschide războiul de succesiune a Austriei, răstoarnă sistemul tradiţional de alianţe, încheind cu Anglia, în 1756, convenţia de la Westminster şi determinînd Franţa să se apropie de adversarul său de totdeauna, Habsburgii. Războiul de şapte ani şi cel de succesiune a Bavariei, după ce pun într-o poziţie critică pe Frederic al II-lea, consacră prezenţa Prusiei în concertul european. Un amplu capitol este consacrat bazinului mediteranean; sînt prezentate politica Spaniei, situaţia din Italia, unde un loc important pe scena evenimentelor îl deţin Elisabeta Farnese şi ministrul său Alberoni, precum şi situaţia Imperiului otoman, intrat în declin. Merită subliniat faptul că referirile la Principatele Române sînt debarasate de

www.dacoromanica.ro

erorile ce se perpetuează prin manuale, deşi ne-am fi aşteptat să aflăm date mai ample despre participarea ţărilor române la viaţa continentului, ca şi despre sistemul lor administrativ, viaţa economică, frămîntarea ideologică de un interes deosebit în contextul european. Capitolul consacrat rivalităţii anglo-franceze analizează cauzele şi etapele creşterii puterii engleze, după cum descrie şi cauzele Revoluţiei americane; în paginile dedicate raporturilor Europei cu restul lumii, autorul pune în evidenţă mai ales schimburile comerciale cu Africa şi Asia, subliniind influenţa culturală a Chinei asupra Europei, precum şi apariţia anticolonialismului. În sfîrşit, un capitol succint, dar plin de date precise şi semnificative, înfăţişează progresul vieţii intelectuale în epoca luminilor, pentru ca ultimile pagini să se ocupe de confesiuni şi de transformările provocate în mentalitatea oamenilor de progresul ştiinţei şi raţionalismului în general.

În cadrul unui asemenea plan, istoria continentului se înfăţişează în toată amploarea ei, reliefîndu-se atît evoluţia intervenită în viaţa economică, socială şi politică a Europei, cît şi tensiunile din viaţa fiecărui stat în parte. Privită din diverse unghiuri, istoria îşi dezvăluie pe plan orizontal numeroasele sale aspecte, după cum analiza pătrunde vertical, în existenţa societăţilor de acum două secole.

În ceea ce priveşte factorul evoluţie, autorul pune în lumină, de fiecare dată, rezistenţele formelor de viaţă medievală sau conservatorismul unor grupuri angajate direct în activitatea politică, după cum reliefează şi elementele care au provocat schimbări în structura societăţii sau în metodele de guvernare. Fără să ni se impună ca o „epocă a raţiunii", aşa cum unele interpretări grăbite au tins să ne sugereze, secolul al XVIII-lea ni se înfăţişează ca un răstimp de transformări lente, dar hotărîtoare pentru existenţa tuturor popoarelor de pe continent: treptat raportul de forţe se modifică, datorită ascensiunii Rusiei în răsărit, a Prusiei în preajma Imperiului habsburgic, a Angliei ca mare putere navală, aşa cum societăţile se transformă datorită ponderii pe care o dobîndeşte burghezia angajată în operaţiile financiare şi în comerţul internaţional, însăşi mentalitatea oamenilor preschimbîndu-se sub impulsul teoriilor ştiinţifice, a concepţiilor social-politice, a influenţelor primite din partea unor mari culturi extraeuropene, ca cea chineză. Independenţa coloniilor engleze din America deschide problema revizuirii concepţiilor politice şi sociale consacrate. Lectura cărţii prof. Anderson, cu adevărat atrăgătoare datorită stilului şi bogăţiei de elemente aduse în discuţie, dezvăluie permanent viaţa oamenilor, de care, în fond, se ocupă istoria. Cu siguranţă că, dacă unele interpretări ale autorului pot da naştere la noi discuţii, scrupulozitatea cu care el îşi construieşte argumentaţia, pornind întotdeauna de la date precise şi concrete, impune lucrarea de faţă printre cărţile de referinţă. Contribuie la aceasta atît bibliografia care însoţeşte fiecare capitol în parte, cît şi hărţile care ilustrează principalele evenimente din viaţa continentului şi tabelul cronologic din final care marchează, sub forma unei recapitulări pe ţări, etapele parcurse de statele europene. Istorie universală de înaltă ţinută, expunerea profesorului Anderson ne redă viaţa statelor europene într-o epocă hotărîtoare pentru dezvoltarea lor ulterioară în secolul al XIX-lea şi pînă în zilele noastre.

Alexandru Duţu

ALEJANDRA MORENO TOSCANO, *Geografía económica de México* (siglo XVI), [México], El Colegio de México [1968], 177 p. cu ilustr. + 2 f. pl.

Lucrarea pe care o prezentăm acum a apărut în colecţia intitulată „Centro de Estudios Históricos". Ideea realizării acestui studiu de geografie economică a Noii Spanii (Mexicul colonial) îşi află originea în cadrul

www.dacoromanica.ro

unui seminar al Colegiului din Mexic condus de doctorul Silvio Zavala.

În această lucrare autoarea a utilizat izvoarele istorice cuprinse în *Relaciones Geográficas* din anul 1580, care a fost întocmită la ordinul regelui Filip al II-lea, pentru a cunoaşte mai bine regatul său şi în special posesiunile de dincolo de mări (*Ultramar*). Acest important şi bogat material „prestatistic" *necantitativ*, ce conţine unele impreciziuni şi lipsuri, a constituit sursa principală de lucru, pe care autoarea l-a prelucrat la Paris cu sprijinul profesorului Jacques Bertin, directorul Laboratorului de cartografie de la Şcoala practică de înalte studii, după metoda matriţei şi cartografiei, pe baza aplicării calculului electronic în cercetarea istorică.

În prima parte, intitulată *Studiul izvorului*, autoarea face o serie de consideraţii asupra izvorului utilizat şi o amplă relatare asupra publicării şi folosirii sale în trecut (informaţiile cu privire la condiţiile geografice, populaţii, activităţile economice ale diferitelor regiuni şi alte teme de importanţă asemănătoare).

În cea de-a doua parte, *Analiză după metoda matriţei*, ea dă explicaţii amănunţite asupra modului cum a utilizat acest procedeu şi descrie operaţiile efectuate: A) Inventarul „factorilor" (cereale, vite, comerţ, mine, morărit, populaţii etc.). Spre exemplu, în diferite ocazii este vorba de „vite mari" (*ganado mayor*) fără a se face distincţia între vaci, cai, cîrlani, capre, porci etc. În acest caz informaţia globală a fost interpretată de autoare drept „bovine" (*ganado bovino*). Ea relevă dificultatea de a traduce o informaţie de acest tip pentru procedeul analizei grafice. Cercetătorul trebuie să ia continuu poziţie şi să răspundă „da" sau „nu", atunci cînd datele izvorului istoric oferă alte nuanţe. Astfel istoricul pierde cea mai bună armă a sa şi anume *citatul textual*, care îi accentuează şi îi condiţionează rezultatele obţinute. B) Inventarul localităţilor pentru a individualiza pe fişe separate „factorii" pe care ne-am propus să-i înregistrăm. Numărul localităţilor şi distribuţia lor geografică constituie astfel o serie reprezentativă a marilor zone de localităţi ale epocii (a se vedea mai departe analiza cartografică.) C) Construcţia matriţei, pe baza integrării inventarului „factorilor" şi a inventarului localităţilor pe fişele de localităţi. Mai departe prin această aplicare a metodei matriţei se descoperă lacunele şi deficienţele izvorului şi astfel această metodă permite controlul cu precizie a deficienţelor.

Cea de-a treia parte, *Analiza cartografică*, se ocupă în primul rînd de aşezarea localităţilor menţionate în izvorul *Relaciones Geográficas* pe o hartă la o scară convenabilă problemei. În cazul de faţă s-a luat de bază harta generală a Republicii Mexicane la scara 1:2 000 000. Credem că la o scară mai largă 1 : 100 000, localităţile ar fi apărut mai distincte şi nu atît de înghesuite. Unele detalii toponimice ar fi uşurat identificarea a o serie de localităţi dispărute. În ceea ce priveşte microanalizele, fără îndoială că o hartă la scara 1 : 100 000 sau chiar la 1 : 20 000 ar fi fost mai convenabilă. Autoarea subliniază că analiza cartografică completează observaţiile analizate prin metoda matriţei. De exemplu, ea relevă deplasarea zonelor culturii anumitor cereale, plante industriale etc. în funcţie de necesităţile de consum ale populaţiei şi ale circulaţiei mărfurilor, în special pentru export; precum şi datorită diferitelor etape de mecanizare a industriei textile, care la rîndul ei a influenţat utilizarea unui tip de bumbac cu fibră lungă, în locul celui utilizat în industria casnică. Autoarea remarcă că examenul hărţilor care reprezintă distribuirea actuală a unor culturi şi activităţi relevă tendinţa de explorare a terenurilor din zonele călduroase. Această tendinţă a determinat azi o politică oficială a guvernelor şi baza planurilor de dezvoltare economică din sud-estul Mexicului. Tot prin această metodă autoarea a reuşit să scoată în evidenţă profunzimea penetraţiei spaniole în teritoriile indiene (după organizarea satelor, îmbrăcăminte, alimentare etc).

Partea a patra şi ultima a acestui interesant studiu este intitulat *Microanaliză regională: tipul de localitate, agricultura şi*

www.dacoromanica.ro

activităţile complimentare în Yucatán în 1580. Aici autoarea remarcă bogăţia de date pe care o aduce o analiză regională şi sugerează începerea unor studii similare în principalele regiuni ale ţării (Oaxaca, Valle de México, Michoacán şi zona minieră din nord).

Autoarea îşi încheie cartea subliniind importanţa unor astfel de studii, care dau o mare soliditate analizei generale a ţării. Fără îndoială, adăugă ea, un astfel de studiu este necesar să fie aprofundat şi corectat cu ajutorul studiilor monografice, care la rîndul lor se sprijină pe alte izvoare. Acest gen de lucrare constituie o contribuţie importantă în domeniul cercetat cu ajutorul matriţei şi prin rezultatele sale un îndemn pentru cei care din ce în ce mai mult preconizează aplicarea calculului electronic în cercetarea istorică.

Ioan I. Neacşu

www.dacoromanica.ro

S T U D I I

REVISTĂ DE ISTORIE
INDEX ALFABETIC

ANUL XXIII, 1970

GENERALITĂȚI, ISTORIOGRAFIE, TEORIA ȘI METODA ISTORIEI

	Nr.	Pag.
CAMPUS, ELIZA, Teze leniniste despre criza antebelică	2	235
LAZEA, ALVINA, V. I. Lenin despre coexistența pașnică	2	197
PORȚEANU, ALEXANDRU, Aspecte ale începuturilor pătrunderii leninismului în Transilvania	2	247
RĂDULESCU-ZONER, ȘERBAN, Crizele politice internaționale de la începutul secolului al XX-lea în cadrul teoriei leniniste asupra imperialismului	2	215
* * * Hotărîre cu privire la aniversarea semicentenarului Partidului Comunist Român	4	1

Istorie medie

BUCȘAN, CONSTANTIN, Concepții burgheze în pravilele din Țara Românească și din Moldova la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea	5	885
CÂNDEA, VIRGIL, Letopisețul Țării Românești (1292—1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim	4	673
CERNOVODEANU, PAUL, Contacte de ordin științific și cultural între intelectualitatea engleză și cărturari din Țara Românească și Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale celui de-al XVIII-lea	4	717
CICANCI, OLGA, Literatura în limba greacă în Moldova și Țara Românească în veacul al XVII-lea	1	17
CIHODARU, C., Note critice la unele studii asupra „Geografului bavarez"	6	1119
COLUMBEANU, S., Monopolurile feudale din Țara Românească în secolul al XVIII-lea în raport cu instituțiile similare din Europa	4	727
CORFUS, ILIE, Dreptul de stăpînire al clăcașilor din Țara Românească asupra pămîntului defrișat în perioada destrămării feudalismului	2	341
GEORGESCU, Al., VALENTIN, Date noi despre reglementarea relațiilor agrare în domnia lui Alexandru Ipsilanti	3	441
GROSU, MIRCEA, Valoarea documentară a condicilor mănăstirești de socoteli	1	43
LAZEA, EMIL, Viticultura în Transilvania pînă la începutul secolului al XIV-lea	5	865
LEHR, LIA, Camăta în Țara Românească pînă în secolul al XVIII-lea	4	693
POPESCU, ANICUȚA, Instituția căsătoriei și condiția juridică a femeii din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea	1	55
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Domeniul boieresc al lui Radu Șerban	3	469
SACERDOȚEANU, AURELIAN, Cu privire la problema continuității poporului român	1	3
SACHELARIE, OVIDIU, Privilegiul masculinității în Țara Românească pînă la jumătatea secolului al XVII-lea	3	193

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Pag.
Istorie modernă		
ADĂNILOAIE, N., Personalitatea istorică a lui Al. I. Cuza (Cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la naşterea sa)	5	897
GHERAN, ELENA, ALEXANDRU, PORŢEANU, Răspîndirea operelor lui F. Engels în mişcarea muncitorească din Transilvania	6	1089
BOIA, LUCIAN, Activitatea ziaristului slovac Gustav Augustini în Transilvania (1893—1900)	5	915
BUŞE, CONSTANTIN, Comerţul exterior al Moldovei prin portul Galaţi între anii 1856—1861	2	313
CĂZĂNIŞTEANU, CONSTANTIN, STAN APOSTOL, Refugiaţi transilvăneni în timpul revoluţiei de la 1848—1849 în Ţara Românească	3	501
CHIRIŢĂ, GR., Modificarea constituţiei în 1884. Desprinderea grupării liberal-radicale conduse de C. A. Rosetti din Partidul Liberal	4	739
CÎNCEA, PARASCHIVA, Probleme sociale şi evoluţia mişcării socialiste române reflectate în presa socialistă franceză la sfîrşitul secolului al XIX-lea	2	285
IONESCU, MATEI, Aspecte externe ale domniei lui Al. I. Cuza în lumina documentelor italiene	3	543
LÓPEZ, SANMARTIN, IOSEFINA, Spania şi România (de la Unirea Principatelor — 1859 — pînă la stabilirea de relaţii diplomatice hispano-române — 1881)	6	1133
NEDELCU, FLOREA, Programele mişcării socialiste din România şi lupta pentru cucerirea votului universal (1880—1914)	2	271
NETEA VASILE, Însemnările de la Viena ale lui A. T. Laurian (14 ianuarie 1849 — 17 aprilie 1852)	3	521
POPESCU, ELENA, Documente referitoare la solidarizarea întregii ţări cu poziţia susţinută de Al. I. Cuza în anul 1865	1	87
STAN, APOSTOL, Fiscalitatea în ultimii ani ai domniei lui Cuza Vodă în lumina unor documente inedite	1	81
ŞTIRBU, CONSTANŢA, Un episod din lupta pentru afirmarea suveranităţii naţionale. 100 de ani de la inaugurarea Monetăriei statului	3	557
SUCIU, I. D., TIBERIU MOŢ, Eftimie Murgu (1805—1870). Noi contribuţii documentare	6	1109
ZUB, AL., Asupra unor scrieri ale lui Kogălniceanu din epoca Unirii	4	769
Istorie contemporană		
APOSTOL, ION, Activitatea şi personalitatea lui V. I. Lenin oglindite în ziarul „Socialismul" (1918—1921)	2	257
APOSTOL, ION, Semnificaţia Conferinţei Naţionale a P.C.R. din octombrie 1945 în istoria patriei	6	1061
CĂZĂNIŞTEANU, CONSTANTIN, O sursă privitoare la criza regimului politic antonescian (1942—1943)	6	1181
IACOŞ, ION, Contribuţii privind greva generală din octombrie 1920	6	1073
IONIŢĂ, GH. I., Antifascismul maselor populare, factor hotărîtor al întîrzierii instaurării dictaturii fasciste în România	5	927
MARCU, NICOLAE, Investiţiile şi finanţarea agriculturii în România interbelică	3	573
MATICHESCU, OLIMPIU, 1 Mai în anii avîntului revoluţionar (1919—1921)...	2	297
SAIZU, IOAN, MIHAIL, RUSENESCU, Modificări în structura social-politică a României între anii 1922—1928	6	1159
TUŢU, DUMITRU, col. şi ION, TUDOR, lt. col., Contribuţia militară şi economică a României la războiul antihitlerist	2	425
DOCUMENTAR		
CAZACU, MATEI, Precizări privind cronologia domnilor munteni din deceniul 5 al secolului al XV-lea	3	607
CAPROŞU, I., Un document de la Petru Rareş	5	965

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Pag.
CIURDARU, ANA şi TEODOR, PAVEL, Cronica revoluţiei franceze într-un ziar contemporan din Transilvania (1789—1794)	1	91
CONSTANTINIU, FLORIN, Note de istorie agrară (secolul al XVIII-lea)	6	1213
CREŢEANU, RADU, Document privind satul Cătun (jud. Gorj)	5	977
CREŢEANU, RADU, Documente din judeţul Prahova	5	969
CĂRĂBIŞ, VASILE, Teiul, Denumire de proprietate moşnenească	5	979
DEMÉNY, A. LIDIA, Relaţiile comerciale ale Transilvaniei în lumina veniturilor vamale din anii 1717—1724	5	989
DUMITRESCU, LUCIA, Date noi despre solia lui Nicolae Brzeski în Imperiul otoman (1566—1567)	3	609
IORDACHE, AN., M. IOSA, TR. LUNGU, Titu Maiorescu, „Însemnări zilnice" (continuare)	1	103
IORDACHE, AN., M. IOSA, TR. LUNGU, Titu Maiorescu, „Însemnări zilnice" (continuare)	3	593
IORDACHE, AN., M. IOSA, TR. LUNGU, Titu Maiorescu, „Însemnări zilnice" (continuare)	4	779
OLTEANU, ŞT., Un manuscris necunoscut al lucrării lui Despot Vodă „De Arte Militari"	5	955
POPESCU, N. MIHAI, Din istoricul „Societăţii de gaz şi electricitate" Bucureşti	6	1191
PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)		
LIVEANU, V., Despre repartiţia proprietăţii funciare în Transilvania în ajunul Unirii cu România	6	1221
LĂZĂRESCU, A. DAN, Colocviul de la Toulouse pe tema abolirii regimului feudal	5	999
LĂZĂRESCU A., DAN, Instituţii militare medievale	2	363
LĂZĂREŞCU, A., DAN, Rolul normanzilor în Europa	3	613
LĂZĂRESCU, A. DAN, Umanismul medieval şi umanismul Renaşterii (Renaşterea, Prerenaşterea şi Anteprerenaşterea)	4	795
RĂDULESCU-ZONER, ŞERBAN, şi M. GROSU, Probleme de teorie şi metodologie a istoriei în „Revue historique"	1	119
DISCUŢII		
CAZACU MATEI, Pe marginea lucrării lui P. P. Panaitescu. Introducere la istoria culturii româneşti	2	371
VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ		
APOSTOL, ION, Aniversarea unui sfert de veac de la victoria asupra fascismului	4	813
BERINDEI, DAN, Plenara Secţiei de istorie şi arheologie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice	2	384
CAMPUS, ELIZA, Reuniunea Asociaţiei europene de istorie contemporană	3	637
CAZACU, MATEI şi STAN VALERIU, Sesiunea ştiinţifică a Institutului de istorie „Nicolae Iorga"	5	
CERNOVODEANU, PAUL, Călătorie de studii în R.P. Polonă	4	818
CERNOVODEANU, PAUL, şi SERGIU, COLUMBEANU, Colocviul româno-francez de istorie	1	134
CRONŢ, GHEORGHE, Nonagenarul Nicolae Bănescu şi progresul studiilor bizantine în România	1	157
FOTINO, CORALIA, Aniversarea bătăliei de la Rovine	1	156
GHERAN, ELENA, şi ŞTEFAN, OLTEANU, Primul simpozion naţional „Din istoria agriculturii în România"	1	145
LEONTE, ILEANA, A XI-a Conferinţă internaţională a mesei rotunde a arhivelor	1	150

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Pag.
MACIU, VASILE, Călătorie de informare istorică în Turcia	5	1016
MEDELEANU, VIORICA, Aniversarea centenarului nașterii lui Vladimir Ilici Lenin	4	801
MIHORDEA, V., În legătură cu istoricul robiei în țările române	1	152
NETEA, VASILE, Legăturile lui R. W. Seton Watson cu românii	4	817
POPESCU, DEMETRU, PETRE, Observații pe marginea însemnărilor lui N. Stoicescu la lucrarea Radu de la Afumați, domn al Țării Românești	3	635
PORȚEANU, ALEXANDRU, Sărbătorirea aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ion Cuza	4	807
PREDA, ELVIRA, Din activitatea Societății de științe istorice	3	632
RUSENESCU, MIHAIL, Sesiunea consacrată celei de-a XXV-a aniversări a zilei forțelor armate ale Republicii Socialiste România	1	139
STOICESCU, NICOLAE, Răspuns unei recenzii	2	389
SUCIU, I. D., Sesiunea de comunicări de la Lugoj	5	1014
SUCIU, I. D., Sesiune științifică a Universității din Timișoara	1	147
ȘERBAN, CONSTANTIN, Colocviu Napoleon (Paris-Ajaccio, 25—31 octombrie 1969)	2	392
ȘERBAN, CONSTANTIN, Al șaselea centenar de la nașterea lui Erasmo Da Narni zis Gattamelata (Narni — Italia, 31 mai — 2 iunie 1970)	6	1229
ZUB, AL., Sesiunea științifică consacrată lui A. D. Xenopol	4	815
* * * Consfătuire cu cititorii	1	142
* * * Sărbătorirea istoricului Vasile Maciu	3	629
* * * Sesiunea științifică consacrată aniversării a 25 de ani de la eliberarea României	1	132
TEZE DE DOCTORAT	1	160
TEZE DE DOCTORAT	2	395
TEZE DE DOCTORAT	4	823
TEZE DE DOCTORAT	5	1020
TEZE DE DOCTORAT	6	1229

RECENZII

APOSTOL STAN, CONSTANTIN, VLĂDUȚ, Gheorghe Magheru, Edit. științifică, București, 1969, 265 p. (*I. D. Suciu*)	6	1247
CORFUS, ILIE, Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 403 p. și 1 hartă (*Vasile Maciu*)	6	1241
GARIN, EUGENIO, L'età nuova. Richerche di storia della cultura dal XII al XVI secolo, Napoli, Morano Editore, 1969, 526 p. (*Alexandru Duțu*)	2	402
HOFER JOHANNES, Johannes Kapistran. Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche, Neue bearbeitete Ausgabe, I—II, Heidelberg, F. H. Kerle Verlag, 1964—1945, 543 p (I); 527 p (II) (*Armbruster A.*)	1	173
IONESCU, ȘT., P. PANAIT, Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața. Domnia. Epoca., Edit. științifică, București, 1969, 464 p. (*Șt. Olteanu*)	3	639
MALIȚA, MIRCEA, Diplomația. Școli și instituții, Edit. didactică și pedagogică, București, 1970, 576 p. (*Eliza Campus*)	5	1029
MARICA, EM. GEORGE, IOSIF HAJOS, CĂLINA, MARE, CONSTANTIN RUSU, Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania, Edit. politică, București, 1968, 333 p. (*Andea Avram*)	2	397
MATEI GHEORGHE, Cluburile socialiste la sate. 1898—1899, București, Edit. științifică, 1968, 252 p. (*Matei Ionescu*)	4	834
MEHMET, ALI, EKREM, Atatürk făuritorul Turciei moderne, București, Edit. politică, 1969, 254 p. (*Mustafa Mehmet*)	4	836
PODGRADSKAIA, E. M., *Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI—XVII Веках*, Издательство ЦК КП Молдавии, Chișinău, 1968, 224 p. (*Demény A. Lidia*)	3	642
RUSSELL, BURTON, JEFFREY, Medieval Civilisation, New York, London, Sydney, John Wiley and Sons, 1968, XIII + 635 p. cu ilustr. (*Columbeanu S.*)	1	176

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Pag
SUCIU, I. D., Revoluția de la 1848—1849 în Banat, București, Edit. Academiei, 1968, 274 p. (*Vasile Maciu*)	1	168
SCHLESINGER, ARTHUR, M., The birthof the nation. A portrait of the American people on the eve of independence, New York, 1969, 258 p. (*Ecaterina Negruți-Munteanu*)	4	839
* * * Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România, București, Edit. politică, 1969, 545 p. (*Tr. Lungu și Tr. Udrea*)	5	1023
* * * Deutschland im ersten Weltkrieg. 1. Vorbereitung, Eutfsselung und Verlauf des Krieges bis Ende 1914 von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Fritz Elein, Akademie Verlag, Berlin, 1968, 514 p. (*Șerban Rădulescu-Zoner*)	5	1036
* * * Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900, București, Edit. politică, 1969, 896 p. (*Mircea Iosa*)	4	825
* * * Eftimie Murgu. Scrieri, ediție îngrijită cu o introducere și note de I. D. Suciu, București, Edit. pentru literatură, 1969, 632 p. (*Aurel Decei*)	4	830
* * * Europa im Zeitalter des Absolutismus und der Aufkrärung, redactor dr. Fritz Wagner, Union Verlag Stuttgart, 1968, 825 p. (*Ștefana Simionescu*)	3	645
* * * Hic sunt leones. Partea istoriei românilor în unele lucrări istorice străine recente (*Dan A. Lăzărescu*)	1	163
* * * Изворн за историју Првог српског устанка. Браћа из Земунских архива. Књига III. 1810—1813. Izvoare pentru istoria primei răscoale sîrbești. Material din Arhivele din Zemun (Semlin), volumul III, 1810—1813), Arhiva istorică din Belgrad, Belgrad, 1969, 701 p. (*Sava Iancovici*)	6	1256
* * * Radu Logofătul Greceanu, Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688—1714). Studiu introductiv și ediție critică întocmite de Aurora Ilieș, Edit. Academiei, București, 1970, 279 p. (*Paul Cernovodeanu*)	5	1033
* * * Исторические связи народов СССР и Румынии в XV—начале XVIII. Документы и материалы в трех томах (Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de-al XVIII-lea. Documente și materiale în trei volume, tom. II, 1633—1673, Москва. „Изд. Наука", 1968, 445 [—448] p. (*Paul Cernovodeanu*)	2	399
* * * Situația internațională din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui V. I. Lenin, Culegere de studii, Edit. Academiei, București, 1970, 177 p. (*Beatrice Marinescu*)	6	1252

REVISTA REVISTELOR

APOSTOL, ION, „Anale de istorie", an. XV, nr. 1—6/1969, București, Edit. Scînteia, 1 160 p.	4	843
IONESCU NIȘCOV, TRAIAN, „Ceskoslovensky Časopis Historicky" (Revista cehoslovacă de istorie), Edit. Academiei cehoslovace de științe, Praga, XVII (1969), nr. 1—6, 931 p.	6	1261
OLTEANU, ȘT., „Romanoslavica" (Istorie), vol. XI (1965), 434 p.; vol. XIII (1966), 384 p.; vol. XV (1967), 352 p.; vol. XVI (1968), 465 p.	2	409
VASILE, RADU, „Studii și articole de istorie", nr. 9 (1965), 368 p.; nr. 10 (1966), 290 p.; nr. 11 (1967), 288 p.; nr. 12 (1968), 253 p.; nr. 13 (1969), 330 p., Societatea de științe istorice din Republica Socialistă România, București	3	651

ÎNSEMNĂRI

Istoria României

BOGDAN, DAMIAN, Compendiu al paleografiei româno-slave, Universitatea București, Facultatea de istorie, București, 1969, 2 vol., 152 p. (*Veronica Vasilescu*)	4	853

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Pag.
CIACHIR, NICOLAE, România în sud-estul Europei (1848—1886), Edit. politică, Bucureşti, 1968, 240 p. (*Valeriu Stan*)	2	416
GIURESCU, C. CONSTANTIN, Istoricul oraşului Brăila, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1968, 373 p., 60 de figuri în text şi 2 hărţi (*Constantin N. Velichi*)	2	413
GOCEANU, PAUL, Dunărea în relaţiile internaţionale, Edit. politică, Bucureşti, 1970, 336 p. (*Valeriu Stan*)	6	1275
HĂGAN, TROFIN, IOAN S. MUREŞAN, VALERIU, ACHIM, CĂPÎLNEAN, VASILE, Maramureşul şi unirea (1918), Baia Mare, 1968, 124 p., 27 anexe, 19 planşe (*V. B. Ursu*)	1	185
PETREANU, N., şi D. BARAN, I. C. Frimu. Studiu şi antologie, Bucureşti, Edit. politică, 1969, 287 p. (*Ion Apostol*)	4	851
PLOEŞTEANU, GRIGORE, şi TRAIAN DUŞA, O pagină de istorie. Biserica de lemn din Tîrgu-Mureş, Tîrgu-Mureş, Comitetul de cultură şi artă al municipiului Tîrgu-Mureş, 50 p. (*Marina Lupaş Vlasiu*)	2	417
STĂNESCU, M. C., GH. M. VASILESCU, Edit. politică, Bucureşti 1968, 287 p. (*Apostol Stan*)	2	415
ŞERBAN, CONSTANTIN, Constantin Brîncoveanu, Bucureşti, Edit. tineretului, 1969, 205 p. + 16 pl. (*Tr. Ionescu*)	6	1271
TOMESCU, MIRCEA, Istoria cărţii româneşti, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1968, 215 p. (*Radu Vasile*)	3	659
* * * Arhiva generalului Gheorghe Magheru, Catalog de documente 1582—1880, Direcţia generală a Arhivelor statului din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1968, 178 p. + 16 facsimile (*Apostol Stan*)	1	183
* * * Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală a statului, vol. III, 1653—1675, Bucureşti, 1968, 692 p. + 18 facsimile (*Şerban Constantin*)	1	188
* * * M. Chiriţescu-Arva. Omul. Opera. Epoca, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Maria Stancu şi Eugen Meves, Edit. Academiei, Bucureşti, 1969, 299 p. (*Mihail Rusenescu*)	5	1045
* * * Documente privind revoluţia de la 1848 în Oltenia, volum întocmit de Ileana Petrescu, Edit. Academiei, Craiova (*Apostol Stan*)	6	1273
* * * File din istoricul fabricii de celuloză şi hîrtie „Letea" Bacău, de D. Berlescu, C. Botez, I. Saizu, Bacău, 1969, 285 p. (*Ilie Puia*)	6	1269
* * * Istoria lumii în date, Edit. enciclopedică română, Bucureşti, 1969, XVI + + 615 p. (*S. Columbeanu*)	3	661
* * * Terra nostra. Culegere de materiale privind istoria agriculturii în România, vol. I, Bucureşti, 1969, 134 p. (*Ioana Constantinescu*)	1	186
* * * Studii de istorie a Banatului, Universitatea din Timişoara, Timişoara, 1969, 200 p. (*I. D. Suciu*)	5	1047
* * * Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu, Bălceşti pe Topolog, 1969, 423 p. (*C. Rezachevici*)	6	1267

Istorie universală

ANDERSON, MATTEW, L'Europe au XVIIIe siècle, Paris, Sirey, 1968, 377 p. (*Alexandru Duţu*)	6	1277
BARRACLOUGH, GROFFREY, The Medieval Papacy, New York, Harcourt, Brace & World, 1968, 216 p. + 11 ilustr. (*Paul Cernovodeanu*)	5	1054
BERTIN, JACQUES, Sémiologie graphique. Les diagrammes — les réseaux — les cartes, Edit. Mouton, Paris — La Haye, 1967, 431 p. + pl. (*Paul Cernovodeanu*)	2	418
BOUSSORD, JAQCUES, Charlemagne et son temps, Paris, Hachette, 1968, 256 p. (*S. Columbeanu*)	5	1052
CHAUNU, PIERRE, L'expansion européenne du XIIIe au XVe siècle, Presses Universitaires de France, Paris, 1969, 396 p. (*Paul Cernovodeanu*)	3	668
COSTAMAGNA, G. A., A proposito di alcune convenzione medievali tra Genova ei comuni provenzali, „Atti del I Congresso Storico Liguria-Provenza", Bordighera, 1966, p. 131—136 (*Radu Constantinescu*)	4	858

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Pag.
COSTAMAGNA, G., Gli statuti della compagnia dei Caravana del porto di Genova (1340—1600), „Memorie dell'Academia delle Scienze di Torino", Classe di scienze morali, storiche e filologiche, s. IV, nr. 8, 1965, 145 p. (*Radu Constantinescu*)	3	666
COSTAMAGNA, G., Paleografia latina, comunicazione e tecnica scriitoria, Milano, 1968 (*Radu Constantinescu*)	4	858
COSTAMAGNA, GIORGIO, Tachigrafia notarile e scritture segrete medioevali in Italia (Fonti e Studi del Corpus Membranarum Italicarum, I), Roma, 1968 (*Radu Constantinescu*)	3	665
DUBY, GEORGES, ROBERT MANDROU, Histoire de la civilisation française, tome I—II, Paris, Librairie Armand Colin, 1969, 349—351 p. (I); 379 p. (II) (*S. Columbeanu*)	6	1276
GENICOT, LEOPOLD, Le XIIIe siècle européen, Paris, Presses Universitaires de France, 1968, 409 [—411] p. (Nouvelle Clio-L'histoire et ses problèmes) (*S. Columbeanu*)	4	860
IMBERT, JEAN, La peine de mort, Edit. Armand Colin, Paris, 1967, 201 p. (*Tudor Voinea*)	2	419
JANAČEK, JOSEF, Doba předbělohorská (Epoca dinainte de lupta de la Muntele Alb), 1526—1547, cartea I, partea 1, Praga, Edit. Academiei Cehoslovace de ştiinţe, 1968, 271 p. (*Tr. Ionescu-Nişcov*)	1	191
LEBRUN, FRANÇOIS, Le XVII-e siècle, Armand Colin, Paris, 1967, 377—379 p. cu h. (*S. Columbeanu*)	2	421
MACŮREK, JOSEF, Ceske zeme a Slovensko (1620—1750) (Ţările cehe şi Slovacia), Opera Universitatis Purknianae Brunensis; Facultas philosophica, 147, Brno, 1969, 339 p. (*Tr. Ionescu-Nişcov*)	4	856
MARTINEZ, BERNARD, GARCIA, El Marquesado del Valle. Tressiglos de régimen senorial en Nueva Espana, Mexico, 1969, XIV + 175 p. + 2 h. (*Ioan I. Neacşu*)	5	1055
MARTINO, GIUSTI, Studi sui registri di bolle papali, Città del Vaticano, Archivio Vaticano, Collectanea Archivi Vaticani, 1968, 180 p. (*Dan A. Lăzărescu*)	3	667
MUSSO, GIACOMO, GIAN, Fonti documentarie per la storia di Chio dei genovesi, Extras din „La Berio", Bollettino Bibliografico Quadrimestrale, Genova, anno VIII, nr. 3, sept.-dec. 1968, p. 5—30 (*Dan A. Lăzărescu*)	5	1054
NÉRÉ, J., La troisième République. 1914—1940, Paris, Librairie Armand Colin, 1967, 192 p. (*Constantin C. Angelescu*)	1	193
PAULOVÁ, M., Tajný výbor „Maffie" a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916—1918 (Comitetul secret „Mafia" şi colaborarea cu iugoslavii în anii 1916—1918), Edit. „Academia", Praga, 1968, 626 p. (*Tr. Ionescu-Nişcov*)	3	663
PEROZO, MARIO, BRICEÑO, El Bolívar que llevamos por dentro, Caracas — Venezuella, Editore Venegrafica, C. A., 1968, X + 439 [—441] p., cu 1 portret + 30 f. pl. (*Ioan I. Neacşu*)	3	669
TOSCANO, ALEJANDRA, MORENO, Geografia económica de Mexico (siglo XVI). Mexico, El Colegio de Mexico, 1968, 177 p. cu ilustr. + 2 f. pl. (*Ioan I. Neacşu*)	6	1280
VACALOPOULOS, E. APOST, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354—1833 (Istoria Macedoniei), Thessaloniki, 1969, XX + 717 p. (*Nestor Camariano*)	5	1051
VRANOUSIS, LEANDROS, Ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνω (Aspecte istorice şi topografice ale castrului medieval din Ianina), Atena, 1968, 88 p. + XV planşe (*Gh. Cronţ*)	2	418
VRANOUSIS, LEANDROS, Τὰ χειρόγαφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος ἐκδοδομένος ἐκ τῶν καταλοιπῶν Νίκου Α. Βέη (Manuscrisele Meteorelor. Catalog extras din operele postume ale lui Nikos A. Bees), Atena, 1967, 80 p. + LXXX planşe (*Gh. Cronţ*)	1	193

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Pag.
* * * Полное собрание русских летописей (Culegere completă al etopiseţelor ruseşti), vol. 31, Moscova, Edit. „Ştiinţa", 1968, 264 p. (*L. Demény*) .	1	190
* * * Fontes hebraici ad res oeconomicas socialesque terrarum balcanicarum . . . vol. I (1958), vol. II, (1960) (*I. Kara*)	4	854
* * * Mauricius, Arta militară, ediţie critică, traducere şi introducere de N. Mihăescu, Edit. Academiei, Bucureşti, 1970, 420 p. (Scryptores Bizantini VI) (*Matei Cazacu*)	5	1049
* * * Studi Napoleonici, atti del primo e secondo Congresso Internazionale, 3—5 maggio 1926/3—6 maggio 1965, Leo S. Olschki Editore, Firenze, 1969, 587 p. (*Constantin Şerban*)	4	858
INDEX ALFABETIC, an. XXIII, 1970	6	1283

www.dacoromanica.ro

„Studii", Revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare), Discuții, Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

www.dacoromanica.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII. REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE – CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE – IAŞI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
– SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Documenta Romaniae Historica**, B. Țara Românească, vol. XVII (1626—1629), red. resp. A. Oțetea și D. Prodan, 1969, 864 p., 44 lei; vol. XXIII (1630—1632) volum întocmit de Damaschin Mioc, 1969, 830 p., 43 lei.

* * * **Documenta Romaniae Historica**, A. Moldova, vol. XIX (1626—1628), volum întocmit de Haralambie Chirca, 1969, 799 p. 40 lei.

GRECEANU RADU, Logofătul, **Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688—1714)**, studiu introductiv, și ediție critică întocmită de Aurora Ilieș, 1970, 280 p., 19,50 lei.

* * * **Urbariile Țării Făgărașului**, vol. I, 1601—1650, editate de D. Prodan cu Liviu Ursuțiu și Maria Ursuțiu, 1970, 998 p. + 1 hartă, 42 lei.

ILIE CORFUS, **Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea**, „Biblioteca istorică XXI", 1969 460 p., 27 lei.

DICULESCU VLADIMIR, IANCOVICI SAVA, PAPACOSTEA DANIELOPOLU CORNELIA, POP MIRCEA V., **Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829—1858)**, „Biblioteca istorică XXII", 1970, 308 p., 11,50 lei.

VELICHI CONSTANTIN N., **La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple Bulgare (1762—1850)**, „Bibliotheca Historica Romaniae 28", 1970, 21, 279 p., 11,50 lei.

ILEANA PETRESCU, **Documente privind revoluția din 1848 în Oltenia**, „Documente istorice II", Centrul de istorie, filologie și etnografie Craiova, 1969, 315 p., 21 lei.

MIRON CONSTANTINESCU, **Études d'histoires transylvaine**, „Bibliotheca Historica Romaniae 24", 1970, 186 p., 7,25 lei.

* * * **Situația internațională din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui Vladimir Ilici Lenin** — Culegere de studii, 1970, 179 p., 7 lei.

www.dacoromanica.ro

I. P. Informația o. 5879

43856

Lei 30.—